

Джеск Лондон

ДОЧКА СНІГІВ

БІБЛІОТЕКА СВІТОВОЇ КЛАСИКИ

COLLECTION OF WORLD CLASSICS

Jack London

A Daughter
of the Snows

Novel

State Literary
Publishing House
Kiev — 1957

Джек Лондон

Дочка
СНІГІВ

Роман

Переклад з англійської

Державне видавництво
художньої літератури
Київ — 1957

Переклад за редакцією *О. СЕНЮК*

Переклад зредаговано за виданням:
A Daughter of the Snows by Jack London, London and Edinburg.

— Усе готово, міс Велс, тільки, на жаль, ми ніяк не можемо вам дати шлюпки.

Фрона Велс швидко підвелась і підійшла до старшого офіцера.

— У нас дуже багато справ,— пояснив він,— до того ж, шукачі золота такий вантаж, що швидко псується. Принаймні...

— Розумію,— перехопила вона,— я теж поводжусь не краще за них. Вибачте за турботу, але, але...— Вона швидко обернулась і показала рукою на берег.— Бачите отой великий рублений дім?.. Де купчатся сосни, ближче до річки... Я там народилась.

— У вашому становищі я й сам певно б поспішав,— співчутливо промимрив офіцер, проводячи її по палубі, переповненій людьми.

Всі поспішали, заважаючи один одному і голосно лаючись. Кілька сот шукачів золота вимагали, щоб їх клунки негайно вивантажили на берег. Всі люки були навстіж відчинені, і крани, скриплячи, підіймали з трюму клунки пасажирів. Клунки перемішались, переплутались. Численні човни з плоским дном, обступивши з обох боків пароплав, приймали вантаж, який спускали зверху. На кожному човні купами товклися чоловіки. Обливаючись потом, вони накидались на кодоли, що спускалися зверху, гарячково розкидали тюки, скрині. Інші знов, стоячи на палубі, розмахували вантажними квитками, перегукувались з тими, що були на човнах. Траплялося, що двоє чи троє брались за один клунок, і тоді виникала справжня війна.

• Різні тавра — два кружечки чи кружечок з крапкою — приводили до суперечок, яким не було кінця. На кожну пилку знаходилося десять претендентів.

— Комісар запевняє, що збожеволіє від цього всього, — говорив старший офіцер, допомагаючи Фроні дістатись до східців, — а вантажники викинули пасажирам всі клунки і залишили роботу. Ми одначе щасливіші за «Віфлеемську Зірку», — додав він, показуючи на пароплав, який став на якір за чверть милі від них. — Половина її пасажирів привезли з собою в'ючних коней, щоб перебратись через Скагвей та Білий Перевал, а друга половина, не маючи коней, відправлятиметься на Чількут. Тому вони збунтувались і там зараз справжнє пекло.

— Гей, ти! — гукнув він, поманивши рукою білого човна, який хитався на хвилях осторонь від тієї метушні.

Маленький баркас, з героїчними зусиллями тягнучи за собою велику баржу, намагався проскочити поміж човнами.

Перевізник хотів випередити баркас, та спроба, на жаль, не вдалася. Човен, ненароком зачепившись за нього веслом, повернувся назад і став на місці.

— Стережись! — гукнув старший офіцер.

Дві піроги, сімдесяти футів завдовжки, навантажені клунками, шукачами золота та індіями, розпустивши всі вітрила, летіли з протилежного боку. Одна з них круто повернула до причального містка, але друга притисла човен до баржі. Перевізник встиг вчасно підняти вгору весла, але його човник, здавлений пірогою, заскрипів, затріщав, і здавалось, що він зовсім розламається. Перевізник скочив на ноги і в стислих, але надзвичайно енергійних виразах послав прокляття всім, хто знаходився на баркасі і в інших човнах. Якийсь чоловік, перекинувшись через борт баржі, почав його обкладати не менш енергійними прокльонами, а індіїці та білі, які знаходились на пірозі, голосно, зневажливо реготались.

— Гей, ти, роззяво, — гукнув один з них, — ти б перше навчився веслувати!

Кулак перевізника опустився просто на голову бідного критика і, приголомшивши його, відкинув на клунки. Не задовольняючись цим, ображений перевізник знову підняв угору кулак. Шукач золота, який стояв найближче до нього, схопився за револьвер, який, на щастя,

застряг у шкіряній новенькій кобурі. Інші аргонавти голосно реготали, чекаючи, чим усе кінчиться. Тут пірога рушила з місця. Індієць-стерничий штовхнув кінцем свого весла перевізника в груди і звалив його з ніг на дно човника.

Коли прокльони та лайка дійшли до найбільшого напруження, коли, здавалося, не обійдеться без кривавої сутички, старший офіцер крадькома кинув оком на дівчину, яка стояла поруч нього. Він сподівався, що побачить на її обличчі збентеження та страх, і дуже здивувався, зустрівшись очима з її палким, глибоко зацікавленим поглядом.

— Мені дуже неприємно,— почав він.

Та Фрона не дала йому закінчити, наче вона була незадоволена його втручанням.

— Ну, що там! Це пусте! Мені, навпаки, все це страшенно подобається. Проте я дуже рада, що револьвер застряг у кобурі, а то...

— Ми б не скоро добралися до берега,— усміхаючись, додав тактовно офіцер.

— Цей чоловік справжній грабіжник,— провадив він далі, показуючи на перевізника, що плив уже вздовж борту пароплава.— Він заправив, скільки б ви думали? Рівно двадцять доларів за те, що доведе вас до берега! Та ще й додав — коли б це, мовляв, з чоловіка, то нізащо не взяв би менше як двадцять п'ять доларів. Це, кажу вам, розбійник. За ним давно вже плаче шибениця. Двадцять доларів за півгодини праці! Тільки подумати!

— Гей, ти там, обережніше на поворотах!— застеріг перевізник. Він незручно причалив до пароплава, одне його весло впало за борт.— Тебе ніхто не просить ляпати язиком,— додав він задерикуватю, викручуючи рукав, що замочився, коли він діставав весло.

— А слух у вас добрий,— зауважив старший офіцер.

— Кулак у мене теж непоганий,— відрубав перевізник.

— І язик у вас пришитий гаразд.

— У нашому ремеслі інакше й не можна, бо з вами, морськими акулами, пропадеш. То, виходить, я грабіжник? А ви хто такі? Оце, справді, знайшлися чесні люди! Напхають у своє корито тисячу пасажирів, як оселедців у бочку, годують протухлими покидьками, поводяться

гірше, ніж із свиньми, а деруть вдвоє дорожче, ніж за перший клас. А мене називають грабіжником!

Над верхньою палубою раптом з'явилося чиясь червоне обличчя і чийсь голос зарепетував:

— Я вимагаю, щоб вивантажили мій багаж! Чуєте, містер Терстон? Зараз же давайте його сюди! Негайно! На вашій паршивій посудині знаходиться моїх п'ятдесят собак, і коли вони поперегризають собі горло, вам доведеться погано. Кожен день затримки завдає мені шкоди на тисячу доларів. Я цього не потерплю, чуєте? Ви почали дерти з мене шкуру з тієї хвилини, як ми вирушили з Сіетл! Годі! Нехай усі чорти будуть мені свідками, але більше терпіти не можу. Я не буду Тед Фергюсон, коли не знищу всю вашу компанію. Чуєте, коли вам дорога ваша шкура, то ідіть сюди негайно!

— Виходить, я грабіжник,— бурмотів тимчасом перевізник,— я розбійник? Я?

Містер Терстон, заспокоюючи рукою червонопикого джентльмена, звернувся до дівчини:

— Я б з великою охотою сам довів вас до берега, та самі бачите, скільки у мене клопоту! До побачення! Щасливої дороги! Я зараз покличу матросів і накажу відшукати ваші речі. Ви їх одержите на складі вранці.

Вона злегка сперлась йому на руку і спустилася в човен.

Хисткий човен під вагою її тіла раптом вийднувся й зачерпнув води, яка залила доверху її черевики, але Фрона, немовби нічого й не трапилось, спокійно сіла на кормі, підібгавши під себе ноги.

— Почекайте! — крикнув офіцер. — Так же не можна! Верніться назад, міс Велс. Я вже вам якось дістану одну з наших шлюпок.

— Раніше я вас побачу... в раю! — гукнув перевізник, відпливаючи. — Пустіть! — крикнув він загрозливо.

Містер Терстон, який міцно вхопився за стерно, за свою рицарську поведінку був нагороджений сильним ударом весла по пальцях. Тоді він, забувши про всі правила чемності, забувши про міс Велс, почав лаяти перевізника довгою, промовистою лайкою.

— На мою думку, наше прощання могло б бути теплішим,— сказала міс Велс, голосно засміявшись.

— О господи,— промимрив офіцер, скидаючи шапку та чемно кланяючись. — Оце-то жінка! — І зовсім неспо-

дівано він відчув у собі жадобу, непереможне бажання дивитись, завжди дивитися в сірі очі Фрони Велс.

Він не вмів аналізувати свої почуття, не знав, звідки взялося таке бажання, але почував, що ладен був би піти за нею на край світу. Його професія здавалася йому огидною, йому захотілось все кинути і помандрувати за нею туди, в Клондайк. Але, глянувши на пароплав, на червоне обличчя Теда Фергюсона, він схаменувся. Мрія, яка на хвилину захопила його, розвіялась...

Плюсь! Перевізникове весло, незграбно занурившись у хвилі, залило водою її обличчя.

— Сподіваюсь, ви на мене не гніваєтесь, міс,— виправдувався він,— я стараюсь, як можу, але цього, видно, замало.

— Та нібито й так,— одказала вона добродушно.

— Правду кажучи, я не люблю моря,— говорив збентежений перевізник,— але мені дуже потрібно чесно здобути деяку кількість доларів. І мені здається, що такий спосіб найкращий. Я давним-давно був би в Клондайку, коли б мені хоч трохи пощастило. Я вам скажу, як усе склалось. На половині дороги, коло Пустого Рукава, в мене пропали всі мої речі, а я вже переніс їх через Міжгір'я.

Плюсь!.. Вона витерла обличчя, здригаючись від холоду, бо струмок води збігав у неї по спині.

— Ви молодець,— підбадьорював він її,— ви якраз придатні для цієї країни. Ви рушайте далі, вглиб?

Вона весело кивнула головою.

— Ну, що ж, ви придатні для цього. Отже, коли пропали мої речі, то я повернувся на берег і вирішив придбати нові речі. Через те я й заправив таку ціну. Сподіваюсь, що вона не буде для вас дуже обтяжливою. Запевняю вас, міс, я не гірший за інших. Я мусив викласти сотню за це старе корито, а в Штатах за нього не дали б більше десяти доларів. Тут на все такі ціни. Туди далі, в Скагвей, ухналі коштують по чверть долара за штуку. Зайдеш, наприклад, до бару, замовиш собі віскі, а за віскі півдолара. Що ж тут робити? Вип'єш віскі, кинеш на прилавок два ухналі, от і все. Ніхто на це не скаржиться. Ухналі там ходять за дрібні гроші.

— Ви, мабуть, мужній чоловік, коли після таких пригод знову хочете вирудитись в дорогу. Скажіть мені своє прізвище. Ми, може, десь там зустрінемося.

— Чиє? Моє? О, моє прізвище Дел Бішоп, гірник. Коли нам доведеться де зустрітись, то я з вами поділюся останньою сорочкою, чи то, я хотів сказати, останнім шматком хліба.

— Спасибі, спасибі,— відказала вона, лагідно усміхаючись, бо вона вміла шанувати все, що йшло від щирого серця.

Він перестав веслувати і почав шукати у воді біля своїх ніг старого шербатого черпака.

— Не завадило б вам трошечки вичерпати воду,— зауважив він, кидаючи до неї черпака.— Човен ще гірше почав протікати після того, як його здавило.

Фрона в думці посміхнулася, відкинула сукню і взялася до роботи. Кожного разу, коли човен поринав у воду, на обрії, немов велетенські хвилі, то підіймались, то опускались поорані глетчерами гори. Час від часу Фрона, зупинившись на хвилину, щоб трохи відпочила спина, дивилась на розкішний берег, до якого вони прямували, і на морську протоку. Протока врізувалася далеко в берег, і в ній стояло на якорях щось із двадцять великих пароплавів. Від берега до пароплавів і назад снували човни, баржі, піроги і ще безліч різних маленьких баркасів.

«Людина — невтомний трудівник, вічний борець з ворожими стихіями», подумала вона і думкою звернулася до своїх вчителів, від яких навчилася мудрості, до лекцій, які вона слухала, та до тих книжок, які вона перечитувала довгими ночами. Вона була дитиною свого віку і чудово розуміла фізичний світ та його явища. І вона любила світ і глибоко поважала його.

Деякий час чути було тільки хлюпотіння води під веслами Дела Бішоп. Раптом у нього промайнула якась думка.

— Ви не сказали мені свого прізвища,— промовив він з благодушною чемністю.

— Мене звуть Велс,— відповіла вона,— Фрона Велс.

На обличчі у нього відбилася величезна пошана, майже благоговіння.

— Ви Фрона Велс? — промовив він повагом,— Джекоб Велс ваш батько?

— Так, я дочка Джекоба Велса, до ваших послуг. Він протяжно свиснув і покинув весла.

— Якщо так, то вертайтеся на корму та підбирайте ноги, а то вони зовсім у вас промокнуть,— скомандував він,— і покиньте отого черпака!

— Хіба я погано працюю черпаком? — обурилась Фрона.

— Та де там! Ви працюєте якнайкраще. Але ви... ви...

— Я зовсім не змінилася з тієї хвилини, як ви дізналися, хто я така. Веслуйте собі — то ваша робота. А я робитиму свою.

— Ні, ви таки справді молодець! — вигукнув він у захваті і знову взявся до весел. — То Джекоб Велс ваш батько? Як це я зразу не догадався?

Коли вони причалили до піщаної обмілини, яка була завалена різним багажем і кишіла людьми, Фрона зупинилась, щоб потиснути руку своєму перевізникові. І хоч цей вчинок з боку жінки, що найняла його для виконання певної роботи, здався перевізникові трохи чудним, та на те вона була дочка Джекоба Велса.

— Пам'ятайте, мій останній шматок хліба буде вашим,— нагадав він, не випускаючи її руки.

— І ваша остання сорочка також. Не забувайте цього!

— Одначе ви-и-и жартівниця! — вирвалось у нього, коли він востаннє потиснув їй руку. — Ну й жартівниця!

Коротка сукня не стримувала її вільних рухів, і Фрона відчула несподівану радість, помітивши, що короткі кроки, такі звичайні на міських вулицях, змінились у неї широкою, легкою ходою людини, звиклої до далеких подорожей і нестатків. Не один шукач золота, поглянувши на її щиколотки, на дужі литки, на ноги, взуті в сірі черевики, думав собі про неї те ж саме, що й Дел Бішоп. А хто хоч раз глянув в її обличчя, той обов'язково дивився ще їй вслід, бо її погляд був щирий, відвертий: в очах тремтіла ледве помітна посмішка, що завжди ладна була спалахнути, освітити все обличчя, коли тільки посміхнуться до неї чийсь інші очі. Погляд її набував різних відтінків — то веселого, то співчутливого, то пустотливого чи насмішкуватого, в залежності від того, які почуття його викликали. Її обличчя променіло посмішкою, губи теж починали усміхатись. Усмішка була щира, призна.

У неї було багато причин посміхатись, коли вона, перетинаючи піщану відмілину, поспішала крізь натовп до рубленого будиночка, на який вона вказувала містерові Терстону.

Здавалося, ніби час повернувся назад, і транспорт набув первісних форм. Люди, які ніколи в житті не носили нічого, крім маленьких пакуночків, перетворились на носильників. Ніхто не йшов рівно, піднявши голову, а зігнувшись, як дуга, ледве плентались. Їх спини стали в'ючними сідлами, і на них уже починали натиратися садна від ременів. Вони спотикались під незвичайним тягарем, ноги плутались, як у п'яного, роз'їжджались в різні боки; нарешті, їм темніло в очах, і вони падали край дороги разом зі своїми клунками. Інші, насилу стримуючи радість, вантажили свої пожитки на візки з двома колесами, бадьоро тягли їх за собою, поки не застрявали на першому-ліпшому повороті, де дорогу заступали величезні камінні валуни.

Тоді вони згадували основні правила для мандрівників по Алясці, кидали свої візки або повертались назад і збували їх по казковій ціні якому-небудь новакові, який тільки вийшов на берег.

Новаки, оперезані навколо кольтами, набоями, мисливськими ножами — цього добра набиралось фунтів на десять, — бадьоро виступали в дорогу, але незабаром ледве плентались назад, в розпуці кидаючи куди попало револьвери, набої, ножі. Так, задихаючись, обливаючись потом, покутували Адамові сини гріх свого далекого предка.

Фроні було якось ніяково серед цього бурхливого людського потоку, серед людей, мов збожеволілих від жади золота. Навіть добре їй знайома місцевість, де кожен крок нагадував минуле, тепер, через цих чужинців, що метушились, мов неприкаяні, здавалась їй якоюсь іншою. Чужими здавались їй навіть старі, такі знайомі межі. Все було, як колись, і все було разом з тим інакше.

Тут, у цій зеленій долині, де вона гралась в дитинстві, де вона лякалась свого голосу, що переливався луною від глетчера до глетчера, никали сюди й туди тисячі людей, витоптуючи ніжну траву, порушуючи тишу мовчазних скель. А там далі, на дорозі, були ще тисячі, а за Чількутом — ще тисячі. По всьому узбережжю Аляски аж до самого Горна, скрізь, скрізь десятки тисяч людей,

що підкорили собі й вітер і пару, вічних мандрівників зі всього світу.

Дайя, як і колись, з шумом і клекотом несла свої води в море. Та предковічні її береги затоптані тисячами людських ніг, і ці люди безкраїми лавами тягнули мокрі колоди, а тяжко навантажені човни пливли за ними проти води. Воля людини змагалася з волею ріки, і люди, перемагаючи, кепкуючи над старезною Дайєю, все глибше та глибше втоптували дорогу для тих, які прибудуть пізніше.

Двері в склад, крізь які Фрона бувало часто бігала сюди та туди, де з острахом дивилась на таке незвичайне для неї явище, як заблудлий мисливець або купець, що торгує хутрами, були широко відчинені, і тепер біля них з криком товпилися люди. Колись-то, як прийде який лист «до запитання» — всі дивом дивуються, а тепер, заглянувши в вікно, вона побачила величезну, аж до стелі, купу листів. За цими листами й зібрався натовп, того він так і кричав та верещав. Перед складом, знадвору коло ваги, також товпились люди. Індієць-носільник кидав свою ношу на вагу, а її власник — білий — занотовував у записній книжці, скільки вона важить, а потім на вагу кидали іншу ношу. Кожна ноша була перев'язана ремінням, приготована для важкого переходу через Чількут. Фрона пробилася вперед. Її цікавила ціна за переноску вантажу. Згадалися їй колишні часи — тоді за ношу для одного носильника платили по шість центів, себто сто двадцять доларів за тонну.

Якийсь новак важив своє добро.

— Вісім центів! — звернувся він до індійців, заглянувши перше в книжку вказівок.

Індійці глузливо зареготалися і гукнули гуртом:

— Сорок центів!

Новак похнюпився й заклопотано оглянувся. В очах у Фрони він помітив співчуття. Фроні здалося навіть, що він пильно, з замішанням дивиться на неї. Насправді ж то він вираховував, скільки ж доведеться виплатити за три тонни, рахуючи по сорок доларів за сто фунтів.

— Дві тисячі чотириста доларів за тридцять миль! — вигукнув він. — Що мені робити?

— Краще буде, коли заплатите по сорок центів, — порадила Фрона, знизавши плечима, — а то вони зараз познімають ремені.

Новак подякував за пораду, та не послухав її і знову почав торгуватись. Один індієць виступив наперед і почав розв'язувати ремені. Новак завагався, і саме коли він ладен уже був поступитись, носильники підняли ціну до сорока п'яти центів. Той тільки усміхнувся й кивнув головою, погоджуючись, коли тут підійшов іще один індієць і почав про щось схвильовано шептати своїм землякам. Почулися радісні вигуки й, поки новак зрозумів, що до чого, індієць покидали ремені й пішли геть, радісно сповіщаючи всіх, що ціна за переноску вантажу до озера Ліндерман піднялась до п'ятдесяти центів.

Натовп, що стояв біля складу, почав чомусь хвилюватись. Всі заклопотано перешіптувались, погляди всіх зосередились на трьох чоловіках, що з дороги наближались до складу. А ті три нічим не відрізнялися від інших шукачів золота. Вдягнені були погано, майже в лахміття. Десь в іншому місці, серед порядного товариства, сільський констебль зараз зацікавився б ними і заарештував би їх, як бродяг.

— Француз Луї,— сказав хтось пошепки, і звістка ця вмить розійшлася в натовпі.

— Має в Ельдорадо гри заявки,— промовив до Фрони її сусід.— Варті не менш як десять мільйонів.

Глянувши на француза Луї, що йшов попереду своїх товаришів, аж ніяк цього не можна було подумати. Загубивши десь у дорозі шапку, він недбало пов'язав голову витертою шовковою хусткою. І хоч він мав десять мільйонів, але він сам ніс свій клунок на широких плечах.

— А другий хто?

— Біллі Свіфтотер, теж король Ельдорадо.

— Та невже? — спитала Фрона, не ймучи віри.

— Авжеж! — вигукнув той.— Його портрет надруковано в усіх газетах, що виходили протягом останніх шести тижнів! Гляньте.— Він розгорнув газету.— Портрет дуже схожий. Я так часто дивився на нього, що впізнаю його пику серед тисячі.

— А третій? — запитала вона, мовчки схиляючись перед його авторитетом.

Інформатор піднявся навшпиньки, щоб краще роздивитись.

— Не знаю,— признався він ніяково і вдарив по плечу свого сусіда.— Хто це? Отой худорлявий, голений? В синій сорочці, з латкою на коліні?

В цю хвилину Фрона радісно скрикнула й кинулася вперед.

— Мет! Мет Маккарті!

Чоловік з латкою широко потиснув їй руку, хоч і не впізнав її, і з недовірою поглянув на неї.

— Ви мене не пізнаєте! — вигукнула Фрона. — Ні, ні, не кажіть мені, що впізнали! Коли б не було тут стільки глядачів, я обняла б вас, старий ведмедю!.. От і пішов Великий Ведмідь додому, до своїх маленьких ведмежат, — почала вона урочисто. — А маленькі ведмежата були дуже голодні. І Великий Ведмідь сказав: «Відгадайте, що я вам, дітки, приніс?» Одно маленьке ведмежа сказало, що ягоди, а друге сказало, що рибу-лососю, а третє сказало, що дикобраза. Тоді Великий Ведмідь засміявся: «Хо, хо!» — і сказав: «Ні, я приніс чудову, велику, товсту білу людину!»

Чим далі він слухав, тим більше починав собі щось пригадувати — це було видно по його обличчі, і коли Фрона замовкла, він заморгав очима і засміявся якимсь особливим, тихим сміхом.

— Та я й справді вас знаю, — сказав він, — тільки ніяк не можу згадати, хто ви такі.

Вона показала на склад, пильно дивлячись на нього.

— Ага, згадав! — Він відступив назад, уважно приглядаючись до Фрони. Тут на його радісному обличчі поступово відбилось розчарування. — Ні, цього не може бути. Я помилився. Ніколи не могли ви жити в цій халупі. — Він показував на склад.

Фрона енергійно закивала головою.

— То це все ж таки ви! Маленька сирітка з золотою кучмою, яку я так часто розчісував! Маленька чарівниця, яка босоніж бігала по цьому камінні!

— Так, так! — радісно підтвердила вона.

— Маленьке чортеня, що викрало запряжку собак і серед лютої зими помандрувало Міжгір'ям, щоб довідатись, де кінчається світ... А все це зробили чарівні казки старого Мета Маккарті.

— О Мет! Любий, старий Мет! Чи пам'ятаєте, як я пішла купатись з сивашськими дівчатками з індійського табору?

— І я тоді за коси витяг вас із води!

— І загубили новісінький гумовий чобіт.

— Та чому ж не пам'ятати! Це був ганебний вчинок!

А за чоботи я заплатив десять доларів у крамниці, вашому ж таки батькові.

— А потім ви десь далеко помандрували Міжгір'ям, і ми більше про вас нічого не чули. Всі гадали, що ви померли.

— Пам'ятаю це, наче все відбувалось сьогодні! Ви плакали у мене на руках і не хотіли на прощання поцілувати вашого старого Мета. А проте ж поцілували таки! — додав він з виглядом переможця. — Поцілували, коли зрозуміли, що я справді вас покидаю. Яка ви тоді були крихітка!

— Мені тоді було тільки вісім років.

— А минуло вже дванадцять з того часу. Дванадцять довгих років я провів у глибині країни, ні разу не показувався між людей... Вам тепер повинно бути двадцять років.

— І я вже на зріст майже вас догнала, — додала Фрона.

— Гарна з вас вийшла жінка — висока, струнка... — він оглянув її критичним поглядом. — От тільки не завадило б бути трохи огряднішою.

— Не в двадцять років, Мет, — заперечила вона. — Не в двадцять! Помацайте мою руку і побачите! — Вона зігнула руку й показала йому, як напружилися м'язи.

— М'язи сильні, — погодився він, доторкуючись до її руки. — Можна подумати, що ви добували шматок хліба тяжкою працею.

— О, я вмію метати списа, знаю бокс, фехтування, — хвалилась вона, стаючи у відповідну позу. — Вмію плавати, пірнати, скакати через мотузок двадцять разів підряд, ходити на руках.

— То це вас так там учили! А я думав, що ви їздили, щоб вивчити різні науки, — сказав він незадоволено.

— Тепер, Мет, нові методи навчання. Тепер той, хто вчиться, не повертається додому з головою, начиненою всякими науками...

— Та з такими кволими ногами, що вони не можуть здержати цієї вченої голови! Ну гаразд, прощаю вам ваші м'язи.

— А як ваші справи, Мет? — запитала Фрона. — Як вам жилося ці дванадцять років?

— Погляньте на мене. — Він широко розставив ноги, високо підняв голову, виставив уперед груди. — Перед

вами стоїть містер Мет Маккарті, один з королів славетної династії Ельдорадо, і все це він здобув своїми власними руками. Мої володіння безкраї. Тепер у мене за одну хвилину добувається більше золотого піску, ніж колись я бачив за все своє життя. Тепер я їду в Штати, щоб розшукати своїх родичів. Я переконаний, вони повинні бути. В Клондайку знайдеш досхочу золота, але доброго віскі там немає, і я собі постановив, хоч кров з носа, випити перед смертю справжнього віскі. І я вирішив потім повернутися в Клондайк керувати своїм майном. Слово честі, я один з королів Ельдорадо, і коли вам що-небудь буде потрібно, я з вами радо поділюся.

— Ви і тепер той самий старий Мет, який більше не старіє! — засміялася Фрона.

— А ви та сама чистокровна Велс, хоч м'язи у вас, як у призового борця, а мозок, як у професора філософії. Ну, ходімо, наздоженем Луї та Свіфтовтера. Кажуть, що Енді досі завідує складом. Побачимо, чи впізнає він мене, чи не вицвів мій образ на сторінках його спогадів.

— І мій теж, — Фрона схопила його за руку. У неї була погана звичка хапати за руку тих, кого вона любила. — Минуло вже десять років з того часу, як я виїхала звідси.

Ірландець пробивав собі дорогу серед натовпу, наче копер. Фрона без перешкод проходила слідом за ним. Новаки дивилися на них з пошаною, немовби вони були богами Півночі. Навколо знову загомоніли.

— Що це за дівчина? — запитав хтось. І Фрона, переступаючи поріг складу, почувала: — Це дочка Джекоба Велса. Ви не чули ніколи про Джекоба Велса? Де ж ви були до цього часу?

II

Вона вийшла з гаю, що світився навколо білими березовими стовбурами, і з першим промінням сонця, яке золотило її розплетені коси, подалась легкою ходою через покритий росою луг. Земля, пересичена вологістю, стелилась під ногами м'яким килимом, а сира трава, б'ючись об її коліна, розсипала навколо неї росу, що горіла на сонці, мов самоцвіти. Дівоче лице грало ранковим рум'янцем, очі сяяли молодістю і коханням. Зрісши серед природи, яка була їй матір'ю, Фрона палко любила старі дерева, зелені буйні трави і радісно прислухалась,

як з тихим шелестом прокидалась від сну природа, вдихала в себе пахощі вологої землі.

Там, де горішний край луку стикався з вузькою темною смугою гаю, серед кульбаби з голими стеблами та яскравих зозулиних черевичків вона знайшла місце, де росли великі фіалки, такі самі, які ростуть на Алясці.

Припавши до землі, вона заховала обличчя в запашні свіжі квітки, прихилиючи до скронь руками пурпурові голівки. Вона не соромилась своєї експансивності. Багато років вона жила серед складного брудного оточення великого світу, а тепер знову повернулася до простого, чистого, здорового життя. І вона раділа, лежачи на землі, поринаючи думками в минуле, в ті часи, коли весь світ для неї знаходився в межах обрію, коли вона хотіла опинитись за Міжгір'ям, щоб побачити «край світу».

В дитинстві вона жила невимогливим, вільним життям, визнавала тільки декілька правил, які були дуже суворими. Їх можна було сформулювати виразом, який вона вичитала в пізніші роки: «Віра в їжу та притулок».

Цієї віри додержувався її батько, думала Фрона, згадавши, з якою пошаною вимовляли люди його ім'я. Вона перейнялася цією вірою, — вірою, яку вона взяла з собою в широкий світ, перенесла через «край світу» — туди, де людина, відійшовши від старої правди, створила собі нові, егоїстичні догми, заглибилася в казуїстичні міркування. Цю віру вона зберегла, принесла з собою назад, залишившись такою ж чистою, молодою, радісною. Все це таке просте, думала вона. Чому б їй не вірити у те, в що вірять всі ці люди: в їжу та притулок? Чому не вірити в довгі мандрівки, в мисливський табір? Чому не бути однієї віри з дужими, міцними духом людьми, які сміливо виступають проти несподіваної небезпеки, які безстрашно зустрічають смерть на суші і на морі? Чому б ні? Віра Джекоба Велса, Мета Маккарті, індійських хлопчиків, з якими вона колись гралася, дівчаток-індіанок, з якими гралася в війну, віра вовкодавів, яких запрягали у санки і які бігали разом з нею по снігу, — це здорова, життєва, потрібна віра. Так вона думала і була щасливою.

Пташки гучно вітали її з березового гаю, її слух наповнювався звуками дня. Десь далеко подавала голос куріпка, пищала білка, перескакуючи над її головою з гілки на гілку, з дерева на дерево. Річки не видно було, та

звідти долинали людські голоси. То шукачі золота, прокинувшись від сну, продовжували свій важкий шлях в напрямку до полюса.

Фрона підвелася, відкинула назад коси й інстинктивно пішла старою дорогою поміж деревами, прямуючи до табору ватажка племені Дайя Джорджа. Вона зустріла голого, наче зробленого з міді бога, хлопчика. Він збирав хмиз і кидав на неї пильні погляди через плече. Фрона весело привіталась до нього на мові Дайї. Та він тільки крутнув головою, глузливо зареготав і, покинувши свою роботу, осипав її непристойною лайкою. Вона не могла зрозуміти, чому він так поведився — колись такого не було — однаке, коли далі зустріла високого на зріст, похмурого індієця з племені сітків, то пройшла мовчки, нічого не сказавши. Перед її очима, на узліссі, буз розташований табір. Побачивши його, вона зупинилась, вражена. Це не був уже колишній табір, де тісною громадою тулився якийсь десяток халуп. Тепер тут було ціле містечко. Воно починалося на узліссі, розбігалось поміж групами дерев, що росли тут і там, простягалось геть понад річкою, де на причалі стояли довгі піроги. Сюди зішлося стільки племен, скільки в старі часи не сходилось ніколи. Берег захряс ними на добру тисячу миль. Тут були індієці незнайомих їй племен з жінками, майном, з собаками. Побачила тут Фрона людей з островів Джюно і Врангеля, побачила стіксів, що прибули з-поза Міжгір'я та понурих чількетів з острова Королеви Шарлотти, які з подивом дивились на неї. Одні, насупившись, грізно поглядали на Фрону, інші знов, — а це була ще гірша ознака — задержувато, зневажливо оглядали її веселим оком, сміялися, говорили погані слова.

Їхнє зухвальство не лякало, а сердило її. Їй було прикро. Радість, яку вона відчувала, повернувшись у рідний край, затьмарилась. Але Фрона швидко зрозуміла, що сталося. Патріархальні звичаї, до яких вона звикла, живучи з батьком, відійшли назавжди. Ці люди занадто швидко скуштували здобутків цивілізації, які обпалили їх, мов вогнем.

Полотнище в одному шатрі було відхилене. Заглянувши туди, Фрона побачила кількох індієців з худорлявими обличчями, які сиділи півколом, підігнувши під себе ноги. Купа побитих пляшок, які лежали біля входу, свідчила про те, що індієці цієї ночі не лягали спати. Якийсь

білий, з розпусним, хитрим обличчям, здавав карти, а на покривалі, що служило їм столом, валялися розкидані золоті та срібні гроші. Ступивши ще кілька кроків, вона почула шум лотерейного колеса і помітила індійців, чоловіків та жінок, які з захопленням пускали на вітер свої гірко зароблені гроші, щоб виграти якусь фарбовану нікчемну цяцьку. По деяких халупах було чути недоладні, розбиті звуки катеринки.

Якась стара баба, що обдирала коло шатра кору з івової хворостини, підвела голову й верескливо закричала.

— Гі-гі! Тенас Гі-гі! — хвилюючись шамкотіла вона беззубим ротом.

Фрона, почувши цей викрик, здригнулася. Тенас Гі-гі! Крихітка-Сміх! Це ж індійці так її колись прозвали. Вона обернулася і підійшла до старої.

— Невже ти мене не пам'ятаєш, Тенас Гі-Гі? — бурмотіла стара. — А в тебе ж молоді, бистрі очі! Але Ніпуза так скоро не забуває.

— Так це ти, Ніпузо? — гукнула Фрона, підбираючи слова. Вона так довго не розмовляла по-індійськи!

— Так, це я, — відповіла стара жінка, запрошуючи її в шатро, а бистроногого хлопчика вислала з якимсь дорученням. Вони посідали на землі. Стара піжно гладила Фронину руку, заглядала їй у вічі своїми померклыми старечими очима.

— Так, я Ніпуза. Я швидко зістарілась, як і всі наші жінки. Та сама Ніпуза, що виглядала тебе, на руках виносила, коли ти ще була малою. Та Ніпуза, що прозвала тебе Тенас Гі-гі. Та Ніпуза, що рятувала тебе від смерті, коли ти хворіла, що збирала в лісі та в полі зілля, варила його та давала тобі пити. Ти мало змінилася, і я зразу тебе впізнала. Я підняла голову, як тільки помітила на землі твою тінь. Проте ти таки де в чому й змінилася. Ти виросла велика, струнка, як верба, і сонце вже менше цілує твої щоки, ніж колись цілувало, але волосся твоє все таке ж неслухняне, і такого ж самого кольору — морської трави, що пливе за водою, і ті самі уста, що завжди готові посміхнутися, але не плачуть ніколи. І очі в тебе такі ясні, правдиві, як були в ті часи, коли Ніпуза лаяла тебе за витівки, а твій язик не хотів вимовити брехливих слів. Гай-гай! А інші жінки, які тепер прибувають сюди, не такі, як ти!

— Чому в вас не поважають тепер білих жінок? — запитала Фрона.— Коли я проходила вашим табором, чоловіки обсипали мене поганими словами, а коли я йшла через ліс, то навіть хлопчики лаяли мене: Цього колись не було, в ті давні часи, коли я ще з ними гралась.

— Так, так! — відповіла Ніпуза.— Тепер це так. Але ти їх не осуджуй. Не гнівайся на них. Кажу тобі, винні в цьому ваші жінки, які сюди приїжджають. Вони ні про кого з чоловіків не можуть сказати: це мій муж. Це погано. Жінки не повинні бути такими. Вони дивляться на всіх чоловіків безсоромними очима, говорять непристойні слова, серце у них нехороше. Ось чому в нас не поважають ваших жінок. Кажеш ти про хлопців,—та на те вони й хлопці! А чоловіки... Звідки їм знати?

Полотнище в шатрі піднялося. Увійшов старий дід. Він щось пробурмотів, побачивши Фрону, й сів на землі. Тільки з якоїсь нетерплячої жвавості його рухів можна було догадатись, як він зрадів з її присутності.

— То, значить, Тенас Гі-Гі вернулась до нас в ці погані дні,— промовив він різким, тремтячим голосом.

— Чому погані, Муским? — запитала Фрона.— Хіба ваші жінки тепер не носять яскравішої одежі? Хіба у ваших шлунках не більше муки, копченої свинини та іншої їжі білої людини? Хіба ваша молодь не багатіє, переноссячи тягарі та перевозячи людей? Хіба вже не приносять жертв м'ясом, рибою, шерстяними покривалами? Чому ти кажеш, Муским, що настали погані часи?

— Все це правда,— відповів він урочистим голосом, голосом жерця, і в очах його блиснув промінь старих спогадів.— Все це справді так. Наші жінки ходять у барвистій одежі. Але тепер на них заглядаються білі чоловіки, і вони не хочуть і поглянути на наших юнаків. І через те наше плем'я не збільшується, і маленькі діти не бігають гуртами по наших таборах. Ось як! В шлунках повно їжі білої людини, але повно і її поганого віскі. Правда, молодь багатіє. Але юнаки проводять ночі за картами, і багатство їх зникає, і вони зневажають один одного грубими словами, починають сварки та бійки, часом і кров проливають. А старому Мускимові мало несуть тепер м'яса, риби та шерстяних укривал. Через те, що молоді жінки забули старі звичаї, а юнаки вже не вірять у старих богів, зникла повага до старих жерців. І через те

тепер погані часи, Тенас Гі-гі, і старий Муским сумуючи жде своєї смерті.

— Ай, ай! Це правда! — хлипнула Ніпуза.

— Безумство твого народу перейшло і на мій народ, — казав далі Муским. — Люди з твого племені прибувають з-за содоного моря, наче морські хвилі. Хто знає, куди вони йдуть?

— Ай! Хто знає, куди вони йдуть? — голосила Ніпуза, хитаючись сюди й туди.

— Вони йдуть вперед та вперед, назустріч морозу та холоду, вони йдуть невгаваючи, хвиля за хвилею!

— Ай, ай! Назустріч морозу та холоду. Це довгий шлях, шлях темряви та голоду. — Стара здригнулася й раптом схопила Фрону за руку. — І ти йдеш туди, за ними?

Фрона кивнула головою.

— І Тенас Гі-Гі йде туди! Ай, ай, ай!

Полотнище заворушилось — в намет заглянув Маккарті.

— Так ось де ви, Фроно! А сніданок чекає вже на вас півгодини, і Енді — ця стара баба — аж тремтить з обурення. Добридень, Ніпузо, добридень, Муским, — звернувся від до Фрониних співрозмовників. — А втім, навряд чи ви запам'ятали моє обличчя.

Старі відповіли на привітання, але більш нічого не сказали.

— Не баріться, дитино моя, — звернувся він до Фрони. — Мій пароплав відпливає опівдні, і я не матиму часу надивитись на вас. Та й Енді чекає з гарячим сніданком, і сам хвилюється.

III

Фрона махнула Енді на прощання рукою й вийшла на шлях. Через плече в неї висів фотоапарат, на спині був маленький подорожній мішок, а в руці, замість альпенштока, паличка з верби, яку їй дала Ніпуза. Одягнена вона була в просту сіру одежу, пристосовану для подорожі в горах. Матеріалу на таку одежу пішло мало, але вона була простора і не стримувала її рухів.

З її багажем вже кілька годин тому вирушило дванадцять індіців під доглядом Дела Бішопа. Напередодні, повернувшись з Метом Маккарті з табору сивашців, вона зустріла на складі Дела Бішопа — він там

чекав на неї. Справу, за якою він прийшов, вони скоро порішили. Його пропозиція була ясна й проста. Фрона йде в глиб країни. Він також збирається туди. Їй потрібен провідник. Коли вона ще нікого не знайшла, то він якраз той, кого їй треба. Він не сказав їй, коли перевозив на берег, що вже бував у цій країні кілька років тому і знає її дуже добре. Щоправда, води він недолюблює, а мандрувати доведеться пайбільше водою, та він цього не боїться. Він взагалі нічого не боїться. Крім того, він завжди готовий боронити її до останньої краплі крові. Щодо платні, то з цього досить, щоб вона закинула за нього словечко Джекобові Велсу, коли вони прибудуть в Давсон, і він матиме все необхідне на цілий рік. Ні, він не хоче ніяких непорозумінь, нехай Фрона знає, що він не хоче зв'язувати собі рук. Він заплатить за все, як тільки натовче в свій мішок золотого піску. Ну, що вона думає з цього приводу? Фрона надумалась, ще й не закінчивши спілкування, і він уже пішов шукати для неї носильників.

Вона помітила, що йде швидше, ніж більшість її товаришів подорожніх, бо всі вони несли на собі важкі клушки, і тому їм доводилось перепочивати що двісті-триста ярдів. Однак вона насилу могла утримати крок з гуртом скандинавців, які йшли поперед неї. То були стрункі біляві велетні. Кожен ніс по сто фунтів поклажі, до того ж вони тягли за собою візка, на якому ще було добрих шістсот фунтів. Їх обличчя сяяли, як сонце, радість життя грала-шумувала, сповнювала вщерть їхні груди. Ця робота здавалася їм дитячою грою і давалася їм дуже легко. Вони жартували на своїй незрозумілій мові між собою і з прохожими. З їх широких грудей виривався сміх, що, мов луна, широко розлягався навкруги. Люди давали їм дорогу, з заздрістю дивились услід, бо вони чвалом бігли під гору, галопом летіли з гори, а ковані колеса на їх візку тільки гуркотіли по скелях. Нарешті вони зникли у темному, мовчазному лісі і виринули знову вже поблизу річки, коло броду. На піщаній косі лежав утопленик, дивлячись мертвими очима просто на сонце. Якийсь чоловік невгаваючи питав кожного роздратованим голосом:

— А де ж його товариш? Хіба у нього не було товариша?

Інших два, поскидавши з себе клушки, байдуже перекидали його пожитки. Один голосно вигукував назву

кожної речі, другий перевіряв та записував її на шматку брудного грубого паперу. На піску валялись мокрі листи, квитанції. На носовій хустці лежало кілька золотих монет. А на річці метушилися люди в пірогах та човнах, не звертаючи на це жодної уваги.

Скандинави глянули на цю сцену, й обличчя у них на хвилину затьмарилися.

— А де ж його товариш? Хіба у нього не було товариша? — схвильовано питав і їх чоловік.

Вони тільки похитали головами — не розуміли англійської мови.

Потім підійшли до берега, зайшли в воду. З того боку хтось застерезливо кричав до них. Вони зупинилися й почали радитись. Тоді знову рушили вперед. Ті, що порались коло пожитків утопленого, повернулися й стали стежити за ними. Вода не доходила скандинавам до пояса, але течія була дуже швидка. Вони, бредучи, спотикались. Іноді візок відносило течією, і він хилився набік. Фрона відчувала, що у неї аж дух перехопило. Та найстрашніше місце вони вже перейшли. Двом переднім вода доходила тільки до колін.

Раптом в одного з тих, що були ближче до воза, з плеча зсунувся ремінь. Клунок його перевісився набік, і він втратив рівновагу. В ту ж хвилину його сусід спіткнувся, й обидва враз попадали в воду. Інших двох також збило з ніг. Візок перекинувся; вода потягла його в бік від броду, на глибоку воду. Ті два, які були попереду і вже майже вийшли з води, кинулись назад, вхопились за реміні, щоб витягти візок. Але навіть для них, велетнів, це було понад силу. Крок за кроком вони подавалися впиз, до виру.

Клуки тягли скандинавів на дно. Тільки один, той, у якого зсунувся ремінь, тримався. Він виринув і поплив, тільки не до берега, а за водою — хотів допомогти товаришам.

За двісті футів вниз по течії з води стрімла гостра, зубчаста скеля. Тут їх і винесло на поверхню. Візок, все ще навантажений, вплив перший. Одне його колесо було розбите на дрібні кусочки. Він кілька разів перекинувся в воді і знову затонув. За возом виринули люди, всі разом, вчепившись один за одного. Їх било об гостре каміння й зносило все далі. Кілька човнів кинулось на порятунок, і Фрона з свого човна бачила, як один із них вче-

пився закривавленими пальцями за камінь. Вона бачила його бліде обличчя, його надлюдські зусилля... Одначе він не міг утриматись, і його понесло далі. Тут доплив товариш, той, що звільнився від клунка, і підхопив його... Обидва знову зникли під водою, потім показалися на хвилинку на більш мілкому місці. Вони все ще не здавались, змагались з течією...

Того, що плив окремо від інших, урятували з човна, а решта зникла в глибокій, швидкій річці. Протягом чверті години човни даремно шукали їх. Нарешті знайшли їхні трупи на міліні, за вином. Від човна, що йшов проти течії, відв'язали мотуз, випрягли з чийогось воза пару коней і витягли страшну поклажу на берег.

Фрона подивилась на п'ятьох молодих велетнів, що з потрощеними кістками лежали в болоті. Тепер їм до всього було байдуже — все для них закінчилося. Вони все ще були припряжені до воза. Непотрібні тепер клунки висіли за плечима. Шостий сидів коло них, мов громом прибитий. На очах не виступило ні сльозинки. А за якихось десять кроків від них безупинним потоком котилося життя, і Фрона, замішавшись в цей потік, рушила далі.

Темні гори, вкриті сосновим лісом, насувались аж до річища Дайї, і волога земля, яка ніколи не бачила сонячного проміння, під ногами перетворювалась в болото і трясовину. Тоді люди протоптували іншу стежку. Таких стежок скрізь було багато. Ідучи такою стежкою, Фрона натрапила на чоловіка. Він безтурботно лежав боком у болоті, розкинувши ноги. Одну руку йому притисло до землі вагою його власного тіла та ще й клунком. Одна щока вгрузла в болото; проте обличчя його було спокійне. Побачивши Фрону, він помітно зрадів, в очах заграла посмішка.

— О, як довго ви барилися! — звернувся він до неї. — Я вже тут вас з годину чекаю.

— Так, так, — казав він далі, коли Фрона нагнулася над ним. — Розстебніть пряжку. От каторжна! Я ніяк не можу до неї достати.

— Ви не вдалися? — запитала Фрона.

Він скинув клунок, стрепенувся і оглянув звихнену руку.

— Ні! Цілий, мов новенький долар! Спасибі вам.

Навіть не забив нічого.— Він випростався, обтер брудні руки об гілки сусідньої сосни.— Завжди мені не щастить! Зате хоч добре відпочив, так що нічого нарікати. Я спіткнувся об корінь та й простягся. Лежу, як мала дитина, не підведусь ніяк. А все та пряжка: не достану до неї, та й годі! Цілу годину пролежав. Тутешні люди найбільше ходять нижньою стежкою.

— Чому ж ви не гукнули нікого?

— Примусити когось лізти до мене на гору? Вони й так потопились, аж падають. Ні, вже пробачте, нічого такого жахливого не трапилось! Коли б хто примусив мене дряпатись до нього на гору тільки через те, що він спіткнувся, я, звісно, витяг би його з болота, але потім обов'язково ще кілька разів зіпхнув би його в те саме болото. Врешті я був певний, що як-не-як, а хтось таки надійде.

— Е, то ви таки молодець! — гукнула Фрона, згадавши слова Дела Бішопа.— Для цієї країни ви придатні.

— Так,— відповів він, закинувши за плечі клупок та бадьоро вирушаючи в дорогу.— Добре я одначе відпочив.

Покручена стежка через болото стрімко завертала до річки. Пінява вода з шумом обмивала струнку сосну, яка лежала через річку замість кладки. Гнучка сосна під тиском течії ритмічно крутилася. Ноги численних носильників, що перейшли через неї, вигладили її змиту водою поверхню. Перед Фроною було вісімдесят футів дуже небезпечного шляху. Вона ступила на стовбур, що захитався під її ногою, почула ревіння хвилі, побачила, як шалено рине вода, і повернула назад. Потім вона порозв'язувала шнурки в своїх черевиках, ніби для того, щоб міцніше їх позатягати.

З лісу виходив гурт індійців. Попереду йшли три чи чотири чоловіки, за ними кілька жіпок, усі навантажені величезними клупками. За жінками дріботіли діти, теж з клупочками на плечах, а позаду, висунувши язик та важко дихаючи, пленталось п'ять чи шість собак.

Індійці скося поглядали на Фрону. Один щось стиха промовив до товаришів. Фрона не зрозуміла його слів, але стриманий сміх серед індійців говорив ясніше за слова. Обличчя її спалахнуло, вона почувала себе зневаженою, одначе удала, що нічого не розуміє. Їх провідник відійшов набік, а всі індійці, один по одному, перейшли хисткою кладкою через річку.

На середині річки стовбур під вагою людського тіла вгинався, зникав під водою. Тоді доводилося йти навпомацки, по кісточки в бурхливих, холодних хвилях. Навіть маленькі діти переходили не вагаючись. За ними перейшли собаки. Вони скиглили, відступали назад, але люди примусили їх перейти. Коли всі перейшли, провідник звернувся до Фрони.

— Ідіть битим шляхом,— сказав він, показуючи на гору.— Вам краще пройти битим шляхом. Хоч воно й далі, та для вас зручніше.

Але вона заперечливо хитнула головою й почекала, поки він перейде на той бік. В ній прокинулось самолюбство, прокинулись гордості її раси. Расові гордості переважили над самолюбством. Вона ступила на кладку на очах у тубільців і пішла серед піни, серед білого виру.

Проходячи доріжкою, вона побачила якогось чоловіка. Він плакав, сидючи край дороги. Клупок його, обв'язаний невмілими руками, валявся на землі. Він скинув одного чобота. Його нога вся була вкрита пухирями і страшенно розпухла.

— Що трапилось? — спитала Фрона зупинившись.

Він глянув перше на неї, потім униз, туди, де в темряві, як живе срібло, виблискувала річка Дайя. Сльози ще застидали йому очі, і він не переставав хлипати.

— Та що таке? — спитала вона знову.— Чи я не зможу чим вам допомогти?

— Ні,— відповів він.— Як ви мені допоможете? Я покалічив собі ноги, мало не зламав собі хребет, стомився до смерті. Яка тут може бути поміч?

— Ну, то що з того,— сказала вона бадьоро.— Могло трапитись і гірше! Подумайте про тих, що тільки що вийшли на берег. Мине не менше як два тижні, поки вони доплентаються з своїми клунками до цього місця. А ви вже тут!

— Але ж мої товариші покинули мене і пішли вперед,— хлипав чоловік. Своїм голосом він хотів викликати в неї співчуття.

— Я один тут, як палець,— скаржився він далі.— Я не можу ступити й кроку. Подумайте про мою жінку, про дітей. Вони залишилися в Штатах. Коли б вони тепер поглянули на мене! Я не можу до них повернутись,

далі йти теж не можу. Сили невистачає. Я не можу працювати, як коняка. Не на те я народився, щоб робити кінську роботу. Я помру. Знаю, що помру, коли буду так важко працювати. Що мені робити?

— А чому ваші товариші покинули вас?

— Бо я не такий сильний, як вони. Бо я не міг нести такого важкого клунка, як вони. Вони насміхалися з мене і, нарешті, покинули зовсім.

— Чи вам доводилось коли так працювати? — спитала Фрона.

— Ні.

— У вас вигляд здорової, сильної людини, і важите ви не менше як сто шістдесят п'ять фунтів.

— Сто сімдесят, — поправив він.

— По вас не видно, щоб ви коли на що хворіли. Були ви коли-небудь хворі?

— Ні.

— А хто ваші товариші? Гірники?

— Вони ніколи не були гірниками. Ми разом працювали в одній установі. Ось чому мені кривдно. Ми працювали разом багато років, а тепер вони пішли, покинули мене одного, і все тільки через те, що я не міг йти так скоро, як вони.

— Друже мій! — Фрона відчула, що в ній заговорив представник білої раси. — У вас стільки сили, як і в них. Ви можете так само працювати, як вони, можете попести такий самий багаж. Ви тільки занепали духом. Ви не можете так працювати, як кінь, тільки тому, що не хочете. Ця країна таких не потребує. Для Півночі потрібні сильні люди, сильні не тільки тілом, але й духом. Одної фізичної сили недостатньо. Вертайтеся в Штати. Ви нам не потрібні. Коли ви підете далі, то загинете. А що тоді буде з вашою жінкою, з діточками? Продайте всі ваші речі та повертайтеся додому. За три тижні будете вдома. Прощайте!

Вона дійшла до Овечого стану. Десь вище в горах під тиском підземних вод розірвався на куски величезний глетчер, і вузьким скелястим міжгір'ям рухнули вниз тисячі тонн льоду і води. Стежка зробилась слизькою від намулу. Люди безнадійно метушилися серед перекинутих наметів, поміж затоплених водою ям, в яких вони

зберігали продукти. Дехто з гарячковою поспішністю копав землю, а кілька трупів, що непорушно лежали край дороги, робили зрозумілою причину цієї поквапної роботи. Кілька ярдів нижче глетчер руйнував усе, що зустрічав на своєму шляху. Люди тікали, рятуючи життя. Щоб хоч трохи відпочити, вони складали свої речі на каміння, що де-не-де стирчало, тоді знову бралися до своєї каторжної роботи.

Полуденне сонячне проміння вогнем палило скелю «Вага». Лісу тут уже не було, і голе каміння дуже сильно нагрівалось. По боках смугами тягнувся лід, де-не-де виглядала понура, гола земля, а над усім підносив свою, обвіяну вітрами, вершину Чількут. Нерівним, позбавленим рослинності схилом, покрученою стежкою довгою стрічкою тяглися люди. І цій стрічці не було видно кінця. Стежка починалася внизу, на узліссі, коло останніх карликових кущів; тяглася, чорніючи, блискучим льодовим полем, виплася коло Фрони, що сиділа, підкріплючись, при дорозі. Стежка в'юнилася все вище та вище по крутовині, топшала, ставала ледве помітною й зникала, нарешті, за міжгір'ям.

Фрона не відривала очей від Чількута. Ось його вершина затягнулась туманом та хмарами. Почалася злива над пігмеями, які повзли по його узбіччю, закрутилась хуртовина. Надворі зовсім стемніло. Та Фрона знала, що десь там, угорі, довгою стрічкою, мов мурашки, все вище і вище дряпались люди. І вона затремтіла від думки про одвічне панування людини над природою, і ця думка додала їй нової сили, і вона відважно прилучилася до валки, яка вийшла з бурі і знову сховалась в бурю, що йшла їм назустріч.

Фрона перейшла розщелину Міжгір'я, де, крутячи туман, свистів вітер, і, чіпляючись руками і ногами, сповзла по схилах згаслого вулкана — могутнього предка Чількути. На березі темного озера, яке являло собою заповнений водою кратер вулкана, Фрона зупинилась. Озеро було вкрите сердитими, з лінявою гривовою хвилями. На березі були сотні ям, повних різної поклажі. Ждали перевозу. Та на озері не було видно ні одного човна. На скелі, покрита старою парусиною, стояла хистка кліть, зроблена з кілків. Фрона розшукала її влас-

ника. Це був молодий хлопець з відкритим обличчям, розумними чорними очима та енергійним підборіддям. Так, він справді перевізник; тільки сьогодні він не працює, озеро занадто бурхливе, щоб перевозити. Звичайно він бере за перевіз по двадцять п'ять доларів з пасажиром, але сьогодні він нікого не везтиме. Адже він уже сказав, що сьогодні розходилася завелика хвиля. Перевозу не буде. От і все.

— Одначе я гадаю, що мене ви таки перевезете! — сказала Фрона.

Він хитнув головою і поглянув на озеро.

— З того боку хвиля ще більша. Навіть великим дерев'яним човном не доберетесь. Один човен відважився вийти з кількома пасажирами, і його віднесло до західного берега. Всі бачили. А там, треба вам знати, немає дороги, отже, обійти кругом озера неможливо. Їм доведеться там отаборюватись, поки не притихне буря.

— А все ж вони в кращому становищі, ніж я. Всі мої речі в Щасливому Таборі, і я ні в якому разі не можу залишатись тут.

Фрона ласкаво посміхнулася, та в її посмішці не було благання. Ні сліду тої жіночої безпорадності, що намагається викликати в дужому чоловікові рицарські почуття.

— Ще раз подумайте та перевезіть мене.

— Ні!

— Я вам заплачу п'ятдесят доларів.

— Кажу, що ні!

— Та я ж нітрохи не боюсь.

Очі молодого хлопця сердито спалахнули. Він раптово повернувся до неї, хотів щось сказати, та, передумавши, не вимовив тих слів, що от-от мали зірватись з його язика. Вона догадалась, що в її словах він побачив натяк і хотіла виправдатись. Одначе, зваживши, промовчала, бо зрозуміла його вдачу, зрозуміла, що саме ця мовчанка й примусить його поступитися. Так вони обое й стояли, нахилившись проти вітру, як це роблять моряки, коли хитається палуба, свердлячи одне одного очима. Його волосся прилипло до лоба, а її довгі коси маяли на вітрі, несамовито хльостали її по щоках.

— Ну, йдіть, чи що! — сердитим рухом він зіпхнув човна на воду, кинув у нього весла. — Лізьте! Я перевезу

вас, тільки ваші п'ятдесят доларів ні до чого. Я візьму з вас звичайну плату, ось і все.

Бурхливий вітер підхопив легеньке суденце і відкинув його вбік футів на двадцять. Їх безупинно обливало водяними бризками, і Фрона зразу взялася за черпака.

— Нас, мабуть, віднесе до західного берега! — кричав він, налягаючи на весла. — От буде тоді вам морока! — Він сердито подивився на неї.

— Ні, — відказала вона. — Погано буде нам обом. Нам доведеться ночувати ніч без намету, без укриття, без вогню. Але, на мою думку, нас до західного берега не приб'є.

Вона вилізла з човна на слизьке каміння, допомогла йому витягти човника та вилити з нього воду. Мокрі, голі скелі кругом обступили її. Невгаваючи сипав мокрий сніг. Крізь снігову завісу ледве можна було помітити кілька ям, повних води.

— Вам треба поспішати, — сказав перевізник, подякувавши їй за поміч та спускаючи човна на воду. — Звідсіля до Щасливого Табору дві години ходи, та ще під гору. Аж до самого Табору не буде лісу. Вам треба якнайшвидше вирушати. Бувайте здорові!

Фрона потисла йому руку й сказала:

— Ви відважний чоловік!

— Та що там! — Він, мов залізними кліщами, здавив їй руку і захоплено поглянув на неї.

З десяток потворних наметів тулилося на узліссі. То був Щасливий Табір. Стомлена Фрона блукала поміж наметами. Мокра одежа прилипала до тіла, несамовитий вітер кидав нею на всі боки. Крізь парусинову стіну одного намету Фрона почула добірну лайку. Вона була певна, що там сидить Дел Бішоп. Та, заглянувши туди, побачила, що помилилась. Вона шукала далі, аж поки дійшла до останнього намету в таборі. Розхиливши полотнища, Фрона глянула всередину. При світлі свічки Фрона побачила чоловіка, який стояв на колінах і завзято роздував вогонь в закуреній юконській пічці.

Звільнивши нижні закріплювачі в полотнищі, вона ввійшла всередину. Чоловік продовжував роздмухувати вогонь, не помічаючи її присутності. Фрона кашлянула, і він підвів почервонілі від диму очі.

— Я так і знав,— промовив він досить негостинно.— Прикріпіть полотнище і влаштовуйтесь.— Сказавши це, він знову взявся до свого нудного діла.

«Гостинний чоловік, нічого казати», промайнула в неї думка. Одначе вона послухала і підійшла до пічки.

Коло пічки лежала купка карликових, сукуватих, мокрих сосонок. Фрона добре знала цю сосну, що звичайно стелиться та в'ється по скелях, чіпляючись корінням за тонкий шар землі, що заліг по розколинах. Вона зовсім не подібна до свого первообразу, звичайної сосни, і рідко підіймається над землею вище як на фут. Фрона заглянула в пічку, побачила, що вона майже порожня і наклала туди повно мокрої сосни. Чоловік підвівся з колін, кашляючи від диму, що зайшов йому в легені, і задоволено кивнув головою.

Відсапавшись, він сказав Фроні:

— Сідайте. Сушіть свою спідницю. Я приготую вечерю.

Він поставив кофейник на край пічки, вилив у нього рештки води з відра й вийшов з намету, щоб приєсти ще води.

Як тільки він зник за полотнищем, Фрона розв'язала свій дорожній клунок, і, коли він за хвилину вернувся, вона вже була в сухій спідниці, а мокру викручувала. Поки він порався коло скриньки з їжею, поки дістав тарілки та інше начиння, вона протягла мотузку в наметі між стовпцями і розвісила мокру спідницю. Виявилось, що тарілки брудні, і, поки він їх мив, вона швидко змінила панчохи. Ще з дитинства Фрона знала, що в дорозі найбільше треба берегти ноги. Вона поставила мокрі черевики на купу дров за пічкою, сама ж одягла на ноги м'які, гарні мокасини індійського виробу. Огонь в печі вже розгорівся, і вона вирішила, що білизна висохне на тілі.

За весь цей час вони й словом не перекинулись. Чоловік не тільки мовчав — він порався коло печі з таким заклопотаним виглядом, що Фрона вважала, що його зо-

всім не цікавлять ті пояснення, які вона гадала йому дати. Вся його поведінка свідчила про те, що він не вперше приймає в себе молоду жінку, хоч би вона й зайшла до нього серед ночі, в бурю. Все це їй ненавмисно й подобалося і разом непокоїло, бо вона не розуміла, чому він так чудно з нею поводить. Вона якось невиразно відчувала, що він бачить в її появі щось таке, чого вона не розуміє. Кілька разів вона пробувала заговорити, але він звертав на неї так мало уваги, що в неї язик не повертався. Відкривши сокирою банку з м'ясними консерва-ми, він підсмажив кілька шматків копченої грудинки, відставив сковороду і заварив кофе. Із скриньки з їжею він витяг кусень черствого пирога з яблуками, оглянув його з деякою непевністю, метнув швидкий погляд на Фрону і викинув пирога геть. Тоді взяв торбину з морськими сухарями, висипав з неї на папір усе, що там залишилося. Сухарі давно вже покришилися, а кришки так вимокли на дощі, що перетворилися на кашу брудно-білого кольору.

— Оце все, що я маю замість хліба,— сказав він.— Сідайте ближче і їжте.

— Почекайте! — І він ще не встиг щось відповісти, як Фрона миттю висипала сухарі на сковороду, на м'ясо та сало. До цього вона додала дві чашки води, хутко перемішала й поставила на вогонь. Коли страва закипіла, вона порізала м'ясо на шматочки, знову перемішала і густо посипала сім'ю та перцем. Від сковороди розійшлися чудові пахощі, збуджуючи апетит.

— Сказати по правді, надзвичайно смачна річ,— промовив він, тримаючи тарілку на колінах та пожадливо поїдаючи дивовижну страву.— Як це називається?

— Мокрий гуляш,— відказала коротко Фрона.

Далі їли мовчки.

Наливаючи йому чашку кофе, Фрона весь час поглядала на нього, намагаючись його розгадати. Обличчя у нього, думала Фрона, приємне, а разом з тим енергійне. В ньому почувалась сила. Сила ця поки що дрімала, не виявляла себе. Він був студентом, вгадувала вона далі. Їй багато довелося бачити людей, що займалися наукою, і вона звернула увагу на їх очі. Ті очі були якісь напружені внаслідок довгого сидіння над книжкою при світлі газової лампи. В його очах був саме такий вираз. Карі очі, відмічала вона далі, і гарні,

якими тільки можуть бути очі чоловіка. Насипаючи йому другу тарілку, вона з задоволенням помітила, що ці очі, хоч і карі, не мали звичайного відтінку, вони мали колір спілого горіха. Вона була певна, що при денному світлі, особливо коли він добре себе почуває, вони повинні здаватись сірими, ба навіть сипьосірими. Єдина Фронина подруга мала такі очі, і через те вона їх тепер запримітила.

Його каштанове волосся, що вилискувало при свічці, злегка кучерявилось. Рудуваті вуса м'яко слалися над устами. Гарне, чисто виголене обличчя мало вираз мужності, відваги. Спочатку Фроні не сподобались його трохи запалі щоки та широкі вилиці. Та, глянувши на його гарно збудовану, струнку постать, з добре розвиненими м'язами, широкими грудьми й дужими плечима, вона подумала, що й ці западини нічого не вадять — вони не свідчили про виснаження, — це добре було помітно по його міцній постаті. Щоки злегка позападали хіба через те, що він не любив їсти зайвого. Висотою він був п'ять і дев'ять десятих фута — це вона вирахувала точно як досвідчена спортсменка. Було йому років двадцять п'ять чи тридцять, так Фроні здавалось, — мабуть, ближче до двадцяти п'яти.

— У мене дуже мало шерстяних укшивал, — різко промовив він, поставивши чашку на скриньку з їжею. — Я не сподіваюсь, щоб мої індієць повернулись з озера Ліндерман до ранку. Тут, у таборі, не залишилось нічого, крім кількох мішків муки та дечого з одягу, все вже відправлено вперед. А втім, у мене є кілька теплих пледів. Ми якнайкраще використаємо їх замість укшивал.

Він повернувся до неї плечима, наче не чекаючи відповіді, і витяг з гумового чохла сувій укшивал, виклав з мішка два теплі пледи та кинув їх на постіль.

— Ви, певно, артистка з оперети?

Він, очевидно, запитував без найменшого зацікавлення, так, аби щось сказати, немов наперед знав стереотипну відповідь. Але для Фрони це питання було немов удар по обличчю. Вона згадала, що казала Ніпуза про білих жінок, які прибувають до цієї країни, і цілком зрозуміла своє фальшиве становище, зрозуміла, за кого він її вважає.

Хазяїн тимчасом, не чекаючи відповіді, казав далі:

— Тієї ночі було в мене дві таких зірки з оперети, а позавчора — аж три. Тільки в мене було тоді чим постелитись. У них погана звичка губити в дорозі свій багаж, правда? Воно трохи й дивно, але я особисто ніколи не знаходив того багажу, що вони порозгублювали. І всі вони, як видно, артистки неабиякі! Серед них ніколи не буває артисток на другі чи на треті ролі, ніколи! Ви теж, мабуть, граєте перші ролі?

Кров кинулася їй в обличчя, й це ще більше розгнівило її, ніж його слова. Вона знала, що може добре володіти собою, однак почервоніле обличчя ніби доводило її замішання, хоч цього насправді й не було. :

— Ні,— відповіла вона холодно.— Я не артистка з оперети.

Він нічого не сказав на це. Кинувши на землю по один бік пічки кілька мішків з мукою, влаштував щось на зразок постелі, потім те саме зробив з рештою мішків — розклав їх з другого боку пічки.

— А все ж таки ви артистка, хоч, може, і не з оперети,— кинув він, зробивши свою роботу. Слово «артистка» він вимовив з притиском, з відтінком презирства.

— На жаль, я не артистка.

Ковдра, яку він складав, випала йому з рук. Він випростався. До цього часу він майже не дивився на неї. Тепер почав пильно до неї придивлятись. Отлянув її всю, приглядався, як пошитий її одяг, яка в неї зачіска. Минуло кілька хвилин.

— То вибачайте, будь ласка,— вимовив він нарешті, і знову втупив в неї очі.— В такому разі ви дуже нерозсудлива жінка, що тільки марить про багатство й не думає про небезпеки, які зустрінуть її під час такої подорожі. В цьому краю зустрічаються тільки два роди жінок — такі, які гідні поваги, себто дружини, дочки, та такі, які не заслуговують ніякої поваги. Останні з чемності називають себе оперетковими зірками, артистками, а ми, теж заради чемності, вдаємо, ніби віримо їм. Так, так, я знаю, що ви хочете сказати. Тільки пам'ятайте — жінки, що сюди прибувають, повинні бути або першого, або другого роду,— не інакше. Середини немає, й ті, що намагаються знайти третій шлях, нехай не чекають, що їм пощастить. Ви дуже, дуже нерозсудлива дівчина. Вам треба б вернутись назад, поки ще не пізно. Я вам позичу грошей на дорогу до Штатів. Коли ви на це подивитесь просто як на

позику від зовсім чужої вам людини, я завтра пошлю з вами індійця — він доведе вас до Дайї.

Разів зо два Фрона пробувала перебити його, але він владним рухом руки примушував її мовчати.

— Дуже вам дякую...—почала вона, та він перехопив:

— Немає за що, немає за що!

— Дуже вам дякую,— сказала вона знову,— але справа в тому, що ви помиляєтесь. Я тільки оце прийшла з Дайї і сподівалась, що знайду тут, у Щасливому Таборі, носильників з моїм багажем. Вони вирушили за кілька годин раніше мене, і я не можу зрозуміти, як я їх випередила! Врешті, тепер я розумію! Сьогодні вдень на озері Кратер прибило вітром до західного берега якийсь човен. Вони, певно, й були на цьому човні. Отут ми й розгубились, і я випередила їх. Щодо мого повернення, то я ціную ваш порив, дякую вам за те, що ви пропонуєте мені свою допомогу, але мій батько живе в Давсоні, ми з ним не бачились три роки. Крім того, я сьогодні вийшла з Дайї, дуже стомилася і мені хочеться відпочити. Отже, коли ви не передумали бути гостинним, то дозвольте мені лягти спати.

— Але це неможливо! — Він відкинув убік плед, сів на мішках з мукою й ніяково подивився на Фрону.

— А чи є... Чи є такі жінки по інших наметах? — спитала вона, вагаючись.— Я не бачила ні одної, та, може, я просто не помітила.

— Був чоловік з жінкою, але сьогодні рано вони вирушили далі. Ні, тут немає жінок... Є дві чи три в одному наметі, тільки... тільки вам незручно бути з ними.

— Ви гадаєте, що я побоююсь піти до них у намет? — палко спитала вона.— Адже вони жінки, самі ви це кажете.

— Але я сказав, що не годиться,— промовив він не уважно, дивлячись на парусину, що надувалась від вітру, та прислухаючись, як завиває вітер.— Такої почі, як сьогодні, можна загинути, коли не мати притулку. А в інших наметах ніде й пальцем ткнути,— думав він уголос.— Це мені відомо. Вони попереносили всі свої запаси з ям у памети, щоб не позамокали. І в наметах так тісно, що й не повернешся. Крім того, негодою загнало сюди ще з десять мандрівників. Два чи три просилися до мене на ніч, коли не знайдуть ніде місця. Мабуть, вони десь притулились, та це не означає, що є вільне місце. І крім того...—

Він замовк, не знаючи, що казати. Неможливість придумати якийсь вихід стала очевидною.

— Чи зможу я цього вечора дійти до Глибокого озера? — спитала Фрона, забуваючи про себе та жаліючи його. Тут вона схаменулась і зареготалась.

— Ви не зможете в темряві переправитись через річку. — Він, видно було, сердився на неї за її легковажність. — І по дорозі немає іншого табору.

— Чого ви боїтесь? — спитала вона трошки насмішкувато, зневажливо.

— Я боюся не за себе.

— В такому разі я ляжу спати.

— Я можу цілу ніч не лягати та підтримувати вогонь, — запропонував він, помовчавши трохи.

— Дурниця! — скрикнула вона. — До чого тут ввічливість. Ми не в цивілізованій країні. Ми на шляху до полюса. Лягайте спати!

Він знизав плечима, погоджуючись.

— Гаразд. Що ж тоді мені робити?

— Допоможіть, звичайно, мені влаштувати постіль. Мішки лежать навхрест. Дуже вам вдячна, але в мене є кості та м'язи, що протестують. Посуньте-но їх сюди!

За її вказівками він розклав мішки вподовж, у два ряди. Між мішками утворилася западина. Лежати було незручно. Побивши мішки обухом, вона трохи зарівняла западину. Потім, склавши втрое укривало, прослала його на мішках.

— Гм! — пробурмотів він, неначе сам до себе. — Я тепер розумію, чого мені так незручно було спати. Треба й собі так зробити!

Він швидко перекинув мішки на своїй постелі.

— Видно, що ви не звикли мандрувати по цій країні, — зауважила вона, застеляючи зверху укривало та сідаючи на постелі.

— Мабуть, що так, — відказав він. — А ви хіба знайомі з цією країною? — пробурчав трохи згодом.

— Досить, щоб вжити відповідних заходів, — сказала Фрона, ухилившись від відповіді.

Вона поскидала з печі сухі дрова, наклала туди сирих.

— Чуєте, що робиться надворі? — сказав він. — Погода дедалі гіршає, якщо справді може бути ще гірше.

Намет гойдався під натиском вітру. Парусина надува-

лась, тріщала. Дош та сніг тарабанили над головою. Здавалося, це вже була не сутичка — природа вчинила справжній бій. Коли трохи затихало, було чутно, як вода збігає по боках намету, як шумить, немов маленький водоспад. Він підвівся і з цікавістю доторкнувся до мокрої стелі. З того місця, де він доторкнувся пальцем, раптом ринула вода просто на скриньку з їжею.

— Не робіть цього! — вигукнула Фрона, скочивши з місця.

— Вона міцно притулила руку туди, де протікало, швидко провела пальцем по парусині до бокової стінки. Текти перестало вмиь. — Не треба цього робити! — сказала вона знову.

— Господи, — мовив він у відповідь, — ви сьогодні прийшли сюди аж від самої Дайї! Невже ви ще можете рухатись?

— Через велику силу, — призналася вона щиро. — І мені дуже хочеться спати.

— На добраніч! — сказала вона через кілька хвилин, задоволено простягаючись під теплим пледом. А за чверть години додала:

— Слухайте! Ви не спите?

— Ні. — Голос його приглушено доходив до неї з-за печі. — А що таке?

— Ви накололи трісок?

— Трісок? — сонним голосом перепитав він. — Яких трісок?

— А щоб розтопити в печі завтра рано. Встаньте та наколіть!

Він мовчки скорився і не встиг ще закінчити роботу, як вона вже міцно спала.

Коли вона прокинулась, пахло повсякденним його сніданком — копченою грудинкою. Був ранок. Буря вщухала. Сонце, весело освітлюючи затоплені дощем поля, крізь відкинуте полотнище заглядало в намет. Робота вже почалася. Повз намет проходили люди, навантажені клунками.

Фрона повернулась на бік. Сніданок був готовий. Господар, поставивши в духовку грудинку з смаженою картоплею, підпирав дверцята двома щепками.

— Добридень! — привіталася вона.

— Доброго здоров'я, — відказав він, підвівшись і беручи в руки відро. — Я не питаю вас, чи добре ви спали. Знаю, що добре.

Фрона засміялась.

— Я йду по воду,— пояснив він.— Сподіваюсь, що, поки я повернуся, ви будете готові до сніданку.

Гріючись проти сонця після сніданку, Фрона помітила знайомий їй гурток людей, що наближався дорогою від озера Кратер до глетчера. Вона сплеснула в долоні.

— Он ідуть посильники з моєю поклажею, і з ними Дел Бішоп. Йому, мабуть, дуже соромно, що загубив мій слід і не міг мене знайти.— Надіваючи на плечі фотоапарат і дорожній клунок, вона повернулася до чоловіка, що дав їй притулок на ніч.

— Мені залишається тільки попрощатися з вами та подякувати за гостинність.

— Зовсім немає за що дякувати. Що там про це говорити! Я б зробив те саме для кожної...

— Опереткової артистки?

Він докірливо поглянув на неї і казав далі:

— Я не знаю, хто ви, та й знати не хочу.

— Ну, я не буду такою жорстокою. Я знаю, що вас звати містер Ванс Корліс. Я, бачите, прочитала ваше ім'я на квитанції з пароплава,— пояснила вона.— Прошу завітати до мене, коли будете в Давсоні. Мое ім'я Фрона Велс. До побачення!

— То Джекоб Велс ваш батько? — крикнув він їй навздогін, коли вона легкою ногою вибігла на стежку.

Вона обернулася й кивнула головою.

Делу Бішопові не тільки не було соромно, він навіть не турбувався про неї.

— Велси не загинуть, можна бути певним,— потішав він сам себе, засинаючи напередодні ввечера, але ж був сердитий, як чорт.

— Добридень,— привітався він.— З вашого обличчя видно, що ви переночували цю ніч якнайкраще, обійшлися без мене і спали чудово.

— Сподіваюсь, що ви за мене не турбувались? — спитала вона.

— Турбувався? За Велсову дочку? Хто? Я? Ніколи в світі! Я мав багато турбот, розмовляючи з озером Кратер. Я розповів йому все, що про нього думаю. Я не люблю води. Я вже вам про це говорив. І вона завжди підступає до мене. А все-таки я її не боюся!

— Гей, ви! — звернувся він до індіців.— Моторніше! До обіду ми мусимо дійти до озера Ліндерман.

— Фрона Велс! — казав сам до себе Ванс Корліс. Все, що трапилося вночі, здавалось йому сном. Він опам'ятався тільки тоді, коли, обернувшись, побачив її постать, що віддалялася від нього. Дел Бішоп та індіці зайшли за скелю, а Фрона саме обходила підгір'я. Сонце обливало її своїм ясним промінням, і постать її яскраво вималювалась на тлі чорної скелі. Вона махнула на прощання своєю паличкою і, поки він скидав шапку, зникла за горою.

V

Становище, що його займав Джекоб Велс, було справді незвичайне. Це був торговець-велетень в країні, в якій не було ніякої торгівлі. Цей дозрілий продукт дев'ятнадцятого століття розвивався з великим успіхом у варварській, майже первісній, країні. Маючи величезне торговельне підприємство, маючи фактично монополні права, він панував над збором найнезалежніших людей, які прийшли сюди з усіх кінців земної кулі. Місіонер в економіці, апостол Павло в торгівлі, він провіщав доктрину вигоди та сили. Визнаючи природне право людини, сам виходець з народу, він всіх, що його оточували, підкорив під свою владну руку. Панування Джекоба Велса на його власну користь та на користь народів — така була неписана заповідь Велса. Він сам, своїми руками, створив своє царство, зробився владарем країни, що дорівнювала десяткові римських провінцій. За його наказом, на протязі ста тисяч миль, населення приливало та відливало, як морський прилив. З його волі виникали та зникали міста.

Був він простого роду. Вперше повітря сповнило його легені на березі ріки Ла-Плата, в безкраїх преріях. Над ним синіло небо, а його голе, маленьке, кволе тільце лежало на зеленій траві. Перше, що він побачив, були коні. Осідлані, вони лагідним поглядом дивились на нього, дивуючись на чудо, що постало перед їх очима, бо його батько, мисливець, оце тільки збочив з дороги, щоб його дружина могла спокійно породити дитину. За годину вони вже були на коїях, тепер утрюх,— доганяли товаришів-

мисливців. Вони нікому не перешкодили, не змарнували ні хвилини. Вранці мати зготувала на вогнищі сніданок, а поки сонце зайшло, вони проїхали верхи ще п'ятдесят миль.

Батько його походив від здорової уельської родини, що переселилася з густо залюдненого Сходу до нового, молодого штату Огайо. Мати була дочкою ірландських емігрантів, які осіли біля Онтарію. І від батька, і від матері він успадкував жадобу до мандрівок, гарячкову потребу руху, упертість і звичку доводити до кінця все те, що починав. На першому році життя, ще не навчившись ходити, він проїхав верхи тисячу миль дикою країною, зимував у мисливській хатині коло верхів'я Червоної річки на півночі. Першим його взуттям були мокасини, першою їжею — жир американського оленя. Перші враження від життя були в нього такі: світ — це величезна пустеля, біла розлога просторинь, заселена індіанцями та білими мисливцями, такими, як його батько. Кілька наметів, вкритих оленячими шкурами, здавались йому містом, місцева поштова контора — храмом цивілізації, а місцевий комісіонер — це був сам господь бог. Ріки та озера існують тільки для того, щоб ними людям зручніше було переїздити з місця на місце. З такими поглядами на світ він ніяк не міг собі уявити, для чого існували гори. Це була частина того незрозумілого в природі, про яке він намагався не думати.

Люди часом умирали. Але їх м'яса не вживали до їжі, а шкура не мала ніякої вартості, може тому, що вона не була покрита шерстю. Шкури з шерстю, хутра, мають велику вартість, і той, хто має кілька тюків таких шкур, може закупити весь світ. Тварини створені для того, щоб людина могла їх убивати та здирати з них шкуру. Для чого створена людина, він не знав докладно — хіба, може, комісіонерові на потребу.

Підростаючи, він поступово змінював свій світогляд, але змінював його обережно, мов дитина, дивуючись усьому.

Аж тоді, коли він став дорослою людиною, коли він відвідав більшу половину американських міст, в його очах зник вираз дитячого захоплення, тільки тоді його очі стали гострими, допитливими. Коли він хлопчиком стикався з містами, його світогляд де в чому змінювався, але його узагальнення були ще надто незрілі. Мешканці

міст дуже зніжені. У них у голові немає компасних стрілок, і через те вони часто блукають. Ось чому вони вважають за краще жити в місті. А тому, що вони бояться простуди, і тому, що вони бояться темряви, вони сплять по хатах, замикають на ніч двері. Жінки в місті тендітні та гарні, але з полозками на ногах недалеко зайшли б вони за день глибоким снігом. Всі городяни занадто балакучі. Через те вони часто брешуть, а виконувати важку роботу руками вони не можуть. Нарешті, в містах існує нова потужна сила, що зветься «блеф». Той, хто затіває «блеф», повинен твердо вірити в свій успіх, інакше йому самому доведеться розплачуватись за все. «Блеф» чудова річ, коли використати її як слід.

Потім він жив переважно серед гір та лісів. Проте прийшов до висновку, що і в місті не все кепське, що, живучи в місті, можна залишатись людиною.

Призвичаєний до боротьби з природою, він захопився економічною боротьбою, — боротьбою торгового капіталу з соціальними силами. Володарі ринку та біржі приваблювали його своїм блиском, але не засліплювали. Вивчаючи їх, він намагався уявити собі таємницю їх сили. А пізніше, переконавшись, що і з Назарета може вийти щось путяще, він, ставши дорослим, у самому розквіті сил, одружився з дівчиною, що зросла в місті.

Але в душі його жило поривання до далеких мандрівок, до далеких країн. Заговорила батьківська кров і спонукала його покинути місто і поселитися на березі річки Дайї, на узліссі, де він у великому рубленому будинку влаштував поштову контору. І тут, у зрілому віці, він набув сталого світогляду, навчився узагальнювати соціальні явища, як колись учився узагальнювати явища природи. В явищах першого порядку не було нічого такого, чого не можна було б виразити формулами явищ другого порядку. І одні і другі явища підлягають одному закону, і в одних і в других явищах виражається та сама істина. Змагання — ось в чому полягає таємниця світу. Боротьба — єдиний закон, єдиний шлях прогресу. Світ створений для сильних, і тільки сильні володіли ним. І в цьому одвічна правда. Бути чесним — означає бути сильним. Нечесність приводить до квоності. Обдурити чесну людину означає бути нечесним. Обдурити шахрая — значить покарати його мечем справедливості. Первісна сила містилася в руках, теперішня — в мозку. Незва-

жаючи на те, що місце боротьби змінилось, вона ведеться тепер так само, як велась колись. Як і колись, люди ведуть боротьбу за панування над світом, за насолоду, яка з цим зв'язана. Тільки на місце меча стала конторська книга, на місце закованого в панцер рицаря — старанно одягнений король індустрії, а центр політичної влади перемістився на торгову біржу. Сучасна воля знищила первісного варвара. Вперта земля підкорилася тільки силі. Мозок могутніший за тіло. Чоловік, маючи мозок, міг легше перемогти первісні сили.

Джекоб Велс не мав освіти, краще сказати, того, що вважають освітою. До тих двох чи трьох основних життєвих принципів, які він засвоїв від матері при світлі багаття чи свічки, він прилучив дещо з того, що вчитав з книжок, які потрапляли йому до рук, а саме, про що він дізнався, не обтяжувало його розуму. Життєві явища були для нього ясні й зрозумілі. У нього був живий, ясний розум, і він міг збагнути, зрозуміти кожне життєве явище.

І ось одного дня Джекоб Велс перейшов через Чилькут і зник у безмежній пустині. Через рік він появився в російських місіях коло Берінгового моря, в тому місці, де впадає ріка Юкон. Він пройшов вниз по ріці три тисячі миль, багато чого побачив, і в нього було багато великих задумів. Але він держав язик за зубами і продовжував працювати, аж поки одного разу пронизливий свисток з пароплава привітав північне сонце коло багнистого берега, де стояв форт Юкон. Це було дивовижне досягнення. А як він цього досяг, про це міг би розповісти тільки він сам.

Хоч і почав він, як здавалося, з неможливого, однак він добував все більше та більше пароплавів, нагромаджував одне підприємство на друге. Скрізь понад річкою на протязі тисячі миль та в близьких від неї місцях він побудував торговельні контори та склади. Він силоміць вклав сокиру білої людини в руки тубільцеві; в кожному селищі, скрізь поміж селищами, лежали чотирифутові стоси дров для його пароплавів. На одному з островів на Берінговому морі, де впадає ріка Юкон, він влаштував велетенський розподільний пункт. В північній частині Тихого океану ходили його величезні океанські пароплави. А в його конторах, в Сіетлі та Сан-Франціско, десятки клерків систематизували та впорядковували його торговельні операції.

На Юкон потоком ринули люди. До того часу голод виганяв їх звідти, але тепер там був Джекоб Велс і його продуктові склади. І люди зимували там, розбивали мерзлу породу, шукаючи золота. Він підбадьорював їх, давав їм доволі продуктів і вписував у списки компанії. Його пароплави перевозили людей вверх по Койокуку в первісний арктичний край. Де тільки була надія на прибуток, там він будував продуктові склади, там і виростало місто. Він робив розвідки, спекулював, розвивав працю. Невтомний, непереможний, з сталевим блиском в очах, він встигав побувати скрізь, усе робив разом. Коли відкривали нову річку, він перший був у її верхів'ї і біля її гирла, поспішаючи зробити продуктові склади. І поза межами Юкона він проводив найрізноманітніші торговельні комбінації. Вступав у спілку з товариствами всього світу, примушував великі транспортні товариства дати йому пільговий тариф. В глибині краю він торгував мукою, шерстяними укривалами, тютюном; будував лісопильні заводи, визначав місце майбутніх міст, шукав міді, заліза, вугілля, а щоб гірники мали все, що їм потрібно, никав скрізь по півночі, аж до Сибіру, шукаючи теплого одягу, який виробляють тубільці.

На його голові був увесь край. Він слідкував, чого саме тут бракувало, не покладаючи рук, працював задля нього. Кожна унція золотого піску, кожна листівка, кожне зобов'язання — все переходило через його руки. Він був для краю біржею і банком. Він привозив і розподіляв пошту. Конкурентів він розтирав на макуху, до хижаків не мав помилювання. Проти синдикатів, що намагалися стати з ним до бою, він висував таку зброю, як блеф. Коли вони не корилися, він за блеф платив, а їх руйнував. І, незважаючи на все, знаходив ще час піклуватися про свою дочку, яка залишилась без матері. Знаходив час, щоб приголубити, пожалувати та підготувати її до того становища, яке він для неї створив.

VI

— Я гадаю, капітане, ви погодитесь зі мною, що ми повинні поставитись до цієї справи з більшою увагою, ніж вона на перший погляд цього заслуговує, — Джекоб Велс, допомагаючи своєму гостеві надягти хутряну шубу, вів далі: — Справа серйозна, а надалі може набути за-

грозливого характеру. Ми вже з вами раз пережили голод. Ми повинні їх налякати зараз, поки ще не пізно. Коли в Давсоні поменшає людей тисяч на п'ять, то для решти вистачить запасів, ще й залишиться. Нехай-но тільки ці п'ять тисяч рознесуть чутку про голод до Дайї і Скагвея, тоді ми будемо впевнені, що сюди не прибудуть ще п'ять тисяч, коли стане лід.

— Цілком правильно. І поліція допоможе вам, будьте певні.— Співрозмовник Велсів — сивий, кремезний чоловік з енергійним обличчям, з військовою виправкою, підняв комір шуби і взявся за ручку дверей.— Я бачу, що, завдяки вам, мандрівники, які прибули сюди останніми, починають розпродувати свої речі і купують собак. Ви собі уявляєте, яка метушня буде на льоду, коли замерзне ріка? І кожен, хто продасть тисячу фунтів продуктів та виїде звідси, зменшить вимоги одного порожнього шлунка і рівночасно наповнить шлунок одного з тих, що тут залишаться. Коли відпливає «Лора»?

— Сьогодні вранці, з трьома сотнями пасажирів. Не везуть з собою ніяких припасів. Я хотів би, щоб їх було три тисячі.

— Цілком погоджуюсь. Коли, між іншим, прибуде ваша дочка?

— Жду її з дня на день.— В очах у Джекоба Велса загорівся ласкавий вогник.— Приходьте обідати, як вона приїде, та приведіть із собою з ваших казарм кількох молодих офіцерів. Я не знаю їх імен, та це нічого. Запросіть їх від мого імені. Я не підтримую зв'язків з місцевим товариством — не маю на це часу, але хотів би, щоб моїй дочці було тут весело. Адже весь час вона жила в Лондоні та в Штатах і щоб часом тут не занудьгувала. Чи не так?

Джекоб Велс зачинив за гостем двері, присунув крісло до каміна, поставив ноги до ґраток. Дивлячись на полум'я, що блимало в каміні, він на мить уявив собі постать молодої дівчини. За нею промайнула в його уяві ще постать вродливої жінки англосаксонського типу.

Двері відчинились.

— Містер Велс, містер Форстер послав мене запитати, чи приймати йому ордери на склад.

— Безумовно, містер Сміт. Тільки нехай він переповнилоє їх. У кого ордер на тисячу фунтів,— видавайте йому тільки п'ятсот.

Він закупив сигару і сперся на спинку крісла.

— Вас хоче бачити капітан Макгрегор, сер.

— Просіть.

Капітан Макгрегор увійшов і став біля крісла свого хазяїна. Важка рука Нового Світу з дитинства лягла шотландцеві на плечі, але в кожній рисі його поораного глибокими зморшками обличчя проступала непохитна чесність. Випнуте підборіддя свідчило про те, що чесність — це найкраща політика, бо, глянувши, кожний був не від того, щоб мати справу з власником цього випнутого підборіддя. Про те свідчив і його перебитий ніс, скручений трохи набік, та довгастий шрам, що перетинав чоло, ховаючись у сивому волоссі.

— Ми піднімаємо якір через годину, сер. Ось я і прийшов за останніми наказами.

— Гаразд! — Джекоб Велс повернувся до нього з кріслом. — Капітане Макгрегор!

— Я!

— На цю зиму я мав вам доручити іншу справу. Але я потім роздумав і призначив вас на «Лору». Ви догадуєтесь, чому я так зробив?

Капітан Макгрегор переступив з ноги на ногу, й хитра посмішка блиснула в його очах.

— Сподіваєтесь, що випикнуть труднощі, — буркнув він.

— І ви саме той чоловік, якого тут треба. Перед відплиттям ви одержите від містера Белі докладні вказівки. Одно вам тепер скажу. Коли ми не викуримо звідси певне число людей, в форті Юкон будуть битись за кожен фунт продуктів. Ви мене розумієте?

— Так.

— Отже, перш за все — ощадність. Сьогодні ви вивезете триста чоловік. Я гадаю, що вдвоє стільки поїде по річці, як тільки замерзне лід. Вам доведеться цілу зиму харчувати тисячу душ. Визначте їм пайок — що треба робітникові — і дивіться, щоб вони працювали. Заготовляти дрова по шість доларів за стос. Складати їх треба при березі, в такому місці, де легко причалити пароплавом. Хто не працює — позбавляється пайка. Зрозуміли?

— Так.

— Тисяча людей може наробити великого бешкету, коли вони не будуть зайняті роботою. Мало що може

трапитись! Пильнуйте, щоб не грабували, не брали нічого з ям, де зберігаються продукти. Коли не коритимуться, виконайте свій обов'язок.

Капітан похмуро хитнув головою. Мимохить зціпив кулаки, шрам на чолі побілів.

— В лід вмерзло п'ять пароплавів. Прив'яжіть їх, щоб не знесло та не поламало весною, як рушить лід. А перш за все розвантажте їх та позносьте все в одну велику яму. Вам зручніше буде її охороняти і зробити її неприступною для інших. Пошліть кого-небудь до форту Бер і попросіть містера Картера, щоб він дав вам на допомогу трьох службовців. Без них він обійдеться. В Серкл-Сіті робота невелика. Зупиніться там і візьміть з собою половину службовців містера Бердвела. Вони вам будуть потрібні. Вам доведеться мати справу з багатьма добрими стрільцями. Будьте непохитним. З самого початку наженіть на них доброго страху. Пам'ятайте, — хто вистрілить перший, той врятує свою шкуру. А найбільше слідкуйте за продуктами.

— Та за револьверами отих розбишак, — буркнув капітан Макгрегор, зачиняючи за собою двері.

— Джон Мелтон, містер Мелтон, сер. Можете його прийняти?

— Слухайте, Велс, що це таке? — Розгніваний Джон Мелтон вскочив услід за клерком, мало не збивши його з ніг. Він вимахував якимсь документом, тикав його голові товариства — Велсові. — Читайте! Що тут написано?

— Тисяча фунтів продуктів, — спокійно відказав Джекоб Велс, поглянувши на документ.

— Так і я кажу, а ваш службовець на складі не погоджується. Він запевняє, що мені належить одержати тільки п'ятсот фунтів.

— І він каже правду.

— Одначе...

— В документі стоїть тисяча фунтів, а ви одержите на складі тільки п'ятсот.

— Хіба це не ваш підпис? — Мелтон тикнув документом Велсові під самий ніс.

— Мій.

— То як же ви думаєте зробити?

— Я вам дам п'ятсот фунтів. А ви що зробите?

— Я відмовлюсь, не візьму.

— Ото й добре. Нам більше ні про що балакати.

— Навпаки! Я не хочу більше з вами мати діла. Я настільки багатий, щоб самому привозити через Міжгір'я все, що мені потрібно. І я це зроблю в наступному році. Наші ділові стосунки припиняються з цієї хвилини назавжди.

— Не заперечую. Ви маєте в мене вкладу на триста тисяч доларів золотого піску. Підіть до містера Етшлера й скажіть йому, щоб зараз же видав їх вам.

Мелтон розгнівано бігав по кімнаті.

— Невже я не одержу від вас і других п'ятсот фунтів? Боже мій! Та я ж за них заплатив! Чи не хочете ви заморити мене голодом?

— Слухайте, Мелтон! — Джекоб Велс замовк, обтрусив попіл з сигари. — Чого ви ось зараз хочете? Що ви хочете одержати?

— Тисячу фунтів продуктів.

— Для себе?

Мелтон, король золотих копалень у Бонанці, хитнув головою.

— Так я і думав. — Зморшки на чолі Джекоба Велса проступили виразніше. — Ви піклуєтесь лише про власний шлунок. А я піклуюсь про тисячі шлунків.

— Одначе ви вчора видали Тимові Макреді тисячу фунтів!

— Я тільки сьогодні постановив скоротити видачу.

— Чому ж це якраз мені доводиться першому одержувати за новим розпорядком?

— А чого ви не прийшли вчора, а Тим Макреді не сьогодні?

Мелтон був ні в сих ні в тих, не знав, що казати. Джекоб Велс низав плечима.

— Такі-то справи, Мелтон. Винятку ні для кого не буде. Коли ви колотимете мені очі Макреді, я всю вину складатиму на вас, що ви вчора не прийшли. Та тут ніхто не винен. Все це від бога. Ви вже пережили голод на Сороковій Милі. Ви людина білої раси. Те, що ви власник Бонанці, чи частини Бонанці, не дає вам права одержати ні на один фунт більше, ніж має одержати бідний тубілець чи навіть немовля, що тільки народилось. Вірте мені, доки матиму хоч фунт продуктів, ви не помрете з голоду. Візьміть себе в руки. Отож згода. Посміхніться та примиріться з тим, що трапилось.

Все ще сердитий, але значно знизивши тон, золотий король стис Велсові руку й вибіг з кімнати. Ще й двері за ним не зачинилися, як у кімнату увійшов янкі, хитаючись та тягнучи за собою ноги. Ногою, обуютою в мокасин, він присунув собі стілець і сів.

— Слухайте,— почав він з таємничим виразом,— люди, здається мені, починають хвилюватись з приводу того, що обмежено видачу продуктів.

— Хелло, Дейв, це ви?

— Та хто ж іще? От я й кажу — звідсіля тікатимуть хто куди, як тільки замерзне річка.

— Ви так гадаєте?

— Ага.

— Дуже радий таке почути. Це якраз те, чого мені потрібно. І ви рушайте за всіма?

— І не подумаю,— Дейв Гарней чванькувато підвів голову.— Вчора я відіслав свою поклажу до копалень. Вважаю, що зробив це своєчасно. Тільки ось що... З цукром у мене не гаразд. Він був у мене на задніх саях, і якраз на тому місці, де дорога повертає від Клондайку на Бонанці, сани провалились під лід. Там вони й тепер. Подумайте тільки — задні сани, а на них був увесь мій цукор! От я й надумався зайти до вас сьогодні, позичити у вас фунтів сто. Чи білий, чи темний — мені байдуже.

Джекоб Велс крутнув головою й посміхнувся. Дейв Гарней присунувся ближче.

— Ваш клерк каже, що він нічого не знає, то й нічого було до нього приставати, і я сказав, що зайду до вас. Мені однаково, який буде цукор, дайте тільки сто фунтів, і з мене досить.

— Чуєте? — заговорив він знову, помітивши, що його співрозмовник ставиться до такої пропозиції цілком негативно.— Ви ж знаєте, який з мене ласун. Згадайте, скільки цукру перевів я на Прічер Кріку! Подумайте тільки, як час проходить! Вже буде шість років! А мабуть, і більше. Сім, чорти на його батька! То я й кажу: краще мені обійтися без тютюну «Зірка», аніж залишитися без цукру!.. Ну, як же воно буде? Я тут з собаками. Чи не піти нам до складу за цукром? Чудово я надумався!

Тут, помітивши, що Джекобові губи ворухаться, щоб вимовити слово «ні», він посипав, як з мішка, не даючи тому вимовити слова:

— Певна річ, я не хочу по-свинськи всього забирати. Нізачо в світі не зроблю цього. То як у вас обмаль цукру, я пристану й на сімдесят п'ять фунтів,— він пильно поглянув на Велса,— навіть вистачить з мене, я думаю, і п'ятдесят фунтів. Я розумію ваше становище, я не така нікчемна тварюка, що в'язне...

— До чого ця мова, Дейв? Ми не маємо ні одного зайвого фунта цукру...

— Ну, гаразд, я ж не такий, щоб інших грабувати. Я, зважаючи на вас, пристану й на двадцять фунтів.

— Ні одної унції!

— Як? Зовсім не дасте? Ну, годі, не гнівайтесь. Забудьмо, що я у вас чогось там просив. Я ще колись іншим разом зайду до вас. Бувайте здорові. Чуєте? — він нахилив голову і почав уважно прислухатись. — Це ж «Лора» свище! Незабаром вирушить. Ви підете подивитись, як вона відчалює? Ходімо разом.

Джекоб Велс надів ведмежу шубу і рукавиці. Вони пройшли через контору до головного складу. Він був такий великий, що двісті покупців, які стояли коло прилавків, були ледве помітні.

У багатьох були похмурі обличчя, а деякі скося поглядали на голову товариства, коли він проходив повз них.

Прикажчики продавали все, тільки не продукти, а їх найбільше й питали.

— Заховали! Набивають ціну! Будуть «голодні» ціни! — бурчав рудобородий гірник. Джекоб Велс почув його слова, але не звернув на них уваги. Він знав, що поки все втихомириться, йому ще не раз і не таке доведеться почути.

Пройшовши боковою доріжкою, він зтав, щоб поглянути на об'яви, які висіли на розі будинку. Тут сповіщалось, хто загубив собак, хто що знайшов; про продаж собак, а найбільше говорилось про продаж спорядження для мандрівки. Найбільш полохливі вже добре налякались. Спорядження, що вважало п'ятсот фунтів, продавалось по долару за фунт, коли там не було муки, а з мукою — по півтора долара.

Джекоб Велс помітив, що Мелтон розмовляє з якимсь новоприбулим чоловіком, у якого було дуже заклопотане обличчя, король Бонанці задоволено посміхався — йому, видно, пощастило добре розжитись на провізію.

— Чому ви тут не пошукаєте цукру, Дейв? — спитав Джекоб Велс, показуючи на об'яви.

Дейв Гарней відчув докір.

— Хіба ви думаєте, я тут не шукав? Я скрізь об'їхав, від Клондайку до Шпиталю, аж собаки геть поприставали. І ніде нічого не знайшов, ні за гроші, ні так.

Вони пройшли боковою стежкою, минули склад та довгий ряд санок, запряжених собаками, які по-вовчи лежали на снігу. За всю зиму тільки вперше випало доволі снігу, і гірники могли почати перевозити свою поклажу.

— Смішно, правда? — ще раз наздогад кинув Дейв, коли вони проходили головною вулицею, що виводила до річки. — Смішно, що я, власник двох дільниць в Ельдорадо, — а кожна займає п'ятсот футів з гаком, — що я, маючи добра на п'ять мільйонів, не маю цукру для кофе і каші. Щоб вона провалилася чортів на втіху, ця сторона, щоб їй пуття не було! Я все розпродам! Все покину. Я... Я поїду в Штати!

— Е, кажіть! Не зробіте ви цього, — сказав Джекоб Велс. — Я вже не раз чув про це! Коли не помиляюсь, ви на протязі цілого року їли тільки м'ясо, як були у верхів'ї річки Стюарт. А на Танані хіба не їли ви лососинових та собачих тельбухів? Не кажу вже про те, що ви два рази пережили голод. Одначе ви не виїхали звідси. Ніколи ви і не виїдете! Тут ви і помрете. Це така ж правда, як те, що «Лора» зараз виходить у море. І я спокійно чекаю того часу, коли доведеться вивезти вас звідси в олов'яній труні. Скільки-то буде клопоту в Сан-Франціско, поки зліквідують ваше майно! Ви тут засіли навіки, це ви самі добре знаєте.

Так розмовляючи, він весь час відповідав на привітання тих, хто їх зустрічав. Віталися з ним переважно давні мешканці, і він знав кожного на ім'я. Але всі новачки знали його в обличчя.

— Я можу з вами закладатись, що в 1900-му році буду в Парижі, — невпевнено заперечив король Ельдорадо, та Джекоб Велс не слухав його мови.

Вдарили в гонг, Макгрегор салютував Велсові, стоячи на капітанському містку, і «Лора» повагом відчалила. Ті, що залишились на березі, голосно вітали мандрівців, бажали їм щасливої дороги, востаннє наказували, давали поради. Але триста невдах, що покинули на березі свої

золоті надії, стояли мовчки, сумні та понурі. «Лора» пройшла каналом, прорубаним в льоду, що намерз біля берега, течія підхопила її, і вона, свиснувши востаннє, швидко почала віддалятися.

Люди розійшлися хто куди. На березі залишився Джекоб Велс та ще чоловік з двадцять. Розмовляли про голод. Навіть Дейв Гарней перестав клясти країну, в якій не можна добути цукру. Він тепер насміхався з новаків — «чечаків», як він називав їх, взявши це слово з мови сивашів.

Раптом швидке його око помітило чорну крапку, що рухалася річкою серед крижин.

— Гляньте-но,— крикнув він.— Сюди пливе човен.

Спритно лавіруючи, то веслуючи, то відштовхуючись від крижин, двоє людей, що сиділи в човні, намагалися добратись до твердої прибережної смуги льоду та знайти в ній прохід до берега. Натрапивши на канал, яким пройшов пароплав, вони налягли на весла і, мов стріла, полинули тихою, глибокою водою.

Ті, що були на березі, дуже радо зустріли їх, допомогли вибратись на берег та витягли туди човника.

В човні лежало дві шкіряні торби для пошти, два уктивала, посуд для кофе, сковорода та маленький клунок з провізією. Щодо людей, то вони так померзли, що ледве стояли на ногах.

Дейв Гарней запропонував їм випити віскі і хотів їх зараз забрати з собою, але один з мандрівників затримався. Задубілою рукою він стис руку Джекоба Велса.

— Вона близько,— казав він.— Ми годину тому випередили її човен. Він от-от повинен виплисти з-за повороту. У мене є для вас листи, я їх віддам вам трохи згодом. Спочатку треба чогось випити! — Повернувшись, щоб іти з Гарнеєм, який його чекав, він зупинився, показуючи на річку.

— А он і вона! Оце тільки-тільки показалась з-за скелі.

— Ну, біжіть, хлопці, випийте віскі,— підганяв їх Гарней.— Скажете там, щоб записали на мій рахунок подвійну порцію. Вибачайте, що я не йду з вами. Я хочу залишитись тут.

По Клондайку несло лід. Був тут і твердий, і такий, що взявся водою. Сунучи стіною, він відкидав човна на середину ріки. З берега було добре видно, як люди

там напружували всі сили, щоб подолати стихію. Чотири чоловіки стояли в човні і відбивались від крижин, що на-сідали на нього. Посередині стояла юконська пічка, і голубуватий дим, стелячись, залишав за човном слід. Коли човен наблизився, з берега можна було розпізнати жіночу постать. Жінка стояла на кормі й працювала довгим стерновим веслом.

Очі у Джекоба Велса заблищали, коли він її побачив.

«Так і слід! — подумав він. — Добрий знак! Вона й тепер така ж дочка Велса, що не боїться роботи, боротьби. Роки, які вона провела в умовах культурного життя, не позбавили її сили та мужності. Відірвавшись на деякий час від рідного ґрунту, скуштувавши здобутків цивілізації, вона знову повертається до матері-землі, повертається радісно і просто».

Так він міркував собі, дивлячись, як наближається човен, оточений крижинами. Один з гребців, єдиний білий чоловік між ними, вискочив з човна з гаком у руках, намагаючись зупинити човен та скерувати його в канал, пробитий у льоду. Лід коло берега, що тільки вчора замерз, провалився під ним. Чоловік зник під водою. Велика крижина, папираючи на човен, повернула його назад. Чоловік винирнув з води коло корми. Жінка швидко нагнулась і схопила його за комір. Голосно та владно наказала вона індіям веслувати назад. Підтримуючи над водою голову того, що провалився, вона всім тілом налягала на кермове весло й повернула човен в прохід кормою вперед. Весла ще кілька разів збурили воду, й човен прибило до берега. Вона передала мокрого, що аж зубами цокотів, чоловіка Дейву Гарнею. Той витяг його з води й наказав, не гаючись, доганяти тих хлопців, що привезли пошту.

Фрона підвелася. Щоки в неї зашарілися від зусиль. Джекоб Велс стояв на місці, вагаючись. До неї було всього два кроки, та три роки розлуки, мов та безодня, розділяли їх. Йї тепер двадцять років, а коли вони розлучалися, було сімнадцять. За цей час вона змінилася, змінилася далеко більше, ніж він сподівався. Він не знав, що робити. Чи обняти міцно молоду, сяючу дівчину, чи просто подати їй руку та допомогти вийти на берег. Але його вагання ніхто не помітив, бо вона сама хутко кинулась до нього і обняла його. Ті, що були на березі, всі,

як один, повідвертались, не дивились, поки вони, тримаючись за руки, не підійшли до них.

— Моя дочка, джентльмени! — Обличчя у нього променіло з гордошів.

Фрона поглянула на всіх і приязно посміхнулася. Кожному здалося, що вона поглянула саме на нього.

VII

Що Вансу Корлісові захотілось побачити знову ту дівчину, з якою він ділився тоді своїми ковдрами — цілком зрозуміло. Хоч, правда, він не догадався привезти з собою на Аляску фотографічного апарата, однак внаслідок якогось складного процесу, в його мозку десь відбився її образ. Це створилося миттю. Хвиля світла, кольорів, вібрація молекул, інтеграція, ледве помітна, але цілком певна зміна в закрутах мозку — і маєте фотографію. Сонячне проміння на чорній, стрімкій скелі; струнка жіноча постать в сірому одязі відбивається на цьому тлі, де зустрічається світло і тінь; молода, свіжа, як ранок, посмішка в сяйві золотого проміння.

Ця картина раз у раз поставала в нього перед очима. І чим більше він бачив її перед собою, тим більше бажалося йому знову побачити Фрону Велс. Він думав про зустріч з захопленням і передчував, що ця зустріч матиме вплив на все його життя. Вона здавалась йому чимсь зовсім незвичайним, повим типом жінки; таких він ще не зустрічав у своєму житті. Із чарівної невідомості всміхались до нього карі очі, простягались руки, такі ніжні, коли на них поглянути, такі сильні в праці. Її образ притягав його, спокушав, як гріх.

Не треба думати, що Ванс Корліс був дурніший за інших, що він жив, як пустельник. Однак виховання відбилось на ньому, надало йому деяких пуританських рис. Його природний розум, потяг до науки зменшили той вплив, який мала на нього з дитинства сувора мати, але не знищили його. Остаточо він залишився десь глибоко в душі, як ледве помітна частина його істоти. Він ніяк не міг позбутися цього впливу. Все це в значній мірі відбивалося на його світогляді, на сприйманні життєвих процесів. Це в деякій мірі спотворювало його погляд на життя і часто, коли це торкалося жінок, визначало його ставлення до них. Він пишався тим, що має широкий

погляд на життя, бо поділяв жіпоцтво на три категорії, в той час, коли мати його визнавала тільки дві. Він переріс свою матір. Жінки, безперечно, поділяються на три категорії. Вони бувають порядні й непорядні, й частково порядні, частково непорядні. Жінки останньої категорії, він був у цьому переконаний, неминуче переходять до категорії непорядних. Бути в такому непевному становищі довгий час неможливо. Це була переходова стадія від величного до ганебного, від добра до зла.

Міркування Ванса Корліса, з його точки зору, мали логічну підставу. Але коли користуватись готовими формулами замість передумов, висновки завжди будуть догматичними. Що таке добро, а що таке зло? В цьому вся суть. І тут-то Ванс починав прислухатись до того, що своїми мертвими устами нашіптувала мати. Та не тільки мати — численні покоління предків, скутих умовностями, аж до того далекого предка, який перший відірвався від землі і почав дивитись на все згори. Між Корлісом та землею стояв довгий ряд поколінь, і, хоч він не усвідомлював цього, внутрішній голос кликав його назад до землі, не давав йому загинути.

Корліс не помістив Фрону ні в одну з кліток згідно з своїми успадкованими визначеннями. Він взагалі відмовився робити визначення відносно неї. Він хотів зробити ці висновки тоді, коли матиме більше даних. Ця думка про збирання матеріалів спокушала його. То була критична хвилина, коли чиста людина мрійно простягає руки до життєвого бруду, не визнаючи його за бруд, аж поки сама не забрудниться. Ні, Ванс Корліс не був нечистою людиною, але, поскільки чистота річ умовна, не був і бездоганно чистим. Коли у нього за пігтями не було бруду, то не через те, що він особливо пильно ходив коло своїх рук, а просто він не мав змоги їх забруднити. Він був чистий не тому, що гидував брудом, а тому, що не було нагоди стати нечистим. Одначе з цього всього не слід робити висновку, що він неодмінно забруднився б, коли б трапилась нагода.

Він був плодом забезпеченого життя. Гігієнічні умови, кубатура приміщення — були зразкові. Він дихав не звичайним повітрям, а штучно добутиим озоном. Він купався в сонячному промінні, коли світило сонце, а в дощ його ховали під накриття. Коли він виріс і міг стати на власні ноги, виявилось, що він надто зайнятий, щоб зійти з тієї

протоптаної стежки, якою вчила його рачкувати, а потім ходити невмілими дитячими ногами мати. Отже, хоч він і міг тепер іти без чужої допомоги,— йшов тією ж стежкою, не задумуючись, не цікавлячись тим, що лежить по боках цієї стежки.

Життєвою силою не можна користуватись двічі. Використана на одне, вона вже для іншого не придатна. Таке трапилось і з Вансом Корлісом. Навчання в школі, в коледжі, фізичні вправи вичерпували всю енергію, якої він набував, вживаючи добірну, дорогу їжу. Коли він відчував у собі залишок енергії, то витрачав її коло матері, в штучних, умовних обставинах, серед людей, що збиралися в неї на склянку чаю. От і став він тим зразковим юнаком, якого вихваляють матері молодих дівчат. Він був здоровий, бо жив нормальним життям. Був освіченою людиною — мав диплом гірничого інженера Фрейбурзького інституту та диплом бакалавра мистецтв Йейльського університету. Він, нарешті, вірив у свої сили та вмів добре собою володіти.

Однак найціннішою рисою Ванса було те, що він не застиг у тій формі, яку дали йому предки і в якій мати намагалася законсервувати його. Деякий атавізм був у ньому — голос того далекого предка, який колись вийшов з надр темного, прадавнього життя. До останнього часу цей атавізм лише дремав у ньому. Ванс просто жив у традиційному оточенні, і його здібність до пристосування не мала нагоди себе виявити. Але коли б життя покликане його за собою, він, завдяки цьому атавізмові, зумів би і в нових обставинах пристосуватися до життя, ступити на новий шлях. Фізичний закон про те, що камінь, набувши руху, повинен котитися в певному напрямку, можливо, й цілком правдивий. Та в схемі життя найбільше значення має якраз здатність змінювати напрямки. І хоч Ванс Корліс про це й не догадувався, така здатність була найбільшою його цінністю.

Але вернімось назад. Спокійно, хоч і з великою радістю, Ванс Корліс ждав зустрічі з Фроною Велс, а тимчасом милувався з того сонячного образу, що зафіксувався тоді так докладно в його мозку. Хоч, переходячи Міжгір'я, перепливаючи річки та озера, мав він великі грошові засоби — лондонські синдикати не скупилися в таких випадках — Фрона все ж прибула до Давсону на два тижні швидше від нього. Він переборював перешкоди за

допомогою грошей, а вона користувалась ім'ям Велс, яке було ще більшим талісманом, ніж гроші.

Прибувши до Давсона, він витратив два тижні, поки знайшов собі квартиру і відвідав тих, до кого мав рекомендаційні листи. Але що має статись, того не оминеш. Отже, одного разу, коли вже річка замерзла, він, одягнувши на ноги мокасини, попрямував до Велсового дому. Дружина комісара копальні, місіс Шовіль, прийшла разом з ним.

Корлісові здавалося, що він бачить сон. Парове опалення в Клондайку! Одначе це була дійсність. Розхиливши важкі порт'єри, він з прихожої ступив до вітальні. Так, це була справжня вітальня. Ноги його, взуті в мокасини з оленьчої шкіри, тонули в пишному, м'якому килимі, а очі його привернула картина Тернера — схід сонця. Тут було ще багато інших картин, речей з бронзи. В двох голландських камінах палали величезні соснові поліна. Був і рояль, і хтось співав. Фрона скочила з стільчика і пішла назустріч гостю, простягаючи до нього руки.

До цього часу йому здавалось, що немає в світі нічого кращого, як той образ на тлі сонця, що відбився в його уяві. Але тепер ця юна істота на тлі палаючого каміна, повна життя і сили, зовсім заслонила той образ. Це була чарівна хвилина, коли він держав її руки в своїх — хвилина, коли людину опановує якесь невиразне, владне почуття, коли кров бурхливими хвилями перебігає по тілу і закриває мозок туманом. Перші слова ледве доходили до нього, але голос місіс Шовіль привів його в себе.

— О! — вигукнула вона. — То ви вже знайомі?

І Фрона відказала:

— Так, ми зустрілися на дорозі з Дайї, а ті, що зустрічаються на цій дорозі, ніколи одне одного не забувають.

— Як це романтично!

Місіс Шовіль сплеснула в долоні. Незважаючи на те, що їй було сорок років, що вона була товстою і мала флегматичну вдачу, вона, якщо тільки не спала, все плескала в долоні та щось патетично вигукувала. Чоловік її, під великим секретом, запевняв, що коли б вона зустрілася віч-на-віч навіть з самим господом богом, то напевне сплеснула б своїми пухкими руками й вигукнула: «Як це романтично!»

— То як же це трапилось? — допитувалась вона. — Чи врятував він вам життя серед скель, чи що таке вчинив? Ну, розкажіть же, будь ласка! А ви, містер Корліс, мені навіть нічого не сказали! Та говоріть-бо! Я вмуру з цікавості!

— О, нічого особливого не трапилось, — поспішив відповісти Корліс. — Нічого романтичного. Я, чи то ми...

У нього аж дух захопило, коли Фрона перебила його мову. Годі було догадатись, що має сказати ця дивна дівчина.

— Він дав мені притулок, от і все, — промовила вона. — Можу похвалити його жарену картоплю, але його кофе може видатись смачним тільки тому, хто дуже голодний.

— Невдячна! — тільки й спромігся промовити Корліс. Фрона на це привітно всміхнулася до нього.

Потім його познайомили з струнким лейтенантом кінної поліції, що, спершися на камін, обмірковував продовольчу кризу з невеликим на зріст енергійним чоловіком в накрохмаленій сорочці з дуже високим стоячим коміром.

Завдяки своєму соціальному походженню він знав, як поводитись в товаристві, тому так вільно переходив від гуртка до гуртка, що Дел Бішоп навіть позавидував йому. Дел Бішоп як сів на стілець, коли прийшов, так і сидів в незручній позі, нетерпляче чекаючи, щоб хто-небудь з гостей почав прощатись. Він хотів побачити, як це саме робиться. Дещо з цієї складної процедури він собі почасти уявляв. Знав навіть, скільки разів треба ступити, щоб дійти до дверей, і був цілком переконаний, що треба попрощатися з Фроною. Але чи треба прощатись з усіма гостями і подавати руку? Він забіг сюди на хвилинку, щоб побачитися з Фроною, сказати їй: «Здрастуйте» — так він мотивував мету своїх відвідин — і несподівано наскочив на таке велике товариство!

Корліс, побалакавши з якоюсь міс Мортімер про занепад французького символізму, набрів на Дела Бішоп. Гірник зразу впізнав його, хоч бачив тільки раз, одну хвилину, коло намету в Щасливому Табєрі. Він, не гаючи часу, сказав, що дуже вдячний Корлісові за гостинність, за те, що дав притулок Фроні в той час, коли він, Дел Бішоп, забарився в дорозі. Хто стане в пригоді Фроні, той так само прислужиться й Делові Бішопові. Він цього ні-

коли не забуде. Поки в нього знайдеться хоч одне укриття, він, не вагаючись, завжди вкриє ним містера Корліса. Він гадає, що містерові Корлісові не дуже було кепсько спати тієї ночі. Хоч міс Фрона й казала, що не дуже було чим постелитись, та ніч тоді була не дуже холодна — вітер, правда, великий, але мороз не такий-то. Він, Дел Бішоп, гадає, що містер Корліс тоді не дуже змерз.

Така розмова здалася Корлісові не зовсім безпечною, і він, при першій нагоді, відійшов від Дела. Дел залишиться сам. Він безнадійно поглядав на двері, добираючи спосіб, як би його утекти звідси.

Дейв Гарней, який зайшов сюди зовсім не випадково, не думав про те, щоб сидіти на одному місці. Він, король Ельдорадо, вважав, що повинен займати в товаристві те становище, на яке давали йому право його численні мільйони. Хоч тонкощі світської бесіди він вчився переважно по тавернах та розмовляючи з товаришами-гірниками на порозі своєї хатини, однак тепер поведився, мов справжній рицар салону, якому топтати килими — не вперше. Дивовижно одягнений, човгаючи ногами, переходив він від одного гостя до другого, з кожним заговорював, правда, часто не до речі, але самовпевнено, не лізучи за словом у кишеню.

Міс Мортімер, що розмовляла по-французьки як парижанка, збила було його з пантелику своїми символістами, та він швидко викрутився, заговоривши з нею на жаргоні канадських «вояжерів». Навіть немало здивував її, запитавши, чи не продасть вона часом двадцять п'ять фунтів цукру — білого чи темного, — все одно. Він заводив таку щирі розмову не тільки з міс Мортімер. З ким би не починав розмову, він зручно наводив її на продовольче питання, а потім і на свою пропозицію.

— Білий чи темний цукор — це мені однаково! — веселим голосом додавав він наприкінці і йшов шукати іншого співбесідника.

Особливо сильне враження справив Дейв на товариство, попросивши Фрону заспівати з ним зворушливу пісеньку: «Я рідну країну покинув для тебе». Це, може, було трохи й занадто, однак Фрона погодилась. Він тільки повинен навчити її цієї пісні, щоб вона могла підібрати акомпанемент.

Голос у Дейва був не дуже приємний, зате дуже сильний. І тут Дел Бішоп стрепенувся, ожив і почав підтяга-

ти хрипким басом. Він так захопився, що навіть підвівся з свого стільця. І коли вже повернувся додому, то, штовхнувши ногою, розбудив свого сонного товариша, який жив разом з ним, щоб похвалитись йому, як то він гарно гостював у Велсів. Місіс Шовіль була в захопленні.— Ах, як це романтично! — Особливо, коли лейтенант кінної поліції та кілька його компатріотів голосно заревли: «Владарюй, Британія» та «Боже, бережи королеву», а американці відповіли їм піснями «Моя батьківщина» та «Джон Браун». Довготелесий Алск Боб'єн, король Серкл-Сіті, вимагав проспівати «Марсельезу».

Всі нарешті розійшлися, голосно виспівуючи по вулиці «Сторожа на Рейні».

— Не приходьте на такі вечори,— пошепки сказала Фрона, прощаючись з Корлісом.— Ми не встигли й словом перемовитись. А я знаю, що ми з вами станемо друзями. Скажіть, випросив у вас Дейв Гарней цукру?

Вони обоє засміялися, й Корліс пішов додому. Світло північне сяйво. Він ішов, намагаючись усвідомити собі, дати певний лад тим враженням, які приніс йому сьогоднішній вечір.

VIII

— Чому б мені не пишатися своєю расою?

Щоки у Фрони горіли, очі палали. Вона обоє згадувала своє дитинство, і Фрона розказувала Корлісові про свою матір, яку ледве пам'ятала. Гарна, білява англосаксонка — такою уявляла її собі Фрона з власних спогадів та з оповідань батька і старого Енді з поштової контори в Дайї. Розмова зайшла про раси взагалі, і Фрона, захопившись, висловлювала думки, які Корлісу, як людині з консервативнішими поглядами, здавалися небезпечними і недосить обґрунтованими. Він гадав, що стоїть понад расовим егоїзмом, понад національними забобонами, й тільки сміявся з її дитячого світогляду.

— Кожна нація, звичайно, вважає себе за найвищу, це така вже расова властивість,— говорив він.— Наївний, цілком природний егоїзм. Егоїзм зрозумілий і навіть корисний, але по суті хибний. Євреї вважали себе, та й до цього часу вважають, за народ, обраний богом...

— Через те-то вони й залишили такий глибокий слід в історії,— перехопила Фрона.

— Але життя не виправдало їх надій. Треба підійти до справи з іншого боку. Нація, яка вважає себе за вищу, дивиться на інші нації, як на нижчі. Це зрозуміло. Колись кожен римлянин вважав себе вищим за царя. Коли римляни зустрілися з нашими дикими предками в германських лісах, вони, зневажливо глянувши, казали: — Це люди нижчої раси, варвари!

— Проте ми існуємо до цього часу. Ми існуємо, а римляни зникли. Час покаже, на чиему боці правда. Дотепер ми держались. І будемо держатись,— про це свідчать деякі сприятливі ознаки. Ми, як видно, краще від інших вміємо пристосовуватись.

— Расовий егоїзм!

— Зачскайте. Перше доведіть, що це так.

Захопившись, вона своїми пальчиками стиснула йому руку. Серце у нього забилося, кров кинулася в обличчя, в скронях застукотіло. «Яке чудне, яке чарівне почуття!» подумав Корліс. Так сперечатись з нею він згоден би і цілу ніч.

— Ось я вам доведу! — сказала вона. Випустивши його руку, Фрона не відчула ніяковості. — Наша раса — це раса діячів, борців, раса, яка підкоряє собі світ, захоплює безмежні простори. Ми працюємо, ми провадимо боротьбу, ми не згортаємо рук, не кидаємо праці в ніяких, навіть найжахливіших, умовах. Ми витривалі, наполегливі. Ми вже так створені, що вміємо до всього пристосовуватись. Хіба зможе коли негр, індієць чи там монгол перемогти тевтона! Та ніколи в світі! Індієць хоч і впертий, та не вміє пристосовуватись. Не пристосовувавшись до нових обставин, він мусить загинути, а коли і спробує пристосовуватись, то теж загине — не зуміє. Негр, хоч і має таку здібність, може працювати тільки під чиймсь керівництвом, як раб з природи... Китайці — раса цілком інертна. Отже, до всього, до чого не мають здібності інші раси, до всього здібні англосакси чи тевтони, називайте, як вам до вподоби. Чого бракує іншим расам, все це є у тевтонів. Хто ж нас може перемогти?

— Ви забули про слов'ян,— закинув Корліс.

— Слов'яни? — обличчя її потьмарилося. — Правда, слов'яни. Єдина юна раса серед старих та малих у всьому світі! Але вони ще цілком у майбутньому; про них

скаже майбутнє! А ми тимчасом готуємось. Можливо, ми так далеко зайдемо вперед, що їм не пощастить нас наздогнати: Ви ж знаєте, що іспанці перемогли ацтеків тому, що знали хімію, знали, як добути порох. То невже ми, пануючи над усім світом, маючи до послуг все його знання, невже ми не зможемо знищити слов'ян, не давши їм змоги набратись сили?

Ванс Корліс тільки крутив головою і усміхався.

— Так, я знаю, що кажу не до ладу. Я занадто схвилювана! — скрикнула Фрона. — Але що ми таки справді сіль землі, про це свідчить і те, що ми маємо відвагу сказати це про себе!

— А я переконався, що ваш запал заразливий, — відказав він. — Гляньте, я теж починаю запалюватись. Нас на перше місце поставив не бог, а природа. Всі ми, англї, сакси, нормани і вікінги, ми повинні панувати над усім світом. То йдімо ж уперед та вперед!

— Тепер ви вже глузуєте з мене! Майте на увазі: одначе, що ми самі вже вирушили вперед. Для чого ви приїхали на Північ, як не для того, щоб взяти в свої руки спадщину своєї раси?

Вона повернула голову — почувалась чиясь хода.

— Капітане Олександр, кличу вас за свідка! — гукнула вона замість привітання.

— Кличете за свідка? — перепитав капітан.

О, будьте свідками, товариші,

Хоч слуги ми, а владарі над морем...

Він поважним, урочистим голосом прочитав ці рядки. Його слова, урочистий настрій так захопили Фрону, що вона поривчастим рухом стисла його руки своїми руками.

У Корліса щось здригнулось всередині, коли він це побачив. Йому стало прикро. Не сподобалося йому, що вона так без перебору тисне кожному руки своїми теплими, міцними руками. Невже вона так поводитьсь в кожному, аби його слова чи вчинки припали їй до вподоби? Він був би не від того, щоб вона стискала руки йому, але комусь іншому — це Корлісу не подобалося. Поки він так розмірковував, Фрона встигла розповісти капітанові Олександеру, про що вони розмовляли.

— Я мало знаю про слов'ян, — висловив свою думку капітан. — Знаю тільки, що вони сильні люди, добрі робітники. Але я переконаний, що біла раса — це перша в світі

раса в усьому. Взяти хоч би індійця. Біла людина переважить його у всьому — і роботи більше зробить, і винесе більше за нього, і риби наловить більше за нього, так само і на полюванні. З найдавніших переказів індійців з Аляски видно, що вони споконвіку переносили поклажу на собі. І ось, коли шукачам золота довелося теж таким способом переносити свої речі, вони вивчили, як це робиться, і почали переносити далеко важчі клунки і на дальшу відстань, ніж індійці. Торік у травні, в день народження королеви, ми влаштували змагання на пірогах на річці — з одним, двома, трьома, чотирма й п'ятьма гребцями. Що ж? Ми скрізь переважили індійців, хоч вони родяться з веслом у руці, тоді як більшість з нас бачить пірогу вже дорослою людиною.

— Чому ж це так? — запитав Корліс.

— Я не знаю, чому. Знаю тільки, що воно так. Я констатую факти. Я знаю, що ми вміємо те, чого вони не вміють; а що вони вміють зробити, то й ми те робимо краще за них.

Фрона задоволено подивилась на Корліса.

— Визнайте себе переможеним і ходімо обідати! Ну, хоч на цей раз вас переконали. Конкретні факти з пірогами та поклажею мають більшу вагу, ніж ваші теоретичні міркування. Так я і думала! Нехай мине ще трохи часу?.. Нехай собі минає, скільки вам подобається! Ну, ходім обідати! Почуємо, що з цього приводу скаже мій батько. Значить, бенкет на славу англосаксам!

Мороз і млявість виключають одне інше. Мороз, а не тепло, збуджує в людях сміливість, завзяття, енергію. Отже не дивно, що Фрона з Корлісом дуже скоро стали друзями.

Вони раз у раз зустрічались в домі Джекоба Велса, скрізь ходили вдвох. Вони одне одному припали до вподоби. Завжди радо зустрічались, хоч і сперечались часто, бо мали різні погляди.

Фроні подобався Корліс, як справжній представник чоловічої статі. Не зважаючи на всі свої причуди, вона ніяк не могла собі уявити, щоб їй коли припав до вподоби чоловік, хоч і як розвинений інтелектуально, який не відзначався б фізичною силою. Вона відчувала радість, насолоду, коли бачила сильних чоловіків — представни-

ків її раси, чоловіків-з гарно збудованим тілом, опуклими м'язами, які свідчать про вміння працювати. Тільки той, на її думку, заслуговував ім'я чоловіка, мужчини, хто здатний до боротьби. Вона вірила в природний і статевий добір, була переконана, що коли людина завдяки цьому доборові має силу та здібності, то вона повинна використовувати їх, і це принесе їй тільки добро. Те ж саме і з інстинктом. Коли вона відчуває потяг до іншої людини чи до якого-небудь предмета, значить так і повинно бути, і це піде їй тільки на користь. Коли вона радіє, коли захоплюється, побачивши гарне тіло та сильні м'язи, то що ж тут такого? Чому їй не любити тіло? Чому вона повинна соромитись цієї любові? Історія її раси, історія всіх рас взагалі, підтверджує правильність її поглядів. Завжди кволі, розп'ячені зникали з життєвої арени. Тільки сильний володіє землею. Вона — сама нащадок сильних — твердо постановила, що її обранцем може бути тільки сильний.

Але вона не ставилась зневажливо до інтелекту. Вона тільки вимагала, щоб людина була сильна духом. Ніяких зупинок, вагань, ніякого вичікування, ніяких дитячих скарі! Розум, душа повинні бути такими ж швидкими, упевненими і сильними, як і тіло. Людський дух повинен не тільки мріяти. Він, як і тіло, повинен працювати, боротись. Розум повинен визначити собі дні праці та дні відпочинку.

Фрона могла б зрозуміти чоловіка з недужим тілом, але з великою душею. Могла б навіть полюбити його. Та ця любов була б набагато більша, коли б той чоловік був сильний тілом! Вона була певна своєї правоти: віддавала належне і тілу, і духу. Але мала свій ідеал і ставила його над усе. Вона вимагала, щоб тіло й дух перебували в постійній гармонії. Геніальний розум і шлунок, що погано травить — це щось жахливе! Сильний тілом дикун і кволий поет! Перший вабив би її своїми м'язами, а другий натхненними піснями. Але найкраще було б, коли б одна людина містила в собі те і друге.

Тепер про Ванса Корліса. По-перше, і це дуже важливо, між ними обома був фізичний потяг, і навіть дотик руки одного викликав у другого почуття радості. Навіть коли душі пориваються одна до одної, але тіло не виносить дотику другого тіла, тоді щастя буде збудоване на піску, тоді і вся будова буде хисткою, недовговічною.

По-друге, Корліс мав сильне, але витончено збудоване тіло; не було в ньому нічого брутального, звірячого. В його м'язах якість переважувала кількість, а краса форм тіла, як відомо, залежить від якісного розвитку м'язів. Велетень не завжди має довершені форми. Величина м'язів зовсім не те, що їх гармонійність.

Ванс Корліс, нарешті, не застиг, не занепав інтелектуально. У нього був, як їй здавалося, свіжий, здоровий, допитливий розум. Він піднімався високо над землею, однак не ставився до землі з презирством. Такі враження виникли в неї, розуміється, напісвсвідомо. Їх створило почуття, а не думка.

Вони завжди сперечались, навіть сварились, а проте відчували, що десь глибоко, на самому дні їх сердець, заховалось щось спільне для них обох. Їй подобалось, що його ясний, логічний розум одночасно не позбавлений гумору. Серйозність і жартівливість жили в ньому в цілковитій згоді. Їй подобалась його звичливість, проста, природна, а не удавана. Подобалась його чутливість, коли в Шасливому Таборі він пропонував їй індійця-провідника, пропонував гроші на дорогу до Сполучених Штатів. Він умів не тільки розмовляти, вмів і працювати. Приваблювала його рицарська поведінка та широкий світогляд, який вона відчувала серцем, бо Корліс не любив говорити зайвого.

Подобався його розум; хоч і до певної міри академічний, знебарвлений схоластичним вихованням, він однак ставив Корліса поруч з людьми високого інтелекту. Корліс умів розрізняти розум, почуття і душевне переживання. Висновки його були завжди правильні, бо він завжди спирався на факти. Але в цьому пункті Фрона вбачала якраз помилковість його поглядів. Він робив висновки, не приймаючи іноді до уваги всіх обставин, і це звужувало його від природи широкий світогляд. Але Фрона була переконана, що цю ваду мусять усунути нові умови життя. Він стане цілком культурною людиною, потрібно тільки йому ближче пізнати реальне життя.

Корліс подобався Фроні сам собою, такий, як був, незалежно від того, з чого складалася його індивідуальність. І тут не було нічого дивного. Відомо, що при сполученні двох елементів утворюється не механічна суміш, а щось цілком нове, таке, чого немає ні в одному з елементів. Так було і з Корлісом. Він подобався Фроні в

цілому. Подобався за щось таке, чого не можна було б знайти, розклавши його на елементи, але що є самою суттю людини, тим, на чому ґрунтується віра, але чого не може збагнути наука та філософія. Корліс подобався Фроні Велс. Одначе цього було зовсім недосить для того, щоб вона його покохала.

Перш за все Ванса Корліса тягнув до Фрони Велс той самий таємничий голос, що кликав його назад до землі.

В ньому утворилася така суміш елементів, що жінки, які відійшли далеко від землі, не цікавили його. Він зустрічав багато таких жінок, але ні до одної з них не забилося його серце. Хоч він і завжди відчував брак близькості істоти — почуття, що неминуче приводить до кохання, — та до цього часу ні одна з Євиного роду не могла заповнити тої порожнечі. Гармонії тіла, гармонії серця — такого чогось таємничого, що зветься коханням, — він до цього часу не відчував. Коли він зустрів Фропу, це почуття враз спалахнуло в ньому з повною силою. Одначе він помилково зрозумів його. Думав, що просто зацікавився нею, як новим, незвичайним явищем.

Багато людей аристократичного походження, широко освічених, піддаються покликові землі. Вони, незважаючи на людське здивування, на те, що їх вважають за хворих, навіть божевільних, беруть собі за дружину селянську дівчину чи служницю з таверни. Ті, що в такому подружжі не знаходять щастя, ставляться з недовірою до того почуття, що привело їх до такого кроку.

Вони забувають, що природа творить або нищить життя індивідуума, маючи на меті благо цілого роду. Імпульс був цілком правдивий, тільки місце і час були не ті — і сталося нещастя.

На Корлісове щастя, і час і обставини сприяли йому. У Фроні він знайшов ту культуру, без якої не міг би обійтися, знайшов і чисті, владні пахощі землі, що завжди так вабили його до себе.

Щодо виховання, освіти, — вона була просто чудом. Йому доводилось зустрічати багато дівчат з поверховою освітою. Але Фрона була не такою. У все старе, звичайне вмiла вона вкладати новий зміст; висновки її були завжди ясні, сильні, сміливі.

Хоч його природжений консерватизм не раз протестував, лякався, одначе Фронині філософські міркування

завжди його захоплювали. Деяка наївність школярки робилася непомітною через її ширий ентузіазм. Хоч багато де в чому він не погоджувався з тим, що вона так завзято проповідувала, та Корліс мимохіть скорявся перед її ширістю та запалом.

Головна її вада, на думку Корліса, полягала в тому, що вона зовсім не зважала на ті вимоги, які ставило до неї оточення. Жінка для нього була святинею, і він не міг байдуже дивитися, коли «порядна» жінка ступала на небезпечну стежку. Коли порядна жінка відважувалась переступити ту межу, яка була їй призначена, він вважав це легковажністю. Це легко приводить до... Він не міг довести до кінця своєї думки, бо вона стосувалась Фрони, хоч вона не раз завдавала йому прикрості своїми нерозумними вчинками.

Щоправда, йому було боляче тільки тоді, коли він був далеко від неї. Коли ж був коло неї, дивився в її правдиві, чесні очі, зустрічаючись чи прощаючись, стискав її руку, яка відкрито та міцно відповідала на його потиск,—тоді він цілком переконувався, що її вчинками керує тільки почуття добра та правди.

Вона подобалась йому ще й з інших багатьох причин. Подобався їй запал, поривання, які були завжди піднесеними. Вдихнувши повітря полярної країни, він шанував тепер те, що вона по-товариськи ставилась до всіх, хоч перше це його обурювало. Йому подобалась її проста вдача, хоч зразу вважав це за нескромність. А на день раніше як він прийшов до таких висновків, він, сам того не сподіваючись, сперечався з нею в питанні про «Камілла». В цій ролі вона бачила Сарру Бернар і згадувала про це з захопленням. Коли він повернувся додому, серце його нило від глухого болю. Він намагався погодити образ Фрони з тим ідеалом, що утворився в нього під впливом матері, від якої унаслідовав він переконання, що незнання і невинність — поняття рівнозначні. Але через день він прийшов до нових висновків і ще на крок вибився з-під впливу матері.

Йому подобалось її пишне, хвилясте волосся, що горіло в сонячному промінні і виблискувало золотом при полум'ї каміна, її витончені, міцні ніжки в сірих гетрах — у Давсоні, на жаль, їх не видно було з-під довгої сукні,—її струнка, сильна постать. Іти з нею поруч, пристосовуючи свої кроки до її кроків, або просто бачити,

як вона йде вулицею чи ходить по кімнаті,— все це давало йому безмірну насолоду. Життя, радість існування буяли в її крові, відчувалися в м'язах, в округлих, ніжних вигинах її стрункого тіла. І це подобалось йому. Особливо йому подобалась форма верхньої частини її руки, сильної, міцної, привабливої, що ховалася в широкім рукаві.

Сполучення фізичної та духовної краси надзвичайно впливає на нормального мужчину. Такий вплив робило воно і на Ванса Корліса. Фрона йому подобалась за те, за друге, за десяте, а крім того, вона йому подобалась в цілому. А якщо вона подобалась йому, то значить він її кохав, хоч сам він про це не догадувався.

IX

Ванс Корліс помалу пристосовувався до життя на Півночі, і він побачив, що дещо дається йому з надзвичайною легкістю. Хоч сам незмінно коректний, він швидко звик до енергійних виразів, яких там вживали навіть в найсерйознішій розмові. Малий Карзі, техасець, що іноді працював у нього, і починав, і кінчав кожну фразу добродушним побажанням: «будь ти проклятий», вживав цей вираз і тоді, коли дивувався, радів чи журився, взагалі виявляв у такий спосіб свій настрій, міняючи тільки відповідно наголос, інтонацію, що надавало цьому виразу більшої чи меншої експресії.

Спочатку це дратувало Корліса, викликало в ньому почуття огиди, але потім, коли звик, йому навіть сподобався цей вираз, і він нетерпляче ждав чергового його повторення. Одного разу собака Карзі в сутичці з гудзонською собакою втратила вухо. Хлопець нахилився над собакою й помітив рану. На цей раз стільки ласки, стільки почуття було в його «будь ти проклятий», що Корліс просто здивувався.

— Не все те погане, що виходить з Назарета,— зробив він висновок і, як колись Джекоб Велс, відповідно до цього змінив свою життєву філософію.

В громадському житті Давсона було дві течії.

В горішній частині — в Бараках, у Велсів та ще в деккого збиралися представники вищих кіл суспільства, чоловіки і жінки. Влаштувалися обіди, чай, танці, благо-

дійні вечірки, як і скрізь воно водиться. Таке життя не зовсім одначе задовольняло чоловіків.

В нижній частині міста життя йшло повним ходом, хоч воно мало інший вигляд. Молода країна ще не доросла до клубів.

Отже, чоловіки, така вже їх вдача, всі гуртом сходились по тавернах. Винятком були тільки священики та місіонери. Всі контракти, договори укладались в тавернах. Тут обговорювалися проекти різних підприємств, тут купували й продавали, обмірковували останні новини; тут підтримувалися дружні, товариські відносини.

Всі, кому життя натерло спину, від золотого короля до собачого погонича, і старожили і «чечаки», сходилися сюди, як рівний з рівним. В тавернах, тому що в Давсоні було мало великих приміщень, стояли столи для гри в карти, а підлога була навоскована для танців.

До всього треба звикати. Звик незабаром і Корліс до такого життя. Карзі, який дуже поважав Корліса, говорив з цього приводу:

— Мені найбільше припало в ньому до вподоби те, що йому це все достобіса подобається, будь він проклятий!

Процес пристосовування має завжди свої неприємні сторони. До всього Корліс звик, пристосувався, але з Фроною справа ніяк не могла налагодитись.

У неї був власний моральний кодекс, цілком відмінний від інших. За цим кодексом вона вважала, що жінка має право на такі вчинки, від яких робиться піяково чоловікам, навіть тим, що не виходять з таверни. Через це і виникло між нею та Корлісом перше непорозуміння.

Фрона любила в лютий мороз їздити собаками, бігти за саньми. Щоби тоді горять, кров бурхливо переливається в жилах, тіло з шаленою швидкістю немов летить у повітрі,— не чуєш землі під ногами. Одного разу, в листопаді— був дуже сильний мороз, спиртовий термометр показував шістдесят п'ять градусів нижче нуля— вона витягла сани, запрягла собак і майнула вниз по річці.

Виїхавши за місто, вона погнала собак чвалом. І так, то їдучи на санях, то біжачи за саньми, вона проїхала індійське селище, оббігла вісім миль довкола Мусгайд-Кріку, перебралася льодом через річку і за кілька годин опинилась на західному березі Юкону, на протилежному

боці від міста. Звідси Фрона захотіла вибратись на дорогу, куди, як вона знала, возили до Давсона дрова, і шлях був добре вторований, але, ще за мильо від дороги, наїхала на м'який сніг, і стомлені собаки перейшла на повільний крок.

Вона їхала понад річкою, під скелями, що нависли над берегом. Іноді доводилось їй далеко об'їжджати річкою скелі, а іншим разом тулитися до скелястої стіпи, щоб обминути ополонку.

Йдучи попереду собак, вона наскочила на жінку, що сиділа в снігу і дивилась на протилежний берег річки, на оповитий димом Давсон. Жінка плакала, і цього було цілком досить для Фрони, щоб вона зупинилась. Сльози, збігаючи по щоках незнайомої жінки, замерзали. В її мокрих від сліз, потьмарених очах світилася безмежна туга, безнадійність.

— О! — скрикнула Фрона, покинувши сани та підійшовши до неї. — Ви, мабуть, вдарились? Чи я не зможу чим вам допомогти?

Жінка тільки крутіла головою.

— Не можна вам так сидіти. Мороз майже сімдесят градусів. Ви за кілька хвилин замерзнете. Ваші щокі вже приморозились. — Вона почала міцно терти снігом збілілі місця, аж поки під шкірою проступила кров.

— Вибачайте! — Жінка з великим зусиллям підвелася на ноги. — Спасибі вам. Мені зовсім не холодно. — Вона насунула свою хутряну шапочку. — Я так, сіла собі на хвилинку.

Фрона помітила, що жінка була дуже вродлива. Досвідчене жіноче око зразу відзначило дорогу шубу, фасон одягу та гарні, цяцьковані мокасини. Побачивши це все і подумавши про те, що ця жінка їй зовсім не знайома, Фрона інстинктивно відступила назад.

— Я не вдарилась, — казала тимчасом жінка. — Це безмежна біла пустеля просто зіпсувала мені настрій.

— Так, — відказала Фрона, опанувавши себе. — Я розумію вас. Такий краєвид може декого засмутити, хоч я особисто цього ніколи не відчуваю. Цей безлюдний краєвид вражає мене своєю суворістю й похмурістю, але не викликає смутку.

— Це від того, що у нас по-різному склалося життя, — замислено відповіла жінка. — Не в тому річ, який ми бачимо ландшафт, а в тому, як його сприймаємо. Коли б

нас не було, ландшафт від того не змінився б, але і не мав би для людей ніякого значення. Вся справа в тому, який зміст ми в нього вкладаємо.

Вся правда в нас самих. Її початок
Не в зовнішньому світі...

Очі у Фрони заблищали, й вона докінчила рядок:

В людині осередок, де живе
Та дійсна, щира правда, навкруги ж...

— А далі як? Я забула.

Суцільна стіна грубої плоті...

Жінка раптом замовкла і тоненько засміялась, мов сріблом посипала. Щось гірке було в цьому сміху — Фрона мимохіть здригнулася. Вона відступила, наче хотіла повернутись до саней, але рука невідомої жінки простяглася до неї. Цей жест нагадав Фроні її улюблену звичку, і серце у неї заворушилося співчуттям до невідомої.

— Зачекайте хвилинку,— промовила та голосом, повним благання.— Поговоріть зі мною. Я вже давно не зустрічала жінки...— Вона зупинилась, немов підбираючи слова...— яка знала б напам'ять «Парацельза». Я вас, бачте, знаю. Ви дочка Джекоба Велса — Фрона Велс, коли не помиляюсь.

Фрона кивнула головою і з великою цікавістю стала придивлятись до жінки. Вона це робила свідомо і не вважала, що в її цікавості є щось неввічливе, бо дуже хотіла дізнатись про цю жінку щось більше. Ця істота, така подібна до неї й така відмінна, така стара, як найдавніша раса, і рівночасно юна, як немовля, далека, як вогнища наших предків, відвічна, як людство,— хто вона, ця істота, і чим відрізняється від неї? Всі її почуття говорили, що різниці немає. Закон життя казав, що вони рівні між собою, а овітські забобони, закони, встановлені суспільною мудрістю, навчали, що рівності немає.

Так думала Фрона, приглядаючись до незнайомої жінки і відчуваючи якесь зворушення, небезпеку, як це буває, коли, відкинувши запону, наважишся поглянути на невідоме, таємниче божество.

Вона згадала: «Ноги її стоять на шляху до пекла, її домівка — шлях до домовини, де пробуває смерть», а поруч виринула думка про той, такий рідний їй, жест, яким незнайома звернулася до Фрони. Вона глянула на білу, безкраю пустелю і відчула смуток, тугу, як і та...

Фрона здригнулася, одначе зуміла промовити досить природним тоном:

— Пройдімось трохи, щоб не заholола кров. Я й не думала, що так холодно, поки не постояла трохи на місці.— Вона гукнула па собак: — Кінг, Сенді, гей, рушай!— І знову звернулася до жінки: — Я зовсім залякла! Ви напевно...

— О, мені тепло! Ви бігли, у вас мокра одежа, а я йшла собі помалу, аби не спинився кровообіг. Я бачила, як ви, зіскочивши з саней за лікарнею, мчали річкою, наче снігова Діана. Як я вам заздрила! Мабуть, ви в такі хвилини відчуваєте надзвичайну радість.

— О, і справді,— просто відповіла Фрона.— Я зросла серед собак.

— Це мені нагадує стародавню Грецію.

Фрона нічого не відповіла. Далі йшли мовчки. Фроні дуже хотілось завести розмову, та вона не насмілювалась. Хотілося їй розпитати цю жінку про її життя, а життя з нею, як видно, не раз жартувало, не раз довелося їй випити гіркої. Фрону огорнув смуток, їй стало жаль невідомої, але вона почувала себе ніяково, не знала, як приступити, як почати розмову.

Жінка сама заговорила, і Фрона відчула велику легкість.

— Розкажіть мені,— голос невідомої звучав владно, хоч в ньому і відчувалась деяка ніяковість.— Розкажіть мені про себе. Ви тут нова людина. Де ви жили до цього часу? Розкажіть мені!

Стіна, що стояла між ними, до певної міри розсунулася, і Фрона почала розповідати про себе, зручно прикидаючись наївною, недосвідченою дівчиною. Вона, наче не знала, хто ця незнайомка, і мовби не розуміла її ледве прихованого бажання почути про те, чого вже в неї давно не було,— про чисте, дівоче життя.

— Он і дорога, до якої ви прямували.— Вони обминули останню скелю, і жінка показала Фроні вдалину, туди, де між двома скелями був прохід. Ним возили у Давсон дрова.— Там ми попрощаємось.

— Хіба ви не вернетесь до Давсона? — спитала Фрона.— Вже нерано і вам краще поспішити.

— Ні... я...

Вагання незнайомої привело Фрону до дійсності, і вона зрозуміла свою нерозважність. Але зробивши пер-

ший крок, вона тепер не може ухилитись, вирішила Фрона.

— Ми вернемося в місто разом,— промовила вона відважно. І, сама себе зраджуючи, щиро додала:

— Мені однаково, що там казатимуть.

Кров кинулася в обличчя жінки. Вона потягнулась до Фрони знайомим жестом.

— Ні, ні, я вас прошу,— простогнала вона,— прошу вас... Я краще ще трохи пройдуся... Гляньте, он хтось іде.

Вони вже дійшли до шляху. У Фроні горіло обличчя так само, як і в тої незнайомі. Легкі саночки, в які були впряжені собаки, вилетіли з-за скель і порівнялись з ними. Поруч з саньми біг чоловік і махав до них рукою.

— Ванс! — вигукнула Фрона, коли він, зупинивши собак, став поруч з ними.— Що ви тут робите? Хіба ваш синдикат хоче прибрати до своїх рук і дрова?

— Ні, ні! Ми ще до цього не дійшли.— Коли вони вітались за руки, на його обличчі ясніла щаслива усмішка.

— Карзі покидає мене. Він іде шукати щастя — десь аж до Північного полюса. А я оце був у Дела Бішопа, ходив питати, чи не згодиться він стати на роботу до мене.

Він повернув голову, щоб подивитись, з ким була Фрона, і вона побачила, що посмішка зникла з його обличчя, і воно спалахнуло гнівом. Фрона відчувала всю безпорадність становища, хоч в ній і піднімалось обурення проти цієї жорстокої несправедливості. Проте вона змушена була дивитись мовчки і чекати, чим закінчиться ця маленька трагедія.

Незнайома, зустрівши його погляд, стрепенулась, мов від удару. На її обличчі проступила туга, благання. А він, глянувши на неї довгим, холодним поглядом, відвернувся, і Фрона помітила, що обличчя в жінки зразу зів'яло, піби постаріло. Вона презирливо засміялась, в очах її блиснула погорда.

Гірке, зневажливе слово от-от мало злетіти з її уст, але вона глянула на Фрону, і її запал зразу згас, на обличчі була тільки безмірна втома. Вона сумно усміхнулася до Фрони і, не промовивши ні слова, повернулася

і пішла дорогою. Фрона теж мовчки скочила на сани й помчала щодуху.

Дорога була широка, й Корліс, наздогнавши її, поїхав поруч.

Обурення, яке до цього часу Фрона приховувала в своєму серці, вибухло, спалахнуло вогнем. Сміливість, зухвалість тієї жінки немов перейшла на неї.

— Ви поганець!

Гострий, голосний викрик, мов, удар батога, струснув німу тишу. Він пролунав так знепацька, так дико, що Корліс остовпів і не знав, що відповісти.

— Ви боягуз, боягуз!

— Фроно, послухайте...

Та вона не дала йому закінчити.

— Ні! Мовчіть! Що ви там скажете! Ви вчинили підлоту! Ніколи я не сподівалася від вас такого вчинку! Це жаж, це страх!

— Так, це був жах. Жах в тому, що вона йшла поруч з вами, розмовляла з вами, що вас з нею могли побачити!

— Я не відвернуся від неї, доки вам світитиме сонце! — вигукнула Фрона.

— Але ж є певні норми пристойності!

— Пристойності! — вона обернулася до нього обличчям і дала волю своєму гнівові. — Ви ще пасмілюєтесь нагадувати про пристойність! Ви пасмілюєтесь кинути в неї перший камінь, ви, мізерний облуднику!

— Ви не смієте так розмовляти зі мною. Я цього не дозволю!

Він схопився рукою за її санки, і вона, всупереч гніву, відчула якесь задоволення.

— Я не смію? Ви боягуз!

Він зробив рух, немов хотів її спіймати, а вона замірилась на нього батогом. Але Корліс, на щастя, не відхилився, тільки зблід. Він спокійно чекав, поки вона вдарить. Фрона відвела руку, і довгий батіг вдарив по собаках. Вона стала в санях навколішки та, вимахуючи батогом, несамовито кричала на собак.

Її собаки були прудкіші за Корлісових, і він залишився позаду. Фрона не так хотіла втекти від нього, як від себе самої. Вона все гнала та гнала собак. Чвалом вихопилася на крутий берег, мов вихор, пролетіла містом до свого дому. Ніколи в житті нічого такого з нею

не траплялося, ніколи не відчувала вона такого гніву. Коли ж вона згадувала про те, що сталося, їй ставало і соромно, і страшно, й вона лякалася самої себе.

Х

Другого дня вранці, досить пізно, Беш, індієць, що служив у Джекоба Велса, розбудив Корліса. Він приніс йому маленьку записку від Фрони — вона просила Корліса при першій нагоді відвідати її. В записці більш ні про що не говорилось. І він довго думав над нею.

Що вона йому казатиме? Він ніколи не міг її зрозуміти, а тепер, після вчорашнього випадку, тим більше. Чи хоче вона сказати, що надалі поводитиметься з ним, як з незнайомим, і пояснити чому, чи, використавши своє становище, як особи жіночої статі, хоче ще більше його принизити і в обміркованих, холодних виразах виказати все, що вона про нього думає? А може, перепрошуватиме за вчорашню необдуману різкість? В записці не видно було ні каяття, ні гніву, — ніякого натяку, — просто офіційне запрошення.

Йому було так цікаво дізнатись, так хвилювала його непевність, що він пішов до неї того самого ранку. Однак, прибравши байдужий вигляд, він постановив собі, що сам не заговорить першим — почеє вперед, що скаже йому Фрона. Але вона зразу почала сама з тією простотою, щирістю, що так чарувала Корліса. Не кидалась ні на які хитрощі, а відразу розкрила карти. Глянувши тільки на неї, відчувши її руку в своїй руці, він зразу зрозумів, що все знову гаразд, хоч вона ще не промовила ні слова.

— Я рада, що ви прийшли, — сказала вона нарешті. — Я не могла заспокоїтись. Мені треба було вас побачити, щоб сказати вам, що мені прикро за вчорашні вихватки, як мені соромно...

— Та що там! Нічого страшного не сталося. — Вони все ще стояли, і Корліс ступив ще крок до неї. — Запевняю вас, що я шаную ваші погляди. Теоретично вони заслугують на похвалу, але мушу сказати відверто, що в вашій поведінці було багато такого...

— Так, чого?

— Такого, що йде всупереч нашому моральному кодексу. На жаль, ми не завжди можемо його ігнорувати.

Але щодо мене, то скажу, що ви не вчинили нічого такого, чого вам треба було б соромитись.

— Спасибі за ласку,— вигукнула Фрона,— тільки це неправда, ви й самі знаєте, що неправда. Ви знаєте, що ви вчинили так, як треба було, на вашу думку, вчинити, а ще я зневажила, образила вас; я вела себе, як пустотливе дівчисько. Ви знаєте, парешті, що ви тоді відчували до мене відразу...

— Та зовсім ні! — Віп підняв руку, немов захищаючи її від ударів, яких вона сама собі завдавала.

— Так, так! У мене досить підстав, щоб засоромитись. Можу тільки сказати, виправдовуючи свою поведінку, що мені дуже шкода стало тієї жінки, я ледве не заплакала. А тут з'явилися ви,—ви самі знаєте, що ви вчинили,—й жалощі до неї викликали в мене обурення з приводу вашого вчинку, і я рознервувалася, як ніколи. На мене, мабуть, напала істерія. У всякому разі, я була сама не своя.

— Ми обоє були однакові.

— Ні, неправда. Я поводитись ганебно, а ви були такі, як і зараз. Ну, сідайте. Ви не сідаєте, ніби сподіваєтесь від мене нової витівки, щоб тоді зручніше було втекти?

— Не такі-то ви й страшні,—сміючись відказав віп, повертаючи стільця так, щоб світло падало на її обличчя.

— А ви не такий боягуз. Але вчора я, певно, була дуже страшна. Адже я за малим... вас не вдарила! А ви поводитись дуже відважно, коли батіг свиснув над вашою головою. Ви не намагались навіть захиститись!

— Я помітив, що ті собаки, яких ви б'єте, завжди потім лижуть вам руки й лапцями до вас.

— Значить? — задержувато спитала Фрона.

— Значить... все залежить від обставин,— ухилився Корліс.

— Виходить, незважаючи ні на що, ви мені прощаєте мою провину?

— Маю надію, що і ви мені простите.

— Тоді я дуже рада, тільки у вас немає ніякої провини і нічого вам і прощати. Ваша поведінка — це наслідок вашого світогляду, а моя — мого. Скажу до речі, що мій світогляд в даному разі далеко ширший. Тепер я зрозуміла! — раптом скрикнула вона, радісно плеснувши

в долоні.— Я зовсім не на вас сердилася вчора, зовсім не вас стосувалася моя брутальність. Справа торкалася не вашої особи. Ви просто були представником тої верстви суспільства, що викликає у мене обурення та гнів, і на вас, як на представника, все звалилось. Розумієте?

— Розумію. Це дуже дотепно. Таким чином, ви знімаєте з себе обвинувачення в тому, що різко зі мною вчора обійшлись. Але сьогодні ви знову починаєте те саме. Ви обвинувачуєте мене в обмеженості, однобічності, фальшивості, а це зовсім несправедливо. Кілька хвилин тому я казав, що теоретично вам ні в чому дорікати, але коли брати до уваги суспільство і його закони, то це все не так.

— Ви, Ванс, не розумієте мене. Слухайте! — Рука її лягла на його руку — в такому випадку він буде слухати з радістю.— Я завжди вважала, що все існуюче — справедливе і корисне. В цьому я підкоряюся суспільству, його мудрості. Підкоряюся, хоч це мені і неприємно. Так уже, мабуть, створена людина. Проте я підкоряюся в цьому випадку як представник суспільства. Як окрема особа, індивідуально, я дивлюся на справу інакше. Чому б мені не мати відмінного погляду? Ви розумієте? І я вважаю вас винним ось чому. Вчора на річці, де ми були лише вдвох, ви могли подивитися на справу інакше, а ви виявили таку ж обмеженість, як і те суспільство, яке ви представляєте.

— Отже, ви проповідуете дві доктрини,— заперечив він.— Одну для вищих істот, а другу для суспільства. В теорії ви хочете бути демократкою, а практично — аристократкою. У всякому разі, всі ваші міркування мають єзуїтський характер.

— Ви, певно, зараз скажете, що всі люди родились вільними та рівними, з силою природжених прав. А от Дел Бішоп служить у вас. З якої ж рації повинен він на вас працювати, а ви будете тільки користуватись його працею? Де тут рівність, воля?

— Ні,— відказав Корліс,— в питання про рівність та волю я мушу внести деякі корективи.

— А коли внесете, ви пропали! — вигукнула Фрона.— Своєю корективною ви тільки підтвердите мої висновки і побачите, що мої погляди не такі вже й необґрунтовані, не такі єзуїтські, як вам здається. Але не заходьмо

далі в нетрі діалектики. Я хочу зрозуміти факти. Розкажіть мені про ту жінку.

— Не зовсім приємна тема.

— Але я хочу знати!

— Навряд чи буде це вам корисно.

Фрона нетерпляче тупнула погою й глянула на нього.

— Вона дуже, дуже красива,— сказала вона,— а вам як здається?

— Її краса — грішна.

— А все-таки краса,— стояла на своєму Фрона.

— Нехай і так. Але наскільки вона гарна, настільки й немилосердна, зла, жорстока.

— Одначе коли я зустріла її на дорозі, на обличчі у неї був лагідний вираз, а в очах стояли сльози. Я гадаю, що відчула ту рису її вдачі, яка вам не знайома. Я так здивилася на неї; коли ви підійшли, я тільки її одну й бачила! Як мені її шкода, як шкода! Вона жінка, така, як і я, ми маємо між собою багато спільного, я певна в цьому. Вона навіть декламувала Бровінга...

— А на тому тижні,— перехопив Корліс,— вона за один раз програла тридцять тисяч, не своїх, розуміється, а Дорсейових. Той же Дорсей і так уже двічі закладав свою заявку. На ранок його знайшли в снігу. В револьвері не доставало однієї кулі.

Фрона нічого не відповіла.

Вона підійшла до канделябра й ткнула палець в полум'я. Потім показала палець Корлісові, щоб він міг побачити, як попеклася шкіра, і мовила, червоніючи з гніву:

— Я відповім вам порівнянням. Вогонь — чудова річ, але я вжила його не так, як треба, і він мене покарав.

— Ви забуваєте,— заперечив Корліс,— що вогонь — сліпа сила, яка діє залежно від законів природи. А Люсіль має свою волю. Вона зробила те, чого хотіла.

— Не я забуваю, а ви! Адже й Дорсей мав свою волю. Ви сказали: «Люсіль». Це її так звати? Я б хотіла знати про неї докладніше.

Корліс нахмурився.

— Не треба. Мені важко з вами про це говорити.

— Чому?

— Тому, тому, що...

— Ну?

— Тому, що я дуже поважаю жінок. Ви, Фроно, завжди були зі мною щирі, скажу і я по-щирості. Мені тяжко, бо я завжди вас поважав, бо я не хочу, щоб до вас доторкалось щось нечисте. Коли я побачив вас поруч з тією жінкою, я... ви... ви не можете зрозуміти, що я відчув у ту хвилину.

— Нечисте? — Уста її міцно стулилися, але він цього не помітив. В її очах блиснув ледве помітний переможний вогник.

— Так, нечисте, що пристає, мов заразлива хвороба,— казав Корліс.— Є речі, яких не повинна розуміти порядна жінка. Не можна копатись у грязі й не забруднитись.

— От воно як!— вона нервово заломила руки.— Ви кажете, що її звати Люсіль? Ви з нею знайомі? Ви мені про неї розповідаєте, але не договориєте багато дечого, бо не можна не забруднитись, копаючись у грязі. А як же ви?..

— Та я...

— Розумію. Ви чоловік! Чудово! Коли ви чоловік, то вам це не вадить. Вадить тільки жінці, пристає, як пошесть. Чи ж так? Тоді чого ви тут сидите? Ідіть собі!

Корліс, сміючись, простягнув руки.

— Я здаюся! Ви перемогли мене своєю формальною логікою. Я можу послатись тільки на ту вищу логіку, якої ви не визнаєте.

— А саме?

— Чоловіча сила. Чоловік, мужчина, бере від жінки те, чого бажає.

— Ви самі на себе яму копаєте! — сказала Фрона.— Візьмемо Люсіль. Чоловік бере те, чого сам бажає. Значить, бідолашний Дорсей взяв те, чого хотів? Чого ви мовчите? Тоді дозвольте мені сказати кілька слів з приводу вашої вищої логіки, з приводу чоловічої сили. Я зустрічалась з нею. Я бачила її вчора.

— В мені?

— А так! Коли ви хотіли схопити мене. Ви не могли перемогти свого первісного інстинкту, ви не усвідомлювали собі, що він панує над вами. У вас був такий вигляд, як у дикуна, що викрадає жінок. Ще одна хвилина — і, я певна, ви б схопили мене.

— Даруйте мені. Я зовсім не думав...

— Ну, тепер ви хочете все зіпсувати! Якраз це мені

в вас і сподобалося. Хіба ви не пам'ятаєте, що й я була не краща за дикунку, коли замірилася на вас батогом? Але я ще не поквиталася з вами, дорогий крутію, хоч ви вже і готуетесь до втечі. Я хочу вивести вас на чисту воду.— Очі її хитро блиснули, на щоках проступили ямки.

— Я як віск у ваших руках! — засміявся Корліс.

— Отже, ви повинні дещо собі пригадати. Спершу, коли я покірливо перепрошувала вас, ви допомогли мені вийти зі скрутного становища. Ви казали, що вважаєте мій вчинок за нерозсудливий тільки тому, що він не відповідає моральному кодексові суспільства. Пам'ятаєте?

Корліс кивнув головою.

— Потім, коли ви назвали мене єзуїткою, я звела мову на Люсіль і сказала, що хочу знати про неї все, про що тільки можна дізнатись.

Він знову кивнув головою.

— І все так, як я сподівалась. Ви почали казати про чисте та нечисте, про пошесть, про бруд — і все це, на вашу думку, тільки могло причепитись до мене. У вас, виходить, дві точки зору, сер. А стояти ви можете тільки на одній, і я переконана, що ви стоїте на другій. Я не помиляюся, так воно і є. І ви були нещирі, коли казали, що моє поведінки не схвалює моральний кодекс, а не ви. Я люблю правду, щирість.

— Так, — почав він. — Я був несвідомо нещирий. Але я цього сам не розумів, поки ви своїм аналізом не довели мені. Кажіть, що хочете, Фроно, а я вважаю, що жінка не повинна торкатись до бруду.

— А хіба ми не можемо, як ті боги, розуміти, що добре, а що зле?

— На жаль, ми не боги! — Він сумно похитав головою.

— По-вашому, тільки чоловіки можуть мати властивості бога!

— Це балачки сучасних жінок, — похнюпився він. — Рівні права, право голосу й таке інше.

— Ні, не треба цього! — запротестувала вона. — Ви не хочете мене зрозуміти. Я обстоюю не права жінки, не нову жінку, а нове її розуміння. Через те, що я щира, що я бажаю бути природною, чесною, правдивою, що я роблю так, як думаю, ви вважаєте потрібним критикувати мої вчинки, не розуміючи їх. Я намагаюся не йти всупереч своїм переконанням і надіюся, що зумію це зробити. А ви не бачите в моїх вчинках ні розуму, ні

змісту. Вам більш зрозумілі квіти, викохані по теплих, гарненькі, безпорадні, кругленькі, старанно виплекані істоти, чарівно невинні, злочинно неосвічені. Вони не можуть бути реальними, не можуть бути дужими, не можуть родити справжніх сильних дітей.

Вона враз замовкла, бо почулись чийсь кроки; хтось входив до вітальні, важко ступаючи м'якими мокаси-нами.

— Ми все ж приятелі? — поквавливим шепотом спитала вона, і в Корлісових очах прочитала відповідь.

— Я не заважатиму? — спитав з притиском Дейв Гарней, пильно оглядаючись довкола себе, вітаючись з ними за руку.

— О, будь ласка! — відказав Корліс. — Ми вже так одне одному надокучили, що тільки й думаємо про те, щоб хто-небудь прийшов. Коли б ви були не прийшли, то ми б, мабуть, почали сваритись. Чи не так, міс Велс?

— Я вважаю, що він не зовсім правдиво освітлює факти, — усміхнулася Фрона. — Ми вже й так почали сваритись.

— Ви аж почервоніли від хвилювання, — критичним тоном зауважив Гарней, примощуючи свою довгов'язу фігуру на диванних подушках.

— Ну, що там чути про голод? — запитав Корліс. — Чи організовано вже громадську допомогу?

— Не треба ніякої громадської допомоги. Батько міс Велс уже про все подбав. Він усіх залякав. Три тисячі помандрувало льодом у гори, а півтори вернулося назад, туди, де залишилися їх ями з продуктами. Тепер небезпеки немає. Трапилось так, як і гадав Велс: люди, щоб набити ціни, поховали харчові припаси. Це налякало тих, у кого їх не було, й вони цілим табором, з собаками, вирушили до Солоних Вод. Між іншим, весною, коли буде важко подорожувати, буде великий попит на собак, і ціна на них значно підскочить. Я вже скупив до сотні. Думаю заробити доларів по сто на кожному.

— Ви так думаєте?

— Я в цьому певний. Між нами кажучи, на тому тижні думаю послати двох хлопців у глибину країни. Вони закуплять там для мене найкращих п'ятсот собак. Я вже досить пожив у цих краях, щоб знати, як воно буде.

Фрона засміялась.

— А з цукром хто піймався?

— Мало що може трапитись! — відказав спокійно Дейв. — До речі, про цукор. Я добув газету, за минулий місяць, «Поштовий Вісник Сіетлю».

— Що там пишуть про Іспанію?

— Та ви не перебивайте! — довгов'язий янкі замахав руками. — Підождіть.

— Ви її читали? — спитали обоє разом.

— Еге! Все перечитав, до останнього рядка. Навіть оголошення.

— То розкажіть, будь ласка! — попросила Фрона. — Про що...

— Замовчіть, міс Фроно. Я розповім все по черзі. Заплатив я за газету п'ятдесят доларів. Я на Клондайкському шляху зустрів чоловіка, що мав цю газету, й зараз же перекупив її. Той дурень міг би взяти за неї й сотню, коли б був дійшов до міста.

— Та про що ж там пишуть?

— Я ж вам кажу, що за газету дав п'ятдесят доларів. Це єдина газета, що сюди дійшла. Всіх нетерплячка бере, хочуть почути про новини. Тому я й запросив на сьогоднішній вечір кілька осіб. Ваш дім якраз до цього годиться. Тут можуть вони собі читати вголос, по черзі, досхочу. Звичайно, коли ви дозволите.

— Та будь ласка! Я дуже рада. Ви надзвичайно ввічливі!

Він заперечливо махнув рукою — не варто, мов, подяки.

— Я так міркую. Ви кажете, що я піймався з цукром. Але слухайте: кожна особа, чи чоловік, чи жінка, коли захоче хоч оком скинути на мою газету, повинна дати мені за це п'ять чашок цукру. Зрозуміли? П'ять чашок, великих, піску чи кускового, мені байдуже. Всі вони напишуть мені зобов'язання, а завтра я пошлю хлопчика по цукор.

Фрона здивовано подивилась, а тоді голосно засміялась.

— Оце так утяв! Дуже спритно! Гаразд, я дам приміщення, хоч нехай там що хочуть кажуть. То сьогодні ввечері? Напевне?

— Напевне! За приміщення я вам заплачу.

— Батько нехай теж дає п'ять чашок. Ви, Гарней, повинні наполягти на цьому.

Дейв кивнув головою, притакуючи.

— Згоден битися об заклад, що примушу його заплатити.

— А я постараюся затягти його ввечері додому. Нехай пройде за тріумфальною колісницею Дейва Гарнея.

— Себто за возом, навантаженим цукром,— поправив Дейв.— А завтра ввечері я візьму газету до опери. Вона вже буде не така свіжа, тому і ціна буде дешевша. Гадаю, що досить буде одної чашки.— Він випростався й хвастовито хруснув пальцями.— Я людина невибаглива. Одначе скажу вам відверто, ніхто мене не ошукає ні на цукрові, ні на чому іншому!

ХІ

Ванс Корліс стояв у кутку, спершися на рояль. Він захопився розмовою з полковником Трезвеєм.

Енергійний, стрункий, кремезний полковник, незважаючи на сиве волосся і шістдесят років, не показував більше як на тридцять. Це був старий, досвідчений гірничий інженер, і його вважали за одного з найкращих знавців гірничої справи. Він був тут представником американського капіталу, так само як Корліс — британського. Познайомившись, вони зразу стали друзями. Цьому сприяла і спільність інтересів. І для них це було дуже корисно, бо вдвох вони тримали в руках і заправляли величезними капіталами, які вкладали обидві нації, щоб використати природні багатства цієї далекої країни.

В переповненій людьми кімнаті густо стояв дим. Понад сто чоловік підпирало стіни, поглядаючи один на одного. Всі були в шубах, в теплій шерстяній одежі. Загальна розмова порушувала дещо цю мальовничу картину, надаючи їй характеру товариської вечірки. Кімната, незважаючи на свою екзотичність, скидалася швидше на звичайну вітальню, немов у ній після денної праці зібралася численна сім'я. Газові лампи та лійові свічки ледве блимали серед густого диму, але в величезних печах весело горіли дрова, займаючись то темночервоним, то ясним, білуватим полум'ям. Музика грала вальс. Кілька пар під звуки вальса ритмічно рухалися по кімнаті. Тут не було ні накрохмалених сорочок, ні фраків;

чоловіки навіть і не поскидали вовчі та боброві шалки зі спущеними навушниками, що весело витанцьовували на всі боки; на ногах у них були мокасини з оленячої шкури і «муклуки» з моржа. Деякі жінки теж були в мокасинах, але більшість вичепурилась в легкі шовкові і атласні балетки.

Крізь відчинені навстіж двері видно було другу, ще більше переповнену кімнату. Коли музика затихала, було чути, як там відкривали пляшки, бряжчали склянки, шуміла рулетка.

Маленькі двері знадвору відчинилися, і жінка, закутана в шубу і хустку, ввійшла до кімнати разом з хвилею холодного повітря. Холод, зустрівшись з теплом, перетворився в хмару і постелився при землі, вкриваючи ноги танцюристів, аж поки, нагрівшись, розійшовся по хаті.

— Ти справжня королева морозу, Люсіль! — звернувся до жінки полковник Трезвей.

Висунувши голову з шуби, вона почала роздягатись, скидати теплі мокасини, весь час весело розмовляючи з полковником. На Корліса, що стояв поруч, вона не звернула ніякої уваги. Кілька танцюристів, стоячи віддалік, терпеливо чекали, поки вона закінчить розмову з полковником.

Рояль та скрипка почали грати шотландський танець, і Люсіль попрямувала до кавалерів, які чекали на неї. Але Корліс раптом став їй на дорозі. Він зробив це так раптово, що й сам не сподівався.

— Мені дуже прикро, — сказав він.

Вона глянула на нього, й очі її спалахнули гнівом.

— Мені справді дуже прикро, — промовив він знову, простягаючи руку. — Мені страшенно неприємно. Я поводився як боягуз, як поганець. Чи можете ви мені вибачити?

Вона завагалась. Як добре досвідчена людина, вона не вірила йому, боялася підступу. Потім обличчя її злагідніло, очі заслав туман, і вона подала Корлісові руку.

— Спасибі вам, — промовила.

У кавалерів, що чекали її, терпець увірвався.

Вродливий юнак, у шапці з сибірського жовтого вовка, підхопив її, і воці закружляли по кімнаті.

Корліс вернувся до свого друга. Він почував задоволення, але рівночасно дивувався зі свого вчинку.

— Диво та й годі! — полковник стежив очима за Люсіль, і Ванс зрозумів його думку. — Я, Корліс, прожив на світі шістдесят років, гарно прожив, як слід, і чим більше живу, тим більшою загадкою стає для мене жінка. Гляньте на них, на всіх! — Він повів поглядом по кімнаті. — Метелики, створені з сонячного проміння, зі співу та сміху, що танцюють... аж поки не дотанцюються до пекла! Не тільки Люсіль, — усі. Гляньте на Мей. У неї чоло, як у Мадонни, а мова, як у дізки, що тиняється по вулицях. А Міртль? Справжня англійська красуня. Вона немов зійшла з картини Гейнсборо, щоб змарнувати вік у танцювальних залах. Або знову ж Лора! Яка чудова була б з неї мати. Так і хочеться побачити у неї на руках дитину. Це ще кращі з-поміж них, я знаю, бо молода країна завжди вибирає собі кращих. Тут щось воно не так, не до ладу. Життєвий запал у мені вже пригас, я на все дивлюся тепер спокійніше, більш тверезим поглядом. Здається, що повинен з'явитись новий Христос і принести нам нове спасіння — економічне чи соціальне, — в наші часи це однаково. Світ мусить обнови́тись.

Час від часу треба було підмітати залу. Тоді всі переходили широкими дверима до сусідньої кімнати, туди, де з тріском вилітали корки з пляшок, де бряжчали окляпки.

Полковник Трезвей та Корліс разом з іншими підійшли до прилавка, де зібралось гуртом майже п'ятдесят чоловіків та жінок. Поруч з ними стояли Люсіль та юнак у жовтій вовчій шапці. Він був справді дуже вродливий. Щоким у нього пашіли, очі розгорілися, і це ще більше додавало йому краси. Не можна було сказати, що він був зовсім п'яний — всі рухи його були цілком доладні. Під впливом вина він зробився тільки надміру веселим. Розмовляв голосно, вільно, сипав дотепами та жартами. Одним словом, — перебував у такому стані, коли в чоловікові особливо яскраво виявляються всі його позитивні та негативні риси.

Коли він піднімав свою чарку, чоловік, який стояв поруч, ненароком штовхнув його руку. Юнак струснув з рукава вино і висловив з приводу цього свою думку. Вирази були розраховані на те, щоб зачепити чоловіка за живе. Той справді обурився й так ударив кулаком в обличчя власника вовчої шапки, що той відлетів до Корліса. Не задовольнившись цим, зневажений чоловік знову пакинувся на свого ворога. Жінки порозбігались, даючи

більше свободи для чоловіків. Деякі виявляли охоту взяти участь у бійці, інші розступились, утворюючи місце для чесного поединку.

Одначе власник вовчої шапки не прийняв бою; не спробував дати своєму супротивнику належну відсіч. Закривши обличчя руками, він почав відступати. Натовп, галасуючи, вимагав, щоб він залишився і прийняв поєдинок.

Той примусив себе зупинитися, але, коли ворог наблизився; не витримав і відскочив набік.

— Не заважайте! Так йому й треба! — крикнув полковник, побачивши, що Корліс хоче заступитись.— Він боїться битись! Коли б він наважився, я б, здається, все йому вибачив.

— Та не можу я дивитись, як його нівечать! — відповів Корліс.— Коли б хоч він бився, а так — це жорстоко!

У юнака текла кров з носа та з невеликої рани під оком. Корліс не витримав і кинувся до них. Сяк-так розборонив їх, але занадто наліг на зневаженого гірника і збив його з ніг. У кожного, хто заводив бійку в таверні, знайдуться прихильники. Не встиг Корліс оглянутись, як товариш гірника зацідив йому кулаком, аж в голові загуло. Дел Бішоп, що стояв у кутку, мов вихор, налетів на того, хто вдарив, заступаючись за хазяїна.

Бійка набула загального характеру. Натовп поділився на два табори. Полковник Трезвей, забувши, що кров у нього вже заохолода, кинувся в бій, вимахуючи стилцем без ніжок. Кілька поліцаїв, які гостювали в таверні, стали поруч з полковником, до них прилучився ще дехто. Вони почали захищати юнака у вовчій шапці.

Боротьба була завзята, вперта, але скупчилася в одному тільки місці. В протилежному боці кімнати продовжували розносити вино, а в другому залі знову заграла музика, почалися танці. Гравці взялися до карт і тільки ті, коло яких точилася бійка, виявляли ще деяке зацікавлення.

— Лупи! Чухрай! Не жалій! — верещав Дел Бішоп, наседаючи на ворогів поруч з Корлісом.

Корліс щось ревноу в відповідь, зчепившись з якимсь кремезним погоничем. Обидва попадали на землю. Натовп топтав їх ногами. Корліс відчув, що погонич улявся йому зубами в ухо. У Корліса промайнула думка про

те, як то він появиться між людей з одним вухом, і враз ніби щось найшло на нього. Він штрикнув пальцями в очі супротивникові і міцно надавив. Люди ступали по ньому, падали на нього, а він був наче в тумані і йому здавалось, що все це робиться десь далеко від нього. Одне він відчував, коли надавив пальцями: зуби супротивника стали розціплюватись. Він надавив міцніше. (Коли б ще трохи — той би позбавився очей). Зуби зовсім розціпились і випустили його вухо.

Нарешті він вибився з натовпу й доліз до прилавка. Він тепер не почував огиди до бійки. Він зрозумів, що він такий самий, як і всі, що, злякавшись за частину свого тіла, він забув про всі здобутки двадцятилітнього культурного життя. Коли грати так, не ставлячи нічого, то це зовсім не цікаво. Корліс зрозумів тепер, що є різниця між тим, коли кровообіг посилюється в спортивних забавах та коли розгориться кров у бійці, як м'язи сплітаються з м'язами, тіло з тілом, як ставиться на кін життя!

Він звівся на ноги, притримуючись за прилавок, і помітив чоловіка в шубі з білячого хутра, який, схопивши бокал від пива, хотів кинути ним в Трезвея, що був від них на відстані кількох кроків. Корлісова рука, що звикла до пробірок, до малярських пензлів, зненацька стислася в кулак, і він наодліт зацідив у підборіддя чоловікові в шубі. Той випустив з рук бокал і впав горілиць. Корлісові зразу стало ніяково, але потім він зрозумів, що вдарив його — перший раз у житті — зовсім несвідомо, і він відчув якусь своєрідну насолоду.

Полковник Трезвей подякував йому поглядом і крикнув:

— Відійдіть набік! Пробивайтеся до дверей, Корліс, до дверей пробивайтеся!

Поки добралися до дверей, поки вдалося відчинити їх, виникла ще одна сутичка. Одначе полковник, вживши своєї зброї — стілець без ніжок, — враз розпорошив ворогів, і весь натовп вилетів на вулицю.

Гнів разом ушух, як це звичайно буває в таких випадках — всі розійшлися, хто куди.

Поліцаї повернулись в бар, щоб остаточно встановити порядок, за ними вернулося ще декілька їх прибічників. Корліс, полковник, чоловік у вовчій шапці та Дел Бішоп пішли вулицею.

— Чорти побрали б його батька! — гукнув полковник Трезвей. — Ось тобі й шістдесят років, ось тобі і холодна кров! Та я неначе на двадцять років помолодшав! Корліс, дайте вашу руку! Поздоровляю вас від щирого серця. Правду кажучи, я ніяк не думав, що ви до цього здатні. Ви здивували мене, дуже здивували!

— Я й сам собі дивуюся, — відказав Корліс. Наступила реакція, й він почував себе хворим, розбитим.

— Ви теж мене здивували. Ви так енергійно розмахували стільцем...

— Ага! Я теж думаю, що звивався непогано. Ви бачили? Гляньте!

Він підняв угору свою зброю, яку ще й досі стискав у руках, і голосно засміявся.

— Кому маю дякувати, джентльмени?

Вони зупинилися на розі вулиці, і чоловік, визволений з біди, простяг до них руку.

— Мое ім'я Сент-Вінсент, — казав він, — я...

— Як ваше ім'я? — зацікавившись раптом, перепитав Бішоп.

— Сент-Вінсент, Грегорі Сент-Вінсент...

Кулак Дела Бішопа майнув у повітрі, і Сент-Вінсент важко плюхнув у сніг.

Полковник інстинктивно замірився стільцем. Потім, отямившись, допоміг Корлісові придержати гірника.

— Чи ви збожеволіли? — здивувався Корліс.

— Паскудник! Шкода, що мало йому перепало! — відказав той. — Ну, так уже й буде. Пустіть мене. Я більше його не чіпатиму. Пустіть. Я піду додому. На добраніч.

Коли вони допомагали Сент-Вінсентові підвестися з снігу, Корлісові здавалося — він навіть готовий був поклястись, — що полковник посміхається. Та так воно і було — Трезвей сам потім признався:

— Така дивна пригода, і як несподівано трапилась!

І він, щоб загладити свою нетактовність, пішов разом з Сент-Вінсентом, щоб провести його додому.

— За що ви його вдарили? — четвертий раз даремно допитувався Корліс у Бішопа, коли вони прийшли до господи.

— Стерво погане! — гримнув той, натягаючи на себе укривало. — І навіщо ви мене придержали? Ще не так треба було йому дати!

— Дуже радий, що зустрівся з вами, містер Гарней. Дейв Гарней, коли не помиляюся?

Дейв кивнув головою, і Грегорі Сент-Вінсент звернувся до Фрони:

— Світ не такий великий, як бачите! Ми з містером Гарнеєм давно знайомі.

Король Ельдорадо довго вдивлявся в Сент-Вінсента, і нарешті обличчя його прояснилося.

— Почекайте! — скрикнув він, побачивши, що Сент-Вінсент збирається щось сказати. — Я вас таки впізнав! Тільки ви тоді були голені. Дайте згадати! Вісімдесят шостий рік... у вісімдесят сьомому восени... Ні, літом, у вісімдесят восьмому! Так! Я тоді гнав плоти з оленячим м'ясом вниз по річці Стюарт, поспішав, щоб м'ясо не зіпсувалося. У низов'ї Юкону ми вас зустріли. Ви пливли човном з озера Ліндерман. Ми якраз тоді змагалися з товаришем — я казав, що сьогодні середа, а він запевняв, що п'ятниця. Ви нас тоді помирили. Ви сказали, що неділя. Адже правда? Неділя? От так штука! Дев'ять років тому! Пам'ятаєте, ми виміняли вам м'ясо на муку, на дріжджі та... та на цукор, чорти б убили його батька! Дуже радий, що бачу вас!

Дейв простяг руку, і вони привітались ще раз.

— Завітайте до мене коли-небудь, — запрошував Гарней на прощання. — У мене тут прехороша хатина на горбочку, а друга в Ельдорадо. Двері для вас відкриті завжди. Завітайте. Пробудете, скільки вам припаде до вподоби. Дуже шкода, що доводиться так скоро з вами попрощатись, але я поспішаю в оперу — треба збирати цукор. Міс Фрона про все вам розповість.

— Ви дивна людина, — звернулася Фрона до Сент-Вінсента, наводячи розмову на цікаве для неї питання. Перед тим вона коротко розповіла йому про Гарнейові витівки з цукром. — Ця країна дев'ять років тому була, мабуть, зовсім дикою. Аж не віриться, що ви жили тут в ці дні. Розкажіть мені про це.

Грегорі Сент-Вінсент знизав плечима.

— Немає про що розповідати! Під час подорожі мені зовсім не щастило. Траплялося багато неприємних дріб-

них випадків, а нічого такого, чим можна було б похвалитись.

— Ну, розповідайте! Я страшенно люблю такі оповідання. В них, на мій погляд, далеко більше життєвої правди, ніж у щоденному, буденному житті. Коли вам, як ви кажете, не повелось, значить ви щось мали на меті. Що ж власне?

Він з задоволенням помітив, що вона справді зацікавилась.

— Гаразд. Коли вже вам так хочеться, я розкажу вам про все, що варте уваги. В голові у мене зародилась божевільна думка — знайти новий шлях навколо світу, на користь науці та особливо на користь журналістиці. Я мав намір пройти Аляскою, перейти по льоду через Берінгову протоку і дістатися до Європи через Північний Сибір. Подорож мала дати якнайкращі наслідки, бо більшу частину тих країн ще зовсім не досліджено. Та мені не пощастило виконати свої наміри. Я без труднощів перейшов через протоку, але в Східному Сибіру загруз надовго. Все через Тамерлана — тільки так можна пояснити мою невдачу.

— Уліс, справжній Уліс! — Місіс Шовіль плеснула в долоні і підійшла до них. — Сучасний Уліс! Як це романтично!

— Але не Отелло! — зауважила Фрона. — У нього напрочуд лінивий язик. Зупинився на пайцікавішому місці і повів розмову про стародавнього героя. Так ставитись до нас не годиться, містер Сент-Вінсент. Ми не заспокоїмось, доки ви нам не з'ясуєте, яким способом Тамерлан став вам на перешкоді.

Він засміявся й, зневажливо знехотя, почав розповідати далі.

— Коли Тамерлан з вогнем і мечем тронісся по Східній Азії, залишаючи за собою криваві річки, освітлюючи шлях пожежами, тоді гинули держави, міста лежали руїнами, а племена розпорошувалися по світу, як зоряний пил. Люди розбіглися по всій Азії. Рятуючись від жорстокостей лютого переможця, втікачі досягали далекого Сибіру, прямуючи на північ і на схід, і тому вздовж узбережжя цієї арктичної країни осіло багато монгольських племен. — Вам ще не надокучило слухати?

— Ні, ні! — скрикнула місіс Шовіль. — Це надзвичайно цікаво. Ви так майстерно розповідаєте. Ви нагадуєте мені...

— Маколея,— добродушно засміявся Сент-Вінсент,— я, бачите, журналіст, і Маколей мав великий вплив на мій стиль. Обіцяю надалі спростити свої вирази. Вернімося до оповідання. Коли б не ці монгольські племена, ніщо б мене, мабуть, не зупинило в дорозі. Мені б не довелося одружуватись з монгольською царівною, ставати митцем їх воєнних справ і їх крадіжок оленів, я легко, без перешкод доїхав би до Петербурга.

— О, ці герої! Скільки вони роблять лиха. Чи не так, Фроно? Ну, то як же там було з царівною та оленями?

Місіс Шовіль приязно всміхнулася до нього, і він, поглянувши на Фрону, певів далі:

— При березі там живуть ескімоси, люди веселі, сумирні, щасливі. Вони називають себе Укіліон, тобто Людьми Моря. Я купив у них собак та продуктів, і вони обійшлися зі мною дуже гарно. Але вони залежать від Чо-Чуєнів чи «лісовиків»; їх також називають «Оленячими Людьми». Чо-Чуєни — дике, войовниче плем'я, що зберегло в собі невгамовну монгольську лютість, тільки ще вдвоє жорстокіше за своїх предків.

Коли я відійшов від берега в глибину країни, вони наскочили на мене, забрали все моє добро, а мене зробили невільником.

— А то не були росіяни? — запитала місіс Шовіль.

— Росіяни серед Чо-Чуєнів? — він весело засміявся. — Географічно вони живуть на землях, що належать білому цареві, але політично цілком від нього незалежні. Не думаю навіть, щоб вони коли про нього чули. Не забувайте, що внутрішня частина північно-східного Сибіру закрыта арктичними туманами. Це *terra incognita*¹, куди рідко хто заходив, а не вертався звідти ніхто.

— А ви?

— Це якийсь щасливий виняток. Не знаю, чому вони змилювалися надо мною. Але так воно трапилось.

Спочатку зі мною поводитися дуже жорстоко, жінки та діти били мене. Одягли мене в погані, вошиві шкури, годували покидьками. Вони не мають бога в серці, ці дикуни. Як я залишився живий, я сам не розумію. Пам'ятаю тільки, що спочатку я часто думав про самогубство. Врятувало мене тоді від самогубства те, що я дуже ско-

¹ Terra incognita — невідома земля (лат.).

ро став нечутливим, зробився ніби твариною — так вплинули на мене постійні страждання та зневага.

Напівзамерзлий, вмираючи з голоду й терплячи нечувані муки, часто зомліваючи, — так мене немилосердно били, — я все терпеливо зносив, як справжня тварина.

Коли я про все це тепер згадую, воно мені здається сном. Дечого я навіть не можу пригадати. Мов уві сні ввижається, що мене прив'язували до саней і волокли з табору в табір, від племені до племені. Мене, мабуть, там показували, як у нас тепер показують левів, слонів чи дикунів. Скільки так минуло часу, куди саме мене заводили — не знаю. Думаю, що промандрував я тоді кілька тисяч миль. Знаю тільки, що коли я прийшов до пам'яті, коли став знову людиною, то був я за тисячу миль на схід від того місця, де мене захопили в полон.

Була весна. Мені здавалося, наче я прокинувся після довгого-довгого сну. Я був прив'язаний до саней ремнем з оленьчої шкіри. Обома руками я чіплявся за ремінь, мов та мавпа, яку водить катеринщик, бо ремінь понатирив мені шкіру, на тілі поробилися криваві рани. Я пустився на хитрощі. Прикинувся покірливим та догідливим. Цілу ніч я співав, витанцьовував, проробляв усякі витівки — аби догодити дикунам, бо не хотів, щоб зі мною надалі поводитись так, як досі, що довело мене до такого стану.

Треба вам знати, що Оленьчі Люди вели торгівлю з Людьми Моря, а Люди Моря — з білими, переважно з китоловами. Отже, через те в однієї жінки я знайшов колоду карт і почав дурити голови Чо-Чуенам різними примітивними штуками, салонними трюками. Все це я робив з урочистою міною, при урочистих обставинах. Мене стали цінувати, почали мене краще одягати і краще годувати.

Коротко кажучи, незабаром я зробився поважною особою. Спершу за порадою звертались до мене старі та жінки, а потім приходили і ватажки. Я дещо, правда, дуже небагато, знав з медицини та хірургії, і це мені в великій мірі стало в пригоді. Без мене дикуни не могли тепер обійтись. Колишній раб — я здобув рівне з ватажками становище. Придивившись до їхнього життя, зрозумівши його, я набув славу великого знавця військової справи, як і справ мирного часу. Все їх багатство, добробут залежали від оленів. І весь час ми або самі робили

набіги на сусідські оленячі стада, або захищали свої від ворожих набігів. Я удосконалив їх методи боротьби, навчив їх стратегії, показав їм різні військові хитроїці, так повів справу, що ні одно сусіднє плем'я не могло встояти проти них.

Однак хоч я й користувався таким великим впливом, до волі не наблизився ні на крок. Смішно сказати—я занадто постарався, став для них занадто потрібним. Вони поводитися зі мною якнайкраще, але стерегли, як ока в лобі.

Я міг вільно ходити, наказувати їм, що мені подобалося, але коли вони від'їжджали торгувати на узбережжя, мені не дозволялося їхати з ними. Це було те, що тільки мені не дозволялось.

Політичний лад був у них дуже несталий, і коли я надумався його удосконалити, то замалим знову не накликав на себе нещастя.

Хотілося мені утворити союз з кільканадцятьма сусідніх племен, щоб покласти край їх безнастанним суперечкам. Дикуни погодилися мене навіть поставити на чолі федерації. Однак старий Пі-Юн, головний ватажок, щось наче король, хоч зрікся влади, та не захотів зректися деяких привілеїв, які йому віддавали як володарю. Він вимагав, щоб я одружився з його дочкою Ільсвунгою. Як я не відмовлявся, що не робив, нічого не допомагало. Я сказав нарешті, що згоден передати йому владу, та він і на це не пристав. Довелося...

— Що, що? — в захваті скрикнула місіс Шовіль.

— Довелося одружитися з Ільсвунгою, по-чуенськи це означає «дикий олень». Бідна Ільсвунга! Ми були з нею немов ті герої — Трістан та Ізольда. Я бачив її востаннє в Іркутську в місії. Вона бавилася картами, і ніяк не погоджувалась викупатись у ванні.

— Боже мій, вже десята година! — гукнула раптом місіс Шовіль, помітивши, що чоловік її виразно поглядає на неї з другого кінця кімнати.— Так мені шкода, містер Сент-Вінсент, так мені шкода, що я не можу дослухати до кінця, не можу довідатись про те, як ви втікали, які ще пригоди з вами траплялися. Але ви повинні завітати до мене. Я вмираю з цікавості!

— А я вважала вас за новачка, за «чечака», — сказала, сміючись, Фрона, коли Сент-Вінсент, одягаючись, зав'язував навушники та піднімав комір.

— Страх не люблю чванитись,— весело відказав він.— Чванько ніколи не буває щирим, а нещирість приводить до неправди. Погляньте на тих, що довгий час тут живуть, на «закваску», як вони себе гордо називають.

Через те тільки, що вони прожили тут кілька років, вони вважають, що доконче потрібно здичавіти, обрости шерстю, ще й вихваляються цим! Вони, може, й самі не помічають, що все це в них нещире. Одначе воно так. Намагаючись бути оригінальними надміру, вони самі до себе починають ставитися неправдиво, неправдиво ставляться до життя.

— На мою думку, ви трохи помиляєтесь,— сказала Фрона, захищаючи своїх улюблених героїв.— В основному я з вами погоджуюсь; сама не люблю нещирості, показного. Одначе більшість з наших, я в цьому певна, відзначалась би серед загалу в кожній країні, при всяких обставинах. Нахил до оригінальності — така вже їх вдача. Цим вони виявляють себе, свою особу. Цей нахил, я гадаю, й спонукує їх до шукання нових, невідомих країн. Звичайні люди сидять на місці.

— Цілком погоджуюся з вами, міс Велс,— зразу поступився Сент-Вінсент.— Я не хотів узагальнювати своїх висновків. Я мав на увазі лише тих, що здаються мені цілком нещирими. Взагалі ж кажучи, вони чесні, правдиві люди.

— То нам нічого і сперечатись. А чи не зайдете ви до нас, містер Вінсент, завтра ввечері? Ми готуємо виставу на різдво. Я певна, що ви нам багато де в чому допоможете та й самі розважитесь трохи. Вся наша молодь цікавиться виставою — урядовці, офіцери, гірничі інженери, так, не кажучи вже про гарненьких жінок. І вам вони сподобаються, ось побачите.

— Звичайно, прийду.— Він подав Фроні руку.

— То, значить, завтра?

— Так, завтра ввечері. На добраніч.

«Гарний чоловік,— сказала Фрона сама до себе, вертаючись до вітальні,— І чудовий тип людини білої раси!»

ХІІІ

Грегорі Сент-Вінсент незабаром зробився помітним давсонським громадянином. Представник об'єднаної спілки преси, він привіз із собою блискучі рекомендації

та листи, що характеризували його якнайкраще як громадського діяча. Помалу всі дізналися, що він багато мандрував по світу, бачив безліч країн, знайомий з життям і боротьбою людей мало не всієї земної кулі. До того ж був такий тихий, скромний, що ніхто йому не заздрив, навіть чоловіки. Випадково він у Давсоні зустрів чимало своїх старих знайомих. З Джекобом Велсом він зустрічався в Сент-Майкелі 1888 року, восени, перед тим, як мав перейти льодом через Берінгову протоку. Через місяць після того отець Барнум (він приїхав з Нижньої Річки завідувати лікарнею) зустрівся з ним за кілька сот миль на північ від Сент-Майкеля. З капітаном Олександром Сент-Вінсент познайомився в англійському посольстві в Пекіні. Бетлс, давній мешканець Давсона, зустрічався з ним у форті Юкон дев'ять років тому.

Тому Давсон, хоч звичайно недолюблював різних випадкових знайомств, зустрів його дуже радісно. Особливо він сподобався жінкам. Він умів дуже добре влаштовувати різні розваги та прогулянки, і через деякий час без нього не відбувалась ні одна така вигадка. Він не тільки допомагав улаштувати спектакль, але непомітно так склалося, що він став режисером. Фроні, як казали її друзі, особливо припав до вподоби Ібсен. Через те вибрали «Нору». Фрона мала грати головну роль. Корліс був відповідальним за спектакль, і тому, що він перший подав цю ідею, йому доручили роль Торвальда. Однак він, як видно, перестав цікавитися усім цим і відмовився брати в ньому участь, пославшись на те, що у нього багато роботи. Тому Сент-Вінсент погодився зіграти за нього Торвальда. Корліс був присутній на одній репетиції. Чи то він занадто втомився, проїхавши собаками сорок миль, чи тому, може, що Торвальдові доводиться кілька разів обнімати Нору та, жартуючи, тягти її за вухо — невідомо — тільки він на репетиції більш не з'являвся.

Щоправда, був він справді зайнятий, і, звичайно, коли не їхав нікуди, то вів довгі наради з Джекобом Велсом та Трезвеєм. Нарadi ці були, мабуть, дуже серйозні. Один тільки Велс вклав у копальні кілька мільйонів. Корліс любив свою професію, і, зрозумівши, що йому, незважаючи на велику теоретичну підготовку, бракує практичного досвіду, він з великим запалом взявся до праці. Він іноді сам дивувався з нерозсудливості тих людей, які доручили йому таку відповідальну посаду

просто через протекцію, як він казав Трезвеєві. Трезвей і сам бачив його хиби, брак досвідченості, але любив його за щирість, любувався його енергією і тим, що він дуже скоро міг збагнути, що до чого.

Дел Бішоп, який хотів працювати самостійно, пішов служити до Корліса, бо тут він міг найкраще виявити свою ініціативу. Фактично він був майже вільний, а разом з тим мав цілковиту можливість скоро дійти до своєї мети. Маючи чудове спорядження, добрих собак з санками, він повинен був їздити скрізь,— понад річками, балками,— де добували золото, та пильно до всього придивлятися і прислухатись. Природжений шукач золота, Дел Бішоп, хоч і сумлінно виконував свої обов'язки, але не забував і про себе— скрізь розшукував золото. Отак, їздячи скрізь, він до всього придивлявся, все примічав: де яка земля, якого характеру її пласти, як вони лежать— для того, щоб літом, коли розмерзне земля і потечуть потоки, прослідкувати золотоносну жилу по ріці аж до її низов'я до гірського схилу.

З Корліса був дбайливий господар. Він давав добру плату, але і вважав, що має право вимагати праці, щоб наймані люди працювали так, як і він сам. Ті, що наймалися до нього, або з задоволенням залишались у нього, бо звикли до важкої праці, або кидали служити, лаючи на всі боки вибагливого господаря.

Джекоб Велс зразу побачив, чого вартий молодий інженер, і перед усіма його розхвалював. Фрона слухала з задоволенням, бо їй подобалось те, що подобалося батькові, а головне,— хвалили не кого-небудь, а Корліса. Але тепер він ніколи не мав часу, і вона його рідко бачила, а Сент-Вінсент завжди був на очах. Фроні подобались його здорові оптимістичні погляди. Крім того, він цілком відповідав її ідеалові нормальної людини, її улюбленому расовому типові.

Спочатку вона не зовсім вірила тому, що він розповідав, але тепер ці сумніви зникли. Все, про що він розповідав, стверджувалось. Люди, що спочатку скептично ставилися до його незвичайних пригод, починали вірити, коли чули ці оповідання від нього самого. Як люди бувалі, вони в більшості знали про ті краї, про які він розповідав, і мимохіть повинні були погодитись, що він добре знає ті місця, про які розповідав. Молодий Солей, представник Баннокського газетного синдикату, та Голмс

із Фервезера пам'ятали, як він повернувся з подорожі в 91 році та яку тоді справив сенсацію. Сід Вінслоу, журналіст з Тихоокеанського Узбережжя, зустрівся з ним в «Клубі Мандрівців» зразу після того, як Сент-Вінсент повернувся на американському пароплаві з Півночі. Фрона теж помітила, що те, що він пережив у своїх мандрівках, не пройшло для нього марно, а залишило глибокий слід в його поглядах на життя. До того, в ньому було багато від первісної людини, він мав ще і расові гордоші, як і сама Фрона. Коли Корліс був відсутній, вони часто зустрічались, їздили разом собаками і ще більше пізнавали одне одного.

Все це було Корлісові не до вподоби. Особливо журналіст псував йому ті короткі хвилини, коли він, відірвавшись від праці, заходив до Фрони, а це траплялось майже кожного разу. Після випадку в таверні він, звичайно, не дуже-то був прихильний до Сент-Вінсента, та деякі інші давні мешканці, почувши про це, почали скося на нього поглядати. Трезвей спробував навіть кілька разів щось скептично про нього натякнути, але прихильники Сент-Вінсента почали з таким завзяттям його захищати, що він, пильнуючи своє добре ім'я, надалі постановив тримати язик за зубами.

Одного разу Корліс, почувши, як надмірно вихваляє Вінсента місіс Шовіль, дозволив собі недовіжливо посміхнутися, але Фрона спалахнула, насупила брови, і він стримався.

Другого разу він повівся зовсім нерозсудливо — нагадав про сутичку в таверні. Захопившись, він замалим не наговорив такого, що не пішло б зовсім на користь ні йому, ні Вінсентові.

Фрона і тут своєю щирістю замкнула йому уста, і він не встиг нічого наговорити.

— Так, так, — сказала вона, — містер Сент-Вінсент мені про це розповідав. Він тоді, здається, вперше зустрівся з вами. Ви мужньо його захищали, ви та полковник Трезвей. Він від щирого серця вас хвалив, він був захоплений вами.

Корліс тільки зневажливо махнув рукою.

— Не кажіть! Судячи з того, що він говорив, ви відважно вели себе! Мені радісно було таке про вас почути. Мабуть, воно дуже приємно — час від часу давати волю тому звірові, що сидить в нас. Я гадаю, що це ціл-

ком здорове почуття. Особливо для нас, що давно вже відійшли від природного життя, стали дуже зніженими. Отак скинути з себе все штучне, умовне і шалити на всі боки, коли внутрішній голос, суворий, безсторонній, промовляє: «Це друге «я». Воно зараз не слухає мене, але я їсную, «я» — головна частина «мене» і керує всіма вчинками. Це друге «я» — це те прадавнє, могутнє, первісне, що є в людині. Воно буває наосліп, мов той звір, а я стою осторонь та придивляюся до всього, що твориться. І в моїй волі наказати йому перестати чи буюти далі. О, як чудово бути людиною!»

Корліс не міг стримати глузливої посмішки.

Фрона почала боронити свої міркування.

— Скажіть мені, Ванс, що ви відчували? Хіба я не так змалювала ваш тодішній стан? Хіба ви не придивлялися самі до себе в той час, як стали звіром?

Він згадав свої почуття в ту хвилину, коли вдарив чоловіка кулаком, і ствердив її слова.

— А гордощі? — невгавала Фрона. — А сором?

— Було й те й друге, та більше гордощів, ніж сорому, — признався він. — Я в ту хвилину був, мені здається, в якомусь божевільному екстазі. Потім уже прийшов сором, і я цілу ніч перемучився.

— А що ж зрештою перемогло?

— Мабуть, гордощі. Що сталося, те сталося, назад не вернеться. І я прокинувся ранком з таким почуттям, немовби я зробив справжній рицарський вчинок. Мимохіть я надзвичайно пишався собою, іноді ловив себе на тому, що я в уяві знову беру участь у бійці. Потім почав перемагати сором, і я намагався різними хитрими міркуваннями повернути собі самоповагу. Нарешті, остаточно перемогли гордощі. Бій був чесний, без підступу. Не я його розпочав. Мною керували найкращі пориви. Кінець кінцем я не жалкую за тим, що трапилось. Коли б виникли знову такі обставини, я вчинив би те ж саме.

— Це добре! — Очі у Фрони горіли. — А як поведився містер Сент-Вінсент?

— Він... Я гадаю, що так, як слід. Я був дуже зайнятий і не придивлявся до інших.

— Він одначе вас бачив.

— Можливо. Я, сказати по правді, не звернув на нього досить уваги. Я постарався б з далеко більшою ува-

гою, коли б знав, що це може вас зацікавити. Вибачайте. Я, бачите, новак у таких справах і через те більше уваги звертав на самого себе, а до сусідів не придивлявся.

Корліс пішов від Фрони дуже задоволений з того, що не сказав нічого зайвого. Не міг теж не визнати, що Сент-Вінсент повів себе перед Фроною дуже зручно, вихваляючи чужі вчинки, а про себе ніби замовчуючи.

Два чоловіки і одна жінка! Стереотипний трикутник, фактор, який створює трагедії в людському житті! Так було завжди, з того часу, коли наш далекий предок, злізши з дерева, почав ходити по землі на двох, а не на чотирьох. Так сталося і в Давсоні. Було ще, правда, кілька другорядних факторів — між ними і Дел Бішоп, який з властивою йому прямоотою встрияв у справу і прискорив події.

Почалося все в тимчасовому таборі по дорозі до Міллерового струмка; Корліс їхав туди, щоб закупити кілька ділянок другорядної якості — вони могли дати прибуток тільки при умові широкої об'єднаної їх експлуатації.

— Я не буду ловити мух, коли нападну на жилу! — заходячись коло кофейника, сказав Дел Бішоп. — Щоб я й з місця не встав!

— А що ловитимеш, гав? — спитав Корліс, перекидаючи на сковороді шматок свинини та посипаючи її мукою.

— К чортовій матері гав! Тільки ви мене й бачили — аби-но тільки підходяща жила! В кишенях засяє золото, а в очах радість. Слухайте, що, якби вам оце подали чималий шматок баранини з зеленою цибулькою, смаженою картоплею? Та це, чорти б убили його батька, перша страва, що я до неї як слід візьмусь! А там — бувайте здоровенькі! Маленька прогуляночка на яких два тижні до Фріско чи Сіетл — куди там доведеться, хіба не однаково? А потім...

— А потім з порожніми кишенями знову до праці?

— Та нізачо в світі! — гукнув Дел Бішоп. — Я своєчасно зумію отямитись. Будьте певні! А тоді в півдennу Каліфорнію. Я давно вже точу зуби на ранчо, на фруктовий садок, так тисяч на сорок. Не буду більше добувати мозолями того шматка хліба, годі! Я давно вже все

вирахував. Наберу наймитів ходити коло саду, візьму управителя, щоб за всім доглядав, а сам житиму з прибутків. В конюшні завжди у мене стоятиме напоготові пара мустангів. Заманеться пошукати золота — сідлай коні й гайда. Там, на сході, в пустелі є теж чимало пісочки.

— А дім? Хіба його у вас там не буде?

— Та як же! Буде і дім. Перед домом буде у мене рости пахучий горошок, а ззаду — город. Квасоля, шпигат, місячна редька, огірки, шпараги, ріпа, морква, капуста тощо. Заведу собі й жінку, щоб тягла мене за полі, коли занадто захоплюся шуканням золота. Чуєте? Адже ви зуби з'їли на гірській справі, а чи відомо вам, що таке золота гарячка? Ні? То знайте, що вона гірше за горілку, за коні, за карти. Жінка часом допоможе, та й то, коли повернеться завчасно. Отже, коли відчуєте, що до вас приступає, не гаючись, одружіться. Це — єдиний порятунок. Одначе трапляється і так, що й цей героїчний засіб не дає бажаних наслідків. Правду кажучи, мені це давно-давно треба було зробити. Чого доброго, тоді й з Дела Бішопа були б люди. Ех, ех, скільки то я прогавив справ, скільки в мені загинуло здібностей, все через ту прокляту пристрасть. Слухайте, Корліс! Вам треба одружитись, і чим скоріше, тим краще. Кажу вам по правді. Послухайте моєї поради.

Корліс засміявся.

— Я не жартую. Я від вас старший і знаю, що кажу. В Давсоні є пташина, і ви її не повинні випустити з рук. Ви створені одне для одного.

Ті часи, коли Корліс вважав втручання Дела Бішопа в його особисті справи нахабством, давно пройшли. Життя на Півночі, де не раз доводилося і господарям і слугам спільно голодувати і терпіти холод, спати разом під одним укривалом, скоро рівняло людей. Це Корліс зрозумів давно, і тому слова Дела Бішопа його не обурили.

— Чому б вам не спробувати? — наступав Дел. — Хіба вона вам не до вподоби? Я знаю, що подобається. Адже даремно, повертаючись від неї, немов на крилах летите. То не гайтеся, поки є надія. Була й у мене колись Еммі, — що то за дівчина була! Зразу ми сподобались одне одному. Та я все гасав за золотим піском,

все гасав, а зі справою зволікав. А тут і підлестився до неї якийсь чорномазий негідник, добрий-таки громило! Тоді я постановив собі переговорити з нею як слід. Раз один відправлюсь за пісочком, один тільки раз, та й до неї. Повернувся я, а в неї вже інше прізвище.

— Стережіться, Корліс! Там крутиться отой писака, якого я мазнув коло таверни. Він часу не гає, заходить з усіх боків, а ви, як я, гасаете по всіх усюдах, а до дівчини щільно не беретесь. Згадаєте моє слово, Корліс! Коли стане зима та вдарять добрі морози, ви вернетесь, на-решті, в Давсон, а вони на той час зів'ють вже собі гніз-дечко. Далебі! Ви ж так і залишитесь бурлакою, віч-ним шукачем золота.

Перспектива була настільки нецікава, що Корліс, на-супившись, попросив Бішопа замовчати.

— Мені замовчати! — В словах Бішових було стільки докору, що Корліс мимохіть засміявся.

— А що б же ви зробили на моєму місці?

— От я вам зараз скажу, що б я зробив. Коли тільки повернетесь додому, йдіть зараз до неї. Домовтеся з нею, коли саме маєте зустрічатись, і все це собі запи-шіть на папері. Кожну вільну хвилину будьте коло неї, так і втрете носа тому пройдисвітові. Не занадто впадай-те коло неї — вона не з таких, — але й не хапайтеся че-рез міру. Треба обережно. Розумієте? А там, вибравши відповідну хвилину, коли вона буде в гарному настрої, буде посміхатися до вас, попросіть її, щоб стала вам за жілку. Я, звичайно, не скажу вам, як треба братися до такої справи — це вже вам самим буде видніше. Тільки не затягайте на довший час! Краще одружитися зарані, піж зовсім не женитися. Коли ж отой писака стане су-нути свого носа, дайте йому доброго стусана та не по-жалійте рук. Він зразу пом'якшає. А то ще краще — від-кличте його набік та побалакайте з ним до ладу. Ска-жіть йому, що ви жартувати не любите, що ви перший тут, коло дівчини, та що, коли він не відійде, ви зверне-те йому в'язи.

Бішоп підвівся, потягнувся й пішов погодувати со-бак.

— Не забудьте скрутити йому в'язи, це головне! — сказав на відході. — А коли полінуєтесь, то погукайте на мене. Я довго не примушу себе чекати.

— Е, солонa морська вода, міс Велс, море, велетенські хвилі, великі судна, якими плавають і в погоду і в бурю — все це мені добре знайоме. Але прісна вода, маленькі, мов шкаралупа з яйця, човники, що досить одного подиху вітру, і від них нічого не залишається, — ні, на цьому я зовсім не знаюся! — Барон Курбертен ніяково, немов жаліючи себе, посміхнувся.

— Одначе цей спорт чарує, очі в себе бере: Я дивився, й мене заavidки брали. Колись доконче навчуся.

— Це зовсім не важко, — сказав Сент-Вінсент. — Правда, міс Велс? Треба тільки, щоб душа й тіло перебували в постійній рівновазі. — от і все.

— Як у канатного танцюриста?

— Ви все своєї, — засміялась Фрона. — Я певна, що ви вмієте керувати човном не гірше за нас.

— То й ви вмієте? Ви? Жінка? — Хоч француз був космополіт, але ніяк не міг звикнути до того, що американські жінки бувають самостійні, на все здатні. — Коли ж, як же ви навчилися?

— Ще коли я була зовсім маленька, то жила в Дайї серед індіців. Весною, коли річка розмірається, ми дамо вам перші уроки, містер Сент-Вінсент і я. Таким чином, ви повернетесь у цивілізовані краї, набувши нових знань. Я певна, що такий спорт вам сподобається.

— При такому чарівному керівництві, безумовно, — промовив він увічливо.

— Як на вашу гадку, містер Сент-Вінсент, сподобається мені чи ні? А вам він до вподоби? Ви завжди ніби ховаєтесь зі своїм минулим, слова зайвого не скажете. Таке враження, що ви маєте у всьому величезний досвід, тільки не хочете поділитись з нами. — Барон швидко повернувся до Фрони.

— Ми з ним давні приятелі. Хіба я вам не розповідав? Через те я й дозволяю собі жартувати з ним. Адже так, містер Вінсент?

Той кивнув головою.

— Я певна, що ви зустрінались десь на краю світу, — промовила Фрона.

— В Йокогамі, — відказав коротко Сент-Вінсент. — Тому буде одинадцять років; тоді цвіли вишні. Тільки

барон Курбертен несправедливий до мене, він з мене сміється. Може, і справді я іноді забагато розповідаю про себе?

— Ви мученик нещасний,— жартівливо сказала Фрона,— всі ми до вас чіпляємось, вимагаючи оповідань. Та що ж, коли ви так цікаво розповідаєте!

— То розкажіть нам про який-небудь випадок з човнами,— попросив барон.— Тільки про такий, щоб, як кажуть янки, аж шапка догори полізла.

Вони присунулись ближче до величезного каміна у вітальні місіс Шовіль, і Сент-Вінсент почав оповідати про величезний водоспад у Бокс Коньоні, про страшний вир та пороги Білого Коня і про свого товариша, нікчемного боягуза, що живув його на найнебезпечнішому місці й пішов берегом. Це трапилося дев'ять років тому. Юкон був ще тоді недослідженим.

Минуло півгодини, і в кімнату влетіла місіс Шовіль, а за нею Корліс.

— Ах, та гора! Я зовсім засапалась! — скрикнула вона, скидаючи рукавички.— От не щастить мені,— жалібно додала вона.— Цей спектакль, мабуть, ніколи не відбудеться! Ніколи я не буду місіс Лінден. Як же я можу, коли Кругстад поїхав на Індійську річку, і ніхто не знає, коли повернеться. Кругстада (вона звернулася до Корліса) грає містер Мейбрік — ви його знаєте. Тепер у місіс Олександр невралгія, вона і з місця не може рушитись. Одним словом, репетиція сьогодні не відбудеться.— Вона почала патетично декламувати свою роль: «От минув день, і я помітила, що в цьому домі діється щось жахливе. Гельмер повинен про все дізнатись. Пора покласти край цій проклятій таємниці. О Кругстад, я вам потрібна, і ви мені потрібні...», а ви помандрували на Індійську річку й печете там коржі, і я, видно, вас ніколи більше не побачу.

Всі заплескали в долоні.

— Єдиною нагородою за те, що я вийшла з дому та примусила всіх вас мене чекати, буде те, що я привела з собою оцього дивака.— Вона штовхнула Корліса вперед.— Ви не знайомі? Барон Курбертен, містер Корліс. Коли ви, бароне, знайдете багато золота, то моя порада — продайте його Корлісові. Він багатий, як Крез, але все ще купує, аби тільки справа була вірна. Прода-

вайте й тоді, коли не знайдете нічого — він професійний філантроп, майте на увазі.

Вона знову звернулася до всіх.

— Уявіть собі, цей дивний чоловік сказав мені, що допоможе зійти на гору, розважав мене розмовою всю дорогу, але не захотів іти на репетицію, казав; що не має часу. А коли дізнався, що репетиції не буде, то зразу, наче барометр, змінив напрямок і примчав сюди, хоч і плаче, що треба було б йому бути на Міллеровому струмку. Але, між нами кажучи, всім відомо, які темні діла...

— Темні діла! Гляньте-но сюди! — перехопила Фрона, показуючи на Корлісову кишеню, з якої виглядав кінчик янтарної люльки. — Люлька! Поздоровляю вас!

Вона подала йому руку, і він радісно її стиснув.

— В цьому вина Дела, — сміявся Корліс. — Коли будемо на страшному суді, то він муситиме вийти наперед і взяти цей мій гріх на себе.

— У всякому разі, це — поступ, — сказала Фрона. — Вам ще бракує завести кілька промовистих словець на обхідку.

— Щодо цього, то не такий вже з мене й неук, — відказав він. — Як би я міг поганяти собак? Я вмію згадати і пекло, і предків, і кров, і піт, і, вибачайте, домовину. На собак, наприклад, надзвичайно гарно впливає, коли згадати про фараонові кості та про Іудину кров. Найкраще одначе слухають собаки і такі слова, які не годяться казати в товаристві жінок. Одначе я вам обіцяю, незважаючи на пекло, кров, могилу...

— Ах, ах! — вереспула місіс Шовіль, затуляючи вуха руками.

— Мадам, — урочисто промовив барон Курбертен, — на жаль, це факт, північні собаки згубили вже не одну чоловічу душу. Чи не так? Нехай скажуть чоловіки.

Корліс і Сент-Вінсент зразу погодились і почали наперед опереджувати різні дивні пригоди з собаками, від яких аж роздиралися серця жінок.

Сент-Вінсент та барон залишилися на сніданок у місіс Шовіль, а Фрона з Корлісом пішли додому. Вони почали спускатися з гори. Йшли мовчки, але, немов змовившись, звернули праворуч; вибираючи довший шлях, вони проминули багато стежок, пророблених санками та людьми, що прямували до міста. Була середина грудня. День стояв ясний, холодний. Був полудень. Біде сонце,

виглянувши з південної частини, спинилося на своєму шляху до зеніту і, мов засоромившись, покотилося до низу. Косе його проміння, проходячи крізь льодову паморозь, сповнювало повітря легким, морозяним пилом, блискучим, як самоцвіти, що горів, мов полум'я, але холодним, як сама далечінь.

Вони йшли серед цього чарівного, мінливого туману. Сніг поскрипував у них під ногами, вогке повітря, вихоплюючись з уст, виблискувало променистим сяйвом. Вони мовчали. Не хотілося порушувати такої фантастичної тиші. Внизу під ними, під величним синім небосхилом, мов цяточка на безкрайїй сніговій скатертині, темніло місто, брудне, нікчемне — мізерна спроба людини кинути виклик відвічному, обмежити необмежене.

Хтось гукав, поганяв собак. Вони зупинились. Почувся гавкіт собак, тупіт ніг, і на доріжку перед ними виїхали сани, запряжені вовкодавами. Собаки були покриті інеєм, вони були мокрі і, висолопивши язики, важко дихали. Довга і вузька, збита з нетесаних ялинових дощок коробка, що лежала на санях, без слів поянювала причину подорожі. Два погоничі, жінка, що йшла спотикаючись, немов сліпа, та ще священик, — ось і весь жалобний похід. Собаки доплентались до Кручі і під вигуки, крики та зойки, під ляскання батога потягли рештки того, що було колись людиною, вгору, туди, де чекала його вирубана в льоду довічна домівка.

— Один із завойовників! — промовила Фрона.

Корліс побачив, що їх думки співпали, й сказав:

— Так, це всі ті, що змагаються з холодом та голодом. Тепер я розумію, чому раси, що зайняли панівне становище в світі, прибули з Півночі. Відважні, витривалі, без кінця терпеливі, з непохитною вірою, — що ж тут дивного?

Фрона глянула на нього, і її мовчанка була красномовнішою за слова.

— «Ми рубали нашими мечами, — почав Корліс, — і це для мене було більшою втіхою, ніж цілувати свою молоду дружину. Я пройшов по світу з мечем кривавим, і ворони летіли за мною слідом. Ми билися завзято. Полум'я лютувало над людськими житлами. Ми спали серед крові тих, хто стеріг ворота».

— Чи ви це відчуваєте, Ванс? — промовила Фрона, хапаючи його за руку.

— Починаю, здається, відчувати. Північна країна навчила мене, вчить і тепер. Старі слова вертаються, набуваючи нового змісту. Але все ж таки я не впевнений. Це здається мені страшенним егоїзмом, якимсь кошмарним сном.

— Та ж ви не негр і не монгол, не від них походите.

— Так,— відповів він,— я син свого батька, а рід наш іде від вікінгів, що ніколи не спали в закуреній хаті, не вихиляли кубка, сидячи біля грубки. Є якась причина в тому, що кольоровим расам винесено смертельний вирок і що тевтони розповсюджуються по землі, як ні одна раса в світі. В расовій спадковості щось, як видно, криється, інакше я не відгукнувся б на цей заклик.

— Це велика раса, Ванс. Їй належить половина суші та всі моря. І цього всього вона добилася за шістдесят поколінь! Подумайте тільки— шістдесят поколінь! І тепер вона могутня, як ніколи. Вона будує і руйнує, судить і видає закони для всіх націй. Я безмежно люблю свій народ, Ванс! Та бог мені простить, бо любов моя чиста. Ми велика раса і, коли нам судилося загинути, ми загинемо, як ведетні. Пам'ятаєте?

«Тремтить ясен Ідразілів, хоч ще й держиться. Стогне стародавнє дерево, і Йотунга Люкі спушено з ланцюга. Тіні стогнуть на шляхах Гелю, а вогонь Сурти нищить дерево. Грюм віє зі сходу, вода прибуває, світовий змії скрутився в люті. Дракон б'є по воді, орел клекоче, ламаючи дзьобом борти, корабель Нагльфар потопає. Сурт блискавицями налітає з півдня, на його мечі сяє сонце Вальгали».

Корліс глянув на Фрону, і вона здалася йому Валькірією зі звірячою шкурою на плечах, що встаннє змагається, в останньому бою між богами та людьми. І у нього в жилах сильніше заграла кров, хвилюючись та закипаючи.

— «Гори кам'яні збиваються до купи, хитаються велетні, люди ступають стежкою Гел. Небо розпалося, потьмарилося сонце, земля тюрнає в океані, ясні зорі падають з неба, полум'я вогняними язиками лиже велике дерево, стовп полум'я підпирає небо».

Яскраво виступаючи на тлі ясного неба, з волоссям і бровами, густо покритими їнеєм, з обличчям, залитим кривавим світлом, що сяяло серед брильянтового пилу,

вона здавалася йому генієм своєї раси. Кров далеких предків заговорила в ньому, і він відчув себе одним з тих білявих, з кучерявим волоссям, велетнів, що жили в стародавні часи.

І коли він на неї дивився, перед очима у нього постало славетне минуле, і крізь усі клітинки його суті луною покотився і віддався відгук забутих боїв — брязк мечів: буря лютує, тяжко гуркотять хвилі Північного моря, а серед них вбачаються йому гостроносі, готові до бою човни, а на човнах — владарі моря, північні люди, з потужними м'язами, з широкими грудьми, люди споріднені з стихіями, з мечем та пожежами, переможці й гнобителі південних країн.

Зойк, галас від боїв, що тривали на протязі двадцяти століть, стояв в його вухах. Жадоба минулого, первісного загорілася в ньому.

Він у нестямі вхопив її за руку.

— Станьте, Фроно, моєю ясноволесою нареченою, ясноокою подругою на спільному ложі!

Вона здригнулася й запитливо поглянула на нього. Раптом вона зрозуміла, що стається, й мимохіть відступила назад.

Сонце, востаннє кинувши промінь на землю, заховалося. Полум'я в повітрі згасло, повітря потемніло. Десь далеко було чути жалібне завивання собак.

— Ні! — скрикнув Корліс, коли вона хотіла щось сказати. — Мовчіть! Не кажіть нічого! Я знаю, що ви скажете... що я скажу... Я збожеволів!.. Ходімо!

Тільки коли вони, зійшовши з гори та перейшовши долину, досягли річки коло лісопильні, вони заговорили. Близькість галасливого людського житла неначе вернула їм мову.

Корліс ступав, дивлячись собі під ноги, а Фрона йшла, високо підвівши голову, роздивлялася на всі боки, а часом, немов ненароком, поглядала на Корліса.

Коло лісопильні доріжка була слизька, і Корліс піддержував Фрону, щоб вона не впала.

Погляди їхні зустрілись.

— Мені дуже неприємно, — вона завагалась, а потім додала, немов виправдовуючись: — Це було так... зовсім не сподівалася...

— А то б ви не допустили до цього! — сказав він гірко.

— Мабуть, що так. Я не хотіла вчинити вам прикrostі.

— То ви таки сподівалися, що так трапиться?

— Так, я цього боялася. Я сподівалась... Я... Я, Ванс, не для того приїхала до Клондайку, щоб одружитися. Ви мені сподобалися з самого початку і щодалі подобалися більше, особливо сьогодні... Але...

— Ви ніколи не уявляли собі мене своїм чоловіком? Так ви хотіли сказати?

Він пильно поглянув на неї, і коли, зустрівшись з її поглядом, прочитав у ньому колишню щирість, думка про те, що доведеться її втратити навіки, довела його до розпачу.

— Ні, уявляла,— сказала вона раптом,— уявляла вас своїм чоловіком. Тільки щось воно не до ладу виходило. Чому — й сама не знаю. А бачила я в вас багато гарного, дуже багато...

Він хотів зупинити її, але вона вела далі:

— А багато дечого і чарувало. У мене було до вас дружнє почуття, справжнє, гарнє дружнє почуття, і воно все зростало. Я вбачала в вас товариша, вірного товариша,— не більше. Більшого я й не бажала, але, коли б воно прийшло, я радо привітала б його.

— Як вітають непроханого гостя?

— Чому ви, Ванс, не хочете мені допомогти, а замість того робите ще важчою і так важку для мене розмову? Вам вона, звичайно, неприємна, та невже ви думаєте, що мені справляє приємність? Я почуваю ваш біль і знаю, що коли замість подруги не стану вам за коханку, то ви, друже мій, покинете мене. А мені дуже тяжко розлучатись з друзями.

— Значить, я двічі збанкрутував — як друг і як коханець. Але і це і друге неважко знайти. Я ще перед тим, як почав розмову, знав, що нічого не вийде. Проте коли б я мовчав, то було б те саме. Час — то найкращі ліки. Нові знайомства, нові думки, обличчя... Чоловіки, з якими траплялись незвичайні пригоди...

Вона різко перебила його:

— Це ні до чого, Ванс! Що ви там не кажіть, а я сваритися з вами не буду. Я розумію ваш теперішній настрій.

— Коли, по-вашому, я хочу посваритись з вами, то краще я вас залишу.— Він зупинився і вона також.—

Ось іде Дейв Гарней. Він вас проведе — тут уже недалеко.

— Ви не робите добра ні для мене, ні для себе, — відказала вона рішуче. — Я не вважаю, що на цьому кінець. Ми, проте, зараз занадто схвильовані, щоб як слід поговорити про те, що сталось. Ви зайдете до мене, коли ми обоє заспокоїмось. Я не хочу, щоб зі мною так поводитись. Не будьте дитиною, Корліс! — Вона глянула на короля Ельдорадо, який наближався до них. — Я вважаю, що нічого такого не зробила, щоб ви до мене так ставились. Я не хочу втрачати друга. Отже, приходьте неодмінно, і нехай все буде так, як і було.

Він хитнув головою.

— Хелло! — Дейв Гарней доторкнувся рукою до шапки і похитуючись підійшов до них.

— Шкода, шкода, що ви мене не послухали. Собаки підскачили в ціні на долар за фунт і ще стануть дорожчими. Добрий вечір, міс Фроно. Добрий вечір, містер Корліс. Нам по дорозі?

— Міс Велс по дорозі з вами. — Корліс взявся за шапку й повернувся в другий бік.

— А ви ж куди? — запитав Дейв.

— Маю де з ким побачитись: ділова справа, — збрехав він.

— Не забудьте, — крикнула навздогін Фрона, — що ви повинні до мене прийти.

— На жаль, цими днями я дуже зайнятий. Всього кращого, Дейв!

— Господи! — промовив Дейв, дивлячись йому вслід. — Завжди у нього якісь важливі справи! Не розумію тільки, чому він не скуповує собак!

XV

Корліс одначе пішов до неї того ж таки дня. Він зрозумів, що поведився, як хлопчисько. Втратити Фрону було для нього дуже тяжко, але думка про те, що, розійшовшись з нею навіки, він справив наостанку на неї таке неприємне враження, була для нього ще тяжчою, завдавала ще більшої муки. Крім того, йому було соромно. Адже міг він поставитись до цього далеко мужніше, тим більше, що з самого початку був переконаний в тому, що нічого не вийде.

Отож він зайшов до Фрони, і вони пішли на прогулянку, до Бараків.

Дорогою він при її допомозі намагався загладити ту ніяковість, що залишилася від ранкової розмови. Він говорив розумно, спокійно, вона йому потакувала і вже хотів вибачатись за свою поведінку, але вона запротестувала.

— Вашої провини тут немає,— казала Фрона.— Коли б я була на вашому місці, то і я, напевно, зробила б так само. Може б я ще більше за вас розсердилася. Ви дуже розгнівалися, правда?

— Та коли б ви були на моєму місці, а я на вашому,— пробував пожартувати Корліс— то нічого було б і сердитись.

Вона усміхнулася, радіючи, що він трохи спокійніше почав ставитись до справи.

— На жаль, наша соціальна мудрість не дозволяє такої заміни,— додав він, аби щось сказати.

— Ах!— засміялася Фрона.— Ось тут я і можу виявити своє єзуїтство. Я можу піднятись проти цієї мудрості.

— Ви хочете сказати... що...?

— Я знову вас побила! Ні, я не була б такою небережною, щоб сказати все відверто, а як кажуть гравці в віст, пішла б на хитрощі. Я досягла б тієї мети, тільки з більшою обережністю. Була б деяка різниця в методах, а наслідки були б однакові.

— І ви справді б змогли?— запитав він.

— Я знаю, що змогла б, коли б того вимагали обставини. Я не з таких, що відступаються без бою від того, що їм здається щастям. Це трапляється тільки з людьми сентиментальними та ще в книжках. Мій батько завжди каже, що я з породи борців. За те, що мені здається важливим, святим, я ладна стати до бою хоч би з самим небом!

— Ви дуже мене порадували, Ванс,— сказала вона, прощаючись з ним коло Бараків.— Тепер все буде, як колись. І не думайте, що становище погіршало, навпаки, воно, може, далеко покращало.

Одначе Корліс, кілька разів відвідавши Фрону, забув дорогу до Велсового дому і взявся до праці, як ніколи. Він іподі навіть обдурював сам себе, поздоровляв себе з тим, що уник небезпеки, малював собі різні

неприємні картини з життя, які могли б виникнути, коли б він одружився з Фроною. Але це бувало рідко. Звичайно, згадавши про дівчину, він відчував голод, подібний до фізичного голоду, і тоді єдиним його порятунком була праця, найтяжча праця. Вдень, блукаючи берегами, полями, шляхами, він міг іще відігнати від себе тяжкі спомини, але вночі, уві сні, вони налягали на нього.

Дел Бішоп, що жив разом з ним, стежив за ним, підслухував, що він говорить у сні.

Отож, склавши до купи два і два, прийнявши до уваги те, що бачив, гірник прийшов до правильного висновку. Зрештою, не було тут нічого хитрого. Вже сам той факт, що Корліс більше не ходив до Фрони, з'ясовував все. Але Дел Бішоп пішов далі й прийшов до висновку, що в усьому винен Сент-Вінсент. Зустрічаючи кілька разів Фрону вкупі з журналістом, Дел обурювався до глибини душі.

— Тепер я йому покажу, — пробурчав він якимось увечері в таборі над «Золотим Дном».

— Кому? — запитав Корліс.

— Та тому газетяреві, он кому!

— За що?

— Та так, взагалі. Чому ви тоді коло таверни не дозволили добре йому дати?

Корліс засміявся, пригадавши ту подію.

— За що ж ви його вдарили, Бішоп?

— Так собі, — відказав той і замовк.

Але Дел Бішоп, раз забравши собі що в голову, не так-то легко відступався.

Коли вони верталися додому, він зупинився там, де сходились дороги з Ельдорадо та Бонанці.

— Скажіть, Корліс, — почав він, — ви знаєте, що таке золотий козир?

Ванс кивнув головою.

— Отже, я знайшов отого козира. Я ніколи ні про що вас не просив, а тепер прошу вас залишитись зі мною тут до завтра. Мені здається, що я трохи наблизився до свого фруктового ранчо. Далекі, я навіть відчуваю, як пахнуть свіжі апельсини.

— Звичайно, — погодився Корліс. — Але, може, краще мені відправитись в Давсон, а ви повернетесь тоді, коли закінчите розвідку?

— Та слухайте,— не здавався Дел,— я вам кажу, я хочу, щоб ви пристали до спілки, розумієте? Ви свій хлопець і за свій вік перечитали безліч книжок. А на всяких там лабораторіях, то ви зуби з'їли. Тільки вам треба навчитись, як без окулярів прочитати те, що діється в землі. Так от я маю одну теорію...

Корліс, ніби на смерть перелякавшись, звів руки до неба.

Бішоп почав сердитись.

— Добре, добре! Смійтеся собі! А вся моя теорія побудована на вашій власній теорії про розмивання ґрунту водою та про річища, що міняють свій напрям! Недаром я з мексиканцями два роки шукав золота. Звідки, на вашу думку, взялося золото в Ельдорадо, з різними домішками, цілком не промите водою? Ага, тут ви без окулярів не обійдетеся. Книжки зробили вас короткозорим. Щоправда, нічого певного поки що я не можу сказати, але багато чого чую нюхом. Я ж не для лікування прибув на Аляску! За одну хвилину я можу більше вам розповісти про тутешню руду, ніж ви вчитаете з ваших книжок протягом цілого місяця. Ну, добре, не ображайтеся. Коли ви залишитеся зі мною до завтра, то напевно зможете купити собі ранчо поруч з моїм.

— Гаразд. Я буду відпочивати і проглядати свої замітки, а ви шукайте собі оте старе річище.

— Хіба я вам не казав, що тут золотий козир? — з докором сказав Дел.

— А хіба я не погодився залишитись? Чого ви ще хочете?

— Я хочу подарувати вам ранчо з садом. Мені тільки треба, щоб ви пройшли трохи зі мною та поводили довкола носом.

— Не треба мені вашого ранчо, не треба саду. Я стомився, у мене поганий настрій. Дайте мені спокій. Я й так, тільки на вас зважаючи, залишаюся тут. Можете марнувати час, скільки собі хоче. Вештайтеся, де хочете, нюхайте, а я з намету не вийду. Зрозуміли?

— Оце така мені подяка? Щоб я пропав! Мафусаїл мені за свідка, що я кину все й піду від вас, коли ви самі мене не проженете. Я ночей не спав, розробляв свій план, хотів узяти вас до спілки, а ви тільки і знаєте, що бурчати: Фрона і сяка, Фрона і така!..

— Годі, замовчіть!

— Чортового батька! Не буду я мовчати! Коли-б я так знався на золоті, як ви на залищанні...

Корліс кинувся на нього, але Дел відскочив набік, виставив кулаки, махнув з правої, з лівої і вискочив на втопану доріжку, де зручніше було боронитись.

— Зачекайте хвилинку! — крикнув він до Корліса, що знову хотів кинутись на нього. — Хвилиночку! Коли я вас подужаю, то підете зі мною?

— Піду!

— А коли не подужаю, то можете мене вигнати! Починаймо!

Ванс не жартував, і це Дел добре зрозумів. Як досвідчений борець, Дел грався зі своїм супротивником. Він, не хапаючись, то нападав, то подавався назад, робив фальшиві випадки, збивав його з пантелику, дражнив.

Ванс скоро помітив, що руки й ноги його не слухають, а ще через кілька хвилин відчув, що лежить у снігу, поволі приходячи до пам'яті.

— Як ви це зробили? — заїкаючись запитав він Делла, який, поклавши Вансову голову собі на коліна, розтирав йому скроні снігом.

— Нічого, нічого, — сміявся Дел, допомагаючи йому звестись на ноги. — З вас будуть люди. Я коли-небудь вас навчу. Багато ще треба вам повчитися такого, чого в книжках не вичитаєте. Але не тепер. Перше треба нам влаштуватись на ніч, а тоді вийдете зі мною на горбок.

— Хо, хо, — посміхнувся він, прилаштовуючи трубу до юконської пічки. — Ви трохи короткозорі і неповороткі. Що, важка була зі мною справа? Та я вас ще навчу, не бійтесь, навчу колись обов'язково!

— Беріть сокиру і ходім, — порядкував він, коли вони поставили намет.

Вони пішли понад Ельдорадо й дійшли до Френч-Крік. Дорогою Дел заскочив у якусь хатину й позичив там кирку, лопату і таз. Ванс, який не дуже добре почував себе після поєдинку, посміхався сам до себе, втішався з свого становища.

З перебільшеною покірливістю йшов він за своїм переможцем, придивлявся до кожного його руху, виконував найменші вимоги, а той радів, задоволений.

— З вас будуть люди, я вже казав. У вас і зараз дещо є! — Дел кинув долі свій інструмент і почав уважно придивлятися до снігової поверхні. — Візьміть сокиру та підіть нарубайте мені сухих дров.

Коли Корліс приніс останню в'язку дров, то побачив, що Бішоп у кількох місцях прочистив землю від снігу та моху у формі грубо окресленого хреста.

— Треба копати в цих двох напрямках, — пояснив Дел. — Може, я знайду жилу тут, може, там, а може, і вище, але, коли я хоч трохи знаюся на справі, то вона повинна бути саме тут. Можливо, що в самому річищі і більше золота, але там жила проходить глибше під землею і роботи там було б значно більше. Тут, у всякому разі, вона починається, і до неї не більше як два чи три фути. Треба тільки натрапити на слід, а там вже знатимемо, що робити.

Отак розмовляючи, він розкладав вогнища скрізь, де тільки чорніла земля.

— Слухайте, Корліс, знайте, що не так потрібно б вишукувати жилу. Це що — так тільки, попередня розвідка. А вишукування жили, — він випростався, й голос його затремтів від зворушення, — це глибока наука, велика майстерність. Тут і на волосину не можна схибити. Очі, руки повинні бути тверді, як криця. Коли двічі на день доводиться закопчувати таз, аж поки зовсім почорніє, щоб в повній лопаті піску помітити малесеньку крихітку золота, — це я називаю роботою! Скажу вам по правді, я скоріше відмовлюся від їжі, ніж від шукання золота!

— Але і від золота відмовитесь, аби побитись па кулаках.

Бішоп замислився. Він розмірковував собі, що на нього справляє більше враження — чи порядна бійка, чи шукання й промивання золота.

— Ні, не відмовлюся! — промовив, нарешті. — Краще добувати золото! Це дурман, Корліс. Досить раз цього спробувати — і годі, кінець. Ніколи більше не відірветесь. Гляньте на мене! Кажуть там — опіум. Ет, що таке опіум, коли порівняти його з добуванням золота!

Він підійшов до одного вогнища й розкидав його. Потім, взявши кирку, встромив її в землю. Щось забряжчало, ніби кирка вдарилася об твердий цемент.

— Розмерзлося на два фути,— сказав Дел, перебираючи пальцями мокру землю.

Торішня трава вигоріла, але він помацав кілька корінців.

— От чортяка!

— Що трапилось? — спитав Корліс.

— Чортяка! — вдруге спокійно промовив він, кидаючи в таз вкриті грязюкою корінці.

Корліс підійшов до нього й уважно став дивитись у таз.

— Гляньте! — крикнув Дел, схопивши кілька непоказних грудочок і розтерши їх пальцями.

На долоні заблищало щось жовте.

— От чортяка! — втретє промовив стиха Дел. — Ось тобі й перший гість! Жила починається під самою поверхнею коло коріння і, заглиблюючись, спускається в річище!

Він став на рівні ноги. Поводив головою сюди й туди, примружував очі; ніздрі в нього роздувалися — він нюхав повітря.

Корліс здивовано дивився на нього.

— Ух! — промовив Дел, глибоко зітхнувши. — Чуєте, як пахне апельсинами?

XVI

Звістка про золоту руду на Французькому горбі розійшлася на початку різдвяних свят, і туди гуртом повернули шукачі золота. Корліс та Дел не поспішали сповістити кого слід про знайдену жилу. Вони хотіли перше старанно дослідити її. Про свою таємницю вони сказали тільки декому з близьких знайомих: Гарнеєві, Велсові, Трезвеєві, одному голландському «чечако» з відмороженими погами, кільком кінним поліцаєм, старому Деловому товаришеві, з яким він працював на Чорних Горбах, прачці з Форкса і, нарешті, Люсіль. Цього бажав Корліс. Він сам визначив для неї ділянку. Полковник мав тільки передати їй запрошення, щоб прийшла за своїм багатством.

За звичаєм цієї країни, той, хто таким способом здобував собі ділянку, віддавав половину прибутку тим, що знайшли жилу. Та Корліс не пристав на таку про-

позицію. Дел теж з ним погодився, хоч і не з етичних міркувань: з нього й так було досить.

— Я маю чим заплатити за ранчо, за садок, не за такі, як я гадав, а за вдвое більші,— пояснював він.— Коли матиму ще більше прибутку, то не знатиму, що робити з грошми.

Коли вони знайшли жилу, Корліс хотів підшукати собі іншого слугу, але коли він привів до табору меткого каліфорнійця, Дел страшенно обурився.

— Нізачо в світі! — відказав він.

— Та ви ж тепер багаті,— сказав Ванс,— навіщо вам служити?

— Що багатий, то багатий,— відказав Бішоп,— але, згідно з умовою, ви не маєте права мене звільнити, і я працюватиму, поки сили вистачить. Розумієте?

В п'ятницю рано всі зацікавлені особи заявили до комісара зареєструвати свою заявку. Новина вмить розійшлася по місту.

Вже через п'ять хвилин вийшли перші мандрівники, а через півгодини вирушило все місто.

Щоб не виникло непорозумінь, коли визначатимуть межі, Ванс та Дел, зареєструвавши свої ділянки, теж пішли в дорогу.

Їх права були стверджені державною владою, й тому вони не спішили. Шукачі золота, наче течія, минали їх. На половині дороги Дел оглянувся й побачив Сент-Вінсента. Журналіст ішов скорою ходою, несучи за плечима різне приладдя. В цьому місці стежка круто повертала, і, крім них, нікого на ній не було видно.

— Не розмовляйте зі мною, прикиньтесь, що ви зі мною незнайомі,— бурмотів Дел, закриваючи обличчя хутром, щоб його ніхто не впізнав.— Он яма з водою для пиття. Ляжте на живіт, ніби воду п'єте. А тоді йдіть до місця самі. Я маю тут маленьку справу і мушу її облягодити. Благаю вас, в пам'ять вашої матері, не говоріть ні зі мною, ні з тим поганцем. Подбайте, щоб він вас не впізнав.

Корліс, дивуючись, знизав плечима, але скорився й, відійшовши набік, ліг на землю й почав черпати воду бляшанкою з-під згущеного молока. Бішоп став на одно коліно і вдавав, ніби зав'язує мокасин. Коли до нього дійшов Сент-Вінсент, він якраз зав'язав останнього вуз-

Іа й кинувся вперед, як людина, що намагається поспішити через те, що затрималася.

— Почекайте, друже! — крикнув до нього Сент-Вінсент.

Бішоп хутко оглянувся, але не сповільнив ходи. Сент-Вінсент побіг підтюпцем і, нарешті, наздогнав його.

— Оце дорога?..

— До Французького горба, — коротко відказав Дел. — Я туди йду. Бувайте здорові.

Він пішов скорою дорогою, а журналіст біг за ним, не хотів, як видно, відставати.

Корліс, що все ще лежав осторонь від стежки, підвів голову й побачив, як віддалялися від нього їх постаті. Коли ж помітив, що Дел звернув праворуч, до Адамового струмка, він все зрозумів і засміявся.

Того дня Дел повернувся до табору в Ельдорадо пізньої ночі, дуже стомлений, але радий.

— Я йому нічого не зробив! — крикнув він ще з порога. — Дайте мені чого-небудь поїсти! — Він ухопив чайник й почав лити собі в горло гарячу воду. — Сало, масло, старі мокасини, недогарки з свічок, що дасте — все поїм.

І поки Корліс підігрівав для нього копчену грудинку з бобами, він упав на ліжку і почав розтирати собі ноги.

— Вас цікавить, що з ним сталося? — мурмотів він, напихаючи повен рот. — Можете битися об заклад на вашу ділянку, що він не дійшов до Французького горба.

— «Чи туди ще далеко, друже? — проговорив він зненацька, чудово імітуючи поблажливий Сент-Вінсентів тон. — Чи ще далеко? (Тон був уже зовсім не поблажливий). Чи близько Французький горб? (Голос ослаб, замирав). Чи скоро дійдемо? (На цей раз у голосі бриніли сльози). Як ви гадаєте?..»

Бішоп голосно зареготався й захлинувся чаєм. Він почав відкашлюватись і якийсь час не міг говорити.

— Де я його покинув? — промовив він, відсапавшись. — Там, де дорога спускається до Індійської річки. Він зовсім знемігся, пристав, ледве дихав. Може, вистачило йому сили доплентатись до найближчого табору, не далі. Сам я вчистив п'ятдесят миль і хочу спати, як чорт. На добраніч! Рано мене не будіть.

Він, не роздягаючись, кинувся на ліжко, вкрився укривалом, і Ванс чув, як він, засипаючи, бурмотів:

— Чи туди ще далеко, друже? Чи далеко ще, я вас питаю?

Поведінка Люсіль справила на Корліса неприємне враження.

— Я, правду кажучи, не розумію її,— сказав він до полковника Трезвея.— Я вважав, що ділянка дасть їй можливість залишити таверну.

— З такого багна за один день не вирвешся,— відказав полковник.

— Так то так, але, маючи такі перспективи, як вона, можна починати вилазити. Маючи це на увазі, я запропонував їй у позику, без процентів, кілька тисяч, та вона відмовилась. Сказала, що не потребує. Правда, вона дуже мені дякувала й просила заходити, коли тільки забажаю.

Трезвей посміхався, перебираючи ланцюжок від годинника.

— Та що ви хочете! І тут навіть, у цій пустелі, ми вимагаємо від життя не тільки їжі, теплого укривала та юконської печі. А Люсіль, так, як і ми, а може, ще й більше, потребує товариства. Ну, кине вона таверну, а далі що? Чи зможе вона стати членом нашого суспільства, познайомитись з дружиною капітана Олександера, прийти з візитом до місіс Шовіль, потоваришувати з Фроною? А ви, чи ви згодні пройти з нею серед дня по людній вулиці?

— А ви як? — справився Ванс.

— Звичайно, навіть з радістю,— відказав полковник рішуче.

— Я теж, тільки...— він запнувся й понуро став дивитися в огонь.— А ви помітили, що вони з Сент-Вінсентом нерозлучні? Товаришують, мов що разом укралі, скрізь вони вкупі.

— Так, це й мене дивує,— погодився Трезвей.— Сент-Вінсента я розумію. Він і сюди і туди. Не забудьте, що Люсіль має першорядну заявку на Французькому горбі. А щодо Фрони, то я можу визначити вам день, коли вона погодиться вийти за нього заміж, якщо тільки вона коли-небудь на це пристане.

— Коли ж це буде?

— Тоді, як Сент-Вінсент покине Люсіль.

Корліс задумався, а полковник казав далі:

— Одного я не розумію, що найшла Люсіль у тому Сент-Вінсентові?

— Вона має не гірший смак за інших... інших жінок. Я переконаний, що...

— Ви, як видно, гадаєте, у Фрони не може бути поганого смаку?

Корліс мовчки повернувся й вийшов, а полковник глибоко замислився.

Корлісові й на думку не спадало, що стільки людей посередньо чи безпосередньо того різдвяного тижня зацікавилися його долею. Особливо старались двоє — один за нього, а другий за Фрону.

Пітер Віпл, давній тутешній мешканець, що мав заявку під Французьким горбом, був одружений з метискою з тубільців. Мати її, індіанка, тридцять років тому вийшла заміж за росіянина, що торгував хутрами в Кутліку на Великій Дельті. Якось у неділю рано Бішоп зайшов до Віпла в гості, але застав тільки його дружини. Вона трохи розмовляла по-англійськи, але від її мови просто вуха в'яли.

Бішоп думав викурити люльку й піти додому, але вони розговорились, і Дел так зацікавився її оповіданнями, що забув і про дім. Він безперестанку курив і, коли вона примовкала, підганяв її. Він щось мимрив собі під ніс, реготався, перебивав її вигуком «чортяка». Це слово він вигукував з різними інтонаціями, що виявляло різні його почуття.

Під час розмови жінка витягла зі старої скрині, з самого дна, старовинну книжку, оправлену в шкіряну обгортку, і поклала її на стіл перед собою. Хоч книжки вона й не розгортала, але весь час посиалася на неї очима й руками, і кожного разу, коли вона це проробляла, у Бішопа пожадливо спалахували очі.

Коли вона, нарешті, закінчила своє оповідання, коли найважливіші подробиці Дел перепитав по кілька разів, він витяг торбину золота.

Місіс Віпл поставила на стіл вагу, старувала її, поклала гирі. Дел відважив золотого піску на сто доларів, попрощався з господинею й пішов додому, міцно притискаючи до грудей свою покупку. Ввійшовши під намет,

він кинувся до Корліса, що, сидячи на укривалі, латав мокасини.

— Тепер він в моїх руках! — таємниче промовив Дел, погладивши книжку та поклавши її на ліжко поруч з Корлісом.

Корліс запитливо подивився на нього й розгорнув книжку. Сторінки зжовкли від часу, деякі зовсім були пошкоджені. Книжка була написана по-російськи.

— А я й не знав, що ви вивчаєте російську мову, Бішоп! — засміявся він. — Бо я тут не можу прочитати ні рядка.

— На жаль, я теж. Жінка Віпла також ні слова не знає по-російськи. Я в неї дістав оцю книжку. Отже, батько її був росіянин і вголос читав їй цю книжку, і вона знає те, що вичитав їй батько, а я те, що вона мені розказала.

— Так про що ж ви там дізнались всі троє?

— О, про це багато розповідати, — усміхнувся Бішоп. — Ви сидіть собі спокійно і чекайте. А там буде видно.

Мет Маккарті прийшов по льоду першими днями різдвя, дізнався про все, що стосувалося Фрони і Сент-Вінсента, й це йому страшенно не сподобалося. Дейв Гарней дав йому повну інформацію. Крім того, він додав і те, про що довідався від Люсіль, з якою був у гарних відносинах.

Може, спричинилось до цього те, що він зразу почув тільки недобре про журналіста? Як би там не було, а Мет зразу перейшов до табору Вінсентових ворогів. Ніхто не міг би сказати, чому саме, але чоловіки всі недолюбливали Сент-Вінсента. Можливо, тому, що він дуже сподобався жінкам і при ньому місцеві кавалери не мали в жінок ніякого успіху. Тільки так і можна пояснити відношення чоловіків, бо взагалі Сент-Вінсент поведився з чоловіками дуже добре. Не заносився високо, не вважав себе кращим за інших, ставився до всіх по-товариському.

Однак після розмови з Люсіль і Гарнеєм, Маккарті ще не мав певної думки щодо Сент-Вінсента. На слова Люсіль не можна було покладатись, — вона, як він дізнався, була в занадто близьких відносинах з Сент-Він-

сентом. Тільки зустрівшись з ним у Велсів та поговоривши з годину, він прийшов до остаточного рішення.

Вірний друг, швидкий у своїх вчинках, Мет не дозволив, щоб у нього під ногами виросла трава.

— Я сам візьмуся до цієї справи, як воно годиться представникові славетної династії королів Ельдорадо! — промовив він і пішов грати у віст до Дейва Гарнея.

А тихенько додав:

— Коли сатана не хоче доглядати свого кодла, то я доглядатиму!

Одначе протягом вечора він кілька разів міняв своє рішення. Чесний, щирий, відвертий шотландець почував, що його збивають з пантелику. Сент-Вінсент трімався цілком природно. Він був веселий, поводився просто, сам сміявся, не сердився на жарти, не пишався. Мет за весь вечір не помітив у нього ні одної фальшивої ноти.

«Що за собача мати! — думав він, поглядаючи на свої руки з набряклими венами. — Старий ти, мабуть, стаєш, Мет. Кров замерзає в тебе в жилах. Він гарний хлопець. Невже я повинен думати про нього погано через те, що за ним упадають дами, що ці тендітні істоти мліють, червоніють, побачивши його. У нього гарні очі, хлопець ставний, сильний — от що вони в ньому вбачають, а більше їм нічого і не треба. Вони тремтять, завмирають, слухаючи оповідання про війну, проте кому ж як не горлорізам-військовим вони віддають свої серця з найбільшою охотою? Чому він не мав би подобатись їм? Він зробив багато мужніх вчинків, тому дівчата скалять до нього зуби. Нема причин називати його за це чортовим кодлом. Ні, старий ти вже, Мет. Життя твоє закінчилося. Не вернеться твоє ліжечко, стара ти шкапо. Одначе ще одна спроба, ще одне, Мет. Попробуй його руку, яка вона на дотик!»

Скоро і трапилась нагода попробувати руку Сент-Вінсента, коли він і Фрона, граючи разом, забрали всі тринадцять взяток.

— Рамс! — крикнув Мет. — Вінсент, друже, рамс! Давайте вашу руку!

Потиск руки був дужий, рука не гаряча через міру, суха.

Мет одначе з сумнівом похитав' головою.

— Нічого я так не дізнаюся,— бурмотів він, тасуючи карти.— Дурень з тебе великий, Мет! Дізнайся перше, як стоїть справа з Фроною, а коли справді вона в нього закохалася, ну, тоді берися до діла.

— О, Маккарті, справжній бузувір! — казав Дейв Гарней, приходячи на допомогу Сент-Вінсентові, якому було трохи ніяково від грубуватих Метових жартів.

Вечірка закінчилася. Всі одягалися в шуби, натягали рукавиці.

— Він вам не розповідав, як ходив до собору в Штатах? Це було так. Він сам мені оповідав. Він увійшов у собор під час богослужіння. Застав попів у ризах, півчих в уборі — в «парках», як він каже — вони кадили по церкві. І знаєте, Дейв,— казав він мені,— напустили диму чорт його батька знає скільки, а москітів хоч би тобі один, хоч би погашенький.

— Це правда. Так воно й було,— спокійно підтвердив Мет.— А ви чули, як ми з Дейвом сп'яніли від згущеного молока?

— Який жах, боже мій! — скрикнула місіс Шовіль.— Розкажіть же, як воно було!

— Це трапилося на сороковій милі, коли був голод на свічки. Стояли люті морози. Дейв забіг до мене, щоб провести час. Побачивши моє згущене молоко, він увесь загорівся.

— А що, якби випити доброї горілки, такої, яку продає Моран? — каже він, поглядаючи на скриню, де було молоко.

Правду кажучи, коли він згадав про горілку, у мене аж слина з рота потекла.

— Про що тут розмовляти,— відказую я,— коли в торбині пусто.

— Свічки коштують по десять доларів за дванадцять штук, по доларові одна. Дайте шість бляшанок молока— буде пляшка доброго віскі.

— А як же ви це зробите?

— Будьте певні,— відказує він,— давайте бляшанки. Надворі мороз, аж крутиться, а в мене є кілька форм для відливання свічок.

Тут нема ні слова брехні. Коли побачите Віллі Морана, можете його запитати. Що ж зробив Дейв Гарней? Забрав мої бляшанки з молоком, вилив молоко в свої

форми для свічок, заморозив, і виміняв у Морана на ті «свічки» пляшку горілки!

Коли загальний регіт дещо затих, Дейв Гарней промовив:

— Все було так, як він казав, тільки він не доказав усього. Вгадайте, Мет, що я ще встругував?

Мет крутнув головою.

— У мене самого тоді не було ні молока, ні цукру. От я три ваші бляшанки розвів водою й поробив свічки, а потім ще цілий місяць пив кофе з молоком!

— Ну, щастя ваше, Дейв, що тут є дами та що я ваш гість, а то б я вам показав! Ходімо, проведіть гостей. Час додому.

— Куди, куди! От бабський прихвостень,— крикнув він, помітивши, що Сент-Вінсент хоче забрати Фрону.— Сьогодні її проведе додому хрещений батько.

Маккарті засміявся тихим сміхом і подав руку Фроні.

Сент-Вінсент лагідно всміхнувся й прилучився до місис Мортімер та до барона Курбертена.

— Що це я чув про вас та про Вінсента?—зразу почав Мет, коли вони відділились від гурту.

Він глянув на неї своїми проникливими сірими очима, але вона спокійно витримала його погляд.

— Звідки мені знати, що ви могли чути?

— Коли йдуть розмови про чоловіка та про жінку, коли жінка вродлива, а він теж непоганий на вроду, коли вона дівчина, а він парубок, то про що може бути мова?

— А саме?

— Про найважливішу справу в житті людини.

— Та які ж там розмови? — Фрона сердилась і не хотіла йому допомогти ані словом.

— Про одруження, певна річ,— відрубав Мет,— кажуть, що у вас до того йдеться.

— Чи про це справді говорять, чи це ваші власні міркування?

— Хіба недосить тільки глянути на вас?

— Та зовсім ні. І ви досить пожили на світі, щоб це зрозуміти. Ми з містером Сент-Вінсентом хороші друзі, от і все. Та коли б було й так, як ви кажете, то що з того?

— Говорять ще й про інше,— почав Мет.— Кажуть,

що Вінсент залицяється до якоїсь там міської повії... Люсіль.

— Ну, то що?

Вона чекала на відповідь, а Маккарті мовчки дивився на неї.

— Я знаю Люсіль, вона мені дуже подобається,— додала Фрона задержуватим голосом. Вона вирішила допомогти йому і додала:

— Ви теж її знаєте. Хіба вона вам не до вподоби?

Мет хотів щось сказати, закашлявся і замовк. Нарешті, розпачливо бовкнув:

— Перегну ж я вас через коліно, Фроно!

Вона засміялась.

— Ви не насмілитесь! Я вже не дівчинка, що бігала боса до Дайї.

— Та не дражніться зі мною,— обурився він.

— Я й не дражнюся. То як, чи подобається вам Люсіль?

— Ну, і що з того?— буркнув він сердито.

— Та нічого, я так собі спитала.

— То слухайте ж. Я вам скажу прямо, як старий чоловік, що годиться вам бути батьком. Не гаразд порядному юнакові залицятися до молодой дівчини, а разом з тим...

— Спасибі.— Вона засміялась і зробила реверанс. Тоді додала з докором: — Знайшлися інші, що...

— Хто саме? — швидко запитав він.

— Та ніхто! Кажіть далі. То ви казали...

— Я кажу, що сором для чоловіка дружити з вами, а разом з тим крутитися коло такої жінки, як Люсіль.

— То чому ж так?

— Вивалявшись в багнюці, йти до такої чистої істоти, як ви! А ви ще питаєте, чому?

— Зачекайте хвилинку, Мет. Коли б воно було й так...

— Не коли б, а так воно і є! — буркнув він. — Це факт.

Фрона прикусила губу.

— Ну, все одно. Нехай буде по-вашому. Але давайте мені факти. Коли ви в останній раз бачили Люсіль?

— Чого це вас так цікавить? — запитав він непевним голосом.

— Та нічого. Я хочу мати факти.

— Будь ласка. Вчора ввечері, коли вам так хочеться знати.

— Ви з нею танцювали?

— Трохи, віргінський танець, до всяких там кадрилів я не майстер.

Фрона йшла, вдаючи, що розгнівалась, зажурилась. Обоє мовчали. Тільки сніг рипів у них під мокаси-намн.

— То що ж таке? — боязко спитався він, нарешті.

— Та нічого, — відказала вона. — Я оце якраз міркувала про те, хто брудніший — ви, Сент-Вінсент, чи я. Ви ж обидва мої друзі.

Маккарті не знав діалектики. Почував якусь логічну помилку у Фрониних міркуваннях, та не міг сказати, яку саме. Не знав, як викрутитися з біди.

— Нічого казати, добре ви віддячили старому Метові, — визвірився він нарешті. — Метові, що про вас тільки й дбає, ради вас строїть із себе дурня. Тепер ви ще й сердитесь!

— Та я й не думаю!

— Що там казати, сердитесь, я бачу!

— Ось вам! — Вона хутко поцілувала його. — Як я можу сердитись на вас, коли пам'ятаю ті дні, коли бігала до Дайї.

— Ох, Фроно, голубонько, не смутить мене так! Я готовий постелитися вам під ноги: топчіть мене, ходіть по мені, та не мучте мене так. Я б радо смерть за вас прийняв, пішов би на шибеницю, аби ви були щасливі. Я ладен убити людину, що вам заподіє лихо, що засмутить вас хоч крихітку. За вас я в пекло пішов би з посмішкою на устах, з радістю в серці!

Вони зупинилися коло Велсового дому, і Фрона вдячно потисла йому руку.

— Я не серджуся, Мет. Тільки вам та ще батькові я дозволяю так зі мною розмовляти. І хоч я люблю вас, Мет, тепер ще більше, ніж раніше, але розгніваюся дуже, коли ви ще раз почнете цю розмову. Ви не маєте права. Це тільки мене стосується, і ви не повинні були втручатися.

— І дозволити вам з заплющеними очима наражатися на небезпеку?

— А хоч би й так!

Він щось стиха пробурмотів.

— Що ви кажете?

— Я кажу, що ви можете зав'язати мені рота, та не зв'яжете рук!

— Мет, дорогий Мет, ви цього не повинні робити, чуєте? Не повинні.

Він якимсь підземним голосом щось промурмотів.

— І ви мені повинні пообіцяти, що не будете втручатись до мого особистого життя ні словом, ні ділом.

— Цього не обіцяю.

— Ви повинні!

— Ні... Але стає холодно, й ви повідморожуєте свої маленькі рожеві пальчики, з яких я виймав колючки в Дайї, пам'ятаєте? Ну, час уже додому, дитино, па добраніч!

Він довів її до порога й пішов собі. Відійшовши трохи, він раптом спинився, розглядаючи свою тінь на снігу.

— Мет Маккарті, ти дурень, яких світ не бачив. Чи видано, чи чувано, щоб хто коли перекопав кого з Велсів! Хіба ти не знаєш їх впертої породи, дурню!

Він рушив далі. Бубонів щось собі під ніс, а цікавий вовкодав, що біг за ним слідом, чуючи незрозумілі йому вигуки, найжував шерсть та вищиряв зуби.

XVII

— Стомилася?

Джекоб Велс поклав руки Фроні на плечі, в його очах світилася та любов, яку він не міг висловити своїм неворотким язиком.

Ялинка, святкова радісна метушня, пройшла. Діти, яких запросили на ялинку, розійшлися, щасливо борсаючись в снігу. Вийшов останній гість, минав свят-вечір, надходило різдво.

Фрона у відповідь радісно, ласкаво поглянула на батька. Вони посідали в широкі зручні крісла коло каміна, де догорали дрова.

— Що то буде в цей день через рік?

Він, як видно, звернувся з цим запитанням до каміна, до дров. Дрова, ніби віщуючи щось недобре, спалахнули і розсипалися дрібними іскрами.

— Дивна річ! — вів він далі, намагаючись не думати

про майбутнє.— Останні ці місяці, коли ти живеш разом зі мною, здаються мені якимсь чудом, що триває без кінця. Як ти сама знаєш, ми з тобою, з того часу, як ти підросла, бачилися дуже рідко, і часом, коли подумаю, мені не віриться якомсь, що ти моя дочка, моя рідна дитина, плоть від плоті, кість від кості. Поки ти була маленькою дикуною з Дайї, з розкуйовдженим, волоссячком, здоровим звичайним звірятком, мені не важко було уявити собі, що ти дочка Велсів. Але Фрона доросла, Фрона жінка, така, як ти була сьогодні ввечері, як я тебе зараз бачу, яка ти весь цей час, відколи приїхала,— цього я собі не можу якомсь засвоїти, це для мене важко, я...— Він зупинився і безпорадно розвів руками.— Я навіть часом жалкую, що дав тобі освіту, що ти не залишилась при мені, не блукала разом зі мною, не переживала моїх пригод, не ділила зі мною горя і радості. Тоді б я, сидячи при каміні, впізнав би в тобі свою дочку. А тепер — не впізнаю. З'явилось в тобі щось нове, щось таке, не знаю, як сказати... Якась витонченість, складність — це твої улюблені вирази — щось таке, чого я не можу зрозуміти. Ні!..

Він зробив рух, не давши їй нічого відповісти.

Вона підійшла до нього, поклала голову йому на коліна й міцно стисла йому руку.

— Ні, не те, зовсім не те. Я не можу знайти відповідних слів. Відчуваю, а сказати не можу. Спробую ще раз. Всі твої вчинки, хоч як ти змінилася, показують, що ти з велсівської породи. Я знав, що вони можуть у тобі зникнути, я боявся, виряджаючи тебе в дорогу, але я вірив у силу нашої крові і відважився пустити тебе в далекий світ. Я боявся, був непевний, поки ти була далеко від мене. Я чекав, молився без слів, я починав губити надію. Але настав день — великий день! Коли мені сказали, що човен твій близько, я відчув з одного боку коло себе смерть, а з другого — життя, вічне життя. Чи життя, чи смерть? Чи життя, чи смерть? Я без кінця повторював ці слова в думці, і вони доводили мене до божевілля. Чи збереглася в ній велсівська порода, чи перемогла кров? Чи погнався молодий паросток прямо вгору, чи сильний він, здоровий, сповнений свіжим соком? Чи, може, зів'яв, похилився, засихає, побитий негodoю іншого світу, іншого життя, такого відмінного від простого, природного життя в Дайї?

То був найбільший, найщасливіший день у моєму житті, але ж міг він скінчитися страшною трагедією. Ти знаєш, я ці роки прожив самотньо, один, як палець, змагався в життєвій боротьбі, а ти, єдина близька мені людина, була далеко від мене. Що, коли спроба не вдалася?.. Але твій човен показався з-за скелі, і я боявся на нього глянути. Мене ніхто ніколи не називав боягузом, але тут я боявся. В ту хвилину, здається, легше було мені заглянути в вічі смерті. Це було безглуздзя, божевілля... Як міг я дізнатись, чи радіти мені, чи смутитися, коли твій човен манячив далекою цяточкою на річці? Я одначе насмілювався, поглянув, і сталося чудо: я зрозумів! Ти стояла на кормі, ти кермувала, ти була справжньою Велсовою дочкою! Здавалось, цього було так мало, та для мене це було надзвичайно важливо! Цього не можна було сподіватись від звичайної жінки, для цього треба було родитись дочкою Велса! І коли Бішоп звалився, а ти зразу стала порядкувати людьми, поводитися так вміло, як до того з веслом, коли сиваші, почувши твій владний голос, покірливо зігнули спину, тоді для мене настав великий день.

— Я старалася завжди, я пам'ятала...— прошептала Фрона. Вона тихо підвелася, обняла батька за шию і припала головою йому до грудей.

Він злегка обняв її одною рукою, а другою почав перебирати блискуче, хвилясте її волосся.

— Скажу ще раз, слід нашої породи не стерся, не загинув. Одначе сталася зміна. Так, зміна! Я придивлявся, досліджував, намагався зрозуміти, що сталося. Я сидів з тобою поруч за столом, я пишався тобою, але почував себе пригніченим. Коли ти розмовляла про звичайні речі, я міг слідкувати за твоїми думками, але в питаннях складних я губився, немов мала дитина в лісі. Наче ти сидиш коло мене, розмовляєш зі мною й раптом відходиш від мене, я гублю тебе з очей і залишаюсь сам.

Тільки дурень не визнає власного неучтва. У мене вистачає розуму, щоб не зробити такої помилки. Мистецтво, поезія, музика — що я в цьому тямлю? А для тебе вони далеко важливіші, ніж ті прості, звичайні речі, які я можу зрозуміти. А я, сліпеч, нерозважно гадав, що ми будемо такі ж споріднені духом, як тілом.

Гірко мені було, але я зрозумів і глянув правді про-

сто в вічі. Тяжко бачити, як твоя дитина, власна твоя кров, відходить від тебе, переростає тебе. Боже, як це тяжко!

Я слухав, як ти читала Бровнінга. Ні, ні, не кажи! Я бачив, як мінялося в тебе обличчя, як відбивалося на ньому натхнення, пристрасть, а для мене всі слова здавались одноманітними, незрозумілими; від них бідна моя голова йшла обертом. А місіс Шовіль сиділа коло тебе в ідіотському екстазі, розуміючи не більше за мене. Я ладен був задушити її. Вночі я, мов той злодій, крадькома взявши твого Бровнінга, засів з ним у своїй кімнаті. Слова, здавалося мені, не мали змісту. Я, як дикун, бив себе кулаками по голові, щоб що-небудь зрозуміти.

Життя моє пройшло по одній борозні, тісній, вузькій, глибокій. Я з неї не виходив. Робив, що доводилось робити, і робив як слід. Але час минав, і я не міг уже звернути в другий бік. Мене, сильного, владного, мене, що відважно ставав до бою з долею, мене, що маю спроможність закупити тіло й душу тисячі художників та віршомазів, мене подолали кілька мізерних друкованих сторінок!

Він деякий час мовчки гладив її по голові.

— Так ось. Я пробував зробити можливим неможливе, уникнути неминучого. Я відіслав тебе від себе, щоб ти набула того, чого мені бракувало, й гадав нерозважно, що ми й надалі будемо єдині тілом і духом. Ніби, склавши два і два, можна в підсумку одержати знов-таки два! Що ж сталося нарешті? Порода збереглася, але ти навчилася розмовляти чужою мовою. Коли ти отак заговориш, я стаю німим, глухим. Найтяжче мені те, що ця мова, я визнаю, вища. Не знаю, нащо я про це кажу, нащо сам визнаю свою безсилість.

— Батьку мій, ти найбільша, найкраща в світі людина! — Вона підвела голову, засміялася, заглянула йому в вічі, відкинула з чола його густе сиве волосся. — Ти сильний, ти зробив більше за всіх тих художників та поетів. Ти так докладно знаєш закони еволюції! Хіба ж не ти казав, що не так би жалівся твій батько, коли б оце він зараз сидів з тобою поруч та бачив тебе, бачив твою працю.

— Так, це правда. Я ж кажу, що розумію все. Не будемо більше про це говорити... Так, я знемігся духом на хвилину... Мій батько був великий чоловік.

— Мій теж великий.

— Він боровся все своє життя. Він мужньо боровся...

— Мій теж бореться.

— Він загинув у боротьбі.

— Така доля чекає й на мого батька, на всіх нас — Велсів.

Він жартівливо струснув її за плечі в знак того, що до нього вернувся хороший настрій.

— Але я вирішив зректися копалень, товариства, всього, та взятись до вивчення Бровнінга.

— Що ж, це знову буде боротьба. Ти не можеш, батьку, зректися своєї крові.

— Чому ти не хлопець?— вигукнув він раптом.— Чудовий з тебе був би хлопець! А тепер, як жінка, створена на втіху якомусь чоловікові, ти підеш від мене, завтра, післязавтра, через рік,— не знати, коли настане той час... Тепер я зрозумів, до чого вели мене думки. Я, як і ти, розумію, що це неминуче, що це справедливо. Але хто він, дочко, хто?

— Не треба,— сказала вона пошепки.— Розкажи мені краще про велику, про останню боротьбу твого батька в Місті Скарбів, про те, як він стояв один проти десяти і переміг. Розкажи мені!

— Ні, Фроно. Чи ти розумієш, що ми з тобою перший раз за все життя розмовляємо серйозно, як батько з дочкою, перший раз! В тебе не було матері, нікому було дати тобі пораду. Не було й батька, бо я, вірячи в силу крові, відіслав тебе в далекі краї. Але настав час, і тобі dokonче потрібна материна порада, а ти... ти ніколи не знала матері.

Фрона зразу притихла і чекала мовчки, міцно пригорнувшись до батька.

— Він, той чоловік... Сент-Вінсент... Які у вас з ним стосунки?

— Я... я не знаю. Що ти, власне, хочеш сказати?

— Пам'ятай одне, Фроно, що ти можеш вибирати, хто тобі припаде до вподоби, за тобою останнє слово. Я одначе хотів би знати. Я, може, міг би тобі щось порадити. Більше нічого... Тільки порадити...

Фрона відчувала, що це була надзвичайно урочиста хвилина, але вона не могла знайти слів. Замість певної

відповіді, в її мозку, як вихор, безладно крутилися уривки думок.

Чи зможе він її зрозуміти? Чи зможе поглянути на справу її очима? Як-не-як, а вони різняться між собою.

Фроні завжди подобалась його проста, правдива філософія, але чи зійдеться батьків, набутий з життя, світогляд з її світоглядом, вичитаним з книжок?

Фрона спробувала проаналізувати ці свої питання як стороння людина і мусила визнати, що в них відчувається якась неправда, фальш.

— Між нами, тату, нічого немає,— сказала вона рішуче.— Містер Сент-Вінсент нічого мені такого не казав. Ми товаришуємо з ним, симпатизуємо одне одному, ми близькі друзі. Це, здається, все.

— Ти йому подобаєшся, а він тобі. Але як саме? Чи так, як подобається жінці чоловік, з яким вона бажає навіки чесно з'єднати своє життя? Чи зможеш ти, коли настане відповідний час, мовити, як сказала Рут: «Твій народ буде моїм народом, твій бог — моїм богом»?

— Не... знаю. Може, воно ще прийде. Я не можу, я не смію поставити собі це питання, говорити про це, навіть думати... зараз. Це почуття — велике! Ніхто не знає, як, чому воно приходить. Воно зненацька, мов блискавка ясна, осяє душу, освітить її сліпучим світлом правди,— ніщо від неї не заховається. Так принаймні я собі це уявляю.

Джекоб Велс помалу, задумливо хитав головою, як людина, що розуміє, в чому річ, але ще хоче все обміркувати, обдумати.

— Чому ти, тату, запитав? Чому ти запитав про Сент-Вінсента? У мене є друзі і серед інших чоловіків.

— До них я не почуваю того, що до Сент-Вінсента. Будемо говорити відверто, Фроно, і забудемо, що завдали прикrostі одне одному. Я думаю так, як і кожна людина, тому можу помилитись, як і інші люди. Я не можу тобі навіть з'ясувати, чому саме в мене склалося таке переконання. Це, мабуть, щось наче сліпуча блискавка, на яку ти чекаєш. Одним словом, не подобається мені Сент-Вінсент.

— Так кажуть про нього всі чоловіки,— відказала Фрона, почувавши непереможне бажання стати на захист Сент-Вінсента.

— Це тільки зміцнює моє становище,— лагідно відказав батько.— Але я приймаю до уваги, що це чоловіча точка зору.— Що він так припав до вподоби жінкам, це, мабуть, можна з'ясувати тим, що жіночі погляди взагалі відрізняються від чоловічих так, як і жінки та чоловіки різняться між собою духовно і фізично. Це питання дуже складне, я не вмію його з'ясувати. Я просто йду за інстинктом і хочу бути справедливим.

— Ти не маєш ніяких певних доказів?— спитала вона, бажаючи вивідати його думку.— З'ясуй мені докладніше те, що ти до нього почуваєш.

— Я, мабуть, не зможу. Безпосереднє враження навряд чи можна виразити словами. Але спробую. Серед нас, Велсів, ніколи не було боягуза. Боягуз не може бути справжньою людиною. Він, як будинок, поставлений на піску, чи як погана хвороба, що зростає помалу, непомітно, й ніхто не знає, коли вона дасть про себе знати.

— Мені здається, що Сент-Вінсента ніяк не можна назвати боягузом. Я не можу собі цього уявити.

Велса вразило її стурбоване обличчя.

— Я нічого певного не знаю про Сент-Вінсента. У мене немає певних доказів, що він не той, кого вдає. Але я це відчуваю, хоч, як і кожна людина, можу помилятись. Однак я дещо чув про якийсь ганебний вчинок у таверні. Зрозумій, Фроно, я не проти самої бійки, така вже чоловіча вдача, але кажуть, що він там поведився не так, як належить чоловікові.

— Та ти ж, тату, кажеш, що така вже чоловіча вдача. Коли б вони, чоловіки, були іншими, може краще жилося б на світі, та нічого не поробиш, треба дивитись правді просто в вічі. Люсіль...

— Ні, ні, ти мене не зрозуміла. Я не її мав на увазі, а бійку. Він... він поведився, як боягуз.

— Але ти сам кажеш, що тільки чув про це. А він сам розповідав мені про той випадок. Він, певно, не наважився б розповісти, коли б там виникло щось таке...

— Я ні в чому його не звинувачую,— поспішив сказати Велс.— Це тільки чутки, погане ставлення чоловіків до нього цілком стверджує ці чутки. Все це дурниця. Мені не треба було про це тобі й казати; я знав у свій час відважних людей, що на них раптом находив страх. Та годі про це. Я хотів тільки дати тобі пораду і, зда-

ється, помилився. Одне пам'ятай, Фроно,— додав він, повертаючи її обличчям до себе,—пам'ятай завжди, за всяких обставин, що ти моя дочка і що ти можеш влаштувати своє життя сама, як тобі подобається. Життя твоє належить тобі, а не мені, і ти можеш користуватись ним, як тобі сподобається, хоч би і змарнувала його. Ти повинна жити самостійно, й мій вплив не повинен позбавити тебе цієї можливості. Коли б ти кому дозволила втручатися в твої особисті справи, ти не була б дочкою Велса. Ніхто з Велсів не дозволяв, щоб ним опікувались. Велси краще помруть або підуть світ за очі.

Коли б ти, наприклад, вважала, що тобі треба стати співачкою в кафешантані, що це твоє 'покликання, я, звичайно, засмутився б, але на другий день дав би тобі на це дозвіл. Не мало б сенсу тобі не дозволяти, та й не такий у нас, Велсів, звичай. Велси не раз одностайно захищали безнадійну, на чийсь погляд — безглузду справу. Умовності не для таких, як ми. Вони потрібні для загалу, без яких він безнадійно потонув би в багнюці повсякденного життя.

Недужі повинні коритися, бо інакше їх зітруть на порох. А дужі не коряться, вони самі інших собі лідкоряють, створюють для них закони. Я плюю на те, що скажуть люди. Коли б ти стала покриткою — що з того? Так, значить, побажав зробити один з Велсів, а ти однаково залилася б дочкою Велса! Так, свідчуся пеклом, раєм, самим господом богом, що немає такої сили, яка розлучила б нас, нас, людей одної крові, мене та тебе, Фроно.

— Ти відважніший за мене, батьку,— промовила сона, цілуючи його в чоло, й ця ніжна ласка була як дотик листочка, що опадає з дерева тихого осіннього дня.

Камін догорав. Батько почав розповідати дочці про відважного діда, дужого Велса, який у великій боротьбі стояв один проти десяти і загинув зі зброєю в руках в Місті Скарбів.

XVIII

«Нора» мала великий успіх. Місіс Шовіль виявляла своє захоплення в таких непоміркованих, недоречних виразах, що Джекоб Велс, стоячи поруч неї, наче вовк, блимав очима на її повну шию, а пальці його несвідомо рухалися, немов здушуючи їй горлянку.

Дейв Гарней в захопленні вихваляв на всі боки драму, хоч і висловив деяку непевність щодо Нориної філософії й божився всіма пуританськими богами, що немає в світі другого такого вухатого осла, як Торвальд.

Навіть сама міс Мортімер, хоч не визнавала Ібсенівського світогляду, казала, що артисти своєю чудовою грою виправили в п'єсі негативні риси. Маккарті запевняв, що зовсім не винуваті голубки Нори, хоч у розмові з комісаром копалень натякнув, що весела пісенька чи танок не зіпсували б спектаклю.

— Нора, зрозумійте, мала рацію,— переконував він Гарнея, йдучи поруч з ним позад Фрони та Сент-Вінсента.— Я б...

— Гума...

— Чорт ухопив би твою гуму! — розсердився Мет.

— Я вже казав,— не турбуючись, вів далі Гарней,— що гумове взуття стане значно дорожче навесні. Три унції за пару! Можна на цьому гарно заробити. Коли його закупити тепер, по три за пару; то матимемо по дві унції чистих на парі. Справа непогана, Мет!

— Та йдіть ви к бісу з своєю справою. У мене тепер Нора на думці.

Вони попрощалися з Фроною та Сент-Вінсентом і пішли в напрямку до таверни, сперечаючись під зоряним небом.

Грегори Сент-Вінсент голосно зітхнув.

— Нарешті!

— Що нарешті? — байдужим голосом спитала Фрона.

— Нарешті, я маю можливість вам сказати, як ви чудово грали. Ви надзвичайно грали останню сцену,— так природно, що мені здавалося, ніби я справді втрачаю вас навіки.

— Ото горе!

— Це було б жахливо.

— Та невже?

— Запевняю вас. Я уявив собі, що це трапилося зі мною. Ви були не Нора, а Фрона, а я не Торвальд, а Грегори. Коли ви виходили в пальті, в капелюсі, з дорожнім клунком у руках, я думав, що в мене невисистачить сили довести до кінця роль. А коли ви вийшли й за вами зачинилися двері, мене врятувала тільки завіса. Тільки

через неї я отямився, а то замалим не кинувся слідом за вами на очах у всієї публіки.

— Дивно, що на людину так впливає роль, вивчена для вистави.

— А може й навпаки? — зауважив Сент-Вінсент.

Фрона нічого не відповіла, і вони мовчки пішли далі.

Фрона ще була під впливом вистави, в піднесеному настрої, вона ще переживала ті враження, які стосувалися Нори.

Крім того, в словах Сент-Вінсента вона вбачала інший зміст і мимохіть відчувала замішання, боялася, як боїться кожна жінка, передчуваючи, що чоловік має сказати їй про свою любов.

Ніч стояла ясна, холодна, не занадто холодна, правда, бо було не більше сорока градусів, — і земля купалася в м'якому промінні, що йшло не від зірок і не від місяця, який був тоді десь далеко, по той бік земної кулі. З південного сходу на північний захід проходила по небу блідозелена смуга, яка кидала своє світло на землю.

Раптом, немов спалахнув промінь прожектора, по небу пройшла біла смуга світла. На хвилину ніч змінилась блідим, наче в тумані, днем, а потім все вкрила темрява, ще чорніша, ніж була до того. На південному сході щось рухалось тихо, без звуку. Блискучий зеленуватий серпанок шумував, кипів, підіймався, опадав, наче шукаючи чогось, простягав велетенські свої руки до верхніх шарів ефіру. Ще раз гігантського розміру ракета проклала звивистий вогняний шлях по небу від обрії до зеніту, і далі, далі, в скаженому льоті знову перетяла обрій. Світло боролось з темрявою, і темрява, здавалося, перемагала його, однаке воно не здавалося. І ось, стаючи все ширшим, світлішим, глибшим, розходячись променистими потоками праворуч і ліворуч, воно знову запалило середину зеніту сліпучим вогнем і полинуло далі аж до обрії. Перемогло! Небо знову було з'єднане блискучою аркою, яка, не згасаючи, горіла, мінилася.

І цей вогняний тріумф порушив мертву мовчанку землі, й десять тисяч вовкодавів виявили в протяглом, одностайному витті всю свою схвильованість і журбу. Фрона здригнулася; Сент-Вінсент обняв її рукою за стан. Жінка, прокинувшись в ній, відчула дотик чоловіка з легким, тремтінням невиразної радості; вона не чинила опору.

Вовкодави жалібно завивали десь внизу, під ними... Вгорі, над головою, сяяло ясне світло. Вона помітила, що він все щільніше пригортав її до себе.

— Чи треба мені говорити? — прошепотів він.

Вона поклала голову йому на плече, стомлена й щаслива, і вони разом дивились, як палає небо, як темніють і гаснуть зірки. Наче хвилі, підіймаючись та опадаючи в дикому якомусь ритмі, вогняна річка залила небесне склепіння.

Арка перетворилась на гігантський ткацький верстат, на якому з блискучою основою переливались пурпурові та зелені, як морська глибінь, нитки і, нарешті, найтендітніший у світі серпанок, відсвічуючи всіма кольорами веселки, покрит прозорим укривалом здивовану, зачаровану ніч.

Зненацька чиясь чорна рука грубо розірвала прозорий серпанок, арка розсипалась, почервонівши, мов засоромившись. Зачорніли темні провалля, почали зростати, зливатися до купи. Роз'єднані, всіх кольорів, вогнисті плями згасали, знижались до обрію. Темна ніч величезним, бездонним шатром повисла над землею. Спалахували одна по одній зірки, десь далеко внизу знов завивали вовкодави.

— Я так мало можу дати тобі, кохана,— промовив чоловік з ледве помітним смутком у голосі,— тільки непевну долю цигана-бурлаки.

І жінка, притиснувши його руку до свого серця, відповіла словами великої своєї сестри-жінки: «Намет та скоринку хліба з тобою, Річард!»

ХІХ

Гов-Га була проста індіанка, походила з довгого ряду поколінь м'ясоїдів, які харчувалися сирою рибою, розриваючи м'ясо зубами. Психіка у неї була така ж груба, примітивна, як її кров. Одначе, довго проживши між білими людьми, вона пізнала їх погляди та розуміння речей і хоч в душі не раз бурчала на них з презирством, все ж таки звикла до їх звичаїв. Минуло десять років, як вона стала за куховарку в Джекоба Велса і з того часу не переставала йому служити, виконуючи ті чи інші обов'язки. І коли вона похмурого січневого ранку, почувши голосне стукання, відчинила двері і побачила ту, що

стукала, то, хоч ніколи ні з чого не дивувалася, на цей раз дуже здивувалась.

Звичайна людина, чоловік чи жінка, не змогла б так скоро впізнати, хто прийшов. Але спостережливість Гов-Га, здатність пам'ятати найменші дрібниці розвинулись у суворій школі, де на необачного чатує смерть, де життя вітає тільки спостережливого.

Гов-Га пильно оглянула жінку, що стояла проти неї. Насилу помітила блискучі її очі крізь густу вуаль. Напнута відлога парки закривала волосся, а парка елегантно облягала фігуру.

Гов-Га стояла, придивляючись. Вона впізнавала щось знайоме в цій закутаній постаті. Поглянувши пильніше на закутану голову, вона розгляділа її своєрідну посадку.

Тоді очі Гов-Га померкли й думки її побігли по нескладних закрутинах мозку, воскрешаючи убогі враження її простого життя. Там не було безпорядку, ніякої плутанини в думках, була цілковита відсутність невизначених ознак складних емоцій, заплутаних теорій, химерних абстракцій — нічого, крім простих фактів, сумлінно класифікованих і старанно перевірених. Гов-Га зразу, не вагаючись, вибрала на своїх полицках деякі враження з минулого, пристосувала їх до цього випадку, і темрява, що закривала незнайому, вмить розвіялась. Гов-Га вже знала, хто така ця жінка, знала її професію, її вроду, історію життя.

— Твоя краще геть звідсіля. Хутко-хутко!

— Міс Велс дома? Мені треба з нею побачитись.

Незнайома говорила спокійним, рішучим тоном, в якому відчувалася сила волі. Це одначе не вплинуло на Гов-Га.

— Твоя краще йти собі геть, — вела вона своєї.

— Передайте оце, будь ласка, Фроні Велс та (вона коліном притримала двері) не зачиняйте дверей.

Гов-Га скривилася, одначе записку взяла. Вона звикла за десять років коритися білій расі.

Чи можу я з вами побачитись? — Люсіль.

Так стояло в записці.

Фрона запитливо поглянула на індіанку.

— Вона суне ногою в двері, — пояснювала Гов-Га, — моя каже: йти хутко, хутко. А твоя що каже? Вона поганий. Вона...

— Ну,— Фрона замислилась на хвилинку,— приведи її сюди.

— Та може...

— Йди!

Гов-Га, щось буркнувши, пішла. Не скоритися не могла. Та коли вона сходила по східцях до сінешніх дверей, в голові у неї промайнула невиразна думка, чому це так, що випадкова прикмета — білий або темний колір шкіри — поділяє людей на панів та слуг?

Одним поглядом охопила Люсіль Фрону, що з привітною посмішкою простягала до неї руку, вишуканий туалетний столик, просту, але добірну обстановку з тисячею дрібниць у кімнаті. Вдихаючи в себе цю здорову атмосферу, вона з боєм у серці згадала про свої дівочі роки і враз стала байдужою до того, що бачила навколо.

— Я рада, що ви прийшли,— промовила Фрона.— Мені дуже хотілося вас побачити... Та скиньте оцю важку парку. Яка ж вона гарна, яке чудове хутро! Як зроблена!

— Це з Сибіру,— відказала Люсіль. «Подарунок Сент-Вінсента», хотіла вона додати, але, схаменувшись, сказала: — Там ще не навчилися фальшувати свою роботу.

Природжена грація, з якою вона сіла на низеньке крісло, не сховалась від Фрониних очей.

Мовчки, піднісши гордовито голову, слухала Люсіль Фрону і насмішкувато стежила за її даремними зусиллями підтримувати розмову.

«Чого вона прийшла?» думала Фрона, розмовляючи про шуби, про погоду та про інші непотрібні речі.

— Коли ви мовчатимете, Люсіль, я почну нервувати,— сказала вона нарешті в розпачі.— Щось трапилось?

Люсіль підійшла до туалетного столика і, взявши з-поміж різних дрібничок мініатюрний Фронин портрет, запитала:

— Це ви? Скільки вам тоді було років?

— Шістнадцять.

— Сильфіда, але холодна, північна.

— У нас кров зігрівається пізно,— зауважила Фрона.

— Однаке вона від того не холодніша, ніж в інших,— засміялася Люсіль.— А тепер вам скільки років?

— Двадцять.

— Двадцять,— спроквола проказала Люсіль,— дза-

дцять.— Вона вернулася на своє місце.— Вам двадцять років, а мені двадцять чотири.

— Зовсім маленька різниця.

— Але наша кров зігрівається рано.— Люсіль кинула ці гіркі слова через безодню, яку не могли зарівняти чотири роки.

Фрона ледве приховала неприємне почуття, яке викликали в ній ці слова. Люсіль знову підійшла до столика, поглянула на мініатюру і повернулася на своє місце.

— Якої ви думки про кохання? — несподівано запитала вона; обличчя її освітілося ласкавою посмішкою.

— Про кохання? — зніяковіла Фрона.

— Так, про кохання. Що ви про нього знаєте? Що про нього думаєте?

Фрона поривалася сказати цілу промову, окреслити кохання променистими, вогняними, барвистими словами, але стрималася й сказала.

— Кохання — це жертва.

— Чудово. Жертва. А чи вона винагороджується?

— Звичайно. Певна річ, що винагороджується. Хіба в цьому може бути сумнів?

В очах у Люсіль загрів насмішкуватий вогник.

— Чому ви посміхаєтесь? — запитала Фрона.

— Гляньте на мене, Фроно! — Люсіль стала на рівні ноги, обличчя її пашіло.— Мені двадцять чотири роки. Я не опудало яке, я не дурна. Маю серце. Кров у мене здорова, гаряча, червона. І я любила. Але не діставала ніколи нагороди, не пам'ятаю такого. Знаю тільки, що сама розплачувалася, і дорогою ціною.

— Оце й була вам нагорода! — палко промовила Фрона.— Ваша жертва то й була ваша нагорода. Коли ваше кохання було й помилкою, то все ж ви кохали, ви давали щастя, ви служили тому, кого кохали. Чого ж іще бажати?

— Дитяче кохання! — посміхнулася Люсіль.

— Ви помиляєтесь.

— Ні, не помиляюся! — твердо відказала Люсіль.— Ви скажете мені, що ви зазнали кохання, що на ваших очах немає запони, що ви розумієте, бачите всю правду, що, доторкнувшись устами до келиха, до його вінців, ви спробували отрути і вона вам здалася доброю на смак. Ех! Дитяче кохання. Знаю я, Фроно, вашу жіночу ласка-

ву вдачу, ваше благородне серце, знаю, що на дрібниці ви не звертаєте уваги, але...— вона постукала тонким пальцем себе по лобі,— все це у вас, поки що, тільки тут, у голові. Ця отрута п'янить гірше за вино, і ви забагато надихались його випарами. А ви спробуйте випити все, перехиливши келих догори дном, а тоді й кажіть, що отрута смачна! Ні, прости мене, боже! — жагуче скрикнула вона.— Буває і справжнє, хороше кохання, і ви більше, як хто інший, заслуговуєте на таке кохання, світле, радісне, а ніяк не на підроблене, фальшиве.

Фрона за своєю звичкою, такою ж як і в Люсіль, схопила її руки, і пальці їх сплелися в дружньому потиску.

— Я почуваю, що правда не на вашому боці, але не можу вам цього з'ясувати. Навіть можу та не наважуюсь. На факти я можу відповісти тільки абстрактними міркуваннями. Я занадто мало прожила на світі й не зумію за допомогою лише теорії перемогти вас, ви так багато пережили.

— Хто жив не раз, а багато разів, той і багато разів мусив умирати.

Люсіль вклала в ці слова весь свій біль, всю муку, і Фрона, обнявши молоду жінку, заридала на її грудях.

Зморшки на чолі Люсіль розійшлися, і вона тихо, непомітно, як мати, поцілувала Фрону в голову. Але це продовжувалось лише хвилину, потім вона знову звела докупи брови, стисла губи і відштовхнула від себе Фрону.

— Ви виходите заміж за Грегорі Сент-Вінсента?

Фрона була вражена. З того часу минуло два тижні, і про це не знала ні одна душа.

— Звідки ви знаєте?

— Своїм запитанням ви вже мені відповіли.— Люсіль вдивлялася у відкрите, що не знало неправди, Фронине обличчя й почувала себе, як досвідчений, старий борець перед кволим новачком, що не знає, як себе боронити.

— Звідки я знаю?—Вона засміялася різким сміхом.— Коли чоловік зненацька покидає обійми жінки, коли, з вогкими ще від останніх поцілунків устами, з ротом, що не встиг ще закритися після останньої брехливої клятви...

— Коли...

— Коли він забуває шлях до цих обіймів...

— Он як! — Велсова кров закипіла і, неначе гарячим

промінням, висушила Фронині очі, які раптом заблищали.

— Так ось чого ви прийшли! Я зразу могла б догадатись, коли б звертала увагу на давсонські плітки.

— Ще не пізно,— промовила Люсіль з презирливою посмішкою.

— Я вас слухаю. В чому справа? Ви хочете мені розказати, що він зробив, чим був для вас? Запевняю вас, що все це зайве, марна витрата часу! Він чоловік, а ми з вами жінки.

— Ні,— збрехала Люсіль, приховуючи своє здивування.— Я не думала, що його колишні вчинки матимуть на вас вплив. Ви стоїте вище за все це. Але... чи подумали ви про мене?

Фрона на хвилину затримала віддих, а потім простягла руки, ніби намагаючись вирвати з обіймів Люсіль свого коханого.

— Викапаний батько! — скрикнула Люсіль.— О, ці Велси, ці Велси! Та він вас не вартий, Фроно Велс. Ой та він — то інша справа. Він нехороша, бридка, нікчемна людина. Він не вартий вашого кохання. Він взагалі не знає, що таке кохання. Пристрасть, та чи інша,— до цього то він здібний. Та вам цього не треба. Іншого ж він дати не може. А що ви можете йому дати? Саму себе? Занадто велика розплата. Одначе золото вашого батька...

— Годі! Я вас не хочу слухати. Це нечесно.— Фрона примусила її замовкнути, а потім з зухвалістю почала сама:

— А що може йому дати інша жінка, Люсіль?

— Кілька божевільних хвилин,— хутко відказала та,— вибух жагучої радості, раювання, а потім пекельні муки, на які він заслуговує, як і я. Таким чином, зберігається рівновага, і все йде гаразд.

— Але, але...

— В ньому сидить біс,— казала далі Люсіль,— біс-спокусник, що чарує мене, що від нього голова в мене йде обертом. Та дай вам боже, Фроно, ніколи його не знати. В вас чисте серце, у вас не сидить біс. А я якраз йому до пари. Я кажу вам по правді, що він мене, а я його, приваблюємо тільки фізично. В наших відносинах, як із мого, так і з його боку, немає нічого постійного. Так зберігається у нас рівновага. В цьому й краса!

Фрона відкинулась у кріслі і байдужим поглядом дивилася на Люсіль. Люсіль чекала, що вона скаже. Стало тихо, тихо.

— Ну? — спитала, нарешті, Люсіль, якимсь чужим, несміливим голосом, встаючи з місця, щоб одягти свою парку.

— Нічого. Я чекаю, що скажете ви.

— Я сказала все.

— Тоді дозвольте мені сказати вам, що я вас не розумію, — мовила Фрона холодним тоном. — Я не розумію, з якою метою ви прийшли. В словах ваших чувається якась фальш. В одному я переконана — з якоїсь невідомої мені причини ви сьогодні не Люсіль, а хтось інший. Не питаєте мене, з чого саме це видно, я вже казала вам, що сама цього не знаю. Я однак переконана, що це так. Ви тепер не та Люсіль, яку я зустріла по той бік річки, при найждженій сannyaми дорозі. То була справжня Люсіль, кажу це, хоч і мало вас знала. А жінка, що прийшла до мене сьогодні, — зовсім мені чужа. Я її не знаю. Були хвилини, що мені здавалося, ніби це справжня Люсіль, але тільки окремі хвилини. Ця жінка брехала мені, сама себе оббріхувала. А все, що вона казала про того чоловіка, то тільки, в найгіршому разі, особисті її думки. Можливо, проте, дуже навіть можливо, що вона й на нього навела наклеп. Що ви на це скажете?

— Що ви дуже розумна дівчина, Фроно. Що ви й самі не помічаєте, які правдиві деякі ваші слова, але що іноді ви сліпі, наївні, як дитя.

— Я відчуваю, що могла б вас полюбити, але ви десь дуже глибоко заховали в собі все те, що мені в вас подобається.

Губи в Люсіль затремтіли, вона хотіла щось сказати. Але роздумавши, мовчки обгорнулася паркою й вийшла з кімнати.

Фрона сама провела її до дверей.

Гов-Га довго, дивуючись, думала про білих людей, які створюють закони й самі їх порушують.

Коли двері зачинилися, Люсіль плюнула на вулицю.

— Тьху, Сент-Вінсент! Я опоганила язика твоїм ім'ям!

— Заходьте!

Мет Маккарті потяг за ручку, відчинив двері й старанно зачинив їх за собою.

— А, це ви! — Сент-Вінсент глянув на Мета похмурим, неуважним поглядом, але, схаменувшись, привітливо простяг йому руку. — Доброго здоров'я, старий Мет! Мої думки були за тисячу миль звідси, коли ви зайшли. Беріть стільця, сідайте. Он тутюн. Спробуйте та скажіть, який він на ваш смак.

«Немає нічого дивного, що ти думками блукав десь за тисячу миль», подумав собі Мет, згадавши, що зустрів в темряві недалеко від Сент-Вінсентового дому жінку, дуже схожу на Люсіль. А голосно сказав:

— Так, так, мріяли про щось присмерком, що тут дивного?

— Чому це так ви кажете? — запитав весело кореспондент.

— А тому, що, йдучи до вас, я зустрів Люсіль, а сліди від її мокасинів ведуть просто до вашого дому. У неї ж язичок, як бритва, тільки зачепи! — посміхнувся Мет.

— Оце-то й горе! — щиро признався Сент-Вінсент. — Чоловік тільки оком скине на жінку, побавиться хвилину, а вона вже вимагає, щоб ця хвилина тривала вічно.

— Не легко позбутися старої коханки, га?

— А мабуть, що так. Ви розумієте мене, Мет. Зразу видно, що ви не змарнували життя, пожили в свій час.

— В свій час? Та я можу вам довести, що й тепер ще не від того, щоб погуляти.

— Вірю, вірю. Досить поглянути на ваші очі. Гаряче серце, палкий погляд, Мет! — Він ударив Мета по плечу й приязно засміявся.

— Та до вас мені далеко, Вінсент. Ви на цьому зуби з'їли. Так жінки за вами гинуть, як мухи. Скільки разів ви з ними цілувалися, скільки звели з ума! Але чи знаєте ви, Вінсент, що таке справжнє почуття?

— Що ви хочете сказати?

— Справжнє почуття, правдиве, як би вам сказати... Чи були ви коли батьком?

Сент-Вінсент крутнув головою.

— Мені теж не довелося. Але чи знаєте ви, що чуває батько до дитини?

— Як вам сказати? Гадаю, що ні.

— Ну, а я знаю. Це, скажу я вам, справжнє почуття. Якщо доводилось коли чоловікові виходити дитину, то це саме зі мною трапилось. Дівчинка була... Тепер вона

вже велика, зовсім доросла дівчина. І, коли це взагалі можливо, я люблю її більше, як рідний батько. Крім неї, я любив одну тільки жінку на світі, та, на жаль, вона була заміжня. Вірте мені, я ніколи нікому й слова про це не промовив. Вона навіть не знала про моє кохання. Та вона померла, земля їй пером!

Він схилив голову на груди, й перед очима йому стала постать білявої саксонки, що, як сонячний промінь, світила в убогій хатині на березі річки Дайї.

Підвівши очі, він побачив, що Сент-Вінсент, замислившись, втопив очі в землю й не слухав його.

— Досить дурниць, Сент-Вінсент!

Той з зусиллям відірвався від власних думок і помітив, що маленькі сніі Метові очі немов пронизують його наскрізь.

— Ви хоробрий, Сент-Вінсент?

На протязі хвилини вони намагалися заглянути один одному в душу, й Мет міг запрягтися, що бачив навіть найменше мигтіння в його очах.

Він, як переможець, грюкнув кулаком по столу.

— Запрягнуся, що ні!

Журналіст присунув до себе коробку з тютюном і почав крутити цигарку. Він крутив старанно, тонкий рисовий папір шелестів у його руці, щока ні разу не здригнулася, але кров гарячою хвилею розливалася від шії по щоках, по вилицях, заливаючи все обличчя.

— Оце й добре. Хоч не доведеться, мабуть, рук паскудити... Слухайте, Вінсент. Ота дівчинка, що стала тепер дорослою, спить сьогодні в Давсоні. Нехай нам бог допоможе, але ми з вами ніколи вже не торкнемося головою до подушки з такими чистими невинними думками, як вона. Вінсент, майте це на увазі й забудьте стежку до неї!

Біс, про якого казала Люсіль, заворушився — злий, роздратований, нерозсудливий біс.

— Ви мені не подобаєтесь. Маю на це свої підстави, і цього досить. Знайте одне: коли ви відважитесь на таке безглуздя, щоб одружитися з цією дівчиною, то не доживете до кінця того проклятого дня, не побачите весільної постелі. Я можу вас на місці укласти оцими кулаками, коли буде потреба. Але маю надію, що справа до цього не дійде. Прийміть же це до уваги, а я вам обіцяю...

— Ти ірландська свиня!

Біс вигукнув зовсім несподівано, й Мет побачив перед очима в себе дуло револьвера.

— Заряджений? — спитав він. — Вірю вам охоче. Ну, чого ж ви зволікаєте? Зводьте курок!

Палець журналіста ліг на курок.

Почувся загрозливий тріск.

— Ну, тепер натисніть! Та натискайте, кажу я вам! Та хіба ж ви на це здатні, коли очі у вас так і бігають! Вінсент намагався відвести голову набік.

— Дивіться мені в вічі, ви! — наказав Маккарті. — Не зводьте з мене очей, коли стрілятимете.

Сент-Вінсент повернув мимохіть голову. Погляди їх зустрілися.

— Ну?

Сент-Вінсент заскреготав зубами й натиснув курок — так йому в усякому разі здалося, як це іноді буває у сні.

Він цього бажав, воля передала наказ, але похлипла його душа завагалася й стримала рух м'язів.

— Що, спаралізований? Бідний палець! — усміхнувся Мет, дивлячись просто в обличчя змученому супротивникові. — То відведіть револьвер набік і спустіть курок... обережно... обережно... тихо...

Поки курок спускався, голос його м'якшав, стихав.

Револьвер випав з Сент-Вінсентових рук, і він, з ледве чутним стогоном, цілком знемігшись, впав на стілець. Він хотів випростатись, але замість того впав головою на стіл і закрив обличчя тремтячими руками.

Мет надів рукавиці, з жалем, з огидою поглянув на нього й вийшов, тихо зачипивши за собою двері.

XX

Там, де природа сувора. там суворі, похмурі й люди. Ласкавість, зніженість властива тільки тим краям, де гріє гаряче сонце, де родюча земля.

Вогкий, сирий клімат Великобританії викликає потяг до алкоголю, на поетичному Сході нахил до мрій призводить до розповсюдження опіуму. Сильний, білявий мешканець північних країн, брутальний, дикий, реве, як лютий звір, і своїм величезним кулаком б'є ворога просто в обличчя. А людина з півдня, хистка, з підлесливою по-

смішкою, з лінивими рухами, підкрадаючись, нападає ззаду, і тихо, коли ніхто не бачить, робить свою справу без зайвого шуму.

Мета в них одна, але йдуть вони до неї різними шляхами. Тут вирішальним фактором виступає клімат та його вплив.

І той, і той — грішні, як грішні всі люди, що народилися від жінки, але один грішить відкрито, на очах, так би мовити, у бога, а другий — ніби від бога можна сховатись — замасковує свої гріхи блискучими вигадками, ховає їх, неначе якусь дивну, дорогу таємницю.

Ось так живуть люди. Їх вчинки залежать від того, наскільки ясно світить сонце, як воно гріє, який віє вітер; від оточення, від того, хто був батько, від материного молока — все це кладе на людину певне тавро.

Кожна людина є наслідком дії багатьох сил, які виявляються могутнішими за неї і, впливаючи на неї, надають їй того чи іншого вигляду. Одначе, коли вона має дужі від природи ноги, вона може втекти від впливу одних сил, але неодмінно тоді на неї будуть впливати інші сили. Так може вона тікати від одних сил, підлягати впливу інших, аж поки не падожене її смерть. До того ж часу з неї утвориться певний індивідуум, як наслідок усіх сил, що впливали на неї протягом усього життя. Якщо переміняти дітей у колиці, то людина низького походження буде з царською величністю посити пурпур, а царський нащадок — підслесливо випрошувати милостиню та покірливо гнути спину під батою, як найнікчемніший з його підданців. Лорд Черстерфільд, якщо поголодує, допавшись до смачної страви, буде їсти з такою ж пожадливістю, як свиня в сусідньому хліві. Епікуреєць, якщо доля закине його в брудну ескімоську юрту, неодмінно почне вихвалити китове чи моржове сало, бо інакше його жде загибель.

Тому люди, приїхавши до первісного північного краю, холодного, суворого, струснувши з себе південні лінощі, млявість, енергійно стають до бою.

Разом з тим вони скидають з себе багато дечого, що дала їм цивілізація, всі її недоліки, більшість її від'ємних сторін, а може, і деякі позитивні риси. Це справді так. Але зате вони там свято зберігають великі заповіді, живуть чесним, простим життям, сміються від щирого серця і сміливо дивляться одне одному в вічі.

Ось чому жінці, що народилася на південь від п'ятдесять третьої паралелі, що зросла в теплому кліматі, не слід дозволяти необачно мандрувати по північних країнах. Тільки ті з них, які сильні духом, можуть врятуватись у цих місцевостях. Хай вони ніжні, тендітні, чутливі, хай очі в них блищать м'яким блиском, дивуючись, поглядають на світ божий, хай вуха їх створені для солодких мелодій, але коли вони мають сталий, здоровий світогляд, коли мають досить широкий погляд на життя, щоб зрозуміти і простити все, з ними нічого лихого не трапиться, і сама країна їх визнає за своїх. Якщо вони цього не мають,— вони побачать і почують багато такого, що образить їх, завдасть їм жалю. Вони будуть дуже страждати, втратять віру в людину, а це буде для них найбільшим нещастям. Таких жінок слід би оберігати від таких випробувань, доручивши чоловікам, їх близьким піклуватися ними, або найкраще підшукати для них яку-небудь хатину на горбі над Давсоном, а ще краще по той бік Юкону, на західному березі, і не дозволяти їм виходити звідти без супутників і захисників, а схил на горбі за хатиною можна рекомендувати їм як найзручніше місце, щоб розім'яти час від часу м'язи та провітрити легені, бо там вони не почують жорстоких, прикрих слів від чоловіків, які борються за життя до загину

Ванс Корліс витер останню олов'яну тарілку й поставив її на полицю. Закінчивши цю роботу, він закутив люльку, ліг на ліжко й почав розглядати візерунки, якими мох прикрасив стелю в його хатині на Французькому горбі.

Хатина стояла там, де горб врізувався в річку Ельдорадо, коло самої доріжки, і єдине її віконце весело підморгувало тому, хто запізнився в дорозі.

Раптом двері відчинилися. В хату вліз Дел Бішоп з в'язкою дров. Вуса і борода так у нього обмерзли, що він не міг промовити ні слова. Таке з ним траплялося уже не вперше, і тому він, не довго думаючи, нахилився обличчям просто в гаряче повітря, що йшло від пічки. Лід швидко танув, безліч струмочків потекло вниз по борді і, падаючи на розпечену, аж білу, пічку, шалено підстрибувало. Потім лід цілими шматками почав відпадати від його бороди, з брязкотом падав на пічку і серди-

то шипів, перетворюючись на пару, що хмарою вкривала Бішопа.

— Отже, ми бачимо зараз перед собою явище, яке ілюструє одночасово всі три стани матерії,—сміявся Ванс, промовляючи монотонним лекторським голосом,—твердий, рідкий та газоподібний. За хвилину ви побачите газ.

— Т...т...т...ак, дуже добре, — промимрив, нарешті, Бішоп, насилу відірвавши від вуса шматок крижини, що з брязкотом полетів на пічку.

— Скільки градусів, Бішоп? П'ятдесят?

— П'ятдесят? — з презирством перекривив той, витираючи обличчя. — Ртуть вже кілька годин тому замерзла, а мороз все більшає та більшає. П'ятдесят! Я поб'юся об заклад на нові свої рукавиці проти ваших старих мокасинів, що тепер не менше сімдесяти.

— Ви так думаєте?

— Хочете закластись?

Ванс, сміючись, кивнув головою.

— По Цельсію чи по Фаренгейту? — запитував Бішоп з деякою непевністю.

— Знаєте що? Коли вам так забажалося моїх старих мокасинів,—сказав Ванс, нібито образившись, що Бішоп йому не вірить,—то я можу вам їх віддати й так, без закладу.

Дел забурчав і розлігся на другому ліжку, коло протилежної стіни.

— Вам, мабуть, смішно?

Корліс мовчав, замовк і Дел Бішоп — почав і собі розглядати візерунки з моху.

Так пройшло з чверть години. Розглядати мох Делові надокучило.

— Чи не зіграти нам часом робера в крібедж, щоб краще спалося? — кинув він, звертаючись до другого ліжка.

— Давайте! Я ось до вас перейду.— Корліс встав, потягся й переставив газову лампочку з полиці на стіл.— Як ви думаєте, вистачить? — запитав він, намагаючись розглянути крізь дешеве тьмяне скло рівень гасу.

Бішоп поклав на стіл дошку для гри і глянув на лампу.

— Я, здається, забув її налити. Тепер уже не треба. Наллю завтра. На один робер вистачить.

Корліс узяв в руки карти й задумався.

— Нам, Дел, випадає далека дорога, — сказав він. — Через місяць, приблизно в середині березня, я так думаю, ми вирушимо річкою Стюарт до Макквесчену, підемо вгору по Макквесчені, спустимося до Майо, пройдемо сухопуттям до Майзі-Мей, звернемо на Гендерсонів струмок...

— Індійською річкою?

— Ні, — відказав Корліс, тасуючи карти, — нижче, там, де Стюарт вливається в Юкон. А звідти, поки лід розтане, повернемося до Давсона.

У шукача золота заблищали очі.

— Таки далеченько, але прогуляночка добра. Щось новеньке?

— Я маю звістку від Паркера, з Майо; Макферсон теж тав не ловить на Гендерсоновім струмку — ви його не знаєте? Вони держать язик за зубами і, звичайно, важко сказати, одначе...

Бішоп кивнув у задумі головою, а Корліс тимчасом забрав побиту козирку.

Делові ввижалося вже певних «двадцять чотири», коли хтось постукав і голосно заговорив під дверима.

— Заходьте! — гукнув він. — Та не кричіть, будь ласка, так голосно. Ось дивіться, — звернувся він до Корліса, відкриваючи карти, — п'ятнадцять... вісім, п'ятнадцять... шістнадцять та вісім... разом двадцять чотири. Я виграв!

Корліс хутко скочив з місця, Бішоп підвів голову.

В двері незграбно всунулись три постаті — дві жіночі та одна чоловіча і, засліплені світлом від лампи, стали коло порога.

— Та це, їй-богу, Корнел! — Бішоп схопив чоловіка за руку й потяг його насередину.

— Пам'ятаєте Корнела, Корліс? Джека Корнела, тридцять сьома з половиною дільниця в Ельдорадо?

— Чому ж не пам'ятати! — широко відказав інженер, стискаючи гостеві руку. — Препогана була ніч, коли ви дали нам притулок. Трапилося це з нами останньої осені. Препогана ніч, та зате який чудовий був оленячий біфштекс, яким ви нагодували нас ранком.

Джек Корнел, зарослий, худий, блідий, як мрець, співчутливо кивнув головою й поставив на стіл велику пляшку. Потім, кивнувши ще раз, він оглянувся. Побачивши пічку, підійшов до неї, відкрив заслонку й, смач-

но плюнувши туди жовточервоною слиною, вернувся до стола.

— Надовго запам'ятається ця нічка,— бурчав він, а з його оброслих щік так і сипались крижинки.— Я страшенно радий, що знову вас побачив. Факт.— Він раптом схаменувся й додав трохи піяково: — Цебто всі ми достобіса раді, що вас бачимо, правда, дівчатка? — Він покрутив на всі боки головою й кивнув до своїх супутниць, які з'явилися в дверях.

— Серденько моє, Бланш, містер Корліс... Я... того, як його?... Дуже мені приємно вас познайомити. Карибу Бланш, сер, Карибу Бланш.

— Дуже приємно.— Карибу Бланш по-дружньому подала руку й уважно глянула на Корліса. Вона була білява, гарненька, з досить приємним, хоч і трохи згрубілим обличчям, як звичайно буває в людей, що часто перебувають надворі, на негоді.

Цілком задоволений з себе, як знавця світських звичаїв, Джек Корнел відкашлявся й вивів наперед другу жінку.

— Містер Корліс — Діва, будьте знайомі. Гм! — І відповідаючи на запитання, яке він бачив в Корлісових очах, пояснив:

— Так, так, Діва. Тільки й всього. Діва, та й годі.

Вона посміхнулася, вклонилася, але руки не подала.

«Джентльмен», подумала вона про інженера і, хоч не мала великого досвіду, знала, що джентльменам їй не годиться подавати руки.

Корліс помахав рукою, потім вклонився і з цікавістю подивився на неї.

То була вродлива жінка, чорнява, з добре розвиненим тілом, з дуже низьким чолом. Незважаючи на те, що краса її належала до типу людей низького походження, Корліс мимохіть замилювався з тієї життєвої енергії, що сповнювала її вщерть, аж переливалася через край. Здавалось, що ця енергія от-от вибухне, і кожен її швидкий вільний рух був наслідком надмірної сили життя, вирування гарячої крові.

— Хороша дівчина, га? — спитав Джек Корнел поблажливо, придивляючись до Корліса.

— Та годі вам, Джек! — гостро відказала Діва й, презирливо скрививши губи, поглянула на Корліса.— Ви подбайте краще про бідну Бланш.

— Що правда, то правда. Всі ми добре намерзлися,— відказав Джек,— а Бланш завалилася під лід коло самої дороги й, певно, приморозила собі ноги.

Бланш посміхнулася, коли Корліс проводив її до стільця коло пічки, її суворі уста не виказали того болю, який вона відчувала. Корліс одвернувся, коли Діва почала скидати з неї мокрі панчохи та взуття, а Бішоп пішов шукати чисті шкарпетки та мокасини.

— Вона замочила ноги тільки по кісточки,— пояснював Корнел.— Але в такий холод і цього досить.

Корліс, потакуючи, кивнув головою.

— Ми побачили, що у вас світиться, та й зайшли. Ми вас не потурбували?

— Та зовсім ні.

— Ми вам не заважаємо?

Корліс заспокоїв його, поклавши йому на плече руку, й примусив сісти. Бланш з полегшенням зітхнула. Мокрі панчохи вже сушилися над піччю, а ноги її грілися в великих теплих Бішових сивашських шкарпетках. Ванс подав гостям бляшанку з тютюном, але Корнел витяг з кишені пачку сигар і почав ними всіх частувати.

— Надзвичайно важка дорога в тому місці, де вона повертає,— голосно зауважив він, кидаючи красномовні погляди на пляшку.— Там залежався лід із водоспадів і підтає зісподу. І не помітиш його, поки не провалишся.

Він звернувся до жінки, що грілася коло печі:

— Як ви себе почуваєте, Бланш?

— Непогано,— відказала вона, ліниво потягаючись та переставляючи ноги.— Хоч ноги ще не гнутья як слід, але потроху відходять.

Запитливо поглянувши на господаря, Корнел відкрив пляшку і наповнив до певного рівня чотири бляшаних кухлі та баночку з-під варення.

— А що, якби грогу,— вмішалася Діва,— чи пуншу? — У вас знайдеться лимонний сік? — звернулася вона до Корліса.— Є? Чудово! — Вона блиснула чорними очима на Дела.— Гей, кухарю! Давайте-но посуд та зогрійте води в казані. Та швидко, мерщій! Джек ставить, та без мене не буде діла. Цукор є, містер Корліс? А мускатний горіх? Ну, може, кориця? Гаразд! Зробимо з корицею! Та не спить, кухарю!

— Ну, хіба не калина? — шепотів Корнел до Ванса, стежачи масними очима, як вона розмішувала киплячий пунш.

Та Діва всю свою увагу звернула на інженера.

— Не зважайте на нього, сер,— порадила вона,— він уже майже готовий. Всю дорогу цілувався з пляшкою.

— Але ж, люба моя...

— Яка там люба! — розсердилась вона.— Ви мені не до вподоби.

— Чому?

— Тому,— вона обережно наливала в кухлі пунш і задумалась.— Тому, що ви жуєте тютюн, п'єте горілку, заросли бородою. Мені до вподоби молоді хлопці з поголеним, гладеньким обличчям.

— І що вона отам верзе! Не вірте їй! — сказав Корнел.— Вона навмисне так говорить, аби мене подратувати.

— Ну, ну! — відказала вона гостро.— Глядіть краще свого пуншу. Так буде краще для вас.

— За кого ми питимемо? — крикнула Бланш від пічки. Підняті вгору кухлі застигли в повітрі.

— За королеву! — швидко промовила Діва.— Хай живе!

— А за Білла? — вигукнув Дел Бішоп.

Кухлі нерішуче захиталися в повітрі.

— За якого Білла? — спитала, не розуміючи, Діва.

— За Маккінлі.

Вона приязно до нього посміхнулася:

— Спасибі вам, кухарю. Ви славний хлопець. Ну, джентльмени, встаньте!

— За здоров'я королеви та Маккінлі!

— Догори дном! — мов з бочки, гукнув Джек Корнел, і кухлі задзвеніли, вдарившись об стіл.

Ванс Корліс розвеселився, зацікавився.

«За теорією Фрони,— думав він іронічно,— це зветься вивчати життя, розширювати світогляд».

Це була Фронина фраза, й він кілька разів у думці повторив її. Потім, згадавши про її заручини з Сент-Вінсентом, він раптом попросив Діву заспівати що-небудь, і вона дуже зраділа. Вона, проте, соромилась і заспівала тільки тоді, коли Бішоп виконав кілька куплетів з «Летючої хмарки».

Її слабенький голосок містив у собі тільки півтори октави, нижче цієї межі він якось чудернацько мінівся, а в

вищих тонах тремтів, уривався. Незважаючи на це, вона проспівала «Візьміть собі золото ваше» так жалібно, зворушливо, що в очах у Корнела, який уважно слухав її, стояли сльози, і він, мабуть, у ту хвилину мимоволі відчував деякі хибі своєї етики.

Всі голосно заплескали в долоні, Дел Бішоп запропонував випити за здоров'я співачки і назвав її «чарівним дзвоником», а Джек Корнел репетував тимчасом:

— Пийте до дна!

Через дві години в двері постукала Фрона Велс. Вона стукала голосно, вперто. Корліс почув стук крізь гамір та брязкання кухлів і підійшов до дверей.

Вона радісно скрикнула, побачивши його.

— О, то це ви, Ванс! Я й не знала, що ви тут живете!

Він стиснув їй руку й заслонив від неї двері своїм тілом.

За спиною в нього реготалася Діва, а Джек Корнел ревів не своїм голосом:

Шле нам звістку, шле нам Прод —
Скоро вирушить в похід.
Доставайте їсти всього,
Не жалійте питівного...

— Що таке? — спитав Ванс. — Що-небудь трапилось?

— Мені здається, що ви могли б мене запросити до хати. — В її голосі відчувався докір та нетерпіння. — Я провалилася під лід і приморозила собі ноги.

— Та йди ти під три вітри! — почувся за Вансовою спиною дзвінкий голос Діви, а потім голоси Бланш та Бішопів, що насміхалися з Корнела, а він відсварювався грізним голосом.

Корлісові здавалося, що вся кров ударила йому в обличчя.

— Вам, Фроно, не можна сюди заходити. Хіба ви не чуєте?

— Але я мушу. Мені повідмерзають ноги.

Він розпачливо відступив і зачинив за нею двері. Світло вдарило їй у вічі, і вона на хвилинку зупинилась. А коли її очі звикли до світла, почала роздивлятись. В хатині було душно, накурено і від цього запаху нудило свіжу людину, що прийшла знадвору.

З величезної посудини, що стояла на столі, стовпом виходила пара. Діва, тікаючи від Корнела, відбивалась від нього довгою ложкою для гірчиці. Викручуючись від нього та вибираючи зручну хвилину, вона старанно намазувала йому носа і щоки жовтою гірчицею. Бланш, сидючи біля печі, мовчки дивилась на це, а Дел Бішоп, з кухлем у руці, голосно вітав кожен вдалий рух Діви.

Обличчя у всіх розпашілися.

Ванс втомлено прихилився до одвірка. Все, що відбувалось, здавалось йому якимсь безглуздом, нісенітницею. Чомусь з'явилося химерне бажання зареготатися. Але замість сміху він вибухнув довгим кашлем.

Фрона, почувавши, як ноги у неї німіють, ступила наперед.

— Хелло, Дел! — крикнула вона до Бішопа.

Веселощі зникли з Делового обличчя, й він повільно, ніби знехотя, повернув до неї голову. Вона відкинула відлогу, й лице її, свіже, рум'яне від морозу, виглядало на тлі темної шуби сонячним зайчиком, що засяяв у брудному хліві.

Всі вони її знали. Хто не знав дочки Джекоба Велса!

Діва перелякано скрикнула й випустила з рук ложку з гірчицею, а Корнел, мимохіть розмазавши долонею гірчицю по всьому обличчю, присів на стілець.

Тільки Карибу Бланш не втратила спокою й тихо сміялася.

Бішоп примусив себе сказати:— Хелло! — та після того остаточно замовк.

Всі теж мовчали.

Фрона, почекавши хвилину, промовила:

— Добрий вечір вам всім!

— Сюди, сюди! — Ванс, опам'ятавшись, посадив її коло пічки проти Бланш.— Скидайте швидше мокасини та не присувайтеся близько до печі. Я спробую щось таке вам знайти.

— Будь ласка, дайте холодної води,— попросила вона.— Це найкращі ліки, коли щось приморозиш. Дел мені принесе.

— Я сподіваюсь, що ви не дуже приморозили?

— Ні.— Вона похитала головою і посміхнулася до нього, скидаючи мокасини, що були цілком покриті льодом.

— Приморозила тільки зверху. В найгіршому разі — облізе шкіра.

Всі ніяково притихли. Тільки Бішоп гремів відром, набираючи з діжки воду, та Корліс перекидав свої речі, вишукуючи найкращі, найменші мокасини та найтепліші шкарпетки.

Фрона, що енергійно терла собі ноги, зупинилася й підвела очі.

— Я, хоч сама приморозилась, та не хочу, щоб замерзла ваша веселість, — засміялася вона. — Будь ласка, продовжуйте!

Джек Корнел, набравшись відваги, кашлянув, Діва прибрала гордовиту поставу, а Бланш, підійшовши до Фрони, взяла в неї рушник.

— Я замочила ноги на тому ж місці, що й ви, — сказала вона ї, ставши навколішки, почала з усієї сили терти Фронині ноги.

— Може, цим як-небудь обійдетесь? — Ванс кинув до ніг Фрони кімнатні мокасини й вовняні шкарпетки. Діва й Бланш тут же старанно оглянули їх і почали перешіптуватись, тихо посміхаючись.

— Але як ви опинилися глухої ночі на цій дорозі самі? — запитав Ванс. Він дуже дивувався, що Фрона так спокійно й сміливо поводитьсь в такому неприємному становищі.

— Я так і знала, що ви почнете мене пробирати, — відказала Фрона, допомагаючи Бланш розвішувати мокрі мокасини над вогнем. — Я була в місіс Стентон. Ми, бачите, я та міс Мортімер, тиждень уже гостюємо у Пентлі. Отже, трапилося так: я думала вийти від місіс Стентон рано, але в неї дитина напилася гасу, а чоловік її був у Давсоні, — ми й поралися коло дитини, аж поки минула небезпека. Кінчили з півгодини тому. Вона ніяк не хотіла пустити мене саму, але я переконала її, що не боюсь. Я не сподівалась, що в такий мороз може бути на льоду вода.

— Як же ви рятували дитину? — спитав Дел, бажаючи підтримати розмову.

— Давали жувати тютюн.

Коли загальний регіт притих, вона казала далі.

— Гірчиці не знайшлося, і я нічого кращого не могла придумати. А тютюном врятував колись мені життя Мет

Маккарті, ще в Дайї. Я тоді захворіла на круп. Одначе ви співали, як я зайшла. Співайте, будь ласка.

— Я більше не можу,— промовив Джек Корнел, зіп'яковівши.

— То ви, Дел, заспівайте «Летючу хмарку». Ви співали її, як ми пливли річкою.

— Він уже цієї співав,— сказала Діва.

— А ви? Я певна, що ви можете співати.

Вона привітно посміхнулася до Діви, й та виконала якусь баладу далеко краще, ніж сама сподівалася.

Ніяковість, яка настала, коли прийшла Фрона, скоро зникла. Знову почалися пісні, тости, веселощі. Фрона, для годиться, також пригубила з баночки з-під варення і проспівала «Анні Лорі» та «Бен Балт». Крадькома вона спостерігала, як впливає пунш на Корнела та Діву. Це був новий для неї досвід, і вона була задоволена.

Йї тільки шкода було Корліса, що неохоче виконував обов'язки господаря.

Шкодувати, проте, не дуже-то було й треба. «Інша жінка на її місці...» Він двадцять разів починав у думці цю фразу, дивлячись на Фрону й уявляючи собі, що було б, коли б постукала в двері та ввійшла оце котрась з тих його знайомих, що колись гостювали у його матері.

Ще вчора було б йому неприємно бачити, як Бланш розтирає ноги Фроні, а сьогодні він радів, що Фрона дозволила їй і почував велику симпатію до Бланш. В такому піднесеному настрої, може, частково під впливом пуншу, він, здавалось, знайшов на її згрубілому обличчі якісь особливі риси.

Мокасини висохли. Фрона надягла їх на ноги і стояла, терпляче вислухуючи Джека Корнела, що, гикаючи, промовляв останній не зовсім зрозумілий тост.

— За... за... за... людину,— белькотав він хрипким голосом,— що створила... створила...

— Цю щасливу країну,— підказала Діва.

— Правда, люба моя... за людину... ну, що створила цей щасливий край... за... е... за... Джекоба Велса!

— Та додайте,— крикинула Бланш,— за дочку Джекоба Велса!

— Браво! Встаньте всі! Догори дном!

— О, вона молодець, хоч куди! — сказав Дел, червоний від пуншу, як рак.

— Я хоч раз хотіла б потиснути вашу руку,— тихо промовила Бланш серед загального шуму.

Фрона скинула рукавицю, яку була вже наділа, й вони міцно потисли одна одній руку.

— Не треба,— сказала Фрона Корлісові, побачивши, що він надів шапку й зав'язує навушники.— Бланш каже, що до Пентлі всього півмилі звідси, а дорога йде прямо. Не треба мене проводити. Ні.— Фрона промовила це таким рішучим тоном, що він мовчки кинув шапку на ліжко.

— На добраніч вам всім! — гукнула вона, звернувшись з посмішкою до компанії.

Корліс провів її до дверей, і сам за нею вийшов. Вона підвела на нього очі. Відлога у Фрони була напіводкипута, й обличчя її, в цю зоряну світлу ніч, сяяло і вабило до себе.

— Я... я, Фроно, хотів би...

— Не турбуйтеся,— шепнула вона,— я не скажу нікому.

Він помітив, що в очах її загравав насмішкуватий вогник, але казав далі:

— Я хотів би вам з'ясувати...

— Не треба. Я все зрозуміла. Не можу одначе похвалити вашого смаку.

— Фроно! — Мука, що відчувалася в його голосі, вразила її.

— От нерозважний чоловік! — засміялася Фрона.— Хіба я не знаю? Таж Бланш розказала мені, як вона замочила ноги!

Корліс похилив голову.

— Я справді, Фроно, ще не бачив такої жінки, як ви! Майте ж до того на увазі,— тут він випростався й твердим, владним голосом додав,— що наша з вами справа не закінчилася.

Вона намагалась зупинити його, але він, незважаючи на те, продовжував:

— Я знаю, я почуваю, що все буде інакше. Кажучи вашими словами, не всі факти прийнято до уваги. А щодо Сент-Вінсента... Ви ще будете моєю! Я хотів би тільки прискорити...

Він пожадливо простяг до неї руки, але вона, попередивши його рух, вислизнула й, сміючись, м'яким кроком побігла дорогою.

— Верніться, Фроно, верніться! — кричав він їй услід. — Мені так шкода...

— Не треба, — почувлася здалека відповідь. — Не жалійте, а то і я жалітиму. На добраніч!

Він почекав, поки вона зникла в темряві, і вернувся в свою хатину. Він забув про те, що відбувалось всередині, і, ввійшовши, в першу хвилину здивувався.

Карибу Бланш тихо хлипала осторонь. Мокрі її очі блищали від сліз, по щоці в неї скотилася сльозина.

У Дела Бішопа надзвичайно серйозне обличчя. Діва впала головою на стіл серед перекинутих кухлів та розлитого пуншу. Корнел хитався над нею, гикав та мимрив:

— Все буде гаразд, моя люба, все буде гаразд.

Та Діва невагала.

— О боже мій, боже! Як подумаю, чим я була колись, і що з мене тепер зробилося... і не винна я в цьому! Не винна, кажу я вам, не винна! — крикнула, раптом розлютувавшись. — Де я народилася, питаю я вас? Хто був мій батько? Гіркий п'яниця! А моя мати? Хто витратив хоч цента на мене, на моє виховання? Хто коло мене впадав, хто мене коли пожалів, хоч крихітку, одроби-почку?

Корліс раптом відчув до всього цього огиду.

— Замовчіть! — наказав він.

Діва підвела голову. З розкуйовдженим волоссям, вона скидалася на фурію.

— Хто вона така? — глузливо запитала вона Корліса. — Ваша коханка?

Корліс люто повернувся до неї. Обличчя його зблідло, голос тремтів від гніву. Діва зіщулилась, інстинктивно захищаючи обличчя руками.

— Не бийте мене, — заголосила, — не бийте!

Корліс схаменувся й опанував себе.

— Ну, — мовив спокійно, — вдягайтеся та йдіть собі. Всі! Геть звідси!

— Ви не людина, — засичала Діва, побачивши, що їй фізично нічого не загрожує. Та Корліс, не звертаючи на це уваги, випровадив її до дверей.

— Виганяти дам! — вереснула Діва, спіткнувшись об поріг.

— Не гнівайтесь! — мурмотів Корнел, — не ображайтесь!

— На добраніч! Вибачайте,— сказав Корліс, ніяково посміхаючись до Бланш, що виходила з хати.

— Ви джигун! От ви хто! Джигун паршивий! — гукнула Діва з-за дверей.

Корліс безтямно глянув на Дела Бішопа та на безлад у кімнаті, підійшов до ліжка й упав на нього.

Бішоп, спершися ліктями на стіл, морочився з своєю люлькою, що тільки шипіла та шкварчала.

Лампа коптіла, блимала й, нарешті, погасла. А Бішоп не сходив з місця, ворожив коло люльки, без кінця тер сірники.

— Ви не спите, Дел? — нарешті озвався до нього Корліс.

Дел пробурчав щось невиразне.

— Я зробив, як поганець, вигнавши їх на мороз. Я сам себе соромлюся!

— Це правда,— відказав Дел.

Помовчали довгенько. Нарешті Дел вибив з люльки попіл і підвівся на ноги.

— Ви спите?

Відповіді не було. Він тихо підійшов до ліжка й укрит інженера укривалом.

XXI

— Так, але що ж це все має означати? — Корліс ліниво потягся і поклав ноги на стіл. Він був не дуже зацікавлений, але полковник Трезвей серйозно продовжував.

— Це воно і є! Старе, але й завжди нове питання, з яким звертається людина до всесвіту.— Полковник почав перегортати свою записну книжечку.— Ось! — Він показав пом'ятий, брудний клалтик паперу.— Це я виписав багато років тому. Слухайте: «Що за дивовижне явище — людина, грудка землі, що або метушливо рухається, перебирає ногами, або лежить, як колода, у важкому сні. Вона убиває, їсть, росте, плодить таких, як сама. На голові в неї, немов та трава, росте волосся, очі блищать на її обличчі. Опудало, якого лякаються діти. Бідолаха! Життя людське таке коротке, а стільки труднощів чекає її на життєвому шляху! Часом розпирає її груди від надмірних бажань та фантастичних мрій. Серед дикунів, дика сама, вона повинна, так їй судилося, по-

їдати своїх собратів. Вічне дитя, то напрочуд відважне, суворе, то добре та жалісливе! Вона ладна сидіти спокійно, сперечаючись про добро та зло, про божу силу, і раптом кидається в бій за жирні вишкварки або вмирає за ідею». І для чого це все? — спитав він у запалі, кинувши папірця. — Для чого всі ці муки, зусилля, нащо вони людині, отій грудці землі!

Корліс позіхнув у відповідь. Він весь день працював, і тепер його тягло до подушки.

— От я, наприклад, полковник Трезвей — людина вже літня, хоч сила моя ще збереглася, займаю певне становище, дещо поклав у банк, — чого ж мені ще треба, нащо перериватись? А тимчасом я покійно веду це безрадісне життя, працюю до кривавого поту з таким запалом, який властивий тільки молодим. А для чого це все?

Не можу ж я з'їсти, виспати чи викурити більше, ніж дозволяє мій організм, та й у цій ямі, яку люди називають Аляскою, не наспиш, не наїсися як слід, а про добрі цигарки нічого й говорити!

— Але ця напруженість підтримує ваші сили, — зауважив Корліс.

— Фронина філософія, — посміхнувся полковник.

— І моя, і ваша.

— І тої грудочки землі...

— Так, і тої грудочки, бо на неї впливає глибоке почуття, яке ви не прийняли до уваги: почуття обов'язку, любов до раси та до бога.

— А нагорода? — запитав Трезвей.

— Нагородою є вже кожен подих свіжого повітря, якого ви набираєте в легені. Весняні метелики живуть тільки одну годину.

— Я на це не згоден, не розумію цього.

— Кров і піт! Кров і піт! Пам'ятаєте, як ви твердили ці слова після сутички в таверні? Їх можна повністю застосувати до вашого запитання.

— Знову Фронина філософія!

— І наша з вами теж.

Полковник знизав плечима й, помовчавши трохи, признався:

— Як я не намагався зробити з себе песиміста, — нічого не виходить. Всі ми дістаємо свою нагороду, а я навіть більше за інших. Для якої мети? — запитував я. Відповідь така: коли ми не знаємо кінцевої мети, то по-

винні задовольнятися тією, яку бачимо перед собою. Треба брати нагороду тепер, негайно використовуючи всі можливості, які дає життя.

— Це вже справжній гедонізм.

— Тільки раціональна точка зору. Я постановив собі марно не витрачати часу. Я маю можливість годувати та одягати двадцять чоловік. Але ж спати та їсти можу тільки за одного. Отже, чому б мені не потурбуватися за двох?

Корліс спустив ноги й сів.

— Тобто?

— Я думаю одружитися і здивувати суспільство. Воно любить сенсації. Це хоч частково винагороджує його за «грудку землі».

— Я можу подумати тільки на одну,— сказав невпевненим голосом Корліс, простягаючи руку.

Полковник серйозно потиснув її.

— То вона і є.

— А Сент-Вінсент? — бовкнув Корліс, змінившись на лиці.

— Це вже стосується вас, а не мене.

— То Люсіль?..

— Звичайно, ні. Вона зіграла роль Дон-Кіхота, дуже непогано зіграла.

— Я... я нічого не розумію.— Корліс здивовано підвів угору брови.

Трезвей поглянув на нього з переможною посмішкою.

— Вам і не треба розуміти. Вся справа в тому, чи ви погодитесь бути в мене за боярина.

— Звичайно! Але яким довгим, покрученим шляхом прийшли ви до цього. Це не ваш звичайний метод.

— Ну, з нею я повів справу інакше,— промовив полковник, гордовито підкручуючи вуса.

Начальник північно-східної кінної поліції за своїм становищем може, в разі потреби, реєструвати шлюби, а також бути суддею. Тому полковник Трезвей, не гаючись, заявився до капітана Олександера, а той, після того як Трезвей вийшов, записав собі, що завтра вранці він буде зайнятий.

Потім молодий відвідав Фрону.

— Люсіль про це мене не просила,— пояснював він

Фроні,— але в неї зовсім немає знайомих з місцевих дам, а він знає напевно, що Люсіль охоче запросила б її, коли б тільки наспілилась. Через те він бере все на свою відповідальність. Він переконаний, що Люсіль надзвичайно радітиме цьому сюрпризові.

Такі несподівані запросини вразили Фрону. Ще кілька днів тому Люсіль просила її відступитися від Сент-Вінсента, а тепер вже полковник Трезвей! Вона й тоді зразу помітила якусь неширість з боку Люсіль, а тепер це вже просто підлість. Може, Люсіль цікавлять тільки гроші? Ці думки блискавично перебігали у Фрониній голові, а полковник тимчасом з неспокоєм стежив за виразом її обличчя. Вона знала, що повинна щось відповісти, але мимохіть загаялася, захопившись відважним полковниковим учинком. Серце підказувало їй, що потрібно погодитись, і вона погодилась.

Одначе коли, другого дня вони всі четверо зустрілись у конторі капітана Олександера, вони почували себе ніяково. Неначе моторошний холод сковував їх. Люсіль, здавалося, от-от заплаче — не було й сліду її повсякчасної самовпевненості.

Фрона, хоч як старалася, не могла викликати в себе колишньої симпатії до Люсіль. Між ними виросла незрима, німа, холодна стіна. Настроєм Фрони перейнявся й Корліс, він був теж стриманий, немов чужий. Зате сам полковник Трезвей неначе скинув з плечей двадцять років, і різниця в літах між молодим та молодою, що непокоїла до того часу Фрону, тепер немов перестала існувати.

«Який він молодий на свої роки!» подумала Фрона, і якась таємнича сила, майже страх, потягла її глянути на Корліса.

Але коли жених помолодшав на двадцять літ, то й з Корліса був хлопець бравий. Через люті морози він виголив свої рудуваті вуса, і його чисто виголене лице, на якому відбивалося здоров'я та сила, було, як у юнака, хоч голена верхня губа свідчила про досі їй невідому впертість та силу волі. Риси його обличчя трохи змінились, зміцніли, а в очах, в яких раніше світилася лагідна рішучість, тепер стояла твердість, суворість, що виникла внаслідок повсякденної завзятої життєвої боротьби. Таку ознаку мають всі люди, що працюють, творять життя,

яка б не була їх праця — від собачого погонича й загартованого мореплавця до того, хто керує державою.

Коли нескладна церемонія закінчилася, Фрона поцілувала Люсіль. Одначе та зразу помітила, що поцілункові чогось бракує, й на очі їй накотилися сльози.

Трезвей, помітивши ще спочатку деяку напруженість в їх відносинах, вибрав зручну хвилину, щоб поговорити з Фроною, поки капітан Олександр та Корліс вели розмову з місіс Трезвей.

— Що таке, Фроно? — спитав полковник навпростець. — Ви, сподіваюсь, прийшли сюди добровільно? Мені дуже шкода, не вас, звичайно, бо ваша нещирість на це не заслуговує, а Люсіль. Ви робите не гаразд.

— Ваша правда, немає щирості ні з її, ні з мого боку, — тремтячим голосом відказала Фрона. — Я намагалася затаїти в собі це почуття, я... я гадала, що зможу... але я... не вмію удавати. Мені дуже прикро але... але я розчарувалася. Ні, я не можу вам з'ясувати, чому, вам особливо...

— Давайте розмовляти по щирості, Фроно. Тут замішався Сент-Вінсент?

Вона кивнула головою.

— Ви зараз побачите, що я дещо знаю в цій справі. По-перше, — він оглянувся й побачив, що Люсіль крадькома неспокійно поглядає на нього, — по-перше, кілька днів тому Люсіль наговорила вам про Сент-Вінсента бозна-чого. По-друге, з її слів ви прийшли до висновку, що вона лукавить зі мною. Коротко кажучи, що вона йде за мене заміж, щоб зайняти певне громадське становище та заради грошей. Адже так?

— А хіба цього недосить? О, я так розчарувалась, так розчарувалася, полковнику, в ній, у вас та й в собі.

— Не кажіть дурниць, Фроно! Я занадто вас люблю, щоб бачити вас у такому безглуздому становищі. Події відбувались дуже швидко, і ви не встигли за ними слідкувати. Тож слухайте. До цього часу це була таємниця, що Люсіль має свою частину на Французькому горбі. Виявилося, що її частина найбагатша. Коштує не менше як півмільйона. Заявка за нею закріплена. Невже ви думаєте, що вона не могла б реалізувати її, переїхати в друге місце і зайняти там гідне становище в товаристві? Скоріше можна було б сказати, що я беру

її задля грошей. Вона любить мене, Фроно, і, скажу тільки вам, вона для мене занадто хороша. Я сподіваюсь в майбутньому виправитись. Там побачимо — тепер мені ніколи. Ви вважаєте, що вона закохалася в мене підозріливо швидко? Дозвольте ж довести до вашого відома, що ми вподобали одне одного ще з того часу, як я сюди прибув! Сент-Вінсент? Дурниця! Я це знав із самого початку. Вона забрала собі в голову, що треба доконче вас врятувати, бо він не варт і вашого мізинця. Ви ніколи не будете знати, що вона з ним зробила. Я пробував їй довести, що з Велсами важка справа, що їх словами не переможеш, але вона аж потім визнала, що я мав рацію. Такі-то справи. А тепер думайте собі, що хочете.

— А як ви дивитесь на Сент-Вінсента?

— Про це не варто розмовляти. Скажу вам одначе по ширості, що згоден з нею в цьому питанні. Та не в цьому справа. Що ви тепер думаете про мою дружину?

Замість відповіді Фрона підійшла до гурту, що чекав на них.

Люсіль здалека придивлялася до виразу її обличчя.

— Він вам казав?..

— Казав, що я влипла, — відповіла Фрона. — І я гадаю, що він має рацію. — Потім додала посміхаючись: — У всякому разі, я вірю на його слово. Я... я зараз не можу всього до ладу обміркувати, але...

Капітан Олександр нагадав собі якийсь веселий жарт і відвів полковника до грубки, щоб там йому розказати. Ванс і собі пішов за ними.

— Це все для мене таке незвичне, — сказала Люсіль, — і має для мене далеко більше значення, ніж... ніж для кожної іншої жінки. Мені страшно. Я так боюся цього кроку. Але я люблю, люблю, люблю його!..

Коли чоловіки, посміявшись з жарту, вернулися до них, Люсіль, схлипуючи, говорила:

— Люба моя, дорога Фроно!..

Але тут у кімнату без стуку увійшов Джекоб Велс, у шапці, в рукавицях. Зручнішої хвилини не можна було знайти.

— Непроханий гість! — сказав він замість привітання. — Все вже закінчилось? Так? — І він з головою заховав Люсіль в своїй величезній ведмежій шубі.

— Полковнику, вашу руку. Вибачайте, що вдерся без запрошення. Але ви мене, вибачайте, не попередили. Ну, годі. Хелло, Корліс! Доброго здоров'я, капітан!

— Що я наробила! — хлипала стиха Фрона і, зникнувши під полами батькової шуби, міцно, до болю, стисла його руку.

— Я й мусив викручуватись за тебе, — шепнув він. Рука його міцно, справді до болю, стисла руку Фрони.

— А тепер, полковнику, не знаю, які у вас заміри, та й знати не хочу. Геть з ними. У мене в господі вистачить місця, та ще й до того є єдина за полярним колом скринька із справжнім шампанським.: Ви, звичайно, з нами, Корліс, а також...

Він глянув на капітана Олександера.

— З радістю, — з надзвичайною швидкістю відказав той, хоч найвищому урядовцю південно-західної округи слід було більш спокійно обмірковувати всі наслідки такого досить неофіційного вчинку. — Ви санками?

Джекоб Велс, сміючись, показав ногу в мокасині.

— То пішки? Ні в якому разі! — Капітан, як куля, кинувся до дверей. — Санки будуть готові, ви ще й зібратись не встигнете. Я накажу запрягти трое саней з дзвінками.

Таким чином, надії Трезвейові блискуче справдились. Мешканці Давсона тільки очима кліпали та роззявляли роти, коли впізнавали, хто, як вітер, летів головою вулицею, трьома саньми, з дзвінками, з трьома поліцейськими в червоних мундирах, що, правлячи, вимахували довгими батогами.

— Ми житимемо тихо, — казала Люсіль до Фрони. — Світ не кінчається в Клондайку, і на нас ще, може, чекає краща доля.

Та Джекоб був іншої думки.

— Ми повинні влаштувати цю справу, — переконував він капітана Олександера.

І капітан Олександр сказав, що він не відступається від того, що каже.

Перша вибухла обуренням місіс Шовіль. За нею заворушилися інші дами. Пішли плітки, пересуди.

Люсіль бувала тільки у Фрони. Але Джекоб Велс, що взагалі рідко коли ходив у гості, тепер частенько сидів

у полковника Трезвея при каміні та ще майже завжди приводив кого-небудь з собою.

— Що ви думаєте робити сьогодні ввечері? — питає він, випадково зустрівши знайомого. — Нічого? То ходім зі мною.

Часом він вимовляв ці слова лагідно, тихенько, а часом очі його з-під кошлатих брів задерикуватو блищали і рідко коли не вдавалося йому потягти за собою того, на кого він намірився. Серед них було багато одружених, і, таким чином, у таборі опозиції почались коливання.

До того ж у полковника Трезвея в господі малося ще дещо, крім легкого чаю та пустого базікання, і кореспонденти, інженери та ті, що були в Давсоні проїздом, старанно топтали стежку до нього, хоч протоптати її з першого разу було й не легко. Так в давсонському житті Трезвейова господа почала набувати значення. Маючи підтримку торговельного і фінансового та офіційного боків, вона, нарешті, зробилася осередком громадського життя.

Єдиним неприємним наслідком цього всього було те, що життя місіс Шовіль та ще деяких представниць її статі зробилося далеко більш одноманітним та що віра цих матрон в непохитність деяких традицій та звичаїв у значній мірі похитнулася.

А треба мати на увазі, що капітан Олександр, як вищий урядовець, мав велику силу в країні, а Джекоб Велс був головою всесильного Товариства, й на Півночі давно вже всі були такої гадки, що погані стосунки з Товариством до добра не доведуть. Минуло трохи часу, і в ворожому таборі залишився невеличкий тільки гурток, чоловік з десять. На них просто рукою махнули.

XXII

Весною з Давсона почалося справжнє переселення. Одні — тому, що мали заявки, інші — тому, що їх не мали, закупили всіх придатних собак і вирушили до Дайїльдом, що ще держався.

Випадково з'ясувалося, що більшість собак належить Гарнєєві.

— Виїжджаєте? — запитав його Джекоб Велс одного дня, коли північне сонце вже не тільки світило, а починало й пригрівати.

— Мабуть, що ні. Я зароблю тут по три долари на парі мокасинів, що закупив у свій час, не кажу вже про гумове взуття. Знаєте, Велс, ви добре таки підвели мене тоді з цукром, одначе я й вам загнув карлючку!

Джекоб Велс посміхнувся.

— Скажіть мені, чи маєте ви гумове взуття?

— Ні. Все розпродав, як тільки настала зима.

Дейв тихенько засміявся.

— А я те товариство, що його закупило.

— Не може бути! Я видав особливий наказ, щоб його гуртом не продавали.

— Так воно й було. Що чоловік, то й пара, що пара, то й чоловік. А всього було двісті пар. Але всі ті покупці купували за мої гроші, тільки за мої,—інших там не було. А що? Второпали? Називайте це грабіжництвом, але я можу одержати стільки прибутку! А ви питаєте, чи й я не виїду. Ні, в цьому році тут залишуся.

Страйк, що виник на Гендерсон-Кріку, мав набути серйозного характеру, і Сент-Вінсент як кореспондент поїхав на річку Стюарт.

Трохи згодом Джекоб Велс, що мав справи в Міжгір'ї Галагер та на мідяних копальнях Білої Річки, теж прибув у ті краї разом з Фроною, бо ця подорож була скоріше відпочинком, а не діловою.

Тимчасом Корліс та Бішоп, об'їхавши протягом більше як місяця Майо та країну Макквесчен, звернули на ліву вітку Гендерсону, де треба було оглянути декілька заявок.

В травні настала справжня весна, так що мандрувати по льоду стало небезпечно, й шукачі золота почали останнім весняним льодом прибувати до групки островів, що лежали в верхів'ї річки Стюарт. Там вони тимчасово отаборювались або просилися в сусіди до місцевих мешканців.

Корліс з Бішопом розташувались на острові Розставання (його так звали, бо шукачі золота звичайно приїздили сюди, а тут, збираючись у ватаги, мандрували в різні боки) у Тома Макферсона, який для такої місцевості був досить багатий. За кілька днів туди ж випадково заїхали з Білої річки Велси й розп'яли намет на горішній частині острова.

Кілька виснажених новаків — «чечако», перші весняні пташки, з'явилися, коли лід вже мав рушити. Кількох

шукачів золота небезпечний лід примусив вийти на берег. Вони чекали, поки розмерзнеться річка, готуючи собі плоти, вишукуючи у тубільців човни. Між ними був і Курбертен.

— Чудово, надзвичайно! Правда?

Так привітав він Фрону, зустрівшись з нею другого дня після приїзду.

— А що саме? — спитала вона, подаючи йому руку.

— Ви, ви! — Він зняв шапку. — Я надивитись не можу!

— Одначе!.. — почала Фрона.

— Ні, ні! — перебив француз, струснувши в запалі кучерями. — Ні, не ви! Гляньте. — Він показав на пірогу з Пітерборо, що за неї Макферсон здер з нього втрое.

— Човен! Правда, річ надзвичайна?

— А, човен, — протягла Фрона з деяким розчаруванням.

— Та ні, зовсім ні! Вибачте! — Він сердито тупнув ногою. — Я не про човен і не про вас. Я... я, пригадав на-решті! Ваша обіцянка! Одного разу, пам'ятаєте, ми у мадам Шовіль розмовляли про човни та про те, що я нічого не розумію в цій справі. І ви мені пообіцяли...

— Що дам вам першу лекцію?

— Ну хіба ж це не надзвичайно? Чуєте? Дзюрчання! Дзюркотить там, десь у глибині. Скоро вода розіб'є свої кайдани й вихопиться на волю. Тут є човен, тут ми зустрілись. Перша лекція. Чудово! Надзвичайно!

Нижче по річці, за островом Розставання, лежав острів Рубо. Розділяла їх лише вузька протока. Сюди невдовзі прибув Сент-Вінсент, останній мандрівець, що ще наважився пройти по льоду. Дорога на льоду покритася вже водою, й собакам доводилось іноді пливти. Він поселився в хатині у Джона Борга, мовчазного, похмурого чоловіка, що немов ховався від людей. Так уже мало статись, що із всіх хатин Сент-Вінсент вибрав якраз цю і поселився там, поки рушить лід.

— Поселяйтесь, — відказав господар на запитання. — Покладіть отам у кутку ваші уквивала. Белла забере дрантя з ліжка.

До самого вечора Борг мовчав. Аж тоді вимовив:

— Ви не маленькі, можете самі собі зварити їсти; коли вона витопить піч, ви для себе затопите.

«Вона», цебто Белла, була молода, гарненька індіанка. Такої гарної серед індіанок Сент-Вінсентові ще не доводилося бачити. Шкіра у неї була не брудносіма, як звичайно буває в індіанців, а чиста, світлобронзова. Риси мала м'якші, більш витончені, ніж в інших жінок її раси.

Після вечері Борг сів біля стола, підперши свою голову величезними, незграбними руками. Він курих смордуючий сивашський тютюн і дивився просто перед себе. Коли б не його очі, похмурі, непорушні, без всякого виразу, як і все обличчя, можна було б подумати, що він про щось глибоко задумався.

— Ви давно вже живете в цих краях? — запитав Сент-Вінсент, намагаючись завести розмову.

Борг повів на нього своїми чорними, понурими очима, які прошили його наскрізь і почали вдивлятися в щось поза Сент-Вінсентом. Про нього Борг наче зовсім забув.

«Він, мабуть, згадав собі щось надзвичайно важливе та тяжке, чи не свої гріхи?» нервувався журналіст, скручуючи цигарку.

Коли хмара жовтого пахучого диму розійшлася й Сент-Вінсент взявся крутити другу цигарку, Борг раптом заговорив:

— П'ятнадцять років. — І знову замовк, похмурий, непорушний.

Сент-Вінсент, немов зачарований, після того з півгодини придивлявся до цієї загадкової людини.

Перш за все впадала в очі голова — велика, важка, неправильної форми, що вгору ширшала. Голова держалася на грубій, м'язистій, як у бика, шиї. Природа не поскупилася, відливаючи цю голову, і кожна окрема її частина свідчила про стихійну первісну непоміркувану асиметричність. Густе, довге, поплутане волосся місцями сивіло й тут же поруч, неначе на сміх, наперекір старості, звивалося в чорні без блиску кучері, надзвичайно густі, наче товсті покривлені пальці. Шорсткі вуса та борода, що росли кущами, в одному місці рідко, а в другому густо, як щітка, де сивіли, а де чорніли. Вони чудернацько, мов хвиля, перебігали по обличчю й спадали на груди, не закриваючи однаке запалих щік та скривленого рота. Губи були тонкі. Рот свідчив про жорстокість, просто безпристрасну жорстокість.

Найбільшою аномалією було чоло, аномалією, що ще яскравіше підкреслювала неправильність інших рис — чупове, широке, опукле, що потужно зносилося вгору. Таке чоло повинно було б свідчити про великий розум, всебічне знання, високу мудрість.

Белла, перемиваючи та складаючи на полицю посуд за плечима у Борга, раптом випустила важку олов'яну миску. В хаті було дуже тихо, й стук пролунав особливо голосно, несподівано.

В ту ж хвилину Борг з диким ревінням скочив з місця, перекинувши стільця. Очі в нього хижо світилися, обличчя корчилось.

Белла несамовито вереснула — так кричить на смерть перелякана тварина — і припала до його ніг.

Сент-Вінсент відчув, як в нього на голові піднімається волосся, по спині пішов мороз, його обвіяло немов холодним вітром. А Борг поставив стілець на місце, сів так само, як і перше, й, поклавши голову на руки, знову занімів чи задумався.

Ніхто не промовив ці слова. Белла знову, неначе нічого не сталося, почала перемивати посуд, а Сент-Вінсент, скручуючи тремтячими руками цигарку, запитував сам себе, чи не привиділася часом йому вся ця сцена.

Джекоб Велс зареготався, коли Сент-Вінсент розповів йому про цей випадок.

— Це така в нього вдача, — промовив він, — вчіпки його такі ж своєрідні, як і зовнішній вигляд. Борг не належить до товариських тварин. Число років, які він прожив тут, більше, ніж число людей, з якими він завів знайомство. Правду кажучи, я думаю, що на всій Алясці у нього немає ні одного друга навіть серед індіців, хоч він і жив серед них дуже довго. Вони його прозвали «Джонні Буйна Голова», хоч його можна було б назвати й «Джонні Пробийголова», бо він мав гарячу вдачу і величезний кулак.

Одного разу в нього з агентом Арктик-Сіті виникло якесь непорозуміння. Правда була на Борговому боці, агент помилився. Отже, Борг зразу почав бойкотувати Товариство і протягом цілого року їв саме тільки м'ясо. Я випадково зустрівся з ним в Танані, і мені дуже важко було переконати його і умовити знову купувати у нас продукти.

— Дівчину він вивіз з верхів'я Білої річки,— розказував Сент-Вінсентові Біль Брон.— Велс думає собі, що він перший побував у тих місцях, але Борг тут міг би заперечити. Він був там за кілька років раніше, ніж Велс. Чудний чоловік! Не хотів би я жити разом з ним.

Та химерний господар не заважав Сент-Вінсентові, бо Сент-Вінсент майже весь час перебував на острові Розставання з Фроною та Курбертенем.

Та одного разу, цілком випадково, вони посварились.

Два шведи, полюючи на білок по той бік острова Рубо, підійшли до Борга прикурити та погрітись проти сонця під хатою.

Сент-Вінсент та Борг вступили з ними в розмову.

Борг, як і завжди, тільки вимовляв по слову. Позад них, коло хатніх дверей, Белла прала білизну.

Велика саморобна балія, до половини налита мильною водою, була занадто важка для Белли. Журналіст помітив, що вона даремно силкується підняти її, й хутко підійшов, щоб допомогти жінці.

Вони разом взялися за балію й понесли її далі від хати, туди, де був схил. Сент-Вінсент спіткнувся на таючому проти сонця снігу, і вода розлилася по землі.

За ним послизнулася Белла, а тоді вони разом обоє послизнулися. Белла пирснула й зареготалася, Сент-Вінсент теж засміявся.

В повітрі і в їх крові співала весна, життя здавалося надзвичайно веселим та радісним.

Тільки замерзле на морозі серце могло не сміятися того весняного дня. Белла знову послизнулася, хотіла вдержати рівновагу, але не змогла і впала. Обоє весело засміялися, і журналіст подав їй руку, допомагаючи встати.

Борг заревів і кількома стрибками опинився між ними. Він розняв їх руки й так штовхнув Сент-Вінсента, що той відлетів на кілька кроків і замалим не впав. Повторилась та сама сцена, що тоді в хатині. Белла, впавши на коліна, рачкувала в грязі, а гнівний, грізний володар непорушно стояв над нею.

— Слухайте-но ви,— промовив він до Сент-Вінсента хрипким, приглушеним голосом.— Ви спите в моїй господі, варите собі їсти в моїй печі. Цього досить. А баби моєї не руште!

Після того все втихомирилось, наче нічого й не було. Тільки Вінсент обходив Беллу десятою дорогою, ніби не

помічав її зовсім. А шведи, вернувшись на той бік острова, сміючись, пригадували сцену, якій в майбутньому судилось зіграти важливу роль.

XXIII

Прийшла чарівна весна, огорнула, ogrіла в нижніх обіймах землю і почала зволікати, чекаючи на переможне гаряче літо.

Сніг розтанув у міжгір'ях та в долинах і тримався тільки на північних схилах, поораних льодовиками. Лід почав ламатись, і гірські потоки грізно ревли. З кожним днем сонце підхоплювалося раніше і ховалося пізніше. О третій годині починався холодний світанок, а лагідний присмерк тягся до дев'ятої години вечора.

Скоро сонце обведе небо золотим колом, і опівночі буде видно, як удень.

Верба та осика давно вже вкрилися бруньками й почали надівати на себе нові зелені шати, на соснах та ялинах проступала живиця.

Мати-природа, зітхнувши, прокинулась і взялася до роботи. По хатах вночі цвіркали цвіркуни, а комарі вилітали на сонечко з щілинок і розколин у скелях — великі, гомінливі та нешкідливі створіння. Вони, за літо подбавши про молоде покоління, пролежали замерзлі всю зиму, а тепер, відігріті весняним сонечком, прокинулись, заметушилися, загули, як молоді, не турбуючись про те, що на цей раз, після короткого життя, для них настане справжня смерть. З теплої землі повилізали різні тварини, що плазують, лазять і літають. Вони всі поспішали жити, рости, виводити дітей, а потім загинути. Знали добре, що мають мало часу: війне запашиим вітерцем на мить, а там знову стукне суворий мороз.

Берегові щури будували канали в глинястому ґрунті по кручах понад берегом, а на островах, які заросли лісом, щебетали вільшанки. Десь над головою вперто стукав дятел, а в самій гушавині гудів тетерев, бундючився, пишаючись своєю красою.

Один тільки Юкон не брав участі в цьому гарячковому житті. Простягшись на багато тисяч миль, холодний, мертвий, закутий у крижані кайдани, він не посміхався до весни.

Перелітні птахи, поспішаючи з півдня довгими клю-

чами й збиваючись іноді докупи від великого вітру, спускалися часом на його льодову поверхню та, не знайшовши вільної води, відважно летіли далі, на північ.

Похмурий, холодний лід лежав від берега до берега. Де-не-де проривалася вода й розливалася по льоду, але на ніч брав мороз, і до ранку вода знову замерзала. Кажуть, що колись Юкон не розмерзався протягом трьох років, і, дивлячись тепер на нього, мимохіть вірилося, що справді так було.

Літо надходило, ждало тільки, щоб рушив Юкон, а він все ще лівово потягався, аж кості тріщали. Але, нарешті, почали утворюватись ополонки; вода розмивала їх ще більше, і вони вже не замерзали. Лід відмило від берега, він піддався, піднявся вгору на цілий фут, але річка все ще була не в силі скинути свої кайдани. Це була важка робота, і людина, хоч і навчилася підкоряти природу (як пігмей підкоряв велетня), хоч добрала способу розбивати смерчі на морі, приборкувати водоспади, була безсила перед цими мільярдами тонн прозорого полярного льоду, що вперто не хотів плисти вниз до Берінгового моря.

На острові Розставання всі були готові до подорожі і тільки чекали, коли рушить лід. Річки здавна були першими шляхами для людини, в цій же країні Юкон і тепер був єдиним шляхом, по якому можна було мандрувати.

Хто мав плисти за водою — готував плоти, оковував залізом жердини, а хто плив проти води — просмолював, лагодив човни, баржі; тесали, стругали, виготовляючи запасні весла.

У Джекоба Велса тут не було роботи, і він радів, що може відпочити, а Фрона раділа разом з ним. Зате барон Курбертен був сам не свій, що так довго доводиться чекати. Після довгої зими, під впливом гарячого сонця, закипіла у француза кров, прокинулись палкі фантастичні мрії.

— О! О! Та він ніколи не розмерзнеться, ніколи! — І він, стоячи на березі Юкону, дивився на міцний товстий лід та лаяв його на всі боки, в пристойних, проте, виразах: — Це змова, бідненька ти моя «Біжу», справжня змова.

Він гладив «Біжу», — так охрестив він свій новенький човен, — як коня, та промовляв до нього.

Фрона та Сент-Вінсент сміялися з нього, радили йому бути терпеливим, але француз не переставав посилати річку до божої матері.

Джекоб Велс перепинив його мову:

— Гляньте, Курбертен! Туди, на південь від скелі! Бачите там щось таке височить, рухається?

— Бачу. То собака.

— Для собаки воно рухається надто повільно. Фроно, подай-но бінокль!

І Курбертен і Сент-Вінсент разом кинулися за біноклем, але тільки Сент-Вінсент знав, де він лежить, тому він його приніс.

Джекоб Велс взяв бінокль і почав дивитись на проти-лежний берег. Звідти до острова було п'ять миль, до того ж сонце сліпило очі.

— То чоловік! — Велс подав бінокль французові, продовжуючи дивитись без бінокля.

— З ним щось не гаразд.

— Він повзе! — крикнув француз. — Лізе рачки! Дивіться, дивіться!

Він тремтів, як у пропасниці, передаючи бінокль Фроні.

В безмежному білому блискучому просторі важко було помітити невеличку цятинку, що ледве манячила, відбиваючись на темному тлі чорного берега та кущів.

Одначе Фрона досить виразно побачила людину. Коли очі її звикли до блискучого снігу, Фрона почала розрізняти навіть її рухи, особливо, як людина доповзла до зламаної вітром сосни.

У Фрони защеміло серце, коли вона дивилась на бідолашного чоловіка.

Два рази, з величезним зусиллям, чіпляючись руками і ногами, даремно намагався він, той чоловік, перелізти через грубий стовбур, тільки за третім разом він переліз на другий бік і впав у знеможі обличчям просто в поплутані колючі гілки.

— Так, це чоловік!

Фрона віддала бінокль Сент-Вінсентові.

— Він потихеньку повзе. Тепер він відпочиває, бо тільки що перебрався через дерево.

— Ворушиться? — запитав Джекоб Велс.

Сент-Вінсент кивнув головою.

Джекоб Велс швидко приніс із намету рушницю і вистрілив у повітря шість разів підряд.

— Він ворушиться! — журналіст уважно дивився на невідомого. — Ось повзе до берега. Ага! Ні! Підождіть! Так, так! Він лежить на землі й махає шапкою, чи що, надівши її на палицю. (Джекоб Велс вистрілив ще шість разів).

— Махає знову... А тепер опустив руку й лежить нерухомо.

Всі троє запитливо поглянули на Джекоба Велса.

Той низав плечима.

— Хто його знає? Може, білий, а може, й індієць. Охляв, мабуть, з голоду, або поранений.

— Та, може ж, він помирає? — промовила Фрона з благанням, ніби вважаючи, що батько, зробивши стільки великих діл на своїм віку, може зробити все на світі.

— Ми тут нічого вдіяти не можемо!

— Це жах, це жах! — француз ламав руки. — Перед нашими очима, а ми нічим не можемо допомогти! Ні! — скрикнув він рішуче. — Цього не буде! Я перейду по льоду.

І він замалим не кинувся вперед, але Джекоб Велс схопив його за руку.

— Не поспішайте, барон! Перше треба подумати!

— Одначе!

— Ніякого «одначе» тут бути не може. Чого саме потрібно тому бідоласі? Їжі? Ліків? Підождіть хвилинку, і я піду з вами.

— Я теж піду, — промовив і собі Сент-Вінсент.

У Фрони радісно заблищали очі.

Вона пішла до памету приготувати харчі. А чоловіки тимчасом взяли мотуза довжиною в шістдесят чи сімдесят футів. Джекоб Велс та Сент-Вінсент обв'язалися мотузом за стан по боках, а француз посередині. Він сказав, що візьме клунок з їжею і прив'яже його до своїх широких плечей.

Фрона дивилася, як вони пішли. Спочатку вони йшли без всяких труднощів, але як тільки вони минули смугу міцного льоду при березі, Фрона зразу помітила, що їм стало важче йти. Попереду ішов батько. Він весь час пробував лід палицею поперед себе й по боках і весь час змінював напрям.

Сент-Вінсент ішов позаду і перший провалився. Він одначе встиг перекинути палицю через ополонку; палиця лягла поперек тріщини, і він скупався тільки по груди. Хоч його й тягло під лід сильною течією, але товариші, напруживши всі сили, зразу витягли його за мотузок на лід.

Фроні видно було, як вони всі почали про щось радитись. Барон в запалі вимахував руками й показував на берег.

Нарешті Сент-Вінсент відв'язався і повернув до берега.

— Брр! — Він весь тремтів, коли підійшов до Фрони. — Це неможлива річ!

— Але чому вони не повернулися? — запитала Фрона. В голосі її виразно відчувалося незадоволення.

— Вони сказали, що хочуть зробити ще одну спробу. Ви знаєте, який Курбертен гарячий!

— А батько впертий, як бик, — з посмішкою підхопила Фрона. — Вам треба передягтися? В наметі є одежа.

— Та ні! — Він розлігся на землі коло Фрони. — На сонечку зовсім тепло.

Вони майже цілу годину стежили за Велсом та Курбертенем, що тепер ледве манячіли вдаль, як темні цятки.

Вони вже добралися до середини річки і одночасно відійшли на цілу милю вверх по ріці.

Фрона, не кидаючи бінокля, уважно слідкувала за ними, хоч часом вони й зникали з очей за великими брилами льоду.

— Вони повелися неправильно! — почав нарікати Сент-Вінсент. — Вони ж казали, що зроблять тільки ще одну спробу. А то я не повернувся б нізащо. Проте, нічого з того не буде. Перебратись неможливо.

— Та... Ні... Ось... Вони вертаються! — промовила Фрона. — Але слухайте! Що це таке?

З середини річки почувся приглушений гуркіт, неначе десь далеко прогрімів грім. Фрона скочила з місця.

— Грегорі! Та невже це лід рушає!

— Ні, ні, бути того не може! Підождіть! От тепер уже нічого... не чути.

І справді, гуркіт, прокотившись понад річкою, затих.

— А ось знову, знову!

Щось знову загуло, загуркотіло, ще голосніше, ще страшніше. Пташки перестали щебетати, притихли білки. Шуміло, неначе здалека пробігав поїзд. Третій раз загуло ще ближче і довше.

— Ой, коли б вони швидше поверталися!

Дві далекі крапки перестали ворухитись.

Видно, Джекоб Велс та Курбертен про щось радились.

Фрона покvapливо оглянула річку в бінокль. Хоч приглушений гуркіт на ній все ще не стихав, але поверхня була спокійна. Лід рівно стелився по річці.

Знову защебетали пташки, загомоніли весело білки.

— Не бійся, Фроно! — Сент-Вінсент поблажливо обняв Фрону, немов захищаючи її. — Коли є яка небезпека, вони розуміють це не гірш за нас. Вони знають, що їм треба поспішати.

— Я ще ніколи не бачила, як рушає лід на великій річці, — промовила Фрона й стала терпляче чекати.

Час від часу було чути гуркіт, але ніяких інших ознак, що лід скоро буде ламатись, не було помітно.

Джекоб Велс та Курбертен обережно наближались до берега. То той, то другий іноді провалювались під лід. Коли, нарешті, вони вийшли на берег, то вода лилася з них струмками, і обидва вони тремтіли, як у пропасниці.

— Нарешті! — Фропа схопила батька за руки. — Я вже думала, що ви ніколи не повернетесь!

— Добре, добре! Йди-но швидше та готуй нам обідати, — сміявся Джекоб Велс. — Ніякої небезпеки не було.

— А що ж то було таке?

— Річка Стюарт розмерзлася, й крига з неї йде по Юкону. Вона проходить низом, попід льодом. Ми там добре чули, як билися об лід цілі брили.

— О, це жахливо, страшно! — скрикнув Курбертен. — Того бідного чоловіка ми не можемо врятувати!

— Ні, може, ще врятуємо. По обіді спробуємо послати собак. Поспіши, Фроно.

Але й ця спроба не вдалася.

Джекоб Велс вибрав вожаків, що були розумніші з усіх собак, і погнав їх на лід, прив'язавши на спину клунки з їжею. Та вони не розуміли, що він від них вимагав.

Кожного разу, коли вони повертали назад, їх відганяли від берега, кричали на них, кидали дрючками та грудками землі. Але це тільки їх запаморочувало, й вони, відбігши на безпечне місце, сідали, підіймали по черзі мокрі, холодні лапи й жалісно скиглили, просилися на берег.

— Коли б вони хоч раз перебігли через річку, вони зрозуміли б, чого від них вимагають, і почали б бігати туди й сюди. А ти куди! Рушай вперед! Пішов! Міріям, рушай! От коли б хоч один перебрався на той бік!

Джекобові Велсу пощастило, нарешті, спрямувати Міріям, вожака Фрониних собак, по своєму та бароново-му сліду.

Собака відважно побіг, хоч і провалювався, а часом мусив і плисти. Але там, де кінчався слід, він безпорадно постояв, а потім сів на льоду. Скоро він повернувся назад,

зробивши круг, й вибрався на глухий острівець, що лежав у горішній частині річки, а через годину повернувся до табору, вже без клуночка. Інших два собаки, відійшовши далеченько, де їх не могли дістати, поїли один в одного клуночки з їжею.

Після цього вирішили залишити спробу і покликали собак.

Протягом дня почало гуркати все частіше та частіше, а під вечір гуркотіло вже безперестанку. На ранок притихло. Вода прибула на вісім футів, у багатьох місцях лід зовсім покритися водою. Лід почав тріщати, ламатися, скрізь з'явилися ополонки.

— Крига, що йде низом, збивається до купи коло островів,— пояснював Джекоб Велс.— Тому і прибуває вода. Крім того, там, де впадає річка Стюарт, теж скупчився лід і почав йти назад. Коли тут лід проб'ється, то знову рушить вперед, але затримається нижче.

— А тоді? А тоді як?— радісно хвилюючись, скрикнув француз.

— Ми спустимо на воду «Біжу».

Коли зовсім розвиднілось, вони стали придивлятися, що робив чоловік, який був на тому боці.

Він лежав на тому самому місці і, почувши постріли, злегка замахав рукою.

— Не можна нічого зробити, бароне, поки не рушить лід. А тоді ми перехопимося на той бік на вашій «Біжу». Сент-Вінсент, ви б принесли сюди свого спального мішка та переночували з нами. Доведеться гнати човна втрюх. Я думаю запросити ще й Макферсона.

— Не треба,— швидко відказав журналіст.— На протоці лід міцний, як алмаз, а я на світанку буду вже тут.

— А я ж як? Чому ви мене не берете з собою?— запитав Курбертен.

Фрона засміялася.

— Не забувайте, що ми не встигли ще вам дати ні одної лекції.

— А завтра вже буде не до того,— додав Джекоб Велс.— Доведеться, мабуть, їхати втрюх, мені з Макферсоном та Сент-Вінсентом. Дуже мені шкода, бароне. Поживіть з нами хоч рік, і ви будете до всього здатні.

Але Курбертен ніяк не міг заспокоїтись і сердився ще з півгодини.

— Гей, вставайте, сплюхи, прокидайтесь!

Почувши вигуки Дела Бішопа, Фрона швиденько вилізла з спального мішка, але не встигла ще накинути на себе спідницю та вступити на босу ногу в мокасини, як батько, що спав за запоною з укритвал, відхилив полотнище в наметі й вийшов надвір.

Крига йшла повним ходом. Надворі сіріло, було холодно. Крижини тихо шаруділи, вдаряючись об високий берег. В інших місцях величезні брили вилазили на берег та відкочувались на кілька футів від нього. Коло берега лід білів, а далі, за якихось сто кроків, зливався з сірим, похмурим небом. В темряві було чути, як щось тріщало, шуміло, дзюркотіло, шаруділо.

— Чи скоро пройде лід?— запитала Фрона у Дела.

— Та незабаром. Гляньте-но туди!— він ногою, обуюто у мокасин, показав на воду, що, покривши лід, дукто прибувала, неначе хотіла добратись до них.— Що десь хвилини вона прибуває на цілий фут. Небезпека?— посміхнувся він.— Ніякої. Лід мусить пройти. Всі оті острови, коло яких збився лід,— він махнув рукою кудись вниз по річці,— не здержать натиску. Кригою і їх може знести так, що й сліду не залишиться. Ось побачите! Але треба йти. Місцевість у нас нижча, ніж у вас. Вода вже залила хатину до половини, й Макферсон з Корлісом складають речі на підвищення.

— Перекажіть Макферсонові, щоб він був наготові, коли я його покличу,— крикнув Джекоб Велс Бішопові навздогін. Тоді додав, звертаючись до Фрони:— Час би вже Сент-Вінсентові перейти протоку.

Француз, тремтячи від холоду,— він був босий,— подивився на годинник.

— Третя без десяти,— промовив він, цокочучи зубами.

— Ви б пішли хоч мокасини наділи,— порадила йому Фрона.— Ще встигнете повернутись.

— Та прогавити таке величне явище! Ось слухайте!

Невідомо звідки почувся голосний тріск. Потім стихло. Лід рушив. Помалу, дуже помалу він почав рухатися за водою. Нічого особливого не трапилось, не чути було страшного гуркоту, не було помітно боротьби могутніх стихій. Просто зрушив тихо з місця білий потік, тісна низка крижин: Вони так стислися до купи, що між ними не

проступало й краплі води. Вода була десь там, внизу, але її не було видно. В повітрі щось тихо шуміло, шелестіло, але так тихо, що ледве можна було почути.

— Отакої! А де ж та сама славетна величність, грандіозність? Омана! — Курбертен сердито погрожував річці кулаком. Джекоб Велс насупив густі брови — чи не для того, щоб приховати посмішку, що світилася в його очах.

— Ха, ха! Сміюся я з неї! Ану, хто кого! Гляньте!

З цими словами француз скочив на кригу, що тихо пропливала повз нього.

Він зробив це так несподівано, що Джекоб Велс не встиг його схопити, хоч зразу простяг до нього руки.

Лід рухався чим далі, то швидше, гуркіт посилювався, різнішав.

Граціозно балансуючи руками, як паїзник у цирку, француз поплив на крижині, крутячись попід берегом. Так проплив він метрів з п'ять-десять на крижині, що з кожною хвилиною ставала все більше небезпечним при-тулком, й нарешті спритно скочив на берег. Він вернувся, сміючись, до компанії.

Але тут Джекоб Велс зустрів його найдобрішими словами з тих, що він звичайно живив тільки при чоловіках.

— А це за що? — спитав трохи ображений француз.

— За що? — перекинув його обурений Джекоб Велс, показуючи на бурхливий потік, що мчав повз них.

За якихось тридцять кроків від них величезна крижина, повернувшись одним боком до дна, почала другим боком підніматись вгору. Низка холодних, прозорих крижин, що пливла за нею, стислася, зморщилась, як зім'ятий папір. Раптом велика крижина, що застрягла на дні, перекинулась, і покрита намулом її частина піднялася високо в повітря. Але її затиснули інші криги, що, напливаючи раз у раз, почали напирати, вилазити одна на одну. Нарешті, ця величезна крижина, футів на п'ятдесят завширшки, злетіла в повітря, розкидаючи довкола себе намул з дна річки, і з гуркотом звалилася на рухому поверхню Юкону з такою силою, що уламки посипались на наших глядачів. Потім рештки її, під натиском інших крижин, розсипались на кусочки й зникли з очей.

— Боже мій, боже! — побожно, з жахом промовив Курбертен.

Фрона одною рукою схопила за рукав француза, а другою батька. Крижини летіли з шаленою швидкістю.

Десь внизу величезна крижина вдарилася об берег, і у них під ногами затряслася земля. А ще одна пливла на самій поверхні води. Не встигли люди відскочити набік, як вона, важко піднявшись, грізно посунула на берег, велика, широченна, покрита намулом. Третя крижина, досягнувши берега, мов велетенською рукою вивернула з корінням три сосни, що безжурно росли при самій воді, й потягла їх за собою в річку.

Вже цілком розвиднілось, і тепер виразно можна було бачити гори білого льоду, що вкривав Юкон, від берега до берега. Незважаючи на те, що крижини, збившись до купи, затримували воду, течія гнала їх з неймовірною швидкістю. Величезні брили наскакували на берег, вганялися в нього, рвали його на куски, а весь острів, до самої його основи, здригався і тремтів.

— Ах, яка велична, пишна картина! — Фрона перебігла від батька до барона. — Де тепер «омана», де пусті вигадки, бароне?

— О! — похитав головою Курбертен. — Я помилився. Каюсь. Але що за краса! Погляньте!

Він показав на групу островів на самому повороті річки. В цьому місці річка розливалася на цілу мило безліччю окремих вузьких рукавів; вода там протікала легко, та не так було з льодом. Здавалося, що острівці самі насадили на крижану масу, піднімаючи її все вище і вище. Насадаючи одна на одну, крижини виринали з води, тріщали, вдарялись одна в одну і розколювались, викидаючи в повітря уламки, а ззаду тимчасом насадили нові криги, утворюючи пагорки, а там і цілі крижані гори, що, нарешті, з голосним гуркотом валилися й розліталися на шматки серед дерев на островах.

— В цьому місці, мабуть, утвориться крижаний затор, — промовив Джекоб Велс. — Дай-но бінокль, Фроно. — Він довго, пильно приглядався. — Так, льоду нагромаджується все більше. Досить тепер одній крижині затриматись на місці, стати й...

— Але ж вода спадає! — скрикнула Фрона.

Лід пропливав тепер далеко нижче, не доходячи до поверхні крутого берега на шість футів, — барон Курбертен зробив зарубинку на своїй палиці.

— А вчорашній чоловік все на тому місці, тільки вже не порушиться.

Було вже зовсім видно. На північному сході підніма-

лося сонце. Всі по черзі стали розглядати в бінокль протилежний берег річки.

— Гляньте! Це просто диво! — Курбертен показав зарубинку на палиці. Вода, виявилося, спала ще на фут. — Який жаль! Який жаль! Затору не буде, лід не зупиниться!

Джекоб Велс серйозно подивився на нього.

— Та невже буде? — запитав той з деякою надією.

Фрона запитливо поглянула на батька.

— Затор на ріці — це не завжди тільки величне явище, — промовив Велс, злегка усміхнувшись, — не завжди тільки величне. Все залежить від того, чи далеко це станеться від тебе.

— Але ж вода! Дивіться! Вона спадає, просто на очач спадає.

— То що з того!

Джекоб Велс глянув у бінокль туди, де повертала річка, де купчилися острови. Крижані гори піднімалися все вище і вже майже зійшлися докупи.

— Ідіть до намету, Курбертен, та надіньте мокасини. Вони там, коло печі. Та йдіть-бо. Ви нічого не втратите. А ти, Фроно, затопи в печі та звари кофе.

Коли вони через півгодини вернулися на берег, то побачили, що лід все ще пропливав річкою, хоч вода спала на двадцять футів.

— Ну, тепер почнеться чудасія! Гляньте-но сюди, неспокійна голова! Туди, на лівий рукав! Он, он! Починається!

Курбертен взяв бінокль. Він побачив, що на лівому рукаві утворився вже затор. Потім гігантська біла гора раптом рушила з місця і покотилась від одного острівця до другого. Крига, що пливла спереду, стала сповільнювати свій рух і зупинилася при березі. Вода почала раптом прибувати. Вона прибувала все більше й більше з надзвичайною швидкістю, неначе хотіла досягти до неба. Знову почалося те саме, що було на світанку, коли вони вийшли з намету: крижини налазили, перекочувались через високий берег, тягнучи за собою скаламучену хвилю.

— Mon Dieu!¹ Це вже мені зовсім не подобається!

— Зате яка велична картина, бароне! — дражнилась Фрона. — А ноги ви все ж таки замочили дарма.

¹ Mon Dieu — боже мій (франц.).

Француз відступив з місця, куди вже досягла вода, і це було якраз вчасно, бо туди раптом посипались дрібні шматочки криги.

Через те, що вода прибула, крижини знову налазили одна на одну, утворюючи стіну, вищу за берег.

— Все це пропливе вниз, як тільки проб'ється лід. Дивіться, вода прибуває вже не так швидко. Мабуть, лід уже рушив.

Фрона уважно подивилася на крижану стіну.

— Ні, стоїть на місці,— промовила вона.

— Але вода вже не прет'ється вгору, наче призовий кінь.

— Одначе не перестає прибувати.

Курбертен задумався. Раптом обличчя його прояснилося.

— Ага! Зрозумів! Десь там, угорі, теж збився лід до купи! Чудово! Чудово!

Фрона схопила запального француза за руку.

— А що буде, коли там, угорі, лід рушить, а тут не проб'ється?

Барон поглянув на неї, не зразу зрозумівши її слова. Нарешті зміркував, чим воно пахне. Обличчя його спалахувало, він глибоко зітхнув, випростався, відкинувши назад голову.

— В такому разі,— він зробив широкий рух рукою,— і ви, і я, і намет, і човни, хати, дерева, все, все, моя навіть «Біжу» піде чортові на сніданок!

Фрона кивнула головою.

— Дуже шкода!

— Шкода? Пардон! Чудово, надзвичайно!

— Ні, ні, бароне! Я не те хотіла сказати. Шкода, що ви не англосакс. Ви були б гордощами нашої раси.

— А ви, Фроно! Ви могли б прославити Францію.

— От, ви знову тієї ж! Говорите одне одному компліменти! — Дел Бішоп усміхнувся, збираючись залишити їх так несподівано, як і з'явився. — Ви тут не баріться! В хатині отам кілька хворих. Ідьте до них. Ви їм потрібні. Та не гайте часу! — крикнув він до них, зникаючи за деревами.

Вода ще прибувала, хоч і не з такою швидкістю. Коли вони зійшли з високого місця, то довелося брести в воді по кісточки. Проходячи поміж деревами, вони натрапили на човен, що стояв тут ще з осені. Троє «чечачо», які перебрались на острів ще по льоду, повла-

зили в човен з наметом, саньми й собаками. Та тепер за якийсь десяток кроків від човна протікав крижаний потік, що, ревучи, шумлячи і вируючи, зносив усе на своєму шляху.

— Вилазьте з човна, геть звідси, дурні! — крикнув Джекоб Велс, швидко проходячи повз них.

— Забирайтеся звідси під три чорти! — гукнув Дел Бішоп, пробігаючи.

Та вони не зрозуміли. Один підвів голову, подивився на нього перелякано, безтямно. Другий лежав поперек човна, до всього байдужий, знесилений вкрай, а третій, що скидався обличчям на клерка, хитався сюди й туди, одноманітно скиглив:

— О боже мій, боже мій!

Француз зупинився, вхопив його за плечі і трусонув що було сили.

— Та чорти б лупили вашого батька! — крикнув він. — На свої ноги уповайте, товаришу, а не на бога! На ноги! Ну-бо, ну! Жвавіше! Ворушіться! Одійдіть од берега! В ліс, поміж дерева, куди-небудь.

Він спробував витягти його з човна, та чоловік так люто пручався, що Курбертен мусив його покинути.

— Набирається запас жаргону, — гордовито сказав барон до Фрони, поспішаючи з нею далі. — «Чорти б лупили вашого батька» — промовистий, якраз до речі, вираз!

— Вам би зробити мандрівку з Делом! — засміялася та. — Він зразу збагатив би ваш лексикон.

— Невже?

— Звичайно!

— Ох, ваші вирази! Я ніколи не вивчу їх як слід. — Він розпачливо вхопився за голову обома руками.

Вони вийшли на галявку, де над самою річкою стояла хатина. На її плоскій земляній покрівлі лежало двоє хворих, загорнених в укривала. Бішоп, Корліс та Джекоб Велс, хлюпаючи по воді, возилися в хатині, забираючи одягу та інші пожитки. Вода вкривала землю коло хати футів на два, але долівка, щоб було тепліше, була нижче за поверхню землі, й тут вода доходила до пояса.

— Дивіться, щоб тютюн не замок! — сказав млявим голосом один із хворих, що лежали на покрівлі.

— До чорта твій тютюн! — заперечив другий. — Подбайте про муку та цукор.

— Це тому, що Біль не курить, міс,— пояснив перший.— Догляньте тютюн,— благав він.

— На, та заткни горлянку! — Дел кинув йому торбину з тютюном, і той вхопився за неї, як за мішок з золотом.

— Чи не зможу я їм чим-небудь допомогти? — спитала Фрона, дивлячись на них знизу.

— Ні. У них цинга. Допоможе їм могила та ще хіба сира картопля.— Гірник хвилину дивився на неї.— Чого ви тут стовбичите? Зійдіть на вище місце.

Аж тут загуло, зашуміло, затріщало — крижана скеля при березі завалилася. Крижина в п'ятдесят тонн вагою перекинулася, забризкала їх грязюкою та водою й опинилася коло дверей. Менша крижина вдарилась об причілок, де стирчали кінці колод. Хатина здригнулась. В ній були Курбертен та Джекоб Велс.

— Після вас,— почула Фрона баронів голос, а за ним уривчастий батьків сміх.

Ввічливий франків вийшов останнім, протискуючись між крижиною та колодами.

— Слухай, Білл! Коли ця нижня стіна з льоду не рушить, то нам з тобою амінь,— сказав чоловік з торбиною тютюну до свого товариша.

— Що й казати! — відповів той.— Я бачив нижче Нулато, як лід змів усе на острові Біксбі, чисто прибрав, як моя стара мати в хаті.

Чоловіки тимчасом підійшли до Фрони.

— Так не годиться. Треба їх попереносити у вашу хатину, Корліс.

Сказавши це, Джекоб Велс зручно виліз на покрівлю й поглянув на далекі крижані гори.— Де Макферсон? — запитав він.

— Сидить у себе на покрівлі й ані з місця, неначе кам'янів.

Джекоб Велс махнув рукою.

— Прорвало! Крига рушила!

— Цього разу не змете, Білл! Нехай живе собі здорова старенька твоя мати! — кричав власник тютюну.

— Що правда, то правда,—безжурно відказав Білл.

Весь лід на поверхні річки неначе зібрався до купи й ринув униз. Під цим страшним тиском крижаний затор проломився зразу в ста місцях; по всьому березі гуркотіло, тріщало — валило з корінням дерева.

Корліс з Бішопом взяли Білла й понесли до Мак-

ферсонової хати, а Джекоб Велс та барон тільки почали знімати з даху його товариша, як тут величезна брила налетіла просто на хатину.

Фрона бачила це й крикнула, щоб стереглися, але в ту ж мить сяк-так збита з колод хатина перекинулася, як картковий domeк. Вона бачила, як Курбертена та хворого скинуло з хатини, а батько її впав на землю, вкриту водою, разом з рештками хатини. Вона кинулася до нього. Він не міг піднятися. Вона силкувалася підвести його, бо весь він був під водою, але як не напружувалася, вона тільки спромоглася піднести над водою голову Велса.

Тоді вона випустила його й почала мацати під водою. Виявилося, що рука його застрягла між колодами. Фрона не могла зрушити їх з місця, тому, знайшовши тут-таки довгу дровиняку, з яких був зроблений дах на хатині, вона просунула її між колодами. То була незручна, негодяща підйома. Вона почала гнутися й тріщати, коли Фрона наважилася на кінець усім тілом. Побачивши небезпеку, вона взялася за неї ближче до середини й почала обережно налягати. Щось під водою подалося, зрушило з місця, й над водою з'явилася голова Джекоба Велса, вся в намулі і грязюці.

Він кілька разів дихнув на повні груди й гукнув:

— Добре! — А тоді, оглядаючись довкола себе, промовив: — Чуєш, Фроно, Дел Бішоп правду казав.

— А що таке? — не розуміючи, запитала вона.

— Він казав, що ти молодець хоч куди!

Велс поцілував її, й вони обое, сміючись, стали витирати грязюку з губ.

З-за руїни виглянув Курбертен.

— Ніколи в житті не бачив такого чоловіка! — весело крикнув він. — Він божевільний, маніяк якийсь. Впавши, він розбив собі голову й тютюн десь загубився. Та він тільки за тютюном побивається.

Але голова у бідолахи не була розбита; в одному тільки місці була невеличка рана.

— Вам доведеться почекати, поки надійдуть інші. Я не можу нести. — Джекоб Велс показав на праву руку, що висіла нерухомо.

— Вивихнув тільки, — пояснив він, — кістки цілі.

Барон, прибравши якусь незвичайну позу, показував пальцем на Фронину ногу.

— Гляньте, вода зійшла, і в грязі залишилась цінна перлина!

Приношені Фронині мокасини розлізлися від води, і з одного, біліючи в намулі, виглядав маленький палець.

— То я, значить, багата, бароне, дуже багата. У мене ще цілих дев'ять таких перлин.

— Хто з цим не погодиться, хто посміє не погодитися! — палко скрикнув той.

— Який ви смішний, нерозсудливий, славний хлопень!

— Цілую ваші ручки! — Він галантно став на коліна у болото.

Вона вирвала у нього руку й, схопивши його за кучері обома руками, почала розхитувати його голову.

— Що мені з ним робити, батьку?

Джекоб Велс знизав плечима і засміявся. Фрона підняла вгору Курбертенове обличчя й поцілувала його в губи. Та Джекоб Велс знав, що цей радісний порив відноситься головним чином до нього.

Вода в річці спала до зимового рівня, несучи вниз свою крижану здобич. Але скрізь понад берегом залишилася крижана стіна на двадцять футів заввишки. Величезні крижини, немов гігантські рештки якогось північного страховища, були розкидані по острові серед повалених дерев та вкритих намулом квіток і трави. Сонце не сиділо без діла. Воно пригрівало крижини, змивало з них грязюку і водорості, аж поки вони заблищали в сонячному промінні, як гори самоцвітів з молочноблакитним відблиском. Ці самоцвіти скидані були недбалою рукою, й блискучі башти та мінарети, виграючи всіма кольорами райдуги, раз по раз падали з гуркотом у річку. В одному вільному від криги місці стояла «Біжу», а коло неї зібралися мешканці острова Розставання — вони рятували «чечако» та хворих.

— Та годі вам! Досить буде й двох гребців! — Томмі Макферсон оглянувся, підшуковуючи собі замісника. — З трьома в човні ніде буде й повернутись.

— Тут треба пташкою перелетіти або й зовсім не братися до справи, — сказав Корліс. — Для цього потрібно три, ви це самі добре знаєте.

— Кажу вам, що досить двох.

— Я боюсь, що справді доведеться їхати вдвох...

Обличчя у шотландця прояснилося.

— Третій тільки заважатиме. Я певен, що ви і вдвох упораєтесь.

— Тільки, коли ви будете тим другим,— вів далі немилосердний Корліс.

— Чого? Хіба без мене немає людей?

— Ні, немає. Курбертен нічого не тямить, Септ-Вінсент не зміг, мабуть, перейти через протоку, а Джекоб Велс вихнув руку. Тільки ми з вами, Томмі, й залишилися.

— Не моє це діло, але Дел Бішоп якраз би тут пригодився. Він добре веслує.— Макферсон недолюблював суворого гірника й, знаючи його вдачу, скористався можливістю врятуватись недорогою ціною.

Дел Бішоп став посеред невеликого гурту людей і, перше ніж заговорив, глянув кожному в вічі.

— Чи знайдеться тут хто, що назвав би мене боягузом? — спитав він навпростець і знову на кожного поглянув.— Або, може, хто скаже, що я зробив коли ганебний вчинок? — він ще раз оглянувся навколо себе.

— Ну, добре. Я страх не люблю води, але не боявся її ніколи. Плавати я не вмію, а кидався в воду й не згадаю скільки разів. Я веслую так, що як махну веслом, то й упаду на спину. Щодо керування, то фахівці кажуть, ніби в компасі тридцять два румби, але коли я беруся за стерно, то виходить не тридцять два, а щось шістдесят чотири. Коли доводиться гонити одним веслом, то й тут не розумію ні чорта. Це факт. Підо мною перекидається кожний човен. Два рази навіть дно в човні відлітало. Раз трапилося, що він впав у воду в Каньйоні, а мене витягли аж коло Білого Коня. З одним тільки чоловіком я можу веслувати влад — з самим собою. Проте, джентльмени, коли цього треба, я зараз сяду на «Біжу» й попливу хоч у саме пекло, коли тільки човен в дорозі не перекинеться.

Барон кинувся обнімати Бішопу.

— Ви справжній молодець. Це таки правда.

Томмі зблід, як стіна, й швидко промовив:

— Я не заперечую, що вмію веслувати, з вітром теж можу дати раду. Але, якщо ми зараз вирушимо, то крига ще десь прорветься, й ми загинемо. На мою думку, поспішати нічого. Зачекайте трохи, поки лід пройде.

— Це ні до чого, Томмі,— зауважив Джекоб Велс.— Не виправдовуйте себе!

— Та хіба не можна й слова сказати!

— Годі! — промовив Корліс.— Ви попливете зі мною.

— Хто, я? Ніколи...

— Заткни пельку! — Дел Бішоп мав від природи такі потужні легені, таку голосну, мов з міді, горлянку, що шотландець тільки зігнувся й притих.

— Гляньте, гляньте! — як у срібний дзвіночок продзвонила Фрона. Голос її пролунав серед дерев різким контрастом з Бішоповим голосним ревінням. — Гляньте! Вода очищається, лід проходить! Зачекайте хвилинку. Я з вами поїду!

За три милі вгору по Юкону, там, де він круто звертає на схід, з'явилася смуга води. Якось не вірилося в це чудо після довгої, суворої зими.

Але Макферсон, людина зовсім не поетичної вдачі, думав тільки про те, як би вискочити з біди.

— Почекайте хвилинку, почекайте! — протестував він, коли Бішоп схопив його за комір. — Я люльку забув!

— То підждемо вдвох, Томмі, — глузував Дел. — Я дав би вам покурити своєї люльки, коли б ваша не виглядала у вас з кишені.

— Та я... чи то я тютюну не взяв.

— Призволяйтеся! — Дел тикнув у тремтячу руку Макферсона свою торбину з тютюном.

— Скиньте з себе куртку. Давайте, я вам допоможу. Та запам'ятайте, Томмі, коли не будете поводитись полюдськи, то знатимете, чому ківш лиха. Так і запишіть.

Корліс, щоб було зручніше працювати, скинув з себе грубу фланельову сорочку. Підійшла Фрона. Вона теж покидала все зайве. Була без жакета, без верхньої спідниці, а нижня, з темного сукна, була тільки трохи нижче колін.

— Отак добре! — зауважив Дел.

Джекоб Велс збентежено глянув на дочку й підійшов до неї, коли вона підбирала собі весла по руці. — Невже й ти... — почав він.

Вона кивнула головою.

— Ви добра дівчина, — втрутився Макферсон. — Там у мене вдома жінка, не кажу вже про трое дрібних діток...

— Готово! — крикнув Корліс, підіймаючи човна за ніс та оглянувши товаришів.

Вода ринула бурхливим, каламутним потоком, як завжди після того, коли пройде крига.

Курбертен придержував човна за корму, коли його спускали на воду з крутого берега, а Дел підганяв Томмі,

що опинався, як умів. Плоска крижина, що залишилася при березі й злегка похилилася в воду, допомогла їм спустити човна.

— Сідайте спереду, Томмі!

Шотландець застопнав, та, почувши за собою грізне Делове сопіння, скорився.

Фрона скочила в човен і сіла на кормі, утримуючи рівновагу.

— Я вмію стернувати,— запевнила вона Корліса, який тільки тепер зміркував, що й вона з ними їде.

Він поглянув на Джекоба Велса, немов питаючи дозволу. Той кивнув головою, підтверджуючи.

— Швидше! Ворушіться! — нетерпляче прикрикував Дел.— Не гайте часу!

XXV

«Біжу» була втіленням витонченого, тендітного, що було в душі того, хто її будував.

Легка, як шкаралупа з яйця, й така ж крихка, з стінками три восьмих дюйма завтовшки, вона мало могла захистити від крижин, хоч би й таких малих, як голова людини.

Хоч лід уже й пройшов, «Біжу» не могла плисти вільно, бо скрізь зустрічались крижини, які відколювались від прибережного льоду. Побачивши, що Фрона звично працює кола стерна, Корліс цілком звірився на неї.

Картина була велична. Темна, аж чорна, річка пливла між прозорими кришталевими стінами. За ними зеленів ліс, здіймаючи верховіття до літнього блакитного, тільки де-не-де вкритого легкими хмаринками неба, а над усім палало та пекло, паче в печі, ясне сонце. Велична картина! А думки Корлісові звернулися чомусь до матері, до чайв та вечірок, м'яких, пухнатих килимів, ввічливих, муштрованих слуг з Нової Англії, канарок, що щебечуть коло вікон у клітках; він подумав про те, чи мати могла б зрозуміти все це, що було у нього перед очима. І коли він згадав про дівчину, що сиділа за ним, слухав, як, ударяючись об воду, спускалось і піднімалось її весло, перед ним довгою низкою промайнули жінки — материні знайомі.

«Бліді, невиразні привиди,— думав він,— карикатура на тих людей, які колись заселяли землю, нащадки яких і тепер володіють нею».

«Біжу» обминула крижину, що крутилася в воді, про-

скочила вузьким каналом поміж крижинами й виплила на чисту воду, а позад неї з гуркотом зійшлися крижані стіни.

Томмі застогнав.

— Оце так! — підбадьорював Корліс.

— Навісна жінка! — почулося сердите бурмотіння у неї за спиною. — Що було б ще трохи перегородити?

Фрона розібрала Макферсонові слова й голосно засміялася. Ванс оглянувся й задивився на неї, на її чарівну посмішку. Її шапочка, надіта нашвидку, зсунулась, розпущені коси, вилискуючи проти сонця, вилися круг обличчя, як тоді, по дорозі в Дайю.

— Мені хотілося б заспівати, якби не треба було берегти силу. Хоч би «Пісню про меч» чи «Пісню про якір».

— Або «Першу пісню» докинув Корліс, помовчавши. — «Була в мене люба, чорноброва, з нею ми зійшлися...» — заспівав він багатозначно.

Вона занурила в воду весло з другого боку, щоб відштовхнутися від крижини й ніби не чула.

— Я могла б так плисти без кінця.

— Я теж, — палко підхопив Корліс.

Але вона, не звертаючи уваги на його слова, продовжувала.

— Я, Ванс, дуже рада, що ми з вами так потоваришували.

— Не моя вина, що ми тільки товариші.

— Ви про весла забули, — нагадала вона, і він мовчки схилювся над веслами.

«Біжу» перепливала річку під кутом в сорок п'ять градусів проти течії, внаслідок чого вони повинні були опинитись на другому боці саме проти того місця, звідки вони відпливали, а там можна було плисти проти води, понад берегом, де течія була не така сильна. Так мали вони проплисти з милою понад порізаним водою берегом, а тут починалося найнебезпечніше місце. Скелі нерівною стіною підіймалися з води, а повз них клекотів бистрий вир. Тільки перепливши це місце, можна було мати надію причалити до берега і добратися до людини, що лежала на землі.

— Тепер можна сповільнити ходу, — порадив Корліс, коли човен, підхоплений течією, віднесло на тиху воду, під величезну прибережну крижану стіну.

— Хто б подумав, що тепер середина травня? — Фрона подивилася на кригу, що нависла в них над головами.— Хіба вам це здається дійсністю, Ванс?

Той крутнув головою.

— Мені, як і вам, це здається нереальним. Я знаю, що я, Фрона, пливу з вами човном, веслую з усієї сили, що це тисяча вісімсот дев'яносто восьмий рік нашої ери, місце — Аляска, річка Юкон. Це вода, а це лід. Руки мої стомилися, серце б'ється трохи прискорено. Я мокра від поту, і все-таки мені це здається сном. Ви тільки подумайте! Рік тому я була в Парижі.— Вона глибоко зітхнула й поглянула через річку на протилежний берег, де намет Джекоба Велса білів, як хустина, на тлі яскравозеленого лісу.— А тепер я навіть не можу повірити, що взагалі існує якийсь Париж.

— А я, рік оце минув, був у Лондоні,— задумливо промовив Корліс.— Але я сам себе тепер не пізнаю. Лондон? Де той Лондон? Це неможливо! Хіба може бути стільки людей на світі! Але це реальний світ, і ми знаємо, що тут живе дуже мало людей, бо інакше, як могло б вміститись так багато льоду, моря, неба? Ось Томмі. Він, я знаю, з ніжністю згадує про якість там Торонто. Він помиляється. Торонто існує тільки в його уяві, це лише спогади про колишнє життя. Він, розуміється, про це й не догадується, й воно цілком природно, бо він не філософ і не звик...

— Замовчіть! — злісно прошипів Томмі.— Ваше патякання до добра не доведе. Життя на Півночі непевне, й пророкування часто збуваються тут надто швидко.

Повітря злегка сколихнулося, й блискача стіна над їх головами захиталася.

Всі враз налягли з усієї сили на весла, й «Біжу» вихопилася з-під стіни. За ними страшенно загуркотіло, затріщало; тисячі тонн криги звалилося в воду. Вода сколихнулася, заходили, запінилися високі хвилі. «Біжу», не встигнувши вискочити на вал, зарилася носом і набралась повна води.

— А що я вам казав, балакуни прокляті!

— Замовчіть та швидше виливайте воду,— гостро наказав Корліс.— А то це будуть останні ваші слова!

Він поглянув на Фрону й кивнув до неї, вона до нього підморгнула, і зареготалися обое, як діти, над небезпечною пригодою, що так щасливо скінчилася.

— Обережно посуваючись повз кригу, що нависла над берегом, «Біжу» минула останню тиху затоку. Перед ними грізною стінною просте з води виростає берег — величезна маса голих скель, віками руйнованих негодою. Їх точила вода, підмивала знизу, дощі карбували рівну колись поверхню, нівечило гаряче сонце, не запліднюючи кам'янистого ґрунту, не вдягаючи в зелені шати, які закрили б їх бридке тіло.

Під неприступною кам'яною фортецею точилася безнастанна боротьба. Хвилі наступали одна по одній, заходили в кожну печеру, в кожну щілину, заливаючи їх бурхливим, ревучим потоком.

— А тепер до весел! Разом! — востаннє наказав Корліс.

Човен підходив до найнебезпечнішого місця, де так гуло, що людський голос губився серед цього шуму так, як стук крокетного молотка загубився б під час страшного землетрусу.

«Біжу» стрілою перелетіла через бистрий вир і опинилася серед бурхливих хвиль. Раз-два, раз-два! Весла ритмічно підіймалися й опускалися в воду. Хвилі вирували, підкидали, крутили човна на всі боки, і тендітний човник, не пристосований до такого страхіття, здригався всім тілом у нерівній боротьбі. Він кидався то сюди, то туди, але Фрона стримувала його залізною рукою. На який ярд від них виднілася в скелі велика розколина. «Біжу» рвалася вперед, але зустрічна нижня течія, напіраючи на неї, здержувала її на місці. Човен то минав розколину, то знову підходив до неї. Потужна річка неначе гралася з людьми, кепкувала з них.

Минуло п'ять хвилин, і кожна з них дорівнювала вічності, поки вони проминули розколину. Ще за десять хвилин вона вже була на сто футів позаду.

Раз-два, раз-два! Гребці нічого вже не помічали, ні про що не думали, не бачили ні річки, ні неба, ні землі. Вся увага їх зосередилася на грізному, ревучому потоці, який намотався їх проковтнути, та на страшних скелях поруч, об які кожну хвилину міг розбитись, розлетітись на скалки, блаґенький човник. В цих тісних межах міститься для них увесь світ. Десь там, далеко позаду, починалося їх життя, а там, в долині, де кінчається цей гуркіт, ця завзята боротьба, був кінець страхіттям, там була мета, до якої вони прямували.

Фрона продовжувала направляти твердою рукою тендітний човник. П'ядь за п'яддю «Біжу» просувалася вперед, не піддаючись шаленій течії, що намагалася відкинути човен назад. Вона одвойовувала кожен крок, весла одноставно підіймалися та опускались — раз-два, раз-два!

Все скінчилось би гаразд, коли б на боязкого Томмі не напав страх.

Весло Макферсона вдарилося об шматок крижини, яку затягло течією під воду. Крижина виринула, розбризкуючи своїми гострими краями піну навкруги, й знову зникла в глибині. Томмі дивився, як крижина пірнула вглибину, і йому здавалось, що це він сам зникає під водою, що це він, в нестямі хапаючи руками повітря, з розкуйовдженим волоссям, ногами наперед занурюється все глибше та глибше. Він наче задивився на цю картину, широко розкрити очі, і перестав веслувати.

Минула хвилина, й... розколина в'скелі вже хижо заглядала їм у вічі, вони були вже знову під стіною коло самого виру.

Фрона лежала в човні горілиць, схлипуючи; Корліс теж лежав на дні, важко зводячи дух, а на носі сидів шотландець, ледве дихаючи зі страху, схиливши голову до колін. «Біжу» тихо вдарилася боком об крижану стіну й стала.

Високо підносилася над ними блискуча крижана скеля, виграючи всіма кольорами райдуги, як якась казкова башта. Сонце, відбиваючись на її численних зламах, прикрисило її дорогими самоцвітами. По кришталевих стінах збігали сріблясті струмки й у прозорій їх глибині, здавалось, знаходилась таємниця життя і смерті, людських бажань, поривань. І здавалось, що там, на дні, збагнувши її холодне прозоре серце, знайдеш вічний спокій, відпочинок від щоденної праці та турбот...

Найвища башта, граціозно велика, гойдалася над ними сюди й туди на височині двадцяти футів так тихенько, як лан пшениці під подихом легенького вітру. Корліс байдуже дивився на неї. Йому бажалося одного — лежати тут, вдивляючись у цю таємничу картину, й дихати, дихати без кінця, вбирати в себе повітря повними грудьми.

Дервішеві, що крутиться на одній нозі, поки все перед його очима не зіллється до купи, починає здаватись, що він розуміє суть всесвіту, доходить до бога. Так і людина, коли їй доводиться працювати веслом, працювати важ-

ко і довго, аж доки стане снаги, може на хвилину перестати відчувати своє тіло, перестати відчувати простір і час.

Таке трапилося і з Корлісом. Але потім серце почало битися повільніше, повітря не мало вже смаку нектару.

Він відчув дійсність, побачив загрозливу небезпеку.

— Ми повинні одначе утрястися звідси,— промовив він хриплим, як з перепоею, голосом. Він сам злякався свого голосу, але все ж тремтячою рукою вхопив весло й почав відпихатися від криги.

— Так, треба вибратись з цього місця, що б там не було,— відказала Фрона ледве чутним голосом. Голос її доводив немов здалека.

Томмі підвів голову й оглянувся.

— На мою думку, треба залишити нашу справу.

— Беріться до весел!

— Невже ви хочете зробити ще одну спробу?

— Беріться до весел! — ще раз промовив Корліс.

— Працюйте, аж поки серце з грудей не вискочить,— додала Фрона.

Вони ще раз розпочали боротьбу з течією, просуваючись вузькою смугою води. Весь світ зник у них з-перед очей, крім цієї вузької смужки піни, бурхливих хвиль та розколини в скелі, що розкрила на них страшенну свою пащу. Вони знову щасливо минули всі перепони, й знову перед ними привітно появився поворот на річці, за яким видно було тиху воду.

Одна тільки скеля немилосердно стояла у них на дорозі, а довкола неї ревли, клекотіли страшні сердиті хвилі. Човен злетів на хвилі, хитнувся, закрутився, та сильною течією його знесло назад.

Раз-два, раз-два!..

Здавалося, що ніколи не буде кінця зусиллям і мукам. Навіть смужка піни розтанула, зникла з очей; вони не бачили вже перед собою тієї мети, до якої поривались, не думали вже ні про що,— тілом, душею злилися з веслами, автоматично піднімали, опускали їх, немов величезні маятники.

Ціла вічність вже минула, вічність ще була перед ними, а вони, на межі цих двох вічностей, хиталися, розмірено веслуючи під впливом якогось могутнього почуття ритму. Вони вже не були людьми, а тільки частиною цього ритму.

Весла їх часом билися об підводні скелі, та вони того не помічали. Вони випадково щасливо пропливли поміж крижинами, не помічаючи їх зовсім. Не відчували, як б'ється хвиля об човен, як забризкує їм обличчя вода...

Раптом човна відкинуло на середину річки. Вони механічно почали веслувати в другому напрямку, повернувши «Біжу» до протилежного берега. І тільки коли близько від себе побачили острів Розставання, границю іншого світу, гребці опам'яталися, до них повернулося почуття дійсності.

Помахи весел стали слабші, рівніші; гонили човна спокійніше, без такого напруження, й відчули, що сила до них помалу повертається.

— Третя спроба була б ні до чого,— глухо, хрипко, прошепотів Корліс.

— Та, мабуть, і серце уже не витримало б,— відказала Фрона.

Що ближче підходив човен до берега, то частіше в голові Томмі пробігала думка про життя, привітне, огище: коло намету, спокійний відпочинок в полудень в холодку, під деревом, а найбільше про щасливе місто Торонто, з будинками, побудованими на твердому ґрунті, з вулицями, що кишіли людьми.

Кожного разу, коли він схиляв голову, занурюючи весла в воду, ця картина все яскравіше поставала перед його очима. Доми, вулиці більшали, ставали виразнішими, неначе він дивився в бінокль, пристосовуючи його до очей. А коли відкидався назад, острів, здавалося, сам ступав йому назустріч. Нарешті Томмі наліг востаннє. Будинки, вулиці були вже природної величини. Він випростався й побачив на три кроки від себе берег; там стояв Джекоб Велс та ще двоє.

— Що я вам казав! — крикнув він переможним голосом.

Та Фрона раптом скерувала човен рівнобіжно з берегом. Перед Томмі знову була тільки вода, вода без кінця, річка, страхіття.

Весло зупинилося на половині дороги й з шумом упало в човен.

— Візьміть весло! — строго, невблаганно наказав Корліс.

— Нізащо! — Томмі з обуренням поглянув на свого мучителя й люто заскреготав зубами. Обличчя його розчаровано витягнулось.

Човен плив за водою. Фрона тільки дбала про напрям. Корліс на колінах підліз до Макферсона.

— Я не хочу примушувати вас силою, Томмі,— сказав він тихим, напруженим голосом.— Беріть весло. Ну, по-доброму!

— Ні!

— То я вас уб'ю,— промовив Корліс стиха, виймаючи з піхов мисливського ножа.

— А як я не послухаю? — вперто стояв на своєму шотландець, відхиляючись, проте, вбік. Корліс злегка натиснув ножем. Лезо приторкнулось до Макферсонових плечей проти серця, пройшло крізь сорочку й загорділося в шкіру. Воно не спинялося, не прискорювало руху, помалу просовувалося далі.

Томмі здригнувся і відхилився вбік.

— Слухайте, заберіть ножа! — скрикнув він.— Я веслуватиму.

Фрона страшенно зблідла, але очі її суворо блищали. Вона кивнула до Корліса головою, притакуючи.

— Ми спробуємо зайти з того боку, перепливемо річку вище,— крикнула вона до батька:— Що? Не чую! Томмі? У нього з серцем не зовсім гаразд. Пусте! — Вона махнула веслом, вітаючи батька.— Ми повернемося за одну хвилину, за одну хвилину!

На річці Стюарт зовсім не було вже льоду, й вони, пропливши нею з чверть милі, повернули на Юкон.

Коли вони допливли до місця, навпроти якого був той чоловік, то перед ними постала нова перепона. На відстані милі вгору по річці лежав острівець, розмитий до половини водою. Від нього посеред річки простяглась довга піскувата мілина аж до того місця, де на протилежному березі починалися скелі. Що найгірше,— понад мілиною розташувалися крижини, які стояли, як блискуча, кришталева стіна.

— Доведеться перетягати човен через мілину,— промовив Корліс, коли Фрона завернула човен від берега. «Біжу» скоро перепливла вузький рукав, що був з правого боку, і ввійшла в малесеньку затоку, понад якою розкинулись невеликі, порівнюючи, крижини.

Вони причалили до широкої, плоскої крижини, що одним кінцем високо піднялась над водою. На скільки міцно трималася вона на дні, того ніхто не знав. Одначе всі відважно ступили на неї й витягли за собою човна. Зу-

пинившись, глянули на блискуче поле. Крижини лежали одна на одній, немов накидані в безладді рукою титана. Вони, як живі, вилізли, вмостилися одна на одній,— кожна була за підніжжя другій, утворюючи разом височенну білу гору, яка блищала, переливалася на сонці, як гігантський самоцвіт.

— Гарненьке місце для прогулянки,— усміхнувся Томмі.— Особливо, коли ще десь прорве лід, і він наскочить сюди, на нас.

Він рішуче присів.

— Ні, дуже дякую. З мене досить!

Фрона з Корлісом піднімалися вище, тягнучи за собою човен.

— Перси батогами гнали своїх рабів у бій,— зауважила дівчина, оглянувшись назад.— Я перше цього не могла зрозуміти. Чи не піти нам назад по нього?

Корліс, стусанувши Томмі під бік ногою, примусив його встати.

Човен був легкий, але досить великий і тому дуже важко було його тягти, особливо на крутих схилах та на поворотах. Сонце пекло немилосердно, сліпило очі. Вони обливалися потом, невистачало повітря.

— Знаєте що, Ванс?

— Що? — Корліс рукою витер піт з лоба й струсив його з руки.

— Треба було більше запастися за сніданком.

Ванс щось співчутливо пробуркотів.

Вони вже дійшли до середини мілини, до найвищого місця. Звідси видно було річку і протилежний берег, а також і того бідолаху, що розпачливо махав до них руками. Нижче за водою розкинувся зелений, спокійний острів Розставання. Широкий Юкон ліниво ніжився під сонячним промінням, і важко було повірити, що кожної хвилини він міг повстати грізною, бурхливою, смертельною повинню. Під ними, похило спускаючись донизу, лід утворював малесеньку затоку. На неї падала широка тінь.

— Та йдіть-бо, Томмі! — просила Фрона.— Ми вже пройшли половину дороги, а там вільна вода.

— Ви тільки про воду думаете,— огризався Томмі,— а людину ведете на видиму смерть.

— Певне, у вас на душі якийсь великий гріх,— мовила Фрона, докірливо хитаючи головою.— Чого ви так боїтеся смерті?— Вона зітхнула й знову взялася за човен.— Про-

те тут нічого дивного немає. Ви не вмієте вмерти, як справжній чоловік...

— Я зовсім не хочу вмирати,— люто перехопив Томмі.

— Але для всіх настане час, коли доведеться помирати. Нічого тут не вдієш. І, може, цей час тепер і настав для нас.

Томмі обережно спустився нижче на широке, рівне місце.

— Все це дуже добре,— посміхнувся він,— але чи не краще було б, коли б я сам вирішив цю справу. Не хочу я чужої пісні співати.

— Та не вмієте своїєї. Такі, як ви, завжди підкоряються сильним людям. Вони наказують вам, де і як повинні ви загинути, ведуть вас, підганяючи батогами, на смерть.

— Гарно ви розмовляєте,— огризався Томмі,— гарно, що й казати. Все у вас виходить до ладу.

— Добре ви йому сказали! — засміявся Корліс, коли Томмі, скочивши вниз, зник з очей.— Такий сварливий негідник! Він ладеп і на страшному суді сперечатись.

— Де ви навчилися веслувати? — спитала вона.

— Гімнастичні вправи... в коледжі,— відказав він коротко.— Але погляньте, як гарно!

З льоду, що танув, назбиралося в ущелині озерце.

Фрона лягла пиць і припала гарячими устами до холодної води. І коли вона так лежала, видно було підосвши її мокасинів чи, вірніше, голі п'яти, бо мокасини і панчохи були порвані на шматки. Білі ноги були зранені довгим ходінням по кризі, місцями проступала кров, а з одного пальця вона бігла цівкою.

— Які малюсінькі, гарніюсінькі, тендітні,— глузував Томмі.— Ніхто б не подумав, що вони можуть і сильного чоловіка завести до чорта в зуби.

— До речі, ваше глузування і справді туди вас заведе,— роздратовано промовив Корліс.

— Швидкість — сорок миль на годину,— невгавав Томмі, радіючи, що його зверху.

— Зачекайте хвилинку. На вас дві сорочки. Дайте мені одну.

Шотландець зацікавлено подивився. Зрозумівши, нарешті, чого від нього вимагають, він крутнув головою й пішов далі.

Фрона встала.

— Що там таке?

— Нічого, сидіть, сидіть.

— Та що таке?

Корліс поклав їй руку на плечі й змусив сісти.

— Ноги ваші. Їх так не можна залишити. Вони геть поранені. Гляньте.— Він повів рукою по підозві й показав їй скривавлену долоню.— Чому ви нічого мені не сказали?

— Нога не дуже боліла.

— Дайте мені одну спідницю,— попросив він.

— У мене...— вона залпулася.— У мене тільки одна.

Він оглянувся кругом себе. Томмі зник серед криги.

— Треба йти далі,— сказала Фрона, намагаючись піднятись.

Він знову заступив їй дорогу.

— Ні одного кроку, поки я не попереv'язую вам рани. Заплющіть очі.

Вона послухала, а коли відкрила, побачила, що він, голий до пояса, перев'язував їй ноги своєю сорочкою, порваною на стрічки.

— Ви йшли позаду, і я не помітив...

— Не виправдуйтеся, будь ласка,— перехопила вона.— Я й сама могла вам сказати.

— Я не виправдуюсь. Навпаки, я вам докоряю. Ну, тепер другу. Підніміть трохи.

Її близькість приводила його до божевілля. Він устами доторкнувся до маленького пальчика, до того самого, що за нього Фрона поцілувала була Курбертена.

Фрона не ворухнулася, але обличчя її спалахнуло, й вона затремтіла вдруге за своє життя.

— Ви зловживаєте своїм добрим вчинком,— сказала вона докірливо.

— Хочу одержати подвійну плату.

— Не робіть цього,— промовила вона.

— А то чому? На морі є такий звичай, що, коли корабель потопає, то випивають на ньому все вино вщерть. А тому що моє становище також безнадійне, то я маю право.

— Але...

— Але що, міс Недоторканна?

— Ви дуже добре знаєте, що я не заслуговую на таке прізвисько. Коли б не одна особа, то за теперішніх обставин...

Він зав'язав останнього вузла й пустив її ногу.

— А щоб він не діждав, отой Сент-Вінсент! Ходімо!

— На вашому місці я теж би так учинила,— засміялася вона, беручись за човна з одного кінця.— Як ви одна-че змінилися, Ванс. Ви не той чоловік, якого я бачила, коли йшла до Дайї. Ви, між іншим, не вміли тоді лаятись.

— Я став не той, дякувати богові та вам. Але мені здається, що я за вас чесніший. Я свої погляди застосовую в житті.

— Це несправедливо, ви самі добре знаєте. Ви занадто багато вимагаєте при даних обставинах...

— Маленького тільки пальчика!

— А може, й справді ви мене любите, як старший брат? В такому разі можете, коли вже вам так хочеться...

— Мовчіть! — різко перебив він,— бо я зроблю дурницю!

— Перецілуєте всі мої пальці? — додала Фрона.

Він бовкнув щось невиразне, і розмова урвалася. Піднімаючись вгору, вони обое важко дихали й весь час мовчали, поки не спустилися до річки, де на них чекав Макферсон.

— Дел ненавидить Сент-Вінсента,— рішуче промовила Фрона,— а за що?

— Здається, що так.— Він допитливо поглянув на Фрону.— І куди тільки йде, скрізь за собою носить якусь стару російську книжку. Сам її прочитати не може, але вважає чомусь, що вона стане для Сент-Вінсента Немезідою. І знаєте, Фроно, він такий у цьому переконаний, що й я починаю йому вірити. Не знаю, чи я до вас прийду, чи ви до мене, але...

Вона випустила човна з рук і голосно засміялася.

Він образився і почервонів.

— Коли я...— почав він.

— Пусте! — сміялася вона.— Не кажіть дурниць. А головне, не прибирайте такої серйозної міни. Це зараз вам не до лица. Волосся у вас розкуйовджене, за поясом ножака, самі голі по пояс — справжній морський пірат, що приготувався до бою. Будьте грізні, люті, насуплюйте брови, лайтеся,— що хочете, але не будьте тільки таким серйозним. Шкода, що не маю з собою фотоапарата! На старості літ я могла б тоді хвалитись: «Гляньте, друзі мої милі! Це Корліс, відомий дослідник північних країн. Він мав такий вигляд, коли закінчив свою славетну подорож по нетрях Аляски!»

Він докірливо показав на неї пальцем і промовив суворим голосом:

— А де ваша спідниця?

Фрона мимохіть поглянула на свої ноги. Рештки спідниці, лахміття якесь ще теліпалося на ній, і вона заспокоїлася, хоч і почервоніла:

— Як вам не соромно!

— А ви, будь ласка, не пишайтеся!— засміявся він.— Правду кажучи, це тепер вам зовсім не до лиця. Коли б я мав фотоапарат...

— Та годі вже! Ходімо далі,— промовила вона.— Там Томмі чекає. Сподіваюсь, що шкіра на спині у вас геть облупиться від сонця,— потішаючись, сказала вона, коли вони притягнули човна до останньої крижини і спустили на воду.

Через десять хвилин вони видиралися по крижинах на стрімкий берег, де лежав бідолашний мандрівник. Над ним стирчала палиця з ганчіркою, що маяла в повітрі так тихо, що вони злякалися, чи не прибули запізно. Раптом він поворухнувся злегка головою й застогнав.

Груба одежина на ньому порвалася в лахміття, з порваних мокасинів виглядали зчорнілі, поранені ноги. Він так охляв, що скидався на голий кістяк без м'яса. Здавалося, що кістки от-от прорвуть натягнену на них шкіру.

Коли Корліс взяв його за руку, шукаючи пульсу, він розплющив очі й глянув на нього осовілим поглядом. Фрона здригнулася.

— Страшно глянути!— буркнув Макферсон, доторкнувшись до засохлої руки.

— Йдіть, Фроно, до човна,— промовив Корліс.— Ми з Томмі будемо його нести.

Та вона, стиснувши уста, й собі взялася за хворого. Хоч їм і легше стало нести хворого, а все ж його досить потрусили, поки донесли до човна. Від руху він навіть трохи опритомнів і, розплющивши очі, прохрипів:

— Джекоб Велс... листи... з Півдня...

Він взявся безсилою рукою за пазуху. Під сорочкою на голому тілі висіла торбина з листами.

На носі і на кормі було досить місця, та Корлісові, що сидів посередині, ноги хворого заважали веслувати. «Біжу» легко одійшла від берега. Вони пливли тепер за водою, й не треба було докладати багато сили.

Фрона помітила, що руки, плечі й спина Корлісові почервоніли, як жар.

— Мое бажання здійснилося! — раділа вона, погладивши злегка його руку. — Доведеться вам змазатись кольдкремом, коли повернемося.

— Гладьте, гладьте, — заохочував він, — мені дуже приємно.

Вона бризнула холодною водою на його гарячу спину; він аж здригнувся. Томмі оглянувся на них.

— Ми сьогодні вчинили добре діло, — добродушно промовив він. — Допомогти тому, що гине, — угодний богу вчинок.

— А хто боявся? — засміялася Фрона.

— Що ж, — замислився той, — мені, звісно, було страшно, проте...

Він раптом замовк, немов скам'янів; з невимовним жахом дивився на щось через Фронину голову.

А тоді повільно, урочисто, як годиться звертатися до бога, вимовив:

— Господи милосердний!

Корліс та Фрона оглянулися. Велетенська крижана стіна сунулась річкою. Не вмістившись в протоці, вона на повороті зачепила за берег. Понад берегом утворилися нові гори криги.

— Господи, господи милосердний! Попалися в пастку, як щури.

Томмі безсило опустив весло на воду.

— Веслуйте! — шепнув йому на вухо Корліс, і човен поплинув вперед.

Фрона хотіла перетягти річку майже під прямим кутом і прямувала на острів Розставання, та коли піскувата мілина, через яку вони тільки що перетягли човна, заколихалася під натиском крижаної маси в кілька мільйонів тонн, збентежений Корліс поглянув на Фрону.

Дівчина посміхнулася, кивнула головою й припинила човна.

— Нічого так не вийде, не встигнемо проскочити, — тихо промовила вона, оглядаючись назад, на крижану гору, яка була тепер від них на яких двісті кроків. — Єдине, що можемо зробити, це плисти за водою, поперед криги, звертаючи трохи праворуч, до берега.

Вона старанно зберігала кожний дюйм шляху, намагаючись звертати трохи праворуч, але в той же час пиль-

нувала, щоб відстань між човном та кригою, що за ними пливла, не зменшувалася.

— Я більше не можу так мчати,— застогнав Томмі.

Корліс та Фрона понуро мовчали, й він знову наліг на весла.

Поперед крижаної стіни пливла велика, плоска крижина, на п'ять чи шість футів товщини, величиною в два акри. Вона пливла так швидко, потужно розриваючи хвилі, що по боках у неї створилася ніби супротивна течія, чорторії, як у вузькій протоці при сильній течії.

Коли Томмі помітив цю страшну крижину, у нього опустилися руки. Він зовсім кинув би весла, коли б Корліс не догадався кожного разу, замахуючи веслом, штовхати його ручкою в спину.

— Вона нас не наздожене,— вимовила Фрона, важко дихаючи.— Чи вистачить тільки часу, щоб причалити до берега?

— Як тільки побачите зручніше місце, зараз і повертайте,— порадив Корліс.— А тоді вистрибуйте на землю й тікайте щодуху від берега.

— Доведеться, мабуть, лізти на крутий берег. Добре, що в мене коротка спідниця.

Крига, вдарившись об лівий берег, повернула до правого. Вона насувалась просто на острів Розставання.

— Коли ви оглянетесь назад, я розіб'ю вам голову,— страхав Корліс шотландця.

— Не буду,— простогнав Томмі.

Та сам Корліс оглянувся, а за ним Фрона. Крига з страшенною силою наскочила на острів. Він затремтів, захитався, як від землетрусу. М'який берег був знесений на цілих п'ятдесят футів. Кілька сосен, що росли при березі, перелякано затремтіли й попадали на землю, а над ними виросла крижана гора. Вона розсипалася на шматки, а на її місці в ту ж хвилину виросла друга.

Дел Бішоп з'явився на березі, і серед цього страшного гуркоту почувся його голос:

— До берега, повертайте до берега!

Лід коло берега почав під ним ворухитись, і він відскочив набік.

— Прямуйте в розколину, в найближчу розколину в льоду! — хрипко крикнув Корліс.

Фрона поворушила губами, але нічого не сказала, не було сили, тільки кивнула головою.

Човен летів, як вихор, понад граючою всіма кольорами райдуги стіною, вишукуючи місце, де б можна було причалити.

Так вони, марно шукаючи причалу, мчали вздовж берега, а за ними, насакаючи на острів, гуркотів, тріщав лід.

Вони досягли до протоки між островом Розставання та островом Рубо і тут побачили вигідне для причалу місце, при Рубо.

«Біжу» влетіла туди, з розгону вискочивши до половини з води, і стала, стукнувшись об кригу. Вони втрюх вискочили з човна. Фрона з Корлісом почали тягти його на берег, Томмі, першим скочивши на землю, дбав тільки про власний порятунок. Він би й врятувався, коли б, дряпаючись на берег, не послизнувся та не впав. Він підвівся, знову послизнувся й знову впав. Корліс, тягнучи човна за ніс, спіткнувся на нього. Томмі хутко вхопився за човен.

Корліс та Фрона й так насилу тягли човна, а тепер мушили зупинитись.

Корліс оглянувся й крикнув:

— Пустіть човна!

Та Томмі, потопаючи, безтямно, з божевільним жахом поглянувши на нього, ще дужче вчепився за човен.

Крижина наближалась, була вже за плечима. Почували, як смерть дихнула на них холодним своїм подихом. Вони зробили ще одну спробу, почали тягти човна й Томмі разом, та сили невистало, попадали обое на коліна.

Раптом хворий, що лежав у човні, підвів голову й засміявся божевільним сміхом.

— Що за чортова мати! — крикнув і зареготався знову.

Крижина наскочила на острів. Лід заходив ходором у них під ногами.

Фрона вхопила весло і вдарила Томмі по пальцях. Вони розчепились. Корліс миттю витяг човна на берег. Фрона допомагала йому, підпираючи ззаду. Блискуча стіна згорнулася, як згорток паперу, і Томмі зник серед її звивин, як бджола в пелюстках пишної орхідеї.

Фрона й Корліс попадали на землю ледве живі. Раптом побачили над собою велетенську крижину. Стиснута іншими крижинами, вона хиталась просто над ними.

Фрона спробувала підвестись на ноги, але не змогла й знову впала навколішки.

Корліс миттю відтяг її разом з човном убік.

Лежали обое на землі, але вже під деревами. Сонце світило на них крізь соснові гілки, щебетали пташки, цвірічали весело коники.

XXVI

Фрона не зразу опам'яталася. Їй здавалося, що вона ще не прокинулася після довгого сну. Лежала, як упала, поклавши голову Корлісові на коліна, а він розкинувся горілиць. Сонце світило йому просто в обличчя. Вона підповзла до Корліса. Він дихав спокійно; очі були заплющені. Відчувши на собі її погляд, він розплющив очі й усміхнувся.

Вона знову впала на землю, а він повернувся до неї боком. Погляди їх зустрілися.

— Ванс!

— Що?

Вона простягла руку. Корліс міцно стиснув її. Повіки його затремтіли, він опустил очі додолу.

Десь далеко-далеко шуміла річка, але для них це було наче відгомін якогось забутого світу. Вони відчували якусь приємну втому. Золоте сонячне проміння пробивалося до них крізь живий зелений намет. А все, що жило на цій зогрітій сонцем землі, здавалось, співало. Лежати отак було дуже приємно. Вони дрімали ще хвилини п'ятнадцять, потім прокинулися.

Фрона підвелася й сіла.

— А я таки... злякалася,— промовила.

— Не може бути!

— Боялася, що злякаюся,— пояснила вона, поправляючи зачіску.

— Нехай коси будуть розпущені заради сьогоднішнього дня.

Фрона слухняно розпустила коси, труснула головою, і довкола обличчя засяяв вінюк з золотих кучерів.

— А Томмі загинув! — промовив Корліс, пригадуючи помалу, як вони мчали з кригою наввипередки.

— Правда,— відказала вона.— Я його вдарила по пальцях. Який то був жах! Будемо сподіватись, що в човні в нас лежить людина краща за нього. Треба, до речі, зараз нам подбати про хворого. Але, гляньте!

Крізь віти дерев не більше як за п'ятдесят футів від них, виднілась чимала хатина.

— Нікого коло хати не видно. Мабуть, якась пуста, а може, хазяї пішли кудись в гості. Ви залишайтеся з хворим, Ванс, а я піду подивлюсь. У мене більш пристойний вигляд.

Вона обійшла хату, досить велику, як на ту місцевість, і від річки знайшла двері. Вони були відчинені. Фрона зупинилася, щоб постукати; тут їй впала в вічі незвичайна картина або, швидше, серія картин. Насамперед вона побачила натовп чоловіків. Вони, як видно, вирішували якесь важливе питання. Почувши стук, люди інстинктивно розступилися, і до кінця кімнати поміж двома стінами людей, що стояли попліч, утворився прохід. Там, на довгих лавках, по обидва боки сиділи чоловіки з серйозними, суворими обличчями. Посередині під стіною стояв стіл. Коло нього, очевидно, скупчилася загальна увага.

Після ясного сонячного світла кімната здалася Фроні темною, похмурою, однак вона розгляділа бородатого американця, що сидів за столом, постукуючи важким дерев'яним молотком. По другий бік сидів Сент-Вінсент. Вона встигла помітити його змучене, виснажене обличчя. Тут до столу підійшов якийсь чоловік, з зовнішнього вигляду він скидався на шведа.

Чоловік з молотком підніс вгору праву руку й сказав урочисто:

— Ви повинні заприсягтися, що все те, що ви скажете перед судом...— Він раптом замовк й зиркнув на шведа.— Скиньте шапку! — зарепетував.

Швед скинув шапку, поміж присутніми почувся сміх.

Чоловік з молотком знову почав:

— Ви повинні заприсягтися великим богом, що будете перед судом говорити одну тільки правду, і хай вам бог у цьому допоможе.

Швед кивнув головою й опустив праву руку.

— Одну хвилинку, джентльмени!

Фрона повільно підходила до столу, а прохід за нею змивався до купи.

Сент-Вінсент скочив з місця, простягаючи до неї руки.

— Фроно! — крикнув, — Фроно, я не винен!

Ці несподівані слова зовсім її приголомшили; на хвилину аж в очах у неї потьмарилося — бачила тільки перед собою бліді обличчя та блискучі очі.

«Не винен, а в чому?— подумала вона, поглянувши на Сент-Вінсента, що так і стояв з простягненими руками. Щось їй в ньому в цю хвилину не сподобалось.— Не винен! Він міг би виявити більше стриманості, міг би почекати, поки виголосять акт обвинувачення. Адже ж їй зовсім не відомо, в чому його обвинувачують».

— Знайома підсудного,— авторитетним тоном мовив чоловік з молотком.— Подайте там хто стільця!

— Одну хвилинку!— Вона підійшла до столу й сперлася на нього рукою.— Я нічого не розумію. Все це для мене не таке несподіване...— Вона мимохіть поглянула на свої ноги, пооб'язувані брудними ганчірками, й згадала, що на ній коротка, порванаспідничина, лікоть вилазить з рукава, розпущене волосся розтріпалося. На щоках та на шиї в неї позасихала якась липка грязюка. Вона повела рукою по обличчі, і шматок грязі впав на землю.

— Гаразд,— промовив лагідно голова суду,— сідайте. Ми в такому становищі, як і ви; ми теж нічого не розуміємо. Але, повірте мені, ми й зійшлися сюди, щоб встановити правду. Сідайте.

Фрона підняла руку.

— Одну хвилиночку...

— Сідайте! — гаркнув голова.— Не перебивайте засідання!

Серед натовпу почувся шум, нарікання. Голова стукнув молотком по столу, закликаючи до порядку.

Та Фрона все ще стояла.

Коли все затихло, вона звернулася до чоловіка з молотком:

— Шановний голову! Це, коли не помиляюся, збори шукачів золота?

Той кивнув головою.

— В такому разі я, як тутешня жителька, ще раз прошу слова. Ви доконче повинні мене вислухати!

— Ви порушуєте порядок, міс... міс...

— Велс,— сказало разом кілька голосів.

— Міс Велс,— закінчив голова дещо прихильніше.— На жаль, мушу все-таки вам зауважити, що ви порушуєте порядок. Прощу сідати.

— Не сяду,— відказала вона.— Я маю невідкладну справу й тому прошу дати мені слово поза чергою. Коли ви мені відмовите, апелюватиму до зборів.

Вона поглянула на натовп.

— Дайте їй слово! Нехай каже! — почувлися голоси. Голова поступився їй жестом дав їй дозвіл.

— Шановний голово, шановні громадяни! Я не знаю, яку справу ви маєте розглянути, але знаю, що моя справа важливіша. Під цією хатою лежить людина, вона вмирає з голоду, очевидно. Ми перевезли її через річку. Ми вас не потурбували б, але не можемо тепер повернутись на наш острів. Тій людині треба допомогти негайно.

— Два чоловіки, з тих, що ближче до дверей, зараз підуть до нього, — промовив голова. — Ви, доктор Голідей, теж підіть з ними. Допоможіть йому, чим можна.

— Просіть перерви! — шепнув Сент-Вінсент.

Фрона кивнула головою.

— Крім того, прошу зробити перерву, поки з'ясується справа з хворим.

— Не треба перерви! Ведіть засідання далі! — почувлися вигуки.

— Ну, Грегорі, — посміхнулася вона до нього, сідаючи поруч, — в чому справа?

Він міцно стиснув їй руку.

— Не вірте їм, Фроно... Вони хочуть, — щось здушило йому горло, — моєї страти.

— Як? Заспокойтеся, розкажіть мені докладно.

— Цієї ночі... — почав він похапцем і змовк, прислухаючись до скандинавця, що перед тим давав присягу. Скандинавець почав розказувати, старанно підбираючи слова. — Я раптом прокинувся від пострілу, — казав він, — підійшов до дверей і почув ще один постріл.

Його мову перебив смагливий чоловік у поношеній, рваній одежині.

— Що ви тоді подумали?

— Га? — перепитав свідок. Він почервонів, змішався.

— Коли ви підійшли до дверей, то що спало вам на думку?

— Ага! — свідок з полегшенням зітхнув, обличчя його прояснилося, в голосі почулося цілковите розуміння. — Я був без мокасинів і подумав, що страшенно холодно. — Вираз задоволення зник з його обличчя, він щиро здивувався, почувши сміх серед присутніх. Казав, проте, далі: — Я почув ще постріл і вибіг на дорогу...

В цю хвилину Корліс пробрався крізь натовп до Фрони, й вона не чула, що казав свідок далі.

— Що трапилось? — спитав інженер. — Щось важливе? Чи не міг би я стати в пригоді?

— Авжеж, авжеж! — Вона вдячно потисла йому руку. — Доберіться як-небудь на той бік та попросіть батька, щоб прибув сюди. Скажіть йому, що з Сент-Вінсентом трапилося лихо, що його обвинувачують... В чому вас обвинувачують, Грегорі?

— В душогубстві.

— В душогубстві? — здивувався Корліс.

— Так, так. Скажіть, що його обвинувачують в душогубстві і що батько тут доконче потрібний. Та ще скажіть, щоб привіз мені яку-небудь одежу. І, Ванс, — вона потисла йому руку й швидко поглянула на нього, — не дуже... не дуже наражайтеся на небезпеку, але, коли можна, то виконайте моє прохання.

— Я все влаштую. — Він, упевнено струснувши головою, почав пробиватися до дверей.

— Хто вас захищає? — спитала Фрона Сент-Вінсента.

Він знизав плечима.

— Ніхто. Вони хотіли призначити якогось колишнього адвоката з штатів, Біля Брауна, та я відмовився. Він тепер обвинувачуватиме. Це суд Лінча. Вони заздалегідь змовилися заподіяти мені смерть.

— Цікаво було б знати вашу версію.

— Фроно, Фроно!.. Та я ж не винен... я...

— Тихо! — Вона поклала руку йому на плече, щоб він замовк, і всю увагу звернула на те, що мовив свідок.

— То цей газетяр, як в'юн, вився, але ми з П'єром увіпхнули його в хату. Він як став, то й не ворухнувся, тільки плакав.

— Хто плакав? — перепитав прокурор.

— Він, оцей самий. — Скандипавець показав на Сент-Вінсента. — Я запалив світло. Лампа була перекинута, але в мене в кишені була свічка. Дуже добра звичка носити свічку з собою, — поважно додав він. — А Їорг лежав мертвий, а скво сказала, що все це зробив він, і зразу ж таки також померла.

— А хто саме зробив?

— Та він же, він! — Свідок знову вказав пальцем на Сент-Вінсента.

— Вона так казала? — тихо спиталася Фрона.

— Казала, — пошепки відповів Сент-Вінсент. — Це

правда. Тільки я не можу зрозуміти, чому вона так казала. Була, мабуть, не при пам'яті.

Смаглявий чоловік в поношеній одежі почав допитуватися свідка про подробиці. Фрона уважно прислухалася. Допит однак нічого нового не дав.

— Ви теж маєте право давати свідкові запитання;— звернувся голова до Сент-Вінсента.— Бажаєте його про що-небудь спитати?

Сент-Вінсент крутнув головою.

— Спробуйте! — наполягала Фрона.

— Яка з цього користь? — сказав він безнадійно.— Вирок уже винесено заздалегідь.

— Одну хвилину, будь ласка! — гучний Фронин голос зупинив свідка, що хотів одійти.— Ви особисто знаєте, хто вчинив душогубство?

Скандинавець витріщив на неї очі. Його від природи тупувате обличчя тепер зовсім застигло. Він неначе чекав, поки усвідомить собі її запитання.

— Ви бачили, хто вбив Борга? — спитала вона знову.

— Авжеж. Він самий.— Він показав на Сент-Вінсента.— Скво казала, що він убив.

Всі навкруги посміхалися.

— Але ви самі не бачили?

— Я чув постріли.

— А бачили, хто стріляв?

— Ага! Ні, не бачив, та вона казала...

— Досить. Дякую,— ласкаво промовила Фрона, і свідок одійшов.

Біль Браун заглянув у свою записку книжку.

— П'єр Ла-Флітч! — викликав він.

Стрункий, смаглявий чоловік, енергійно підійшов до столу.

Був він гарний на вроду, чорнявий, з промовистими, чесними очима. Погляд його, блукаючи, на хвилину зупинився на Фроні з неприхованим замилюванням. Вона посміхнулася й злегка кивнула головою, бо він їй сподобався з першого погляду. Їй здалося навіть, що вона з ним давно знайома.

Він посміхнувся радісно. З-під виголеної верхньої губи блиснули чудові білі зуби.

На запитання, з якими звичайно звертаються до свідків, він розказав, що батько його, Ла-Флітч — нащадок

давніх «coureurs du bois¹». Мати,— він повів плечима й блиснув зубами,— метиска. Народився він десь у тундрі, під час полювання, де саме, докладно не знає. Всі вважають його за давнього тутешнього жителя, так. Він прибув сюди ще за часів Джека Макквесчена, з Невольницького озера, перебрався через Скелясті гори.

Коли його попросили розказати, що він знає про убивство, він на хвилину замислився — хотів либонь зробити ефектний вступ.

— Весною гарно на ніч одчиняти двері,— почав він дзвінким голосом, як у флейту заграє. Говорив з помітним акцентом, що нагадував про його походження.— Так і я спав цієї ночі. Сплю я, як кіт. Листок спаде з дерева, вітерець подихне — все я чую; вуха мої не сплять ніколи. При першому пострілі,— він клацнув пальцями,— я кинувся до дверей.

— То був не перший постріл,— нагнувся Сент-Вінсент до Фрони.

Вона хитнула головою, не зводячи очей з Ла-Флітча, що чменно змовк на хвилину.

— Почулося ще два постріли,— казав він далі,— раз по раз, бах, бах! Це в Борговій хатині, сказав я сам до себе і побіг туди. Я думав, що то Борг убиває Беллу. Яка шкода! Белла була дуже вродлива,— пояснив він з чарівною посмішкою.— Мені вона дуже подобалась. Я побіг її рятувати. А тут Джон преться з своєї хати, сопе, як товста корова. «Що там таке?» питає він, а я кажу: «Не знаю». Тут щось як вискочить на нас з темряви! Отак! Звалило Джона з ніг, і мене звалило. Ми вхопилися за нього. Чоловік. Роздягнений. Виривається, кричить: «Ай, ай, ай!» Отак! А ми не пускаємо. Він зупинився. Тоді ми повставали та й кажемо йому: «Ходімо в хату».

— Хто ж то був?

Ла-Флітч повернувся й поглянув на Сент-Вінсента.

— Кажіть далі.

— Чоловік не хотів вертатись, та ми з Джоном примусили його, і він вернувся.

— Він що-небудь казав?

— Я питав у нього, що трапилось, а він тільки плакав та хлипав — отак: ги-ги, ги-ги, ги-ги!

¹ Coureurs du bois — лісовий гінець (франц.).

— Ви не помітили по ньому нічого такого?

Ла-Флітч, не розуміючи, підвів брови.

— Нічого особливого, незвичайного?

— А, правда, правда! Руки в нього були закривавлені.

Не звертаючи уваги на приглушений гомін, що знявся серед натовпу, він казав далі, а виразні, живі рухи надавали драматизму його словам.

— Джош засвітив світло. Белла стогнала, як тюлень, коли влучити його кулею під плавник, а Борг лежав у кутку. Він уже не дихав. Тут Белла розплющила очі, я глянув на неї й зрозумів, що вона впізнала мене, Ла-Флітча.

«Хто це зробив, Белло?» запитав я. Вона безсило повернула голову, а тоді тихо прошепотіла: «Він помер?» Я зрозумів, що вона питає про Борга й сказав: «Помер». Тоді вона підвела голову, сперлась на лікоть, а очі хутко-хутко забігали по хаті, поки вона не помітила Сент-Вінсента. Тоді вже й не зводила з нього очей. Потім показала пальцем — отак. — Підкреслюючи рухом свої слова, Ла-Флітч обернувся й тремтячим пальцем показав на Сент-Вінсента. — І вона сказала: «Він, він». А я ще спитав: «Белло, хто це зробив?» А вона відказала: «Він, він, Сент-Вінча, він зробив». Ла-Флітч безсило звів голову на груди, але знову гордовито підвів її й закінчив, блиснувши білими зубами:

— Вона померла.

Смаглий чоловік, Біль Браун, почав, як на справжньому суді, задавати деякі питання. Відповіді Ла-Флітча тільки стверджували попередні його слова. З'ясувалося, між іншим, що під час вбивства Борга мусила точитися завзята боротьба. Важкий стіл був поламаний, од стільців та ліжка залишилися дрібні тріски, пічка перекинулася.

— Я такого ніколи не бачив, такої руїни, — закінчив Ла-Флітч своє оповідання. — Ніколи!

Браун повернув свідка до Фрони і ввічливо вклонився, показуючи, що вона може допитувати його. Фрона вдячно всміхнулася — вважала за доцільне бути ввічливою з обвинувачем. Головним чином вона намагалася зволікти час, поки приїде батько, поки вона поговорить сам на сам з Сент-Вінсентом та про все докладно дізнається. Тому вона без кінця питала й перепитувала

Ла-Флітча. Вияснила вона, одначе, два важливі факти.

— Ви казали, що чули перший постріл, містер Ла-Флітч. Але стінки в тутешніх будинках досить товсті. Коли двері були зачинені, то чи могли б ви почути той постріл?

Він похитав головою. По чорних очах його було видно, що він розуміє, до чого вона веде.

— Коли б двері в Борговій хатині були зачинені, то чи ви почули б у себе постріл?

Він знову похитав головою.

— Значить, коли ви кажете про перший постріл, то не про перший взагалі, а про перший з тих, що ви почули?

Він кивнув головою, і хоч Фрона одержала таку відповідь, якої хотіла, вона сама не знала, яку користь зможе їй дати цей факт.

Тоді вона почала зручно доходити до другого, також важливого факту, хоч і почувала весь час, що Ла-Флітч чудово розуміє її заміри.

— Ви кажете, містер Ла-Флітч, що тоді було дуже темно?

— Справді дуже темно.

— Темно, кажете? Як же ви могли впізнати Джона?

— Джон, коли біжить, то страшенно тупає погамі. Я й пізнав його по тупотінню.

— А якби він не тупотів, ви б його тоді впізнали?

— Ні.

— Тоді,— Фрона вже бачила свою перемогу,— тоді з'ясуйте мені, містер Ла-Флітч, як ви могли знати, що у містера Сент-Вінсента на руках кров?

Він посміхнувся, показуючи білі, як сніг, зуби і на хвилинку замислився.

— Як я знав? Я почув теплу кров на його руках, нюхом почув. О! Десь далеко дим з мисливського табору, нора, де заховався заєць, оленячий слід — хіба я нюхом цього всього не почую?

Він закинув назад голову і з напруженим обличчям, заплашеними очима, роздував ніздрі, показуючи, як в таких випадках все ество його скупчується в одному почутті, в нюхові.

Потім очі його розплющилися, й він у задумі поглянув на Фрону.

— Я почув запах крові на його руках, теплої, гарячої крові...

— А він може почути, він, їй-богу, такий! — крикнув хтось з натовпу.

Це так переконало Фрону, що вона мимохіть поглянула на Сент-Вінсентові руки й помітила якісь руді плями на фланельовій сорочці, на манжетах.

Коли Ла-Флітч одійшов од столу, Браун підійшов до Фрони й подав їй руку.

— Треба ж мені познайомитися з захисником, — мовив він добродушно, переглядаючи свої записки перед допитом другого свідка.

— А чи не вважаєте ви, що мені не слід виступати? — спитала вона привітно. — Який з мене оборонець, коли я не мала часу приготуватись? Я нічого не знаю в цій справі, тільки від свідків про дещо й дізналася. Як ви гадаєте, містер Браун, — голос її чарував, переконував, — адже краще було б справу відкласти на завтра?

— Гм? — Він задумливо подивився на годинник. — Це думка непогана. Тепер одначе п'ять годин, всім пора додому вечерю готувати.

Фрона мовчки, поглядом, подякувала йому, як вміють робити часом тільки жінки, і на Брауна цей погляд вплинув більше, ніж будь-які слова.

Він пішов на своє місце й звернувся до присутніх:

— Внаслідок наради між представниками обвинувачування та оборони, приймаючи до уваги пізній час та неможливість аби як розглянути справу, я... пропоную відкласти суд на завтра, на вісім годин ранку.

— Перерву ухвалено! — оголосив голова, відійшов від столу й почав затоплювати піч. Він жив тут разом з іншими товаришами та, звичайно, куховарив для всіх.

XXVII

Фрона звернулася до Сент-Вінсента, коли всі повиходили з хати. Він спазматично, немов потопавши, вхопився за її руку.

— Вірте мені, Фроно! Обіцяйте, що віритимете мені! Фрона спалахнула.

— Ви схвильовані, — промовила вона, — а то б ви так не казали. Я вас не звинувачую, — додала ласкавіше, —

я розумію, що такий випадок може рознервувати людину.

— Сам я це бачу,— відказав він розпачливо.— Я так поводжуся, немов розум стратив, а інакше не можу — нерви в мене занадто напружені. Досить вже й того страху, що я набрався, коли побачив, як загинув Борг. А тут іще кажуть, що я його вбив, хочуть лінчувати! Вибачте мені, Фроно,— я сам не свій. Я, звичайно, переконаний, що ви мені повірите.

— Розкажіть мені все, Грегорі.

— По-перше, ота жінка, Белла, збрехала. Вона мусила бути не сповна розуму, коли могла перед смертю таке сказати; і це після того, як я, наражаючись на небезпеку, боронив її та Борга. Цим тільки можна з'ясувати...

— Почніть з початку,— перебила вона.— Пам'ятайте, що я нічого не знаю.

Він сів вигідніше і, крутячи цигарку, почав розповідати про те, що трапилось минулої ночі.

— Так, мабуть, о першій годині я прокинувся — хтось засвічував каганця. Я думав, що це Борг, ще й дивувався, чого це він лазить, хотів знову заснути, але щось таке, якесь передчуття, примусило мене розплющити очі. В хаті були двоє чужих людей. Були вони в масках, у шапках з навушниками. Обличчя їх були закриті масками, і тільки очі світилися крізь прорізи, тому я не міг їх пізнати.

Я зразу зрозумів, яка небезпека загрожує нам. Хвилину я лежав непорушно, розмірковуючи, що робити. Борг позичив у мене револьвер, зброї у мене при собі не було. Рушниця моя висіла коло дверей. Я наважився кинути до неї. Та не встиг я поворухнутись, як один з тих людей повернувся до мене й вистрілив з револьвера. Це був перший постріл — його Ла-Флітч не чув. Потім уже, як почалася боротьба, двері розчинилися; він зміг почувти наступних три постріли.

Я був так близько від злочинця, так зненацька зіскочив з ліжка, що він схибив. За хвилину ми зчепилися, попадали обидва на землю. Борг, розуміється, прокинувся; другий злочинець напав на нього та на Беллу. Це він і вбив Борга, бо другий злочинець весь час борювся зі мною. Ви чули, що казали свідки. З того, як все в хаті було попівечене, ви можете собі уявити, яка то була боротьба! Ми качалися по землі, били, душили

один одного, чіплялися за все, що було в хаті, поламали, потрошили стіл, стільці, полиці, все, все. Який то був, Фроно, жах! Борг витрачав останні сили, Белла, сама стопнучи від ран, заступалася за нього; а я не міг йому допомогти!

Нарешті, я почав перемагати свого супротивника. Я перекинув його горілиць, колінами придушив йому руки до землі, почав душити за горло. Але тут другий, замордувавши Борга, кинувся на мене. Що я міг зробити? Їх два, я один! Вони схопили мене, кинули в куток, а самі повтікали.

Я тоді вже, правду кажучи, себе не тямив, бо, віддихнувши трохи, кинувся за ними навздогін, не маючи ніякої зброї. Тут я натрапив на Ла-Флітча та Джона... Далі ви знаєте. Тільки,— Сент-Вінсент, дивуючись, морщив брови,— тільки... я не можу зрозуміти, чому Белла склала на мене вину!

Він з благанням поглянув на Фроно, а вона, хоч і потисла йому співчутливо руку, мовчала, зважуючи те, що сказав він, і те, що казали свідки. Потім вона помалу хитнула головою.

— Погана справа. Треба їх переконати...

— Присягаюся, Фроно, що я не винен. Я не святий, це так, але на моїх руках немає кривавих плям.

— Не забувайте, Грегорі,— лагідно сказала вона,— що не я вас судитиму. Судитимуть вас, на жаль, шукачі золота, і вся справа в тому, щоб їх переконати, що ви невинні. Два головні факти обвинувачування проти вас — те, що сказала Белла перед смертю, та кров на рукаві.

— Вся хата була залита кров'ю,— сердито вигукнув Сент-Вінсент, скочивши з місця.— Кажу вам, кров була скрізь. Як я міг не вимазатись, коли качався по всій хаті в боротьбі з отим злочинцем! Невже ви не вірите мені на слово?..

— Заспокойтеся, Грегорі, сядьте. Ви справді як не свій. Коли б вирок залежав від мене, то, будьте певні, вас би виправдали, звільнили. Але ці люди... Ви знаєте, що таке натовп, якими законами він керується?.. Як їх переконати, щоб вони вас пустили? Зрозумійте, що свідків у вас немає! А те, що сказала Белла перед смертю, далеко більше важить, ніж слова будь-якого свідка, хоч би як він клявся та божився. Хіба ви зможете сказати, з якої причини та жінка захотіла померти з неправдою на

устах? Чи були в неї які підстави, щоб вас зненавидіти? Може, ви чим скривдили її чи її чоловіка?

Грегорі крутнув головою.

— Ми цього, безумовно, і собі не можемо з'ясувати. А шукачам золота ніякі пояснення не потрібні. Для них і так справа цілком ясна. Нам треба їм довести, що вони помиляються. Але як зможемо ми це зробити?

Сент-Вінсент безсило впав на стілець. Плечі його опустились, голова впала на груди.

— Значить, доведеться пропадати.

— Ні, становище не таке безнадійне. Вас не повісять. Звіртеся на мене.

— Та що ж мені робити? — крикнув він в розпачі. — Вони захопили владу, що захочуть, те й зроблять.

— По-перше, ріка вже очистилась від криги. Це найголовніше. Губернатор та округовий суддя от-от можуть прибути, а з ними загін поліції. Вони, безумовно, затримуються тут. Крім того, ми й самі можемо вжити деяких заходів. Річка розмерзлася, і, в найгіршому разі, ми зможемо втекти. Їм і на думку не спаде, що ми на це відважимося.

— Ні, ні! Неможливо! Що ми самі вдіємо з патовом!

— З нами мій батько та барон Курбертен. Чотири чоловіки, одважних, рішучих, усі разом можуть світ перевернути, дорогий Грегорі! Вірте мені, все буде гаразд.

Вона цілувала його, гладила по голові, та змучене його обличчя не повеселіло.

Джекоб Велс ще завидна переїхав через протоку. З ним прибув Дел, барон та Корліс.

Поки Фрона переодягалася в малепькій хатині з дозволу господаря, який охоче погодився віддати їй своє помешкання, Джекоб Велс пішов провідати хворого листоношу. Листи та телеграми, які той привіз, були настільки важливі, що Джекоб Велс перечитав їх кілька разів, і його обличчя спохмурніло. Але коли він вернувся до Фрони, був спокійний, як завжди.

Сент-Вінсентові, що сидів під арештом у сусідній кімнаті, дозволили побачитись з прибулими знайомими.

— Досить погана справа, — сказав Джекоб Велс, залишаючи його, — але будьте спокійні, Сент-Вінсент. Як

там вона не обернеться, поки я тут, вас не повісять. Я певен, що не ви вбили Борга. Здайтеся на мене.

— Який сьогодні без кінця довгий день — казав Корліс, проводячи Фрону до хати.

— А завтрашній буде ще довший, — відказала стомлено Фрона. — Мені так хочеться спати!

— Ви відважне дівча, я вами пишаюся.

Була десята година. Корліс поглянув крізь тьмянний присмерк на прозорий лід, що безнастанно пропливав річкою.

— І в цій справі я вам допомагатиму, — мовив він далі. — У всьому.

— У всьому? — перелитала вона тремтячим голосом.

— Коли б я був героєм з мелодрами, я б сказав: — Радю прийму за вас смерть. Та я звичайний собі чоловік, і тому кажу ще раз — у всьому.

— Які ви добрі до мене, Ванс. Я ніколи не зможу вам відплатити...

— Годі, годі! Я нічого тут не продаю. Любов — то служіння. Так, здається?

Вона довго дивилася на нього. На обличчі її відбився ласкавий подив, але разом з тим вона відчула якусь ніяковість. Де взялося це почуття, вона сама не знала. Сьогоднішні події, все, що трапилось з того часу, як вони познайомились, — все промайнуло перед її очима.

— Ви вірите в щире дружбу? — спитала Фрона нарешті. — Я сподіваюсь, що така дружба завжди буде між нами. Світла, чиста приязнь добрих товаришів.

Говорячи це, Фрона відчувала, що її слова не зовсім відповідають її почуттям та бажанням. І коли він, не згоджуючись, крутнув головою, вона відчула в собі якесь легке, радісне, невиразне тремтіння.

— Добрі товариші? — запитав він. — Ви ж знаєте, що я вас кохаю!

— Знаю, — одказала вона стиха.

— Ви, мабуть, погано знаєте чоловічу вдачу. Повірте мені, що ми не такі, як ви думаєте. Добрі товариші! Прийти до вас погрітися з морозу? Гаразд! Але прийти, а там вже гріється інший? Ні, так не буває! Коли ми приятелі, то я повинен радіти з вашого щастя. Але уявіть собі хоч на хвилину, як міг би я бачити вас з дитиною на руках, з дитиною від другого, з дитиною, що

могла б бути моєю, а тепер дивиться на мене його очима, посміхається до мене його посмішкою? Чи ж думаєте ви, що я радітиму з вашої радості? Ні, ні. Кохання не може жити поруч з дружбою.

Вона поклала руку йому на плече.

— Ви вважаєте, що я помиляюсь? — запитав він, вражений чудним виразом на її обличчі.

Вона тихенько плакала.

— Ви змучені, стомилися. На добраніч! Лягайте спати!

— Ні, ні, не йдіть, зачекайте хвилинку. Ні, ні. Я казна-що кажу, я справді стомилася. Але слухайте, Ванс. Завтра нам доведеться зробити дуже багато. Ми повинні скласти певний план на завтра. Зайдіть до нас. Там радяться батько з Курбертенем. Коли трапиться так, як ми того боїмося, то всім нам доведеться докласти рук.

— Досить фантастично, — зауважив Джекоб Велс, коли Фрона коротко розказала про свій план та про розподіл між ними обов'язків. — Може однаке вдатися, бо нікому таке й на думку не спаде.

— *Coup d'etat*!¹ — вигукнув барон. — Чудово! В мене душа горить від самої тільки думки! Руки вгору! — вересну я страшним голосом. А що, як вони не піднімають рук? — запитав він раптом у Джекоба Велса.

— Тоді стріляйте. Якщо зброя у вас в руці, не жартуйте ніколи, барон. Завжди виконуйте те, що сказали. Інакше не буде добра — так кажуть досвідчені люди.

— А ви, Корліс, вартуватимете коло «Біжу», — говорила Фрона. — Батько думає, що завтра на річці буде мало льоду, якщо тільки крига ніде не зачепиться. Ви повинні бути наготові з човном, при березі, проти хати. Ви хоч не будете знати, що там робиться, але, побачивши, що Сент-Вінсент тікає, миттю сідайте з ним у човен і просто до Давсона! Тепер і попрощаймося, бо завтра рано, певно, буде ніколи. Держіться лівої протоки аж до повороту. А там звернете в праву протоку й попливете за водою. Так. А тепер спати! До Давсону сімдесят миль, а ви повинні прибути туди за одним махом.

¹ *Coup d'etat* — дослівно — державний переворот (франц.).

Джекоба Велса зустріли з великою пошаною. Він прибув на початок зборів шукачів золота й почав їх переконувати, що це незаконні збори. «Ті часи,— казав він,— коли в країні не було жодних законів і коли й такі збори вважалися законними, давно минули. Тепер тут встановлено певні закони, а законові кожен мусить підлягати. Уряд її величності королеви довів, що він своїми засобами може підтримувати цілковитий порядок у країні, отож втручатися в його розпорядки — це значить вертатися до колишнього анархічного стану. Такі вчинки слід вважати за злочин, інакше на них не можна дивитися».

Далі він коротко, стримано сказав, що, коли справа набуде серйозного характеру, він вживе найрішучіших заходів, щоб притягти учасників до відповідальності.

Наприкінці запропонував зборам розійтися, а справу передати до законної судової установи.

Пропозицію було одногolosно відкинуто.

— От, бачите,— сказав Сент-Вінсент до Фрони.— Немає надії.

— Але ж послухайте мене!

Фрона похапцем розповіла йому про те, що вони вирішили зробити.

— Даремна праця! Це безумство! — відказав він, вислухавши її. Він був надто пригнічений, щоб поділяти її ентузіазм.

— А відмовитись від цієї спроби — значить піти на шибеницю,— не стерпіла Фрона.— Хіба ви не думаєте боротись до кінця?

— Чому ні,— глухо відказав Сент-Вінсент.

Першими свідками були два шведи. Вони розповіли про випадок з коритом, про те, як Борг тоді розлютився. Сам по собі випадок був незначний, та коли його розглядати в зв'язку з наступними подіями, він набував зразу великого значення. На його тлі поставала в уяві присутніх яскрава низка подій, що могла привести до такого трагічного кінця. Головну роль тут відігравало не те, що говорилося, а те, що не договорювалося. Всі вони, оці шукачі золота, найтемніші, найубогіші на розум з них, досить знали життя, щоб уявити собі цей звичайний незначний випадок, що міг статися тільки з

однієї причини. Поки говорили свідки, не один з присутніх хитав головою в задумі, не один шепотів сусідові на вухо про свої домисли.

Шість свідків один по одному швидко пройшли перед судом. Всі вони обшукали ту місцевість, де трапилась подія, обшукали весь острів, і всі в один голос твердили, що ніде не помітили слідів тих двох злочинців, про яких розказував Сент-Вінсент.

Фрона дуже здивувалася, побачивши, що Дел Бішоп хоче й собі свідчити. Вона знала, що той не любить Сент-Вінсента, але не могла собі уявити, які в нього можуть бути відомості в цій справі.

Після того як він склав присягу, як сказав про свій вік, національність тощо, Біль Браун спитав:

— Ваша професія?

— Шукач золота; працюю сам по собі,— відказав задержувато Дел, оглянувши присутніх похмурим поглядом.

Справа в тому, що майже всі шукачі золота працюють звичайно гуртом, бо не вірять в успіх методу шукачів-одинаків.

— Одинак! — хихикнув чоловік патріархального вигляду, в чорній сорочці.

— Він самий,— ствердив Дел Бішоп.

— Скажи, хлопче,— мовив патріарх,— ти хочеш нас запевнити, що завжди працював один?

— Так воно й було.

— Не повірю! — Старий зневажливо знизав плечима.

Бішоп закашлявся і раптом підняв голову.

— Шановний голово! Я маю дати свідчення. Я не хочу зневажати суду, а кажу тільки, без зайвого, що, коли скінчиться засідання, наб'ю пику кожному, хто дозволить собі сміятися з мене. Зрозуміли?

— Ви порушуєте порядок! — зауважив голова, стукнувши по столу молотком.

— Я й вам дам по пиці! — крикнув Дел, підступаючи ближче.— Гарно ви стежите за порядком! Чи я працюю один, чи ні, це до справи зовсім не стосується. Ви не маєте права давати дозвіл на такі йолопські запитання. Я вам покажу, мурмило таке!

— Це ще побачимо! — Голова почервонів, ударив молотком об стіл і скочив з місця.

Дел підступив ще ближче.

Тут Біль Браун кинувся їх розбороняти.

— До порядку, джентльмени, до порядку,— благав він.— Тепер не час для таких непристойних вихваток. Згадайте, що між нами є дама.

Супротивники, щось бурмочучи, розійшлися. Біль Браун продовжував допитувати.

— Містер Бішоп, нам відомо, що ви добре знаєте підсудного. Ми просимо вас сказати перед судом, що ви знаєте про його вдачу.

Посмішка розійшлася по всьому Бішоповому обличчю.

— По-перше, він страшенно гарячий...

— Зачекайте! Я цього не попусти! — Сент-Вінсент схопився з місця, тремтячи від гніву.— Я не дозволю так гратися з моїм життям! Ви допускаєте, щоб якийсь божевільний, якого я тільки раз у житті бачив, свідчив про мою вдачу...

Дел повернувся до нього.

— То ви, значить, мене не знаєте, Грегорі Сент-Вінсент?

— Ні,— холодно відказав Сент-Вінсент.— Я вас, друже, не знаю.

— Який я вам друг! — люто крикнув Дел.

Та Вінсент, не звертаючи на нього уваги, промовив до патовпу.

— Я бачив цього чоловіка раз у житті—зустрівся випадково в Давсоні.

— Ви зараз мене згадаєте. Помовчте-но хвилину,— пасмішкувато сказав Дел.— Я прибув сюди з вами разом у вісімдесят четвертому році.

Сент-Вінсент, раптом зацікавившись, став до нього придивлятися.

— А так, містер Грегорі Сент-Вінсент. Ви неначебто починаєте дещо пригадувати! Тоді я мав вуса, а звали мене Броуном, Джо Броуном.

Він злісно посміхнувся, а журналіст, очевидно, зовсім перестав цікавитись його словами.

— Це правда, Грегорі? — спитала тихо Фрона.

— Щось неначе пригадую,— тихо бурмотів він.— Не знаю... Ні. Нісенітниця якась! Той чоловік помер.

— Ви кажете, у вісімдесят четвертому році, містер Бішоп? — нетерпляче перепитав Біль Браун.

— Так, у вісімдесят четвертому. Він писав тоді для

газет і мандрував довкола світу через Аляску в Сибір. Я втік тоді з китобійного корабля — от чому я звався Броуном — і найнявся до нього за сорок доларів в місяць. Так ось, він зі мною посварився...

Серед присутніх почувся тихий сміх, що дедалі дужчав — посміхалися навіть Фрона й сам Дел. Один тільки Вінсент не сміявся.

— Крім того, він посварився зі старим Енді в Дайї, з Джорджем, ватажком чількутів, з агентом у Целлі та ще багато де з ким. Через нього в нас безупинно траплялися непорозуміння, за жінок особливо. Він скрізь до них залицяється...

— Шановний голово, я протестую! — промовила Фрона, підвівшись. Обличчя в неї було зовсім спокійне; вона стримувалася. — Зовсім зайве заводити річ про залицання Сент-Вінсента. Це до справи не стосується. Крім того, хто з вас не грішний у цьому! Отже, я просила б, щоб обвинувач обмежився тільки тими питаннями, що стосуються справи.

Заговорив Браун, запобігливо, ласкаво, посміхаючись.

— Шановний голово! Я охоче піду назустріч бажанням оборонця. Але все, про що тут говорилося, стосується якраз справи й має велике значення. Ми й надалі будемо давати запитання тільки в такому напрямку. Містер Бішоп — наш головний свідок, і те, що він скаже, має для нас дуже велике значення. Треба прийняти до уваги, що прямих доказів на Сент-Вінсента ми не маємо. Ніхто з нас не бачив, хто саме вбив Джона Борга. Маємо тільки побічні докази. Нам необхідно з'ясувати мотиви злочину, й через те ми повинні знати вдачу підсудного. І ми хочемо це зробити. Треба показати, як цей розпусник дійшов до такого страшного злочину, дійшов до шибениці. Ми доведемо, що в його словах нема й крихітки правди, що він брехун, яких мало, що товариші не повинні вірити ні одному слову з того, що він тут, перед судом, казатиме. Ми мусимо все це з'ясувати, довести, звести до купи, приплітаючи ниточку до ниточки, аж поки сплетемо мотуз, досить довгий і досить міцний, щоб на ньому повісити Сент-Вінсента ще сьогодні. Зважаючи на все це, я прошу, шановний голово, дати свідкові можливість закінчити.

Голова вирішив питання не на Фронину користь. Апеляція до зборів теж не дала їй бажаних наслідків.

Біль Браун кивнув на Дела, щоб продовжував.

— Як я вже казав, у нас із ним завжди траплялися непорозуміння. Мені, наприклад, дуже не щастить на воді, проте все життя доводилось мати з нею справу. Так вже мені, мабуть, на роду написано. І чим більше я зустрічаюсь з нею, тим менше тямлю, як до неї приступитися. Це відомо було й Сент-Вінсентові. Він добре вмів користуватися веслом, однаке змусив мене одного переplistи Бокс-Кайон, а сам пішов берегом. І ось наслідки: човен перекинувся, пропала половина продуктів та весь тютюн, він же ще й склав на мене всю вину. Невдовзі після того він на озері Ле-Барус зв'язався з тубільцями — ледве ми тоді не загинули обидва.

— А як саме це трапилось? — запитав Біль Браун.

— Та все через якусь гарненьку індіанку, що занадто прихильно поглядала на нього. Коли ми перебули оту біду, я прочитав йому лекцію про жінок взагалі, а про індієських зокрема, і він пообіцяв надалі шануватись! А потім знову завівся з племенем Малого Лосося. Тільки хитро — я й не знав нічого. Аж потім догадався. Він щось почав плутати, буцімто посварився з їх знахарем. Ну, а як зі знахарем, то, звісно, також за жінку. Я почав йому вичитувати, як батько синові, а він неначе збожеволів. Довелось вивести його на берег та трохи провітрити. Тоді він чогось засумував; повеселішав, аж коли ми добралися до верхів'я Оленячої річки — там сиваші ловили лососів. Він, як виявилось, був увесь час на мено сердитий, ладен був звести мене з світу.

Що й казати, до жінок він спритний! Тільки свисне, вони так і лащатся до нього, як цуцики. Цим його чорт нагородив! Там, серед племені Оленів, була напрочуд гарна, тільки злюща-презлюща індіанка. Кращої з-поміж них я не бачив, хіба тільки Белла. Він, мабуть, з нею і знюхався, бо дуже щось довго валандався в таборі. Знаючи, який він ласий до жінок..

— Годі, містер Бішоп, — перепинив голова.

Він весь час придивлявся до Фрони, але на її непорушному, немов камінному обличчі, не міг нічого помітити. Та, глянувши на її руку, що весь час нервово то стулялася, то розтулялася, він зрозумів, наскільки хвилю-

валася Фрона, тільки не хотіла, щоб ці люди бачили.— Годі, містер Бішоп, буде з нас тих індіанок.

— Будь ласка, дозвольте йому закінчити,— ввічливо промовила Фрона.— Він, певне, має сказати щось важливе.

— То ж бо й є! Ви ж знаєте, про що я говоритиму! — сердито звернувся Дел до голови.— Не знаєте? Ну, то й мовчіть. Чого розприндились!

Біль Браун хотів кинутись уже розбороняти їх, але голова стримувався.

Бішоп казав далі.

— Я б давно закінчив про індіанок, якби мене не перебивали. Як я вже казав, він гострив на мене зуби, хотів мене здихатись. Отже, не встиг я оглянутись, як він торохнув мене прикладом по голові, а сам за свою індіанку, на човен та й ходу! Ви самі знаєте, що робилось тоді, вісімдесят четвертого року, на Юкопі. А я залишився один, як палець, без їжі, без теплого одягу, за тисячу миль від людського житла. На превелику силу я тоді вибрався звідти, а як, то багато розказувати. Йому теж пощастило.

Ви всі, мабуть, чули про його пригоди в Сибіру? От я...— Він замовк на хвилину, щоб звернути на себе загальну увагу.— Я дещо про це знаю.

Він засунув руку в простору кишеню в куртці й витяг звідти заляжену книжку в шкіряній оправі, старовинну, як видно.

— Я надібав її в дружини старого Піта Віпла, того, що з Ельдорадо. Тут пишеться про її двоюрідного діда чи прадіда, не знаю добре. Коли хто з вас уміє читати по-російськи, то ми зараз почуємо про те, як-то він мандрував по Сибіру. А як ніхто не вміє...

— Курбертен! Він може прочитати! — крикнув хтось з натовпу.

Всі розступилися, пропускаючи француза.

Він почав опинатись, та його силоміць виштовхнули наперед.

— Ви знаєте російську мову? — спитав Дел.

— Знаю, тільки дуже погано,— відмовлявся Курбертен.— Знав колись, а тепер забув.

— Шквартел! Ми критикувати не будемо!

— Та я...

— Читайте,— запропонував голова. ;

Дел всунув йому в руки книжку, розгорнену на першій зжовклій сторінці.

— Я чорзна-скільки ждав, щоб нагодився такий, як оце ви, чоловік,— радісно казав він до барона.— Тепер од мене не викрутитесь. Сمالіть!

Курбертен почав, запинаючись на кожному слові:

— Щоденник отця Яконського, що містить в собі короткий опис його життя в бенедиктинському монастирі, в Обідорську, та докладно трактує про його надзвичайні пригоди в Сибіру, серед людей Оленячого племені.

Барон одвів очі від книжки, чекаючи дальшого наказу.

— Скажіть, коли цю книжку надруковано та де? — спитав Дел.

— У Варшаві, в 1807 році.

Бішоп гордовито поглядав на всіх.

— Ви чули? Запам'ятайте! 1807 рік! Не забудьте!

Барон почав читати вступ:

— Все це сталося через Тамерлана,— він мимохіть перекладав ці слова знайомим йому зворотом.

Фрона зблідла вже з перших слів і не могла заспокоїтись, поки не скінчилось читання.

Раз вона потайки глянула на батька й зраділа, що той дивиться у другий бік — не могла б у ту хвилину знести його погляду. На Вінсента Фрона не дивилася, хоч і почувала, що той за нею стежить; він міг тільки бачити її бліде, без виразу обличчя.

«Коли Тамерлан з вогнем і мечем промчав по Східній Азії, залишаючи за собою криваві річки, освітлюючи шлях пожежами, тоді гинули держави, міста лежали руїнами, а племен розпоршувалися по світу, як зоряний пил, люди розбіглися по всій Азії.

Рятуючись від переможця... ні, ні — від жорстокостей лютого переможця, втікачі досягали далекого Сибіру, прямуючи на північ та на схід, і тому вздовж узбережжя цієї арктичної країни осіло багато племен...»

— Перегорніть кілька сторінок,— порадив Біль Браун.— Читайте уривки. Не будемо ж ми читати так до світу.

«При березі там живуть ескімоси, люди веселі, сумирні і щасливі. Вони називають себе Укліон, тобто Людьми Моря. Я купив у них собак та продуктів, і вони обходилися зі мною дуже добре. Але вони залежать від

Чо-чуенів чи лісовиків, їх також називають Оленячими Людьми. Чо-чуени — дике войовниче плем'я, що зберегло в собі невгамовну монгольську лютість, тільки ще вдвоє жорстокіші за своїх предків.

Коли я одійшов від берега в глибину країни, вони наскочили на мене, забрали все моє добро, а мене зробили невільником...»

Барон перегорнув кілька сторінок.

«Я міг вільно ходити, наказував їм, що мені подобалося, та до волі було далеко. Вони шанували мою мудрість і не хотіли розлучитися зі мною... Старий Пі-Юн був поміж ними за найстаршого ватажка. Всі вирішили, що я повинен одружитися з його дочкою Ільсвунгою. Ільсвунга була дуже брудна, неохайна істота. Вона ніколи не вмивалася, а вдачу мала погану... Я одружився з нею, але тільки звався її чоловіком. Вона поskarжилася батькові, старому Пі-Юнові, й той страшенно розлютився. Це стало причиною розладу між племенами. Та, проте, я набув ще більшої могутності, ніж перше, все хитрощами та спритністю. Ільсвунга теж перестала скаржитись, бо я навчив її розкладати пасьянс та ще багато чого іншого».

— Досить? — запитав Курбертен.

— Так. Годі, — відказав Біль Браун. — Одну хвилиночку! Скажіть, будь ласка, ще раз дату видання.

— 1807 рік. Варшава.

— Почекайте, бароне, — промовив Дел Бішоп. — Тепер, коли ви стоїте перед судом, як свідок, я дам ще одне запитання.

Він звернувся до зборів.

— Джентльмени! Всі ви дещо чули про пригоди підсудного в Сибіру. Ви, мабуть, звернули увагу на дивну схожість його пригод з тими, про які писав щось коло ста років тому отець Яконський. Я думаю, що тепер у вас немає сумніву, що все те він запозичив у Яконського. Але я хочу довести, що тут не тільки запозичення. Підсудний заїхав мене рушницею на річці Рейндир у 88-му році. Наприкінці 88-го року він опинився в Сент-Майкелі, по дорозі до Сибіру. В 89—90 році він буцімто шукари в Сибіру. В 91-му році він вигулькнув у Сан-Франціско вже лицарем-переможцем. А тепер побачимо, що скаже нам француз.

— Ви були в Японії? — спитав Дел у Курбертена.

Курбертен, що весь час стежив за датами, швидко підрахувавши, широко здивувався. Він поглядом просив у Фрони допомоги, та вона мовчала.

— Був, — одказав нарешті.

— Ви бачилися там з підсудним?

— Так.

— В якому році?

Всі посунулися наперед, щоб почути відповідь.

— В 1889-му році, — спроквола промовив барон.

— Як же це могло статися? — лагідно спитав Дел. —
Адже підсудний був тоді в Сибіру!

Курбертен тільки знизав плечима — не моє, мов, діло — й відійшов від столу.

Непередбачено суд зробив перерву на кілька хвилин, і всі присутні сходилися гуртками, шепталися, похитували головами.

— Все це брехня! — Сент-Вінсент нахилився до самого вуха Фрони, а вона наче й не чула. — Неприятливий збіг обставин, але я можу все роз'яснити.

Фронине обличчя немов скам'яніло.

Голова дав слово Сент-Вінсентові.

Фрона повернулася до батька. Очі її наповнилися сльозами, коли той доторкнувся рукою до її руки.

— Хочеш, може, занехаяти всю цю справу? — спитав Белс нерішуче.

Фрона мовчки похитала головою.

Сент-Вінсент почав говорити. Говорив те саме, що вже їй розказував, з більшими тільки подробицями. Ніщо тут не суперечило тому, про що свідчив Ла-Флітч та Джон.

Випадок з коритом справді трапився, але ж тут з його боку була звичайна тільки чемність. Джон Борг розлютувався не знати чого. Беллу вбили з його револьвера; револьвер Борг позичив у нього за кілька днів перед тим і не повернув. Щодо Беллиних слів, то тут він нічого сказати не може. Він ніяк не зрозуміє, чому вона зважилась вмирати з неправдою на устах. Він ніколи ні в чому перед нею не завинив, ні на макове зерно. Отже, тут про помсту немає чого говорити. Свідчення Бішопове? Не варто про нього й згадувати, тут просто брехня; зручно переплутана з правдою. Цей чоловік їздив справді з ним в Аляску, але все, що нібито там з ним трапилось, — неправда, лукавий підступ. З бароном, на-

решті, трапилася тільки маленька помилка в датах — от і все.

Коли Браун почав допитувати Сент-Вінсента, виявилась цікава подробиця.

Підсудний казав, що між ним та таємничими вбивцями точилася запекла боротьба.

— Якщо це справді було, — сказав Браун, — то чим можете пояснити, що на вас немає ніяких слідів? Тіло Боргове страшенно побите, подряпане, а як же ви так вискочили?

Сент-Вінсент не міг цього пояснити; казав тільки, що відчуває біль і ломоту в усьому тілі. Та справа зовсім не в тому. Факт, що не він убивав Борга та Беллу, це вже він твердо знає.

Фрона, захищаючи Сент-Вінсента, звернулася до зборів з чулою промовою.

Життя людське, мовила вона, це святиня. Вона звернула увагу на непевність та хиткість побічних доказів, на те, які права має підсудний, коли в фактах виникають сумніви.

Потім, перейшовши до того, що казали свідки, вона відкинула все зайве, непотрібне, намагаючись додержуватися тільки фактів.

По-перше, доводила вона, чим можна мотивувати вбивство? Таких причин не знайдемо! А коли це так, то базування на таких незначних доказах свідчило б про занадто низький рівень їх розумових здібностей. Вона добре переконана в їх порядності та розважності й певна, що такі дрібниці не матимуть впливу на судовий вирок.

Тепер про окремі пункти обвинувачення.

Зовсім не доведено, що Сент-Вінсент знався з Беллою. Не доведено, що Сент-Вінсент коли-небудь цього домагався, бо коли дивитися безсторонньо, то випадок з коритом — єдиний доказ, на який посилаються свідки, — просто тільки смішний і доводить, як звичайну ввічливість може хибно зрозуміти несамовита, дика людина.

Тут вона цілком покладається на присутніх, на здоровий їх розум. Вона знає, з ким розмовляє.

Намагалися ще довести, що в підсудного погана натура... Про Борга нічого й казати. Всім відомо, як часом приступало до нього — тоді його не можна було зупи-

нити. Про його запальність і приказку тут склали. Через неї одсахнулися від нього товариші, через неї він мав багато ворогів.

Отже, дуже можливо, що ті незнайомі люди в масках якраз і були його ворогами.

Чого між ними виникла ворожнеча, цього вона сказати не може. Нехай судді самі подумають, чи не могло знайтися по всій Алясці двоє людей, яким Джон Борг так насолив, що вони наважилися на вбивство.

Свідки казали, що ніде не знайдено сліду тих людей. Та вони не згадали про те, що теж не 'було Сент-Вінсентових, Ла-Флітчевих та Джонових слідів. Не варт про це навіть згадувати. Всі й так розуміють, що ніде не збереглося сліду від того, як Сент-Вінсент вибіг з хати на дорогу і повернувся з Ла-Флітчем та Джоном. Кожен знає, що від м'яких мокасинів на камені сліду не буде. Коли б навіть річка не розмерзлася, то й тоді не можна було б знайти місця, де вбивці її переходили.

Ла-Флітч, почувши ці слова, кивнув головою.

Фрона казала далі:

— Обвинувачення ґрунтується на тому, що в Сент-Вінсента були закривавлені руки. Коли б тоді хто глянув на Ла-Флітчеві ноги, то й на них побачив би кров. Це одначе не доказує, що він ту кров пролив.

Містер Браун звернув увагу на той факт, що в підсудного не залишилося на тілі ніяких слідів боротьби. Фрона дуже йому за це вдячна. Коли оглядали Боргове тіло, то виявилось, що воно страшенно побите, понівечене. Але ж Борг був значно вищий, дужчий, важчий за Сент-Вінсента. Коли справді вбив його Сент-Вінсент, то він, не інакше, мусив би довго з ним боротися, поки так попівечив. Чому ж на ньому й сліду немає? На це треба звернути особливу увагу.

Тепер ще одне. Чого було Сент-Вінсентові бігти в такому напрямку? Не могло статися, щоб він, забивши людину, побіг не вдягаючись, як був, просто до хат. Отже, легко припустити, що він кинувся навздогін за тими душогубами. Змучений, схвильований, він біг наосліп дорогою.

Всі висновки її були надзвичайно логічні, послідовні. Коли вона закінчила свою промову, почувся гучні оплески.

Фрона, проте, була незадоволена, навіть ображена.

Почувала, що оплески даруються їй скоріше як жінці, а не як захисникові Сент-Вінсента.

Біль Браун, демагог з природи, знав, як підійти до натовпу, як використати його настрої. А то брався до казуїстики. До того був чоловік дотепний. Він хутко звів нанівець таємничих замаскованих людей — звав їх, між іншим, «міфічними істотами». Вони не могли б утекти з острова за якихсь дві-три години перед тим, як мав рушити лід, вода не дозволила б їм. Нікого з тутешніх мешканців підсудний обвинувачувати не може, бо всі вони мають змогу довести своє алібі.

Можливо, що Сент-Вінсент був тоді схвилюваний, коли біг дорогою просто на Ла-Флітча та Джона, хоч, здається, й міг він звикнути до всього, мандруючи по Сибіру. Та не в тому річ. Справді можна сказати, що він таки тоді був сам не свій, в істеричному майже стані, а за таких обставин убивця біжить без пам'яті, куди доведеться. Такі випадки траплялися не раз. Часто злочинець мимохіть сам себе виказує.

Торкнувшись взаємин між Боргом, Беллою та Сент-Вінсентом, Браун зручно скористався загальним упередженням щодо Вінсента: Він не дотримувався тут фактів: оперував більше сентиментальними фразами загального змісту.

Визнавав він, що на самих лише побічних доказах не можна ґрунтувати обвинувачення. Та ніхто від них цього й не вимагає. Вони лише спричиняються до того, що у суддів зникає непевність щодо злочинця. І він певен, що, переглянувши, згрупувавши ці докази, вони досягнуть мети.

— Нарешті,— сказав Браун, кінчаючи промову,— ви не можете не звернути уваги на останні Белліні слова. Ми нічого докладно не знали. Ми блукали в темряві навапмацки, хапалися за дрібниці, за найменші вказівки, щоб з'ясувати собі всю картину. Але, джентльмени,— тут Браун примовк, пильно приглядаючись до слухачів,— Белла знала всю правду. Це вже не побічні докази! Відчуваючи, що її охоплює вічна темрява, що смерть от-от здавить їй горло, вона важко підвелась і, показуючи тремтячим пальцем на підсудного, мовила: — «Він, він! Сент-Вінсент це зробив!»

Браун ще грізно показував пальцем на Сент-Вінсента, який хитаючись вставав з місця.

Обличчя в нього було якесь сіре, постарівся ніби одразу.

— Падлюка, падлюка! — голосно шепотіли навкруги, так, щоб він міг чути.

Він кілька разів провів язиком по пересохлих губах, намагаючись вимовити хоч слово.

— Я вже сказав, — прохрипів він, нарешті, — я не винен. Богом свідчуся, не винен!

Він не міг відірвати очей від шведа Джона й замовк, розгубивши думки.

— Не винен я... не винен... не... винен...

Здавалося, що він, побачивши Джонове обличчя, про щось тяжко замислився.

Фрона взяла його за руку й посадила обережно на місце.

— Таємне голосування! — гукнув хтось з натовпу.

Та Біль Браун враз схопився з місця.

— Ні! Кажу вам — ні! Одкрите голосування! Ми мужчини й не побоїмося одверто висловити свої думки!

Збори співчутливо загули, й почалося відкрите голосування.

Називали прізвиська, й усі, один по одному, казали коротко: «Винен».

Барон Курбертен підійшов до Фрони й почав тихо з нею про щось балакати. Вона кивнула головою, посмінулася. Барон пробрався назад і став біля дверей. Коли до нього дійшла черга, він промовив:

— Ні, не винен.

Так само сказала Фрона та Джекоб Велс.

П'єр Ла-Флітч хвилинку вагався. Він пильно подивився на Фрону та на Сент-Вінсента, тоді вимовив, як у флейту заграє:

— Винен.

Коли голова підвівся, Джекоб Велс стояв по той бік столу, спершись на пічку.

Курбертен, уважно до всього придивляючись, перекинув догори дном діжку, що стояла під стіною, і виліз на неї.

Голова відкашлявся, стукнув молотком по столу.

— Джентльмени! — почав. — Підсудного...

— Руки вгору! — зненацька крикнув Джекоб Велс.

— Руки вгору, руки вгору, джентльмени! — вереснув і собі Курбертен.

Обидва, той спереду, той позаду, націлили з револьверів у натовп. Всі попіднімали руки. Голова тримав у піднесеній руці молоток. Ніхто не ворухився. Кожен, як був, так і прикипів до місця — хто де стояв чи сидів. Бігали тільки очима то по Велсові, то по Курбертенові. Більше уваги звертали одначе на Велса.

Сент-Вінсент сидів, як громом прибитий. Фрона давала йому в руки револьвер, та тремтячі його пальці не слухались.

— Ходімо, Грегорі! — благала вона. — Швидше! Корліс жде з човном! Ходімо!

Він прийшов трохи в себе і ледве спромігся взяти револьвер в руку. Фрона штовхала його, тягла, як сонного, аж, нарешті, звела на ноги. Блідий був, неначе мертвий, блукав очима, як сновида, рухався, мов паралізований.

Підтримуючи його, Фрона ступила крок назад, щоб він міг іти вперед. Він зробив кілька кроків. Коліна в нього підгинались. Стало тихо-тихо. Чути було тільки, як дихало багато грудей. Хтось тихо кашлянув і сплюнув. Цей звук порушив тишу, і всі докірливо почали поглядати на випуватця. Той змішався, почав ніяково переступати з ноги на ногу. Знову все стихло, тільки важко дихали люди.

Сент-Вінсент ще раз ступнув, рука його розціпилася, револьвер з гуркотом упав додолу. Він і не пробував узяти його знову. Фрона швидко пагнулася, та П'єр Ла-Флітч наступив на револьвер ногою. Вона поглянула на П'єра. Той стояв, піднявши руки, дивлячись байдужим поглядом на Джекоба Велса. Фрона спробувала одсунути ногу, але вона стояла твердо, сильно напруживши м'язи. Видно, П'єр тільки вдавав із себе байдужого.

Сент-Вінсент, нічого не розуміючи, безпорадно дивився в землю.

Ця за́тримка звернула на себе увагу Джекоба Велса. Поки він оглядався, намагаючись зрозуміти, що сталося, голова скористався з цього. Не згинаючи руки, він швидко махнув, і важкий молоток, промайнувши в повітрі, влучив Джекоба Велса нижче вуха.

Револьвер випав у нього з рук, сам по собі вистрілюючи. Швед Джон закричав і лягнув себе по стегну.

Тоді ж і барон мусив здатися.

Дел Бішоп, стоячи з піднятими руками, неначе й не

він, вибив ногою з-під нього діжку. Падаючи, Курбертен вистрілив, але куля пробила стелю, нікого не зачепивши.

Ла-Флітч міцно вхопив в обійми Фрону.

Сент-Вінсент, отямившись раптом, кинувся до дверей, та метис зручно його підчепив, і той простягся на землі.

Голова грюкнув кулаком по столу й закінчив вирок, що не дали йому тоді оголосити:

— Джентльмени! Підсудного визнано винним!

XXIX

Фрона кинулася до батька, та він уже й так приходив до пам'яті.

Курбертена вивели вперед. Обличчя у нього було подряпане, рука вивихнена, але він ще не корився — обурювався, лаявся.

Щоб уникнути зайвих суперечок та не гаяти часу, Біль Браун попросив слова.

— Пане голово! Висловлюючи догану Джекобові Велсу, Фроні Велс та баронові Курбертену за те, що вони, намагаючись врятувати підсудного, порушили порядок судового засідання і хотіли самоправно скасувати судовий вирок, ми, за даних обставин, не можемо їм не співчувати. Багато про це говорити не будемо. Всі ви це розумієте, і, будвши ними, ви, мабуть, зробили б так само. Через те пропоную, щоб довго тут не возитись, обеззброїти всіх трьох і пустити їх на волю.

Пропозицію було ухвалено. Обох чоловіків обшукали, а з Фрони взяли тільки слово, що в неї немає зброї при собі.

Потім збори обрали комітет, що мав здійснити вирок над підсудним.

Натовп почав розходитись.

— Дуже мені шкода, але я не міг інакше вчинити,— не то перепрошуючи, не то зачіпаючи, сказав голова до Велса.

Велс посміхнувся.

— Ви скористалися з нагоди. Я вас і не звинувачую. Шкода тільки, що я не влучив у вас.

В хаті почулися схвильовані голоси.

— Та не крутись! Наступи йому на пальці, Томмі!

— Розчепи пальці! Ото вчепився! Рота розтуляйте!

Фрона побачила, як кілька чоловіків вовтузились з

Сент-Вінсентом, і кинулась туди. Він качався по землі, дряпався, кусався, одбивався, як божевільний. Тім Дуган, кремезний кельт, насів на нього. Сент-Вінсент вчепився зубами кельтові в плече.

— Бий його, Тіме, затопи!

— Ото йолопи! Хіба ж я так можу? Розціпіть йому зуби! Чуєте?

— Зачекайте хвилину! — Чоловіки розступилися, пропускаячи Фрону, залишаючи Сент-Вінсента з Тімом.

Фрона стала біля нього на коліна.

— Годі, Сент-Вінсент, пустіть.

Він глянув на Фрону. В погляді його не було нічого людського. Дихав він уривчасто, в горлі щось клекотіло, конав неначе.

— Це я, Грегорі.— Фрона, поклавши руку на його чоло, заспокоювала.— Ви не розумієте? Не впізнали мене? Це я, Фрона. Пустіть його.

Тіло Сент-Вінсента немов зів'яло, обличчя стало спокійніше, щелепи розтулилися й випустили Тімове плечё.

— Послухайте, Грегорі! Хоч вам доведеться померти...

— Та я не можу, не можу! — застогнав Сент-Вінсент.— Ви ж казали, щоб на вас покластися, що все буде гаразд!

Вона подумала про те, що він мав можливість врятуватися, але промовчала.

— О Фроно, Фроно!

Сент-Вінсент ридав, припадаючи до її ніг.

— Будьте хоч мужні, це все, що вам залишилось.

— Ходімо! — наказав Тім Дуган.— Вибачайте, що турбуємо вас, міс, але ми повинні його звідси вивести. Тягніть, хлопці! Блекі, Джонсон, беріть за ноги!

Почувши, що його тягнуть, він знов напружився, очі знову стали безтямні, пальці, немов їх зводила судорога, тисли Фронину руку.

Вона з благанням в очах поглянула на гірників. Ті зупинилися ні в сих ні в тих.

— Залишіть мене з ним на хвилинку,— просила Фрона,— на одну хвилинку!

— Не варт він того! — промовив Блекі, відходячи з товаришами.— Гляньте на нього. Чорти батька зна що! — погодився він нарешті, скося поглядаючи на Фрону, що шепотіла щось Сент-Вінсентові на вухо, ніжно гладячи його по голові. Невідомо, що вона йому казала, але він

підвівся й пішов за нею. Ішов, як мертвий, а вийшовши надвір, втопив здивовані якісь очі в каламутні хвилі Юкону.

На березі, коло сосни, зібрався натовп. Хлопчина, що йому доручено було перекинути мотуза через гілляку, скінчивши свою роботу, швидко зліз на землю. Він поглянув на свої долоні й почав на них дмухати. Кругом засміялися. Два вовкодави, наїживши шерсть, вишкіряли зуби. Люди нацьковували їх. Собаки зчепилися й покотились по землі. Їх одштовхували ногами, щоб звільнити місце Сент-Вінсентові.

Корліс підійшов до Фрони.

— Що трапилось?— спитав.— Не вдалось?

Фрона хотіла щось сказати, та не могла; головою тільки кивнула.

— Сюди, Грегорі! — вона доторкнулася до його плеча й підвела його до коробки, над якою теліпався мотузок.

Йдучи з ними поруч, Корліс у задумі подивився на натовп, помацавши рукою кишеню.

— Можу я вам допомогти? — спитав він, нетерпляче кусаючи нижню губу.— Все, що накажете, буде виконано. Я зумію його одбити.

Фрона поглянула йому в вічі, і серце її радісно забилось.

Вона знала, що Корліс піде на все для неї, але вважала, що в цьому випадку не слід йому наражатись на таку небезпеку.

«Сент-Вінсентові дано було можливість утекти, він цієї можливості не використав. Нащо ж другий має за нього гинути?»

— Ні, Ванс. Запізно тепер. Нічого вже не зробите.

— Все ж дозвольте мені спробувати,— наполягав він.

— Ні. Нічого з нашого проекту не вийшло; не з нашої вини і... і...— Очі її були повні сліз.— Будь ласка, не просіть мене про це.

— То дозвольте мені забрати вас звідси. Вам тут не можна бути.

— Я повинна,— відказала Фрона й повернулась до Сент-Вінсента, що був наче вві сні.

Блекі лаштував петлю, щоб закинути її Сент-Вінсентові на шию.

— Поділуй мене, Грегорі,— промовила Фрона, поклавши руку йому на плече.

Він здригнувся від цього дотику, побачив сотні очей, пожадливо звернених на нього, товсту, готову петлю в катових руках.

Він простяг руки, мовби захищаючись від цього страхіття, й голосно закричав:

— Ні, ні! Я про все розповім. Ви тоді мені повірите!

Біль Браун та голова відштовхнули Блекі; натовп приступив ближче.

Почувся якийсь крик, протести.

— Не займайте, — верещав хлопчина. — Я не піду. Я лазив на дерево, зав'язував мотузка. Я маю право залишитися тут!

— Ти ще малий, — зауважив якийсь чоловік. — Тобі не слід на це дивитись.

— То що? Я вже не дитина! Я... я до цього звик. Та й на сосну я лазив... Погляньте на мої руки!

— Та чого там! Нехай залишається! — заступалися інші.

— Не чіпляйся до нього, Керлі! Не тебе ж вішають! Почувся сміх, і всі втихомирились.

— Тихо! — крикнув голова. — Ну, ви, починайте, чи що, тільки не просторікуйте багато. Коротко!

— Ми так нічого не чуємо! — почулося з натовпу. — Нехай стане на коробку!

Сент-Вінсентові допомогли вилізти на коробку, і він почав говорити, тремтячи, як у пропасниці.

— Я не вбивав, але бачив, як убивали. Не вдвох — один чоловік; він Борга вбив, а Белла йому допомагала.

Вибухнув загальний регіт.

— Не поспішайте так, — перепинив його Біль Браун. — З'ясуйте нам, будь ласка, як Белла могла допомагати саму себе вбити? Почніть спочатку.

— Тієї ночі Борг, перше як лягти спати, настановив гасло від злодіїв.

— Гасло від злодіїв?

— Я так називаю це. Він прив'язував сковороду до засувки. Не можна було відчинити дверей, не перекинувши її. Так він робив щоночі, немов знав, що щось трапиться. Серед ночі я прокинувся. Мені здалося, що хтось ходить по хаті. Каганець ледь-ледь блимав. Белла стояла коло дверей. Борг хропів — я виразно чув його хропіння. Белла обережно знімала сковороду. Потім двері

розчинилися, і в хату тихо ввійшов якийсь індієць. Маски на ньому не було. Я й зараз би його пізнав, коли б побачив, бо на обличчі в нього була близна, що починалася на лобі й доходила до ока.

— Ви, звичайно, схопилися, зняли тривогу?

— Ні,— одказав Сент-Вінсент, з зусиллям струснувши головою. Він, як видно, зразу хотів признатися в найгіршому своєму вчинкові.— Я лежав і вичікував.

— Що ви тоді подумали?

— Що Белла змовилася з індієм, і що вони хочуть убити Борга. Це мені зразу спало на думку.

— І ви нічого не зробили?

— Нічого.

Він притишив голос і поглянув на Фроу, що стояла, прихилившись до коробки. Вона наче й не слухала.

— Белла підійшла до мене. Я заплющив очі, почав дихати рівно. Вона присвітила на мене каганцем, але я так притаївся, що обманув її. Щось раптом голосно захрипіло, закричало. То прокинувся Борг і наробив гвалту, злякавшись. Я виглянув з-під укриття. Індієць з ножом нападав на Борга, а той боронився, намагаючись вхопити його за руки. Вони чепилися, а Белла підкралася ззаду й почала душити чоловіка. Вона коліном уперлася в його спину, загнула йому голову назад, і вони вдвох звалили його на землю.

— А ви що робили?

— Я дивився.

— Був у вас при собі револьвер?

— Був.

— Той самий, що ви казали, ніби позичили його Боргові?

— Так. Але я тільки дивився.

— Джон Борг кликав вас на допомогу?

— Кликав.

— Ви можете повторити його слова?

— Він кричав: «Сент-Вінсент! Сент-Вінсент! О боже мій! Сент-Вінсент! Поможіть мені!»

Сент-Вінсент здригнувся й додав:

— Це був жах!

— Я думаю,— муркнув Браун.— А ви?

— Я дивився,— вів своєї Сент-Вінсент.

Натовп вороже загук.

— Борг, проте, вирвався з їх рук і схопився на ноги.

Махнувши навідліг, він одкинув Беллу зі спини, а сам повернувся до індійця. Вони почали боротись. Індієць випустив ножа. Мені аж моторошно стало, так сильно він бив індійця. Я думав, що він заб'є його на смерть. Ось тоді вони й поламали меблі. Вони качалися по землі, билися, ревли, як звірі. Я дивувався, як Борг не потрощив індійцеві ребер своїми страшними кулаками.

Тут Белла взяла з землі ножа й кілька разів ударила ним чоловіка. Індієць так за Борга вчепився, що руками той не міг нічого їй зробити; одбивався тільки ногами. Він, мабуть, перебив Беллі гомілку, бо вона голосно скрикнула, впала й не могла більше підвестись. Потім вони обидва звалилися просто на пічку. Борг підім'яв під себе індійця.

— Він вас ще гукав?

— Благав, щоб я підійшов до нього.

— А ви що?

— Я дивився. Він якось одіпхнув від себе індійця й, хитаючись, підійшов до мене. Він був увесь в крові і, очевидно, зовсім спав з сили. «Дайте мені рушницю,— промовив,— швидше!» Він навпомацки шукав рушницю. Потім, опам'ятавшись, простяг руку до стіни, через мою голову, зняв із стіни револьвер і витяг його з піхов. Індієць знову підскочив до нього з ножем. Та Борг уже й не оборонявся. Він попростував до Белли, а індієць, вчепившись за нього ззаду, весь час рубав його ножем. Це ніби дратувало Борга, і він одіпхнув індійця від себе. Потім Борг став навколішки і повернув Беллу обличчям до світла. Але його обличчя було геть залите кров'ю; він нічого не бачив. Тоді він обтер кров з очей. Він дивився на Беллу, немов хотів переконатись, що це вона. Потім приклав револьвер їй до грудей і вистрілив. Побачивши це, індієць оскаженів. Він кинувся на Борга з ножем, вибив йому з рук револьвер. Тоді-то вони скинули полицю, де стояв каганець. Вони продовжували боротися серед темряви. Ще почулися постріли. Не знаю, хто стріляв. Я зліз з постелі, і тут вони наскочили на мене. Я впав на Беллу. От коли я замазав руки в кров. Коли я вибіг з хатини, то ще чув постріли. Тут я зустрівся з Ла-Флітчем... та... Джоном... Решту ви знаєте. Я сказав вам щирю правду, присягаюся.

Він поглянув на Фрону. Вона стояла, спершись на коробку, обличчя її було спокійне, непорушне.

Поглянувши на натовп, Сент-Вінсент побачив, що йому ніхто не повірив. Багато хто сміявся.

— Чому ви зразу про це не сказали?

— Тому... тому... що треба було Боргові допомогти...

Люди знову зареготалися, а Біль Браун одвернувся...

— Ви чули, джентльмени, оцю нісенітницю. Це знову казка, ще фантастичніша від першої. На початку судового процесу ми доводили, що підсудний говорив неправду. Ви своїм вироком підтвердили, що я не помилився. Але що він сам підтвердить мої слова, та ще так яскраво,— цього я не чекав. Ви теж, я гадаю, бачите, що він це зробив якнайкраще. Що ви з цього приводу думаете? Він накопичує одну брехню на другу, бреше безперестанку. Невже ви повірите цій останній, дивовижній брехні?

Джентльмени! Я прошу вас тільки про одне — підтвердіть ваш вирок!

Коли й знайдуться з-поміж вас такі, які думатимуть, що він цього разу не збрехав, то, я певен,— їх буде меншість. Крім того, коли навіть припустити, що на цей раз він сказав правду, значить, він, ївши Боргів хліб, спавши на його постелі, міг байдуже дивитися, як чинилося душогубство. Той бідолаха благав допомоги, а Сент-Вінсент лежав собі та спокійно дивився на страшний злочин. Коли в нього не заворушилося серце, не прокинулась мужність, тоді, повинен вам сказати, він однаково заслуговує на шибеницю. В цьому випадку помилки не буде!

— Як же ви постановите?

— Смерть! На шибеницю! Тягніть його за ноги! — почувлися вигуки.

Та раптом усі почали дивитись на річку.

Навіть Блекі забув на хвилину про свій офіційний обов'язок.

Річкою плив великий пліт, яким управляло двоє людей, що стояли по обох його кінцях. Вони павертали пліт довгими жердинами. Проминувши острів Розставання, вони причалили до острова Рубо. Один з тих, що стояли на плоту, закинув вірьовку. Вона обкрутилася навколо дерева, саме того, під яким стояв Сент-Вінсент.

Купи оленячого м'яса, порізаного четвертинами, виглядали з-під соснових гілок. Два чоловіки, що стояли на плоту, згорда поглядали на натовп. Пишалися, мабуть, своєю поклажею.

— Ми хочемо дістатися до Давсона,— пояснив один з них.— От тільки сонце з чорта пече.

— Ні,— сказав його товариш, відповідаючи на запитання,— ми тут не продаватимемо. Там нижче за фунт дають півтора долара; ми туди поспішаємо. Та ось ми по дорозі знайшли людину, от ми й хочемо її залишити у вас.— Він показав на купу укривал, під якими ледве можна було побачити тіло людини.

— Ми знайшли його на березі річки Стюарт, миль за тридцять звідси.

— Його лікувати треба,— додав перший,— а в нас м'ясо псується. Нам ніколи з ним морочитись. Він весь час мовчить. Не знає нашої мови. Мабуть, він зустрічався з ведмедем — дуже-бо понівечений. Певно, щось пошкодив усередині. Куди його діти?

Стоячи поруч з Сент-Вінсентом, Фрона бачила, як хворого знесли на берег і понесли повз натовп.

З-під укривала звислася темна рука, виглянуло темне обличчя. Носильники стали, чекаючи, поки скажуть, куди його нести.

Фрона раптом відчула, що Сент-Вінсент гарячково стискає її за руку.

— Дивіться, дивіться! — Сент-Вінсент пагнувся вперед і показував на хворого, божевільно поводячи очима.— Гляньте! Шрам!

Індієць розплющив очі. Обличчя його скривилося — він посміхався.

— Це він, це він! — тремтячи від зворушення, Сент-Вінсент звернувся до натовпу.— Будьте всі за свідків! Це той, що вбив Джона Борга!

На цей раз ніхто не сміявся. В словах Сент-Вінсента, в його рухах відчувалася якась страшна правда.

Біль Браун та голова намагалися завести розмову з індієм, але нічого з того не вийшло.

Покликали гірника з Британської Колумбії. Він забалакав до індієця чіпукською говіркою; однак й вона не зробила на нього ніякого враження. Тоді звернулися до Ла-Флітча.

Красень-метис схилився до індієця й заговорив з ним на якійсь невідомій мові, в якій переважали горлові звуки. Так міг говорити тільки той, у кого в жилах тече індієцька кров. Звуки були дуже схожі між собою, однак присутні догадалися, що він забалакує до індієця різними говірками. Індієць мовчав, як і перше. Ла-Флітч теж замовк, збентежений.

Раптом, щось собі пригадавши, промовив ще кілька слів.

В індійця очі заблищали. У відповідь він теж вигукнув кілька горлових звуків.

— Це говірка стиків, з вершини Білої річки,— пояснив Ла-Флітч.

Зморщивши лоба, іноді запинаючись, підшуковуючи напівзабуті слова, він почав розпитувати індійця.

Для присутніх розмова їх скидалася швидше на пантоміму — якісь невиразні горлові звуки і живі, переконуючі рухи. На виразному обличчі Ла-Флітч по черзі відбивався подив, вагання й, нарешті, радість людини, що зрозуміла, в чому справа. Іноді очі індійця горіли гнівом, а в погляді Ла-Флітч було співчуття. Кілька разів вони поглянули в бік Сент-Вінсента, і присутні зрозуміли, що мова йде про нього.

Раз вони засміялися зловісним, невеселим сміхом.

— Так. Гаразд,— промовив Ла-Флітч, коли голова індійця безсило впала на подушку.— Цей чоловік каже правду. Він прибув з Білої річки. Він нашої мови не розуміє. Він дуже здивувався, що тут так багато білих людей. Він ніколи не думав, що на світі так багато білих людей. Він скоро помре. Зветься він Гов.

Давно, три роки тому, той чоловік, Джон Борг, прибув у його країну. Він ходив на полювання, приносив до табору багато м'яса, і його полюбили на Білій річці.

У Гова була жінка — Піск-Ку. Джон Борг мав вже від'їжджати. Він прийшов до Гова і сказав йому:

— Віддай мені свою жінку. Продай! Я дам тобі за неї багато гарних речей.

Але Гов сказав на це:

— Ні, Піск-Ку добра жінка. Ні одна з жінок нашого племені не пошиє так мокасинів, як вона. Вона найкраще вичиняє оленячу шкіру. Вона робить шкіру м'якенькою. Гов любить Піск-Ку. Тоді Джон Борг сказав, що його це не обходить, що він хоче Піск-Ку. Тут зчинилася між ними страшенна бійка, й Піск-Ку пішла з Джоном Боргом. Вона не хотіла йти, але пішла, Борг назвав її Беллою, дарував їй багато гарних речей, але вона весь час любила Гова.

Ла-Флітч показав на шрам, що прорізував чоло індійця, доходячи до ока.

— Це зробив Джон Борг. Гов довго хворів, замалим

не вмер. Потім видужав, але щось у нього з головою зробилося. Він нікого не пізнавав — ні батька, ні матері, був як мала дитина. Потім якось у нього щось ніби тріснуло в голові, і він зразу прийшов до пам'яті. Він пізнав батька, матір, згадав Піск-Ку, про все згадав.

Батько сказав йому, що Джон Борг поплив річкою вниз. Гов теж подався вниз. Весною дуже важко — лід крихкий. Він дуже боявся — тут стільки білих людей. — І, коли прибув сюди, мандрував тільки вночі.

Ніхто його не бачив, а він бачив усіх. Вночі він бачить, як кішка. Так вийшло, що він зразу натрапив просто на хату Джона Борга. Він сам не знав, як воно трапилось, знав тільки твердо, що йде на велике, справедливе діло.

Сент-Вінсент стиснув Фронину руку, але вона вирвала її й відійшла від нього.

— Гов побачив Піск-Ку, як вона годувала собак, і вони мали розмову. Вночі він прийшов, а вона відчинила йому двері. Що далі трапилось — вам відомо. Сент-Вінсент нічого не зробив. Борг убив Беллу. Гов убив Борга. Борг — убив Гова — Гов швидко помре. У Борга важка рука. у Гова болить всередині — все побите. Тепер, проте, Гову однаково — Піск-Ку померла.

Після того він перейшов по льоду. Я йому казав, що всі наші говорять, нібито це не могло статися. В такий час ніхто не може перейти по льоду. Він сміється. Каже, що перейшов, а раз перейшов, значить, перейти можна. Все в нього всередині болить. Він уже не може ходити, тільки повзає. Довго він ліз до річки Стюарт. А далі не міг уже й повзти. Ліг, думав помирати. Два білі чоловіки знайшли його й привезли сюди. Йому все одно. Він помре...

Ла-Флітч раптом замовк, і всі мовчали.

Тоді додав:

— На мою думку, Гов досить гарна людина.

Фрона підійшла до Джекоба Велса.

— Одведи мене додому, тату,— промовила.— Я так стомилася.

xxx

Другого ранку Джекоб Велс, незважаючи на свої численні мільйони, як і завжди заходився рубати дрова. Потім закурив сигару й пішов по острову шукати Курбер-

тена. Фрона приготувала сніданок, порозвішувала одержу, щоб повивітрювалася, нагодувала собак. Тоді дістала з клунка стареньку книжку — Вордсворта — і на березі річки вигідно примостила на двох вирваних з корінням соснах, мов на стільці. Вона розгорнула книжку, та не читала її.

Очі її перебігали по Юкону, по виру під скелею, по завороті поза нею, по міліні, що вганялася в річку.

Як вони мчали поміж страшними крижинами, як врятувалися — все це ще стояло в неї перед очима, хоч де-чого вона зовсім не могла собі пригадати.

Боротьба з течією біля розколини тяглася, здавалось їй, без кінця, а як вони дісталися з острова Розставання до острова Рубо, цього ніяк не могла пригадати, хоч вона добре знає, що це було.

Фроні захотілося раптом пригадати собі все, що робив Корліс протягом останніх трьох днів.

Другу чоловічу постать — людину, яку не хотіла називати — вона навмисно уникала згадувати.

Вона знала, що зв'язувало її з тою людиною щось страшне, що доведеться цей жах пережити, й хотіла відтягти цю хвилину. Вона була вкрай змучена, фізично й морально, — не хотілося нічого робити, ні про що думати.

Все ж воліла думати навіть про Томмі, з гадючим язиком та заячим серцем, ніж про того...

Вона дала собі слово, що не забуде про вдову та про дітей у Торонто, коли Джекоб Велс одержуватиме дивіденд від Північного Товариства.

Тріснула суха гілка під чиєюсь ногою. Фрона стрепенулась й зустрілася поглядом з Сент-Вінсентом.

— Ви не поздоровили мене з щасливим порятунком, — сказав він весело. — Але вчора ввечері ви, мабуть, почували себе занадто перевтомленою. Я це по собі знаю. А ви ще, крім того, пережили ту страшну мандрівку в човні.

Він крадькома придивлявся до неї, щоб вгадати її настрій та як вона ставиться до нього.

— Ви, Фроно, героїня! — промовив він з піднесенням. — Ви врятували не тільки того листоношу, а й мене, добившись перерви під час судової розправи. Коли б того дня допитали ще хоч одного свідка, мене, поки нагодився Гов, давно б повісили. Славний хлопець отой Гов. Шкода тільки, що доведеться йому вмерти.

— Я дуже рада, що змогла вам допомогти,— відповіла Фрона, не знаючи, що казати.

— І мене, звичайно, варт поздоровити...

— Поздоровляти вас з тим, що з вами трапилось, навряд чи варто,— перебила Фрона, заглянувши йому просто в вічі.— Я рада, що так скінчилося. То певже треба ще поздоровляти?

— А-а! — протяг він голосом.— Бачу, до чого воно йде.— Він добродушно посміхнувся й хотів сісти поруч з нею, але вона не посунулась, а він так і стояв далі.

— Я розумію... Коли ви про жінок...

Фрона весь час нервово стискала руки, та почувши ці слова, засміялася.

— Про жінок? Це просто смішно, Грегорі!

— Але по тому, як ви захищали мене на суді,— почав він докірливо,— можна було подумати...

— Та нічого ви не розумієте! — промовила Фрона безнадійно.— Не розумієте нічого. Гляньте на мене, Грегорі! Може, тоді зрозумієте. Мені не хочеться на вас дивитись. Ваші поцілунки мене ображають. Згадуючи про них, я червонію, мені здається, що губи в мене печисті й тепер. Чому? Ви думаєте — через жінок, що про них говорилось на суді? Ви погано мене знаєте! Сказати вам — чому?

Від берега долинали до них чоловічі голоси, хлюпапня води. Фрона швидко поглянула туди й побачила, що Дел Бішоп кермує човном проти води, а Корліс іде берегом, тягнучи човна за віршовку.

— Сказати вам чому, Грегорі Сент-Вінсент? — ще раз запитала вона.— Чому вашими поцілунками ви принижуєте мене? Тому, що ви порушили закон гостинності. Тому, що ви їли хліб тієї людини, а потім дивилися, як вона гине в нерівній боротьбі, й пальцем не ворухнули. Я воліла б, щоб ви загинули, захищаючи його. Я б тоді хоч з пошаною згадувала про вас. Нехай би краще самі ви його вбили! Це хоч свідчило б про те, що в жилах ваших тече червона кров!

— І це ви звете коханням? — вигукнув він насмішкувато. Біс починав у ньому прокидатись.— Гарше кохання! Нічого казати! Боже мій, чому тільки нам, чоловікам, не доводиться вчитись!

— А я гадала, що ви вже всьому цьому навчилися, що вас навчили інші жінки!

— Що ж ви тепер думаєте робити? — запитав Сент-Вінсент, не звертаючи уваги на її слова. — Я собою гратися не дозволю. Так вам це не минеться, знайте. Ви зробили кілька занадто вільних вчинків. Про вас на весь світ піде слава, коли про те дізнаються люди. Я не сліпий, не глухий! Може, на ваш погляд, ті вчинки й безневинні. По-вашому...

Вона дивилась на нього посміхаючись. Стільки було зневаги, жалощів, презирства в тій посмішці, що він остаточно втратив рівновагу.

— По-вашому, мене ославлено, з мене можна глузувати, жаліти мене! Обіцяю вам, що я й вас за собою потягну. Мої поцілунки вас принижують? Так? А що ви відчували тоді, в Щасливому Таборі, по дорозі до Дайї?

Неначе на відповідь йому, підійшов Корліс, розмахуючи вірьовкою.

Фрона привітно махнула до нього рукою.

— Ванс, — промовила вона, — листоноша приніс батькові важливі звістки, настільки важливі, що він мусить виїхати на той бік. Вони з Курбертеном виїдуть по обіді на «Біжу». Чи не одвезете ви й мене до Давсона? Я хочу вирушити зараз, ще сьогодні.

— Це він... це через нього... — вона, засоромившись, показала на Сент-Вінсента, — через нього я подумала... про вас.

Відповідальний за випуск *Л. Т. Солонько*
Художник *Д. І. Кульбак*
Художній редактор *Н. К. Калужин*
Технічний редактор *В. І. Писаренко*
Коректор *А. В. Кудрявцева*

ДЖЕК ЛОНДОН

Дочь снегов

Роман

(На українском языке)

Здано на виробництво 7.III. 1957 р.
Підписано до друку 13.VII. 1957 р.
Формат паперу 84×108/32. Папер, арк. 3,875.
Друк, арк. 12,75.
Обліково-видавн. арк. 13,607.
Ціна 4 крб. 90 коп.
Зам. № 450. Тираж 30 000.

Книжкова ф-ка ім. Фрунзе
Головвидаву Міністерства культури УРСР,
Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

